

SƏMƏD VURĞUN

XATİRƏLƏRDƏ

"XAN" XATİRƏ ƏDƏBİYYATI 26

SƏMƏD VURĞUN

XATİRƏLƏRDƏ

(NƏ AĞIR DƏRD İMİŞ ŞAİR YARANMAQ...)

“Xatirə Ədəbiyyatı” silsiləsindən 26-cı kitab

Layihə rəhbəri:
fil.ü.f.d. Şamil Sadiq

Tərtib edən və redaktor:
fil.ü.f.d. Aslan Salmansoy

Naşir:
Müşfiq XAN

Korrektor:
Asifə Əfəndi

Rəssam:
Vasif Səftərov

Texniki redaktor:
BəxtiYar

Dizayn və qrafika:
Teymur Fərzi

Səməd Vurğun xatirələrində ("XAN" xatirə ədəbiyyatı silsiləsindən).
"XAN" nəşriyyatı. Bakı-2016. 352 səh.

Kitaba topladığımız xatirələr ustad şairin həyat və yaradıcılığının bir çox qaranlıq tərəflərinə aydınlıq gətirir, bir çox əsərlərinin tarixçələrini dəqiqləşdirməyə, hətta naməlum əsərləri haqqında bilgi almağa imkan verir.

Xatirələri, əsasən, S.Vurğun haqqındakı "Qalacaqdır dünyada..." (1973) və "Mən ellər oğluyam" (1984) adlı xatirə kitablarından, müxtəlif mətbu orqanlardan və məcmuələrdən, eləcə də şairin ev-muzeyinin arxivindən, o sıradan muzeydə keçirilən tədbirlərin səs yazılarından götürülüb.

ISBN: 9000000060137

"XAN" nəşriyyatı / 2016

*Xoşbəxt elimin, yurdumun öz Vurğunuyam mən,
Bundan da gözəl bir daha dövrən ola bilməz.*

Səməd Vurğun

*Bir rübabın hər telində yüz ahım var, amanım var,
...Nə dövrəyə etibarım, nə insana gümanım var.*

Səməd Vurğun

SƏMƏD VURĞUNUN XATİRƏLƏRDƏN GÖRÜNƏN ÖMRÜ...

Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin inkişafındakı əvəzsiz xidmətləri, yüksək ictimai nüfuzu, eləcə də fenomenal istedadı, bənzərsiz şəxsiyyəti, cəsarəti və xeyirxahlığı, xüsusilə də arxasızlara dayaq durması Səməd Vurğunu çox erkən yaşlarından məşhurlaşdırmış — mifləşdirmişdir. Amma, bütün miflərin təməlində gerçəklər dayandığı kimi, Vurğun haqqında yaranan miflər də gerçəyə — faktlara söykənir. Başqa sözlə bəzilərinin uydurduğunun əksinə olaraq, Səməd Vurğun sovet mifi yox, sənətinin və xeyirxah əməllərinin mifidir. Sanki, o, dünyaya digər şair və yazıçılardan fərqli olaraq, bir deyil, iki missiya yerinə yetirmək üçün gəlmişdi: şeir yazmaq və arxasızlara dayaq olmaq üçün.

S.Vurğunu özünə ustad bilən və özünü "onun borcunu" hesab edən B. Vahabzadə şairin nəfəsini "əcdad nəfəsi" nə bərabər tutmuş, M.Araz "Vurğun sənətinin bünövrə daşının inam və cəsarətdən yoğrulduğunu" vurğulamış, X.Rza S.Vurğunu "milli sərvətimiz, Vətənin özü", N.Xəzri "müasir poeziyanın təmiz, pak vicdanı", T.Bayram "istedadlı gənclərin mənəvi atası", H.Kürdoğlu "şairimizin Şahdağı", M.Aslan "çağdaş poeziyamızın rəngi", N.Həsənzadə "Epoxanın poetik tərcümeyi-halı", Qabil gənc şairləri "Səməd Vurğunun mənəvi övladları, həyata keçmiş arzuları, canlı əsərləri" adlandırmış, O.Rza "yazmağı ondan öyrəndiyini, ustadın indiki şairlərə də bələdçilik etdiyini" dilə gətirmiş, Ə.Kürçaylı isə ədəbi nəslinin taleyində S.Vurğunun müstəsna xidmətlərini bu şəkildə yekunlaşdırmışdır: "Bizim böyük ədəbi nəsil ki yetişir,

bunların hamısının başında S.Vurğunun əlinin istisi var... S.Vurğun bizim mənəvi atamızdır. Bizim başımıza əl çəkib, bizi pərvazlandıran, xüsusilə bizim nəslə gətirib ortaya çıxardan, ərsəyə çatdıran Səməd Vurğun olubdur”.

Ədəbiyyata bir qədər sonra gələn şairlərimiz də S.Vurğun yaradıcılığı və şəxsiyyətinə ehtiramla yanaşmış, böyük önəm vermişlər. Belə ki, Ramiz Rövşən şairin əsərlərində “milli ruhun və azərbaycanlıq hissinin yüksək olduğunu” xüsusi vurğulamış, Zəlimxan Yaqub S.Vurğun “Azərbaycan xalqı və ədəbiyyatının başucalığı, dilimizin memarı” adlandırmış, Vaqif Bayatlı isə “Bir dəfə “Azərbaycan” demək – Azərbaycan, iki dəfə “Azərbaycan” demək isə – Səməd Vurğun deməkdir” – kimi obrazlı ifadəsi ilə ustad şairlə Ana Vətəni eyni zirvədə görmüşdür.

Şairin şöhrəti o vaxtkı İttifaqla da məhdudlaşmamış, sərhədləri aşmış, daha geniş ərazilərə yayılmış, onu Hindistan, Çin, Monqolustan, İngiltərə, Almaniya, Fransa, Polşa, Yuqoslaviya, Bolqarıstan, Türkiyə, İran, İraq və b. ölkələrdə də tanımış və sevmişlər. O, Vətənin vizit vərəqinə çevrilmiş, Azərbaycanı S.Vurğuna görə tanımışlar.

S.Vurğun Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təsisçilərindən və ilk akademiklərindən biri, eləcə də Akademiyanın vitse-prezidenti olmuş, Respublikada humanitar elmlərin inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmiş, üçcildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” və “Azərbaycan tarixi” birbaşa onun təşəbbüsü və tövsiyələri əsasında yazılmışdır.

Əfsanəvi Vurğun obrazını sonra heç bir sənətkar əvəzləyə bilməmişdir. Bunu ondan sonra ədəbiyyata gələn gənc şairlərin, demək olar ki, hamısı, o sıradan M.

Araz da qədirşünaslıqla etiraf etmişdir: “Bizlər şeirə Səməd Vurğunun şöhrətinə gəldik, amma heç birimiz Vurğun ola bilmədik” (M.Araz).

Gənc şairlər, təkcə sənətdə yox, həyatda da ona oxşamağa çalışmışlar: “Hamı Səməd Vurğun olmaq istəyirdi. Bunu müəllimlərimiz də görürdülər. Hətta, bir dəfə Əli Sutanlı zarafatla dedi ki, “Hamınız Səməd ola bilərsiniz, amma, Vurğun ola bilməzsiniz”.

Bəli, Səməd Vurğun artıq əlçatmazlığın zirvəsinə çevrilmişdi. Amma, özü demişkən, şair olmaq böyük dərd idi” (İ.Şıxlı).

Doğrudan da, Səməd Vurğunun qərribə taleyi olmuşdur: bir tərəfdən yaradıcılığı yüksək dəyərləndirilmiş, əsərləri dövrünün ən ali mükafatlarına layiq görülmüş, digər tərəfdən isə, təkcə 1930-cu illərdə yox, mütəmadi – 1940-1950-ci illərdə də (hətta, ölümündən sonra da) hücumlara, təqib və təzyiqlərə məruz qalmış, “yıxılana (köhnə quruluşa – A.S.) qarşı həsrət çəkməkdə, əski kəndi təsvir edərkən ondan qolçomaq ləzzəti almaqda, sovet quruluşuna qarşı çıxmaqda, kommunist partiyasının rəhbərlik rolunu danmaqda, sosialist həyat tərzini təhrif etməkdə, millətçilikdə, xalq düşməni elan edilmiş yazıçı və şairləri (xüsusilə, H.Cavid və M.Müşfiqi) “qanadının altına almaqda” günahlandırılmış və cəzalandırılmışdır – 1937-ci ildə Yazıçılar İttifaqının katibliyindən, 1944-cü ildə isə Yİ-nin sədrliyindən uzaqlaşdırılmış, 1937-ci və 1952-ci illərdə, az müddətə də olsa, iki dəfə həbs olunmuşdur (Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu təzyiq və təqiblər şairi ikili ömür yaşamağa da məcbur etmişdir: bir tərəfdən şair yaşadığı dövrü, quruluşu tərənnüm edib, özünü “xoşbəxt elinin, yurdunun öz Vurğunu” adlandırmış, digər tərəf-

dən isə "nə dövrəna etibarının, nə də insana gümanının olmadığı" dilə gətirmişdir)...

Kitaba topladığımız xatirələr ustad şairin həyat və yaradıcılığının bir çox qaranlıq tərəflərinə aydınlıq gətirir, bir çox əsərlərinin tarixçələrini dəqiqləşdirməyə, hətta nə məlum əsərləri haqqında bilgi almağa imkan verir.

Bir sözlə, S.Vurğunun gerçək obrazı, əsərləri ilə ya-naşı, həm də bu acılı-şirinli xatirələrdədir: xatirələrdə o, bəlkə də, "orijinalına – əslinə" daha yaxın görünür.

Doğrudur, S.Vurğun, barəsində ən çox xatirə yazılan sənətkarımızdır və onların bir çoxu mətbuatda, ayrıca ki-tablarda da çap edilmişdir. Lakin, bu kitablar 30-35 il əv-vəl nəşr edildiyindən nadir nüsxələrə çevrilmiş və əldə onların elektron variantları da yoxdur. Bu ehtiyacı nəzərə alıb biz şair haqqında xatirələri toplayıb, yenidən nəşrə hazırlamışıq.

Xatirələri, əsasən, S.Vurğun haqqındakı "Qalacaq-dır dünyada..." (1973) və "Mən ellər oğluyam" (1984) ad-lı xatirə kitablarından, müxtəlif mətbu orqanlardan və məcmuələrdən, eləcə də şairin ev-muzeyinin arxivindən, o sıradan muzeydə keçirilən tədbirlərin səs yazılarından götürmüşük. Xatirələrin bir neçəsi isə tərtibçinin xahişi ilə məxsusi bu kitab üçün yazılmışdır.

İndiyə qədər çap edilmiş xatirələri, imkanımız daxi-lində əsilləri ilə müqayisə etmiş və maraqlı faktlarla qar-şılaşmışıq: məsələn, M. Rahimin S.Vurğun haqqındakı xa-tirəsinin çap variantı ilə ("Qalacaqdır dünyada...", 1973) əslini tutuşdurarkən orijinalda olan bəzi abzasların – xü-susilə, ustad şairin özünə qəsd etmək istəməsi ilə bağlı yerlərin kitabda ixtisar edildiyini gördük. İxtisarin səbəbi məlumdur: sovetlər vaxtında "ağ günlər şairi" kimi təbliğ

edilən S.Vurğunun intihar dərəcəsinə çatdırılması, təbii ki, dövrün ideoloji prinsiplərinə zidd idi və bu səbəbdən də həmin parçalar ixtisar edilmişdir.

Yaxud, akademik M.C.Cəfərovun S.Vurğun haqqın-dakı xatirəsinin çap versiyası ilə (M.C.Cəfərov. Xatirələr, 2010; bu xatirə də ilk dəfə sovet dövründə dərc edilib və kitaba da o mənbə əsasında salınıb) orijinalını – şairin ev-muzeyində keçirilən tədbirdəki çıxışının səs yazısı ilə mü-qayisə edərkən, yenə də ixtisarlara rast gəldik: buradakı ixtisarlar isə, əsasən, S.Vurğunun "Aygün" poemasına qarşı təşkil edilən haqsız hücumlarla bağlıdır. Belə fakt-lara bəzi başqa xatirələrdə də rast gəldik və onlar vaxtilə ideoloji təpkilər səbəbindən aparıldığından, təbii ki, bərpa edildi və əslinə uyğunlaşdırıldı.

İki mənbədən istifadə etdiyimiz başqa tip xatirələr də var. Məsələn, Aşıq Şəmşirin və B.Vahabzadənin xati-rəsi kimi. Aşıq Şəmşir "Qalacaqdır dünyada..." (1973) kita-bına daxil edilən xatirəsini 1957, B.Vahabzadə isə 1956-cı ildə qələmə alıb. Təbii ki, dövrün ideoloji izləri o dövrdə çap edilən bütün materiallarda, o sıradan bu xatirələrdə də görünür. Biz həmin xatirələrin daha geniş variantlarını əldə etdik və onlar əvvəlkilərə əlavə olundu. Bir detallı diqqətə çatdıraq: Aşıq Şəmşirin sonrakı xatirəsində yer alan S.Vurğuna qarşı 1960-cı illərdə də davam edən təx-ribatlar əvvəlki variantda yer almayıb. Yaxud, B.Vahabza-dənin xatirəsi ikicə səhifədir. Ustadı haqqında onun ürək sözlərini axıracan və istədiyi kimi deyə bilmədiyi aşkar görünür. Biz bu tip xatirələrdə də istifadə etdiyimiz mən-bələrin hər ikisini göstərmişik.

Kitaba daxil edilən bəzi xatirələrdə ixtisarlara da yol verilmişdir. Onlar bu kitabın həcm imkanları ilə bağlı

aparılmışdır. Xatırladaq ki, S.Vurğun haqqında xatirələr həm sayca çoxdur, həm də həcmliyi böyükdür. Onları bir kitaba yerləşdirmək heç cür mümkün deyil.

Kitabın ərsəyə gəlməsində bizə yardımçı olmuş S.Vurğun ev-muzeyinin baş mühafizi Xanım Şadlinskaya, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşları Xatirə Mahmudova və Rəna Əhmədovaya, eləcə də Vüsal Salmanlıya dərin təşəkkürümü bildirirəm.

*Aslan Salmansoy,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

Heydər Əliyev

"Onun o çıxışı

Qulağımda bu günkü kimi səslənir"...

...Biz gənclər vaxtilə Səməd Vurğunu sadəcə olaraq görməkdən özümüzü xoşbəxt hesab edirdik. Biz özümüzü xoşbəxt hesab edirdik ki, Səməd Vurğunu haradasa gördük, dinlədik, eşitdik. Biz o illərdə bax, belə yaşamışdıq...

Xatirimdədir, 1952-ci ildə Opera və Balet Teatrının binasında Azərbaycan ziyalılarınun iclası keçirilirdi. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbəri də ziyalılara çox təzyiq edirdi. Səməd Vurğuna söz verildi. Onun o çıxışı qulağımda bu günkü kimi səslənir. Səməd Vurğuna söz verildə salona toplaşanlar onu çox böyük hərarətlə qarşıladılar. Səməd Vurğun çox dərin məzmunlu və həyəcanlı bir nitq söylədi. Həmin nitq yaqin, haradasa dərc olunub və onu oxuyanlar bunları bilirlər. Onun o nitqi də məhz Azərbaycanın ədəbiyyatına, mədəniyyətinə, ziyalılarına aid qayğılarla dolu idi. O vaxt ona iki-üç dəfə replika verdilər, amma Səməd Vurğun heç bir dəfə də əyilmədi, sınımadı, iradəsini itirmədi, öz nitqini mərdi-mərdanə, böyük iftixar hissi ilə başa çatdırdı.

Səməd Vurğun o vaxt bizim hamımız üçün nümunə - xalqına, millətinə, ölkəsinə, vətəninə sədaqətlikdə nümunə idi. Səməd Vurğun Azərbaycanı, öz xalqını, öz dilini nə qədər sevirdi! Bunları hər dəfə yada saldıqca insan coşur, həyəcanlanır. Səməd Vurğun əgər bu günləri - Azərbaycanın müstəqilliyini, azadlığını görmədisə də, onun ruhu bu gün bizimlədir.

Mən hesab edirəm, onun ruhu bu gün həddindən artıq şaddır ki, Azərbaycan xalqı azaddır, sərbəstdir və Azərbaycan Respublikası müstəqildir.

Xalq şairi Səməd Vurğunun 90 illik yubileyinə həsr edilmiş gecədəki (7 mart 1997-ci il) nitqindən götürülüb.

H.Əliyev. Nitqləri, çıxışları, məruzələri, müsahibələri, bəyanatları. Elektron sənədlər toplusu, s.140, <http://heydaraliyev.preslib.az/>.

Mir Cəfər Bağırov

"O, qatı millətçi kimi necə vardısı, görünür, elə də qalıb"...

1935-1939-cu illərdə xalq düşmənlərinin kütləvi ifşası edilməsi dövründə Səməd Vurğunun əleyhinə çoxlu ifadələr var idi. Əsərlərində böyük səhvlərin və nöqsanların olmasına baxmayaraq, istedadlı şair olduğuna görə yoldaş Stalinin sanksiyası onu cəza orqanlarının həbsindən xilas etdi. Bundan sonra bir neçə il keçdi və Səməd Vurğun belə bir xahişlə müraciət etdi: Hüseyn Cavid və Abbas Mirzə Şərifzadənin həbsdən azad olub geri dönmələrinin bir yolunu tapmaq olmazmı? Ondan ötrə ki, sonuncu, onun pyesində Xosrov rolunu oynayırdı. Yeri gəlmişkən Hüseyn Cavid və Abbas Mirzə Şərifzadə Müsavat partiyasının liderlərindən idilər. Bununla bağlı biz onu möhkəm tənqid etdik və xəbərdarlıq etdik ki, əgər biz onu keçmiş müəllimindən ayırmışıqsa, bu o demək deyil ki, o, bundan sui-istifadə etməlidir...

Millətçilik ruhu qoxuyan şəirlərindəki ciddi səhvlərə

və yanlışlıqlara görə mən şəxsən onu tez-tez tənqid etmişəm.... O, qatı millətçi kimi necə vardısı, görünür elə də qalıb və hər an keçmişə görə intiqam almağa hazırdır. Onun qatı müsavətlilər olan Hüseyn Cavid və Abbas Mirzə Şərifzadə kimi müəllimləri vardı...

M.C.Bağirovun Sov.İKP-nin Nəzarət Komitəsinə 1954-cü ildə yazdığı izahatdan götürülüb. "Azadlıq" q., 12 iyun 2014.

Mehdixan Vəkilov

"Məndən ötrə ən müqəddəs torpaq Azərbaycandır"...
(ixtisarla)

...Yeni açılan məktəbə axın başlamışdı, necə deyərlər, atırı minən çapırdı... Mən ilk yoxlamadan sonra qəbul olundum... Səmədin balaca boyunu, zəif və cılız bədənini görən Fəridunbəy onu imtahana buraxmaq istəmirdi. O, nənəmiz Ayişə xanuma (atamız təvazökarlıq edərək bir tərəfdə dayanmışdı) müraciət edərək, "Arvad! Bu uşağı lət basıb öldürür, belə cırıdın boyda uşaqdan müəllim çıxmaz, o, oxuya bilməz, həm də iki qardaşı birdən qəbul etmək düz çıxmaz", — deyər rədd edirdi. Yazıq nənəmiz isə: "Fəridunbəy! Üzüm ayaqlarının altına, mənə yazığın gəlsin, o, mənim nəvəmdir, anadan yetim qaldığına görə, bir də kasıblıqdan bu günə düşüb, Badsəba xanum bu yetimlərin vəziyyətini yaxşı bilir", — deyər yalvarırdı. Fəridunbəy heç bir güzəştə getmək istəmirdi. Birdən, "Eh! Fəridunbəy, hardan biləsən ki, bu ürəkdə nə var?!" — deyən bir uşaq səsi eşidildi. Fəridunbəy cəld döndü, nənəsinin ətəyindən tutub dayanan "xəstə uşaq" onun üzünə,

gözlərinin içinə baxırdı. Bu səs Səmədin səsi idi.

Firidunbəy fikrə getdi, ətrafı tam sükut bürümüşdü. O, birdən İbrahim Əfəndi Qayıbzadəyə "bir yoxla gərək", — dedi.

O zamanlar bir ənənə olaraq əvvəlcə Qurandan bir sürə oxudurdular.

İbrahim Əfəndi "Əmma" surəsini açdı və Səmədə dedi ki, oxu. Səməd o surəni oxumadı. Quranın ortasından haranı isə açdı və bir-iki sətir oxuduqdan sonra kitabı örtüb, gözünü yumdu, qalan ayənin dalısını gözəl səslə əzbərdən oxumağa başladı. Hamı heyrət içində dərin sükuta dalıb, onu uzun müddət dinləməyə başladı. Sükutu Firidunbəy pozdu. O, Səmədə yaxınlaşaraq, əlini onun çiyinə qoydu və dedi: "Bu ki, od parçasıymış!".

Səməd, demək olar ki, Quranı əzbər bilirdi. O, kənddə molla yanında da oxumuşdu. Səmədin cürəti və heyratamiz hafizəsi Firidunbəyi "məğlub" etdi. Səməd sonrakı imtahanları da müvəffəqiyyətlə verib, seminariyaya qəbul edildi...

Səməd seminariyada oxuduğu zaman türk şair və ədiblərindən Tofiq Fikrəti, Məhməd Əmini, Yurdaqulu, Rza Tofiqi, Əbdülhəq Hamidi və başqalarını həvəslə oxuyur, onların yaradıcılıqlarındakı demokratik və humanist fikirlərə maraq göstərirdi. Müəllim Yusif Qasimov bu yazıçıların, məhz, demokratik və humanist meyillərlə şagirdləri tanış edirdi. O zamankı proqramda türk ədəbiyyatına daha çox yer verilirdi. Səməd Tofiq Fikrətin əsərlərini sevə-sevə oxuyurdu:

Torpaq — vətənim, növi-bəşər millətim — insan,

Dünya dönəcək cənnətə insanla, inandım, — kimi misralarını daima təkrar edərdi. Sonralar Səməd "Fikrətin

qarşısında" şeirini yazmağa başladı, lakin kiçik bir hissə yazı bildi:

Bu, bizim sənət aşığı, o, canlı sənətdir,
Xəyalı, duyğusu, zövqü — "böyük həqiqətdir",
Bütün bədaiyə malik bir səhni-xilqətdir,
Bu, bizim sənət aşığı dühayi-Fikrətdir.

Səməd Vurğun, türk inqilabçı-demokratı Namiq Kamalın vətənpərvərliyinin və imperializmə qarşı üsyan səsinin ifadəsi olan iki parçasını da həmişə təkrar edərdi:

"Ölərsəm, görmədən millətdə ümid etdiyim feyzi,
Yazılsın səngi-qəbrimdə Vətən məhzun, mən məhzun!".

yaxud:

"Küləbi-zülmə qaldı gəzdiiyən nazəndə səhrələr,
Oyan, ey şiri-jəyan, oyan, bu xəbi-qəflətdən!".

Əbdülhəq Hamidin "Məqbər" əsərini də sevə-sevə oxuyardı. Səməd Vurğun Vaqifi, Vidadini və Sabiri daha dərin məhəbbətlə sevər və onların əsərlərini əzbərlərdi. Təsədüfi deyil ki, Səməd Vurğunun sonrakı yaradıcılığı Vaqif şeirindən qida almışdır...

1924-cü il iyun ayının 1-də Qazax Müəllimlər seminariyasını bitirdik...

Səməd 1924-1925-ci tədris ilində Şıxlı məktəbində çalışmışdır. O, müəllim Şərif Cavadzadə (Şikəstə) ilə dostlaşmışdı və onun evində qalırdı...1925-ci ilin sentyabr ayında Səməd Köçəsgər kənd məktəbinə müdir təyin edildi...

Səməd Vurğun Köçəsgər kəndində 1926-cı ilin yanvarına kimi işləyə bildi. Müəllimlərin qış konfransında Səməd Vurğun tənqidi çıxış edərək — süpürgə almağa pul

yoxdur,—dedikdə, Qazax Qəza İcraiyyə komitəsinin sədri Abdal Usubov onu susdurmaq üçün—pul yoxdur, papağınla süpür!—deyə qabarmışdı. Buna cavab olaraq Səməd Vurğun əsəbi və acı şəkildə —əgər, papaqla məktəb süpürmək yaxşıdırsa, onda, gəl sən özün qiymətli papağınla süpür, — demişdi. Bu hadisədən sonra onu təqib etməyə başladılar. Vəziyyətin ciddiləşdiyini görən Səməd qaçıb Bakıya gəldi və mənə məktub yazdı ki, Qubernat bağında (Filarmoniya yerləşdiyi bağ) skamyalarda yatıram. Təcili surətdə Qubadan (orada Qəza Maarif şöbəsi müdiri vəzifəsində işləyirdim) Bakıya gəldim və onu qohumumuz Mədinə xanım Qiyasbəylinin (Vəkilovanın) evində tapdım. Səmədin xarici görünüşü çox pərişandı. Məcnunana bir görkəmi vardı.

O zaman Xalq Maarif Komissarı olan Mustafa Quliyevdən və Baş İctimai Təربiyə İdarəsi rəisi Əli Hüseynovdan (Mehdi Hüseynin atası) icazə alaraq Səmədi Qubaya öz yanına apardım. Bundan sonra Səməd Vurğunun həyatının Quba dövrü başladı... Səməd Vurğun Qubada 1927-ci ilin sentyabrına kimi müəllimlik etdi. Sonra Gəncəyə dəyişdirildi...

1926-cı ilin yayında mən Şuşa Müəllimlər kursunun müdiri olan zaman Səməd Vurğun yanına gəldi. O, Şuşanın xəyal uçuran xarabalıqlarına, gözəl mənzərələrə, Cıdır düzüünə, qaya başına, meşələrə, İsa bulağına baxa-baxa xəyalda daldı. Səməd Vurğun Cıdır düzündə Vaqifin qəbrini taparaq, saatlarla onun ətrafında gəzişər və nə isə düşünərdi. O, Vaqifə həsr etdiyi ilk şeirini Şuşada yazdı, həmin şeiri o günlərdə Şuşada olan Bülbül bir müsəmirədə oxudu, dinləyicilər alqışladılar, şeirin müəllifini ondan soruşdular. Bülbül isə "müəllifin adını deməyəcəyəm, ma-

raqlanan tapar" dedi. Onsuz da bilənlər çoxdu. Səməd Vurğun məclisdə idi, onu səhnəyə çıxardılar və bu balaca, kasıb geyimli oğlanı gurultulu surətdə alqışladılar.

Təəssüf ki, həmin şeirin əslisi mənə yoxdur. Bəlkə, Bülbülün arxivində tapıla. O şeirdən mənim hafizəmdə qalan yalnız aşağıdakı misralardır:

Olma, şairciyim, olma pərişan,
Pozulsa məzarın mazidən nişan,
Zəhmətkeş əlilə gələr bir zaman,
Pəmbə güllər açar məzarın sənin.
Bu dağlardan əsən sərin küləklər,
Yarıq məzarına lələlər səpər...

O günlərdə indiki Xalq yazıçısı Əli Qara oğlu Vəliyev də həmin kursda oxuyurdu. Səməd Vurğun "Şuşa" və "Zeynal" şeirlərini də orada yazdı...

1926-cı ildə Səməd Vurğunun Qubada yazdıqlarından ancaq "Göy göl" şeiri "Gənc işçi" qəzetində dərc edildi. Bu şeiri o zaman qəzetin redaktoru olan, proletar şeirinin pioni Süleyman Rüstəmə redaksiyada (Kommunist küçəsindəki 7 mərtəbəli binada yerləşirdi) mən verdim. Şeir Əhməd Cavadın "Göy göl"ünə cavab olaraq yazılmışdı.

Müasirləri yaxşı xatırlayırlar ki, Səməd Vurğun son dərəcədə səmimi adamdı. Bir dəfə şöhrətli şair olduğu vaxt, söhbət zamanı mənə dedi: "A Qara! O vaxtlar mən Əhməd Cavada cavab olaraq komsomolçuluğa salıb, səninin təhrikilə "Göygöl"ü yazdım. "Qanlı Göygöl yaratdın füqərayə" misrasını da sən oraya yamadın. Amma, öz aramızdır ha, Əhməd Cavadın "Göy göl"ü mənimkindən çox-çox üstün əsərdir; o, əsil poeziyadır. Bir fikir ver:

Yorğanı buluddan, yastığı yosun,
Kəsin eyşi-nuşu, gələnlər, susun,
Bir yorğun pəri var, qoyun uyusun,
Uyusun dağların maralı Göygöl...

Səməd Vurğun 1929-cu ilin iyun ayına qədər Gəncədə "Şah Abbas" məscidi yanındakı məktəbdə və partiya məktəbində müəllimlik etdi...O, şeirlərini "Qızıl Gəncə" jurnalında çap etdirməyə və Mir Cəlal, Əhməd Cəmil, Həmid Araslı, Cahanbaxş kimi gənc yazıçılarla birlikdə, yeni ədəbi mühitdə, Proletar Yazıçıları Cəmiyyətinin Gəncə şöbəsində yüksəlməyə başladı...

Səməd Vurğun Gəncədə çalışdığı illərdə də özünəməxsus qəribəliklərdən uzaqlaşa bilmirdi. 1928-ci ilin yayında mən Bakıdan Hacıkəndə tələbə hərbi düşərgəsinə gedəndə Səməd Vurğuna 148 manata şabalıdı rəngdə bir kostyum alıb aparmışdım. Kostyumu ona geyindirib (çünki, xarici görünüşü çox pəjmürdə və səliqəsiz idi), Hacıkəndə getdim. İki həftədən sonra, cümə günü mən evə (Xanqızı Vəkilovanın evinə) gələrkən kostyumu Səmədin əynində görmədim. Mən sualedici nəzərlərlə matmat baxırdım. Bu vaxt bacım—bilirsən, qardaşın bizim başımıza nə gətirdi? Çörək pulu tapmırıq, amma, o, penceyi çıxarıb "Avara bağı"nda bir dilənçiyə geydirib, qonum-qonşu bizə gülür.

Mən heç bir söz demədim. Nə deyəydim ki?! Səməd bir iş gördüsə, demək qurtardı, hər şey bitdi, ona toxunmaq və ya danlamaq əbəs idi, üsyan qaldırardı. Özü də Səməd belə hərəkətlərindən mənəvi zövq alırdı...

Yeni döyüş meydanı axtaran Səməd Vurğunu Moskva özünə çəkirdi. O, 1929-cu ilin iyununda Bakıya gəldi.

O zaman biz, Proletar küçəsində 80 nömrəli binada (indiki Vidadi 84) balaca gün düşməyən bir otaqda yaşayırdıq. Mən tələbə olduğuma görə, ayda 25 manat təqaüd alırdım. Bundan başqa Balaxanıdakı ("Yunıy Qornyak" — "Gənc mədənci") fabrik-zavod şagirdliyi (FZU) məktəbində də müəllimlik edir, bir qədər də oradan alırdım. Bir təhər dolanırdıq...

Səməd Vurğun yenə də, adəti üzrə, pulsuz gəlmişdi. Üstəlik Osman Sarıvəlli də gəldi çıxdı. O da pulsuz.

Hər iki dost, təxminən ay yarım mənim yanımda qaldı. Səməd Vurğun o zamanın görkəmli ədəbiyyatçısı və sənətsünası, marksist estetikanın atəşin müdafiəçisi Mustafa Quliyevlə tanış oldu və ondan bir sıra məsləhətlər aldı.

1929-cu ilin iyul ayının ortalarında Səməd üçün bir qədər yol xərci düzəldə bildim. Osmanın qardaşı çoban Qurban da qoyun-quzusunı satıb pul göndərmişdi. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, onlar yay paltarında Moskva yola düşdülər. Sonralar danışırdılar ki, "qənaətçilik" edərək, biletsiz-filansız vaqonların üstündə Moskva getmişdilər.

Səməd Vurğun Osman Sarıvəlli ilə birlikdə imtahan verərək, II Moskva Universitetinin ədəbiyyat fakültəsinə qəbul edildi...

Səməd Vurğun Moskvada təhsilini sona qədər davam etdirə bilmədi... Canlı həyat, yaşamaq-yaratmaq eşqi onu 1931-ci ilin yazında çəkib "çıxdığı yurd"a, Azərbaycana, Bakıya gətirdi. Bundan sonra onun həyatı və yaradıcılığı "elinə, gününə, obasına" daha yaxından bağlandı.

Səməd Vurğun Bakıya qayıtdıqdan sonra, fitri istedadı və müəyyən hazırlığına görə, V. İ. Lenin adına Azər-

baycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun aspiranturasına, bir qədər sonra isə Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasına qəbul edildi. Lakin Səməd Vurğun hər iki aspiranturayı da tərk etdi. Şair akademik mühazirələr çərçivəsinə sığmıyordu...

Səməd öz sənət dostları və ideya silahdaşları ilə fəxr edərdi. Bəzən, yaradıcılıq məsələləri ətrafında apardıqları mübahisə və polemika zamanı, dostlar bir-birindən inciyir, küsür və tez də barışırdılar. Onları aralarındakı səmimiyyət, ideya birliyi yenidən bir cərgəyə düzür və ədəbi döyüşlərin aparıcı və hərəkətverici qüvvəsinə çevirirdi...

Səməd Vurğun Hüseyn Cavidə çox sevirdi, onun poeziyasını, həqiqi şair təbiətini və şeir rübabını yüksək qiymətləndirirdi. Səməd həmişə Hüseyn Cavidin:

Hər qulun cahanda bir pənahu var,
Hər əhli-halın bir qibləgahı var.
Hər kəsin bir eşqi, bir allahı var,
Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir —

misralarını böyük vəcdlə təkrar edərdi. Səməd gözəllik və məhəbbət haqqında bu qədər ülvi, şairanə və romantik nəğmədən, sanki, mənəvi qida alırdı...

Səməd Vurğun Hüseyn Cavid haqqında şəxsi söhbətlər zamanında, həmişə yüksək fikirlər söylərdi. Bir epizodu indi də yaxşı xatırlayıram.

1936-cı ilin yaz ayları idi. Səməd Vurğun Lenin ordeni alması və oğlu Yusifin anadan olması münasibətilə evində bir qonaqlıq düzəltdi (Lermontov küçəsindəki mənzilində). Orada köhnə inqilabçılardan Həmid Sultanov, İsrail İbrahimov, Abbas Sultanov, şair və yazıçılardan A.Şaiq, H.Cavid, B.A.Talıblı, T.Şahbazi(Simurq),

H.Mehdi, Ə.Cavad, M.Müşfiq, S.Şamilov, S.Hüseyn, M.K.Ələkbərli, O.Sarıvəlli, H.Əlizadə və başqaları iştirak edirdilər. Məclisdə Səməd "Cavid Əfəndi bizim iftixarımızdır", deyə onun sağlığına olduqca səmimi sözlər söylədi. O, Hüseyn Cavidin sonrakı taleyinə də ürəkdən acıyırdı...

Məlum olduğu kimi, Səməd Vurğunun ilk dram əsəri "Vaqif"dir. Bu əsər, 1937-ci ilin axırlarında heyratəmiz bir sürətlə, 3-4 həftə ərzində yazıldı. Belə böyük bir əsərin az müddətdə yazılması ona görə mümkün oldu ki, Səməd Vurğun illər uzununu Vaqifin həyatı və yaradıcılığı üzərində düşünmüşdü. O, yazacağı əsərin mövzusunı, süjet xəttini xəyalında çoxdan işləyib hazırlamışdı. Səmədin dodaqları daim-oturanda da, gəzəndə də, məclislərdə də, hətta çörək yeyəndə də tərpənirdi. O, şəxsi söhbətlər zamanı da bəzən özünü dinləyirmiş kimi göstərir, sadəcə müsahibinin üzünə baxır, fikrən, xəyalən başqa yerdə, öz aləmində olurdu. Ona görə də birdən, yuxudan oyanmış kimi "hə" dedikdə müsahibi təəccüb içində qalırdı. Səməd Vurğun "Vaqif" dramının bütöv bir şəklini aşiq havası üstündə əzbərində bəşirirdi və ona görə də bir oturma (səhərə qədər) böyük bir səhnə yazılırdı. Bəli, Vaqifin taleyi üzərində dramaturq uzun müddət düşünmüşdür. O, XVIII əsr Azərbaycan tarixinə, xüsusən Qarabağ xanlığına dair ədəbiyyatı böyük maraqla oxuyurdu. Səməd Vurğunun "Qarabağnamə"ni tapdırıb ona göndərməyi Heydər Hüseynovdan xahiş etdiyi və 1936-cı ildə Vaqifin dövrünə, həyatına, bütünlükdə Qarabağ xanlığı tarixinə dair Yusif Vəzirli saatlarla söhbəti yaxşı yadımdadır. Oxuyurdu, öyrənirdi, Səməd Vurğun əvvəlcə "Şairin ölümü" şeirini yazmışdı, hətta pyesin özünü də ilk

variantda "Şairin ölümü" adlandırmışdı.

Səməd Vurğun sonralar, "Vaqif" pyesinin müzakirəsi zamanı məsələnin bu cəhətindən bəhs edərkən deyirdi: "Azərbaycan poeziyasının bu böyük siması, xalqımızın doğma oğlu Vaqifin taleyi məni uzun müddət düşündürmüşdür. Bu temada bir poema yazdım. Lakin o məni təmin etmədi və düşündüyümdən zəif çıxdı. Bu zaman mən bu temada dram yazmağı qərara aldım ki, indi oynanılan bu əsər də onun nəticəsidir".

"Vaqif" dramının yazıldığı dövrə aid bəzi mülahizələrimi də bildirmək istəyirəm.

"Vaqif" pyesi yazılan ili Səməd Vurğun Xaqani küçəsindəki 19 nömrəli binada yaşayırdı. Onun dörd otaqdan ibarət mənzili vardı. Elə bu münasibətlə də yazmışdı:

Atam öldü torpaq damda,
Özümsə dörd otaqdayam!

Bu, Səməd Vurğunun Xavər xanım Mirzəbəyova ilə evlənməsinin dördüncü ili idi. İlk övladı Yusifin üç yaşı vardı. Gənc və xoşbəxt bir ailə qurmuşdu. Onda artıq şan-şöhrətli şair idi, ilham dəryası aşırıb-daşırdı. Səməd gecəgündüz "Vaqif"-i yazırdı. Yorulduğu zaman saz çalırdı, oxuyurdu. Bəzən də məni çağırıb keçmişlərdən və uşaqlıq, gənclik günlərimizdən söhbət açardı. O günlər, o illər əsəbi və həyəcanlı günlər, illər idi...

Azərbaycan xalqının namuslu oğulları—inqilabçılar, dövlət xadimləri, ədib və şairlər ağır həyat imtahanından keçirdilər... Nümayişlərdə, bayram təntənələrində, iclaslarda bəzi "şeytan balaları" Azərbaycan xalqının vicdan səsi olan yazıçıları, həm də kommunist və komsomolçu yazıçıları siyasi şübhə altına almağa çalışırdılar. Belə hal-

ları xatırlayarkən Səməd Vurğunun qaşları çatılar və dərin düşüncəyə dalardı.

Səməd Vurğunun yüksələn sənət qüdrəti, nüfuzu və ona qarşı olan xalq məhəbbətinə qışqanan "şeytan balaları" şairi yalançı millətçilik böhtanları ilə ləkələmək və cərgədən çıxarmaq istəyirdilər. Mənəvi iztirab keçirən Səməd Vurğun əyilmək bilməyən iradə və xariqilədə bir cürətlə, məntiqi və təsirli danışığı ilə əleyhdarlarının planlarını pozurdu. Bir dəfə onu hansı idarəyəsə çağırmışdılar. Deyəsən, 1937-ci ilin payızı idi. Biz vəziyyəti götür-qoy etdikdən sonra indiki Nizami muzeyinin qarşısında ayrıldıq. Ayrılkən Səməd məndən soruşdu. "A Qara, papiros pulum yoxdur, səndə pul varmı?". Mən əlimi cibimə saldım və axıncı üç manatı ona uzatdım. Səməd pula baxaraq:

– Ayə, bu pul elə bil atamın üçlüyüdür, onun da cibində üç manatdan artıq pulu olmazdı, bu üçlük mənə düşəcəkdir, darıxma—dedi. Səməd Vurğun bir növ fatalizmə uydu, o üç manatlığa (guya atamızın üçlüyü kimi) özünün tilsimi kimi etiqad bağladı. İnsan dara düşdüyü zaman bəzən belə də olur.

Mən yatmayıb səhərə qədər Səmədi gözlədim. Nəhayət, səhər çay vaxtı Səməd gəlib çıxdı, işin gedişini müfəssəl surətdə danışdı və əlavə etdi ki, "onlar" mənim "Azərbaycan" şeirimdən bərk yapışıblar. Başa düşə bilmirlər ki, bu şeir mənim həyatımın və bütün yaradıcılığımın mənasıdır, rəmzidir. Yadında saxla! Mən kommunistəm, ona görə də mən özümü ən böyük internasionalist hesab edirəm. Mən bütün insanlara, bütün xalqlara və millətlərə səadət arzulayıram və bu yolda çalışıram.

Lakin bununla bərabər, məndən ötrü ən müqəddəs

torpaq Azərbaycandır, ən doğma xalq isə Azərbaycan xalqıdır, onun dili və şeiri mənim vicdan səsimdir, o mənim doğma anamdır. Əgər buna görə məni millətçi etmək istəyirlərsə qoy etsinlər. Bir gün gələr, tarix həqiqəti açar!

Sonralar Səmədi heç bir yerə sorğu-suala çağırma-dılar. Lakin qələm dostlarının tələyi onu narahat edirdi. Səməd Vurğun ziddiyyətli düşüncələr içində hər gün, hər gecə qocalırdı. Məhz belə bir zamanda, od kimi yandıran iztirablar, daxili ürək çırpıntıları və tərəddüdlər içində o, "Vaqif"i yazdı. Səməd Vurğun öz taleyinə əvvəlcədən acı-yaraq Vidadinin dili ilə deyirdi:

Şairdir, qəlbi var, şirin sözü var,
Böyük bir ölkənin onda gözü var.
O ölsə, dağlar da dil deyib ağlar
Əfv edin.. yaxşılıq qalır yadigar!

Səməd Vurun "Vaqif"i yazıb qurtardıqdan sonra bir müddət əsəri gizli saxladı. Bir dəfə dərdləşən zaman (bulvarda) mənə dedi: "Əgər məni aparsalar, sən tez mənim əsərimi götür və etibarlı bir yerdə gizlət. Əsərin yerini Xəvər bilir. İşdi görsən ki, sən də şübhə altındasan, onda Ruqiyəyə (mənim həyat yoldaşımdır) tapşır ki, əsəri etibarlı bir yerdə gizlətsin". Sonra Səməd şair xəyallı gözlərini Xəzərin üföqlərinə zilləyərək nə isə düşündü və mənalı bir tərzdə əlavə etdi ki, "Mənim qələmimi Yuskaya (oğlu Yusif) ver, kim bilir, mənim tamamlamadığım işi bəlkə o tamamladı".

Belə ağır günlərdə Səməd Vurğun ən çox Hüseyn Cavidin və Mikayıl Müşfiqin taleyinə acıyırdı. O, Müşfiqi çox sevirdi, şairin istedadını və poeziyasını yüksək qiymətləndirirdi.

Mənim yaxşı yadımdadır, bir dəfə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Kommunist küçəsindəki binasında şairlərlə görüş gecəsi keçirilirdi. Gecədə Səməd Vurğun və Müşfiq şeirlərini oxuduqları zaman, ağzına qədər dolu olan salon (o zamanlar şeir gecələri izdihama çevrilirdi) onları sürəkli alqışlarla qarşıladı. Müşfiq yəqin ki, öz taleyini qabaqcadan duyurmuş kimi — "Yazmaram, a dostlar, sizdən olmasam!" — deyə (şəirin ancaq bu mısrası yadımda qalıb) atəşin bir şeir oxudu. Bu şeir daxili bir sədaqətin, saf vicdanın səsi idi. Ona görə Müşfiq xitabət kürsüsündən düşərək həyəcan içərisində Səmədə yanaşdı və onu qucaqladı. Onlar qardaş kimi öpüşdülər. M. Müşfiq qazandığı müvəffəqiyyətin təsiri altında "Səməd! Gərək ya mən yaranaydım, ya sən!" — deyə bir növ zarafat etdi. Səməd isə cavabında, "hər ikimizin yaranmamız daha gözəldir!" — dedi və onu yenidən qucaqladı.

Bir neçə gündən sonra M. Müşfiqin faciəsini eşitdik... Bu xəbər Səməd Vurğunu sarsıtmışdı. Həmin gün biz Kommunist küçəsilə aşağı enirdik, Səməd dərin düşüncələr içərisində idi, o ətraf aləmi tamamilə unutmuşdu, dinməz söyləməz addımlayırdı. Biz Sabir bağına çatdıqda Səməd Vurğun dayandı və mənim daha yaxşı eşidən sol qulağıma əylərək rusca "Poqib velikiy talant!" — dedi. Səməd Vurğun ömrünün axırına qədər Müşfiqi unuda bilmirdi.

1938-ci ilin yazında və yayında Səməd Vurğun haqqında söz-söhbət yayılır və adamlar pıçıladaşırdılar. Belə dedi-qodular duyan və düşünən dostları dəhşətə gətirirdi. Səməd Vurğun isə qətiyyənlə sarsılmazdı, ədalətin tən-tənəsinə inanırdı. 1938-ci ilin avqust ayının ortalarında mən Kislovodskdan qayıtmışdım. Səməd Vurğun öz ailə-

si ilə birlikdə orada qalmışdı. O yay Cəfər Xəndan da Səmədlə qonşuluqda olurdu. Mən Kislovodskdan qayıdan günün səhəri işə (V.İ.Lenin adına Pedaqoji İnstitut) gedən zaman İyirmialtlar bağının qarşısında böyük sənətkar H.Sarabski ilə rastlaşdıq. O, oynaq gözlərilə ətrafı yoxlaya-yoxlaya xəlvəti "nə xəbər var" — deyə soruşdu. Mən dedim ki sağlıq salamatlıqdır. Sarabski həyəcan içində "Məndən gizlətmə, Səməd hardadır?" — deyə təkidlə soruşdu. Mən onu inandırdım ki, Səmədi üç gün bundan qabaq Kislovodskda qoyub gəlmişəm. O, çox sevindi, gözlərinə sanki işıq gəldi, sifəti alışıb yarımağa başladı və pəsdən incə, məlahətli, ancaq ikimizin eşidə biləcəyimiz bir səslə Səmədin "Macəra" poemasından bir parça oxudu:

Yaxşı yadımdadır on beş il əvvəl
Özgə qundağında layla çaldığın.
Uzun saçlarını yolduqca hər əl
Qul kimi qolları bağlı qaldığın.
Yaxşı yadımdadır hər səhər erkən
Nehrə çalxadığın, qaymaq tutduğun...
H.Sarabski şadlığından ağladı.

Səməd Vurğunu o dövrün, keçici də olsa, xoşagəlməz çarpaşıqlarından xilas edən xalq nəfəsi, el məhəbbəti, bir də özünün səmimiliyi, mərdanəliyi, iradəsi və gələcəyə inamı oldu...

M.Vəkilov. Ömür dedikləri bir karvan yolu.

B., "Yazıçı", 1986, s.43-137.

Xavər Vəkilova

Mənim üçün çox böyük itki oldu, amma...

Yeznəm Abdulla Şaiq oğulluğa götürdüyü folklorçu Hümmət Əlizadəyə öz evində toy eləyirdi. Anam onlara köməyə getmiş və mənə də tapşırırmışdı ki, dərstdən çıxıb ora gəlim, əl-ayağa dolaşmasınlar deyə uşaqlara baxım. Dərstdən çıxıb bacım ilə gəldim. Çoxlu qonaqları vardı. Məktəbli formamı əynimdən çıxarmamış səslə-küylü uşaqları öz otaqlarına apardım. Ara qapını örtərkən Səməd məni görüb, Abdulla Şaiqdən soruşur: Şaiq əfəndi, bu qız kimdi? — Baldızımdır, Xavər, övladımız kimidir. Gəlini gətirmək məqamı çatanda evdən yalnız böyüklərin çıxdığını görən Səməd deyir ki, Şaiq əfəndi, nə olar, qoy Xavər də bizimlə getsin.

O vaxtkı qanunlara görə azyaşlılar böyükələrin icazəsi olmadan onlarla birlikdə əyləşməz, toy və nişan məclislərinə getməzdi. Buna baxmayaraq, bacım yuxarı qalxıb, mənim də gəlin dalınca gedəcəyimi bildirdi. Gözlənilməz xəbərdən özümü itirib nə edəcəyimi bilmirdim. Maşına əyləşdim və gedib gəlini gətirdik.

Yenə qonşu otağa keçmək istəyirdim ki, Səmədin səsi gəldi:

— Şaiq əfəndi, bəs Xavər bizimlə əyləşməyəcək? Onda hiss etdim ki, Şaiq əfəndinin Səmədə hörməti hədsiz olduğundan istəklərinə qarşı çıxma bilmir. Odur ki, bir söz demədən əlimdən tutub məni masa arxasında Səmədlə üzbəüz əyləşdirdi. Özümü necə aparacağımı bilmədiyimdən və utandığımdan qıpqırmızı qızarıb süfrənin saçaqlarını hörürdüm. Səməd isə gözünü üzümdən çəkmirdi.

Ertəsi gün bacım bizə gəlib dedi ki, Səməd Xavərlə

evlənmək istəyir. Atam razılıq vermir, deyirdi ki, Xavər uşaqdır, hələ heç yeddiillik məktəbi bitirməyib!

Elə həmin gün Səməd bacımın böyük oğlu, sonralar tanınmış elm xadimi olan Kamal Talıbzadəni dilə tutub onun vasitəsilə mənə məktub göndərmişdi. O, mənimlə görüşmək istəyirdi. Səmədin fikrindən dönmədiyini görüb qərara aldılar ki, son söz mənim olsun. Çünki Səməd inad edirmiş ki, əgər mənimlə şəxsən görüşsə, onunla evlənməyə razılıq verəcəm. Nəhayət, görüşümüz Şaiq əfəndigildə təşkil olundu. Otaqda ikimiz oturmuşduq, Səməd indiyədək keçirdiyi çətin və əzablı həyat yolundan danışmış, kasıb olduğuna görə qızların onunla ailə qurmaqdan imtina etdikləri haqqında danışmışdı...

Böyüklər razılıq verdikdən sonra nişanlandıq və iki il nişanlı qaldıq. Toy günümüz indiyədək yadımdadır – 1934-cü ildə 16 yaşım tamam olan kimi bizə məclis qurdular. Toyumuzda şair və yazıçılardan Mikayıl Müşfiq, Hüseyn Cavid, Mirzə İbrahimov, Sabit Rəhməngil, Mehdi Hüseyn, Cəfər Xəndan, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Yazıçılar İttifaqının sədri Məmməd Kazım Ələkbərli və digər tanınmış şəxslər – ailəli olanlar ailəsi ilə, olmayanlar özləri iştirak edirdilər. Rəhmətlik Əhməd Cavad məclisdə təmədalıq edir, xanəndə Hüseynağa Hacıbababəyov oxuyur, Qurban Pirimov isə tarda onu müşayiət edirdi.

Biz məclisə daxil olan kimi Müşfiq ayağa qalxıb bu şeiri dedi:

Gecəyə aydımı, bəy gəlib çıxdı,
Günəşmi, yanında gəlinə bir bax?!
Tələndimi bu, qəursizdiər,
Cəmənmə, əlində gülünə bir bax?!

Bu el, bu obanın əziz Xavəri,
Olmaz gözəllikdə tay bərabəri.
Çağırın, kimlərin yoxdu xəbəri,
Səmədə saldıqı meylinə bir bax!

Şairlər yığnağı qan qardaşdı,
Səməd bəy bu gülün sarmaşığıdı,
Xavər məclislərin yaraşığıdı,
Sünbülmü, süsənmi, telinə bir bax?!

Bu yerdə süfrəyə plov gətirdilər, Müşfiq dayandı, plov dolu buludlara baxdı, güldü, gülüşü indi də qulaqlarımdadı, elə gülə-gülə də şeirin ardını tamamladı:

Plov gəldi, Müşfiq, təbin dayandı,
Boşqablar səsləndi, məclis oyandı,
Alın cəngəlləri, o yan-bu yandı,
Boşqabın içinə, çölünə bir bax!

Yer-yerdən gülüşdülər, əl çaldılar, keçib başda aylaşdık. Birdən hamı dönüb, Səmədə baxdı – şeir istəyirdilər. Səməd ayağa durub bu şeiri dedi:

Sevgilim, Xavərim, son bahar çağı,
Uçub tökülürdü ömrümün bağı,
Həyata küsmüşdüm sözümün sağı,
Üzümə ilk dəfə gülən sən oldun,
Şairin qədrini bilən sən oldun.

Qaşların sürməsiz, üzün boyasız,
Budur xəyalımda aradığım qız,
Deyərək, nə qədər sevindim, yalnız –

Qızların vəfası olmayır deyə,
Düşdüm əvvəlləri ümitsizliyə...

Rəng alıb, rəng verən ismətinlə sən,
Həyata qaytardın məni yenidən.
O ilk təsadüfün xəyalıyla mən,
Həftələr yaşadım, aylar yaşadım--
Bir gün evinizdə çəkildi adım.

Sən ey bağçaların, bağların barı!
Könlümün sultanı, qəlbimin yarı!
O gün qapınıza gəldi çoxları,
Fəqət, sən dedin ki, ölməz sənətkar,
Mənim ölməzlərə məhəbbətim var.

...Başuma xırda pullar səpə-səpə məni Səmədin bir otaqlı mənzilinə apardılar.

Yeni evə ayağım düşərli olmuşdu. Təkgözlü otağımız sevinclə, məhəbbətlə çağlayırdı. Ölən günədək də Səmədlə "can" deyib, "can" eşitdik.

Böyük oğlum Yusifə hamilə qalmışdım. Səməd çox sevinirdi. Məni xəstəxanaya aparanda o, evdə yox idi, xəbəri eşidib dərhal özünü oraya catdırmışdı. Doğum evinə axşam aparılsam da, Yusif dünyaya ertəsi günü – səhər saat 9-da gəlmişdi. Yanıma gəlib dedi ki, sən məni həm ata etdin, həm də mənə atamı bağışladın. Uşağa atasının adını- Yusif qoydu.

Repressiyalar başlayanda həyəcanlı günlərimiz çoxaldı. Onda Aybənizə hamilə olduğumdan Səməd çox şeyi mənə demirdi. Həmin günlərdə eşitmişdim ki, Yazıcılar

İttifaqının sədrini həbs ediblər. Səməd İttifaqın katibi vəzifəsini daşdığından daha çox həyəcan keçirirdik. Həbs ediləcəyindən ehtiyatlanan Səməd bizi anamgilə apardı. Ancaq orada da sakit ola bilmədik. Gecələr qonşu qapılar döyülər, kimlərisə camaatın "qara qarğa" adlandırdıqları qara maşınlarla basıb aparırdılar. Sentyabrın 9-da Aybəniz dünyaya gəldi. Ancaq həmin il Səmədin əsərləri çap edilmədiyindən imkanımız aşağı idi. Mehdi Hüseynlə birlikdə məni doğum evindən çıxarmağa gələndə ikisinin cibində bircə manat tapılmadı...

Bir neçə il çox kasıb yaşadığ. Bir gün dərstdən evə gələndə Səmədin yolumu gözlədiyini gördüm. Evə girəndə gözlərimi yummağı tapşırı. Bir az sonra gözlərimi açdım. Əvvəlcə elə bildim ki, gördüklərim yuxudur. Mənzilimizin döşəməsinə 30 manatlıq əsginaslardan sanki xalça salınmışdı. Səməd çaşqınlığımı görüb, əlimdən tutdu və pulların üstü ilə yeriməyimi israr etdi. Məlum oldu ki, döşəməyə səpilən pullar "Yevgeni Onegin"-in tərcüməsinə verilmiş qonorardır...

Qucağımda körpə uşaq olmasına baxmayaraq, Səməd axşamlar məni tək qoyub, harasa gedir, bir də səhər açılanda qayıdırdı. Harada olması barədə bir kəlmə də danışmur, xəyallara dalırdı. Məndə qısqıncılıq hissləri baş qaldırmağa başladı. Bir həftəni bu minvalla yaşadığından sonra əşyalarımı toplayıb, uşaqlarla birlikdə valideynlərimin yanına getmək istəyirdim ki, Səməd içəri girdi... Məlum oldu ki, hər gecə onu istintaqa aparırlarmış.

Mir Cəfər Bağirovun Səmədə münasibəti çox mürəkkəb, anlaşılmaz idi. Yazığa göz verib, işıq vermirdi. Onu deyim ki, mən Dərbəndin imkanlı ziyalı nəslindənəm. Babam Əlibəy Qırqlarqulubəyov general olub. Atam Pe-

terburqda ali təhsil alıb, bank müdiri işləyib. Əmim Hacığa bəy Mirzəbəyov xəzinədar olub. Qardaşım M.C.Bağirovu vətəndaş müharibəsi dövründə ağqvardiyaçıların əlindən qurtarmış, ölümündən xilas etmişdi. Buna görə də o, bizim ailəni yaxşı tanıyırdı. Səmədlə münasibəti yaxşı olanda bizi digər sənətkarlarla birlikdə ailəvi Zuğulbadakı məkanına qonaq da çağırırdı. Amma, çox incidirdi də. İlin iki ayını başını tumarlayır, on ayını zülm edirdi ona. Ora-bura çox çağırıblar, incidiblər onu. Səmədi vaxtsız qocaltdılar: Əlli yaşında o yazıq getdi, otuz səkkiz yaşında mən bədbəxt oldum...

Səməd 1938-də "Vaqif"i yazmağa başladı və on səkkiz günə bitirdi. Ələsgər Ələkbərov, Sıdqi Ruhulla, bəzən bizə də gəlir, Səmədlə məsləhətləşirdilər. Əsərin premyerası gürultulu alqışlarla keçdi, dəfələrlə Səmədi səhnəyə çıxarıb, alqışladılar.

1941-də Nizaminin yubileyi ilə əlaqədar "Xosrov və Şirin"i tərcümə etdi. Həmin il "Fərhad və Şirin"i yazdı. Əsər əvvəlcə Bakıda, sonra isə Moskvada Stanislavski adına teatrda tamaşaya qoyuldu. Moskvaya bizi də aparmışdı. Özümüzə pul götürmüşdük ki, evin çatmayan şeylərini ala. Səməd o pula teatrın artistlərinə böyük bir banket verdi...

Biz ailədə çox mehriban olmuşuq: mən ona "şairlər şahı", o isə mənə "cananım" deyirdi. Moskvada Kreml xəstəxanasında yatarkən Yusifdən bir portaxal göndərmiş (elə bil uşağam) və məktubda yazmışdı ki, "Yaman günnün ömrü az olar. Sənə bir portaxal göndərirəm:

Vurğunun cananı ləzzətlə yesin,
Şairlər şahına çox sağ ol desin.
Sənin qara Səmədin".

Mən də, uşaqlar da çoxlu kitablar oxumuşuq. Bizim evə "aspirantura" deyirdilər. Mən Səmədin də ilk oxucusu idim. Gənc yaşlarımda gənclik və qadın mövzusunda yazdığı əsərləri ilk dəfə mənə oxuyur, həm bir qadın, həm də bir gənc kimi fikrimi öyrənirdi. Bəzən, onunla razılaşmadığım məqamlar da olur və o, bunları nəzərə alırdı. Qələbə mövzusunda yazdığı şeirə:

Yazılsın tarixə bir qızıl xətlə,

Qırx beşinci ilin 9 May günü—misralarını mənim tövsiyəmlə əlavə etmişdi.

Qəribə yazı tərzı vardı. Yazı stolunun arxasına, hansısa bir rəsmi tədbirə gedirmiş kimi – ayaqqabısını, kostyumunu geyinib, qalstukunu bağlayıb keçirdi. O, bunu yazı masasına ehtiramı ilə izah edirdi.

Səməd çox əliaçıq adam idi. O, "Vaqif"ə və "Fərhad və Şirin"ə görə Stalin mükafatları almışdı. Aldığı böyük məbləğdə pulları "Müharibə Fondu"na keçirdi. Səmədin Akademiyanın vitse prezidenti kimi məvacibi 15 000 manat idi. Bu, çox böyük pul idi. Ondan evə cəmi 2000-2500 verir, qalanını imkansızlara paylayırdı.

Müharibə vaxtı mənə evdə yeməklər bişirtdirir, xəstəxanaya yaralıları aparırdı.

Evimiz çox qonaq-qaralı olub, tanınmış və tanınmayan, gənc və yaşlı, o dövrün, demək olar ki, əksər ziyalıları bizdə olmuşdu: O.Şmidt, Ü.Hacıbəyov, Q.Qarayev, F.Əmirov, Ə.Bədəlbəyli, hətta, İrandan, Rusiyadan da qonaqlarımız olardı.

Səməd böyük nüfuza malik idi. O, nüfuzundan istifadə edərək, vəzifəli şəxslərə müraciət edə, kəndlərə yol çəkilməsinə, bağçalar tikilməsinə, yetimxanalar açılmasına nail olardı. Yetimxanalara, pioner düşərgələrinə cibin-

dən də yardım edərdi.

İmkansız adamlara əl tutmaqdan daxilən rahatlıq duyar, zövq alardı. Bəzən xörəyini çəkirdim, amma masaya yaxınlaşmaz, telefonla hansı mənsəb sahibilərsə danışıb, bir imkansızın ehtiyacını həll edərdi. Adətən, şad xəbəri o imkansıza çatdırıb, onu sevindirdikdən sonra masaya oturardı. Onda yediyim mənə halal olur—deyirdi. Öz ətrafımızda da kasıb adamlar az deyildi. Bayramlarda onlara da, hökmən yardım edərdik.

Vyetnama gedəcəkdi, təyyarə uçmamış, evə dönmüşdü. Səhərişi gün uçdu. Yolda xəstələnib, Pekində xəstəxanaya qoymuşdular. Evə qayıdandan sonra, əvvəlcə “epidemiyadır” demişdilər. Sonra Mustafa bəy Topçubaşov xərcəng diaqnozu qoydu. Səmədi Moskvaya yola salanda o da gəlmişdi. Yazıq əllərini göyə qaldırıb, yalvarırdı ki, “Ay Allah, razıyam, qoy mən rüsvay olum, amma qoyduğum diaqnoz yalan çıxsın”. Təəssüf ki, yalan çıxmadı. Çox pis oldu. Bir şeirində deyir e: “Sən də de, yarıyaq, qarıyaq qoşa—nə yarırıq, nə də birgə qarırıq”.

Ölənəcən özüm, sonra da torpağım “Səməd” deyib ağlayacaq.

Xəstə vaxtı bilirdim ağırdı, xoşladığı paltarlarımı geyib, çətin də olsa, üzümə təbəssüm qondurub, ona qulluq eləyirdim ki, öləcəyini ağına gətirməsin. O isə Mirzə İbrahimova deyibmiş ki, mən dünya görmüş adamam, bilirəm vəziyyətim pisdə, günü-gündən geri gedirəm. Bu bığarə, yəni mən – bilmir, vəziyyəti ona deməyin.

Son məqamında dedi ki, məni öz yatağına keçir, kəçirdim. Bir az sonra dedi ki, Xavər, deyəsən, mən gedirəm. Dedim, qoymaram gedəsən, qucaqladım onu—elə qucağımda da keçindi... Qonaq otağındakı saatın əqrəblə-

rini dayandırdım. Əqrəblər o andan 7.30-un üstündə dayanıb. Əlbəəl qohumlar, dostları (çoxları elə bizdəydi), Az.dramanın aktyorları, rəsmilər gəldilər...

Mənimçün çox böyük bir itki oldu – evim yıxıldı, qapım bağlandı... Amma, onu da deyim ki, Səməd kimi nüfuzlu bir kişinin, çox istedadlı bir şairin—şairlər şahının həyat yoldaşı olmağımla özümü dünyanın ən xoşbəxt qadını saymışam, elə indi də sayıram. Onun adı və kölgəsi üstümdədi və nə qədər yaşayıram üstümdə də olacaq...

“Vurğun ocağı” sənədli filminə Xavər xanımın çıxışından götürülüb (S.Vurğun ev-muzeyinin videotekası).

Yusif Səmədoğlu

Atam haqqında xatirə

Bizim evdə bir otaq var. Əvvəllər bu otağın axşam səkkizdən yanan işığı bəzən səhərə qədər sönmürdü. İndi isə artıq bir ilə yaxındır ki, bu otağın pəncərələrindən işıq gəlmir.

Bu otaq—atamın kabinetidir.

Burada hər şey—uzun və enli yazı stolu, stolun üstündəki qələm və kağızlar: divar boyu qoyulmuş şkafların rəflərindəki kitablar, hər şey, hər şey bizə son dərəcə əzizdir.

Atamın kitabxanası çox zəngindir. Marks, Lenin, Nizami, Puşkin, Sabir, Petefi, Vaqif, Bayron, Tolstoy, Axundov, Cəxov, Molla Nəsrəddin, Turgenev və v. s. v. s. Onlarla müəlliflər, onlarla cildlər... Bu cildlərin hər birini atam dəfələrlə vərəqləmiş, hər birində atamın qeydləri

var. Budur, A. S. Puşkinin 1907-ci ildə Sankt-Peterburqda nəşr edilmiş on iki cildliyi. "Yevgeni Onegin" çap olunmuş cildi rəfdən götürüb vərəqləyirəm. Səhifələr atamın qeydlərilə doludur. Poemanın qurtaracağında, səhifənin təmiz hissəsində isə atam bu sözləri yazmışdır: "Eşq olsun belə sənətkara!" ...Yaxud başqa bir kitab: Sabirin "Hophopnamə"si. Kitabın sonuna atam bu sözləri yazmışdır: "Sənə min rəhmət!" ...Bu misalların sayını istənilən qədər artırmaq mümkündür...

Atam çox oxuyurdu. Əlbəttə ki, onun ən çox sevdiyi şeir kitabları idi. O özü son vaxtlar tez-tez etiraf edirdi ki, onun yaradıcılıqda kamilləşməsində kitabların, məhz bədii ədəbiyyatın olduqca böyük rolu olmuşdur.

Yaxşı yadımdadır. Mən Moskvada tələbə ikən atam Moskvaya gəlmişdi. Mənim yaşadığım otaqda oturub çay içirdik. Birdən o, məndən soruşdu:

— Son vaxtlar bədii ədəbiyyatdan təzə nə oxumusan?

Mən cavab verdim ki, başım imtahanlara yaman qarışıb, təzə əsərləri oxumağa vaxtım yoxdur. Atam nəlbəkini stolun üstünə qoydu, külqabıdan sönmüş papirosunu götürüb yandırdı, dərindən bir neçə dəfə sümürdü. O, gözlərini qıydı. Mən başa düşdüm ki, atam əsəbiləşmişdir. Çünki o, həmişə əsəbiləşəndə gözlərini qıyırdı. Atam başını buladı.

— İyirmi yaşında bir cavan deyəndə ki, təzə əsərləri oxumağa vaxtım yoxdur, tükərim ürpəşir,— dedi. A bala, necə yanı vaxtım yoxdur?! İnsanda arzu olsa, həmişə vaxt tapa bilər. Mən sənin yaşında olanda əlimə nə keçirdisə oxuyurdum. Bəzən səhərə qədər yuxusuz qalırdım... Qərribə sözdür, vaxtım yoxdur...

Mən üzr istəyib söz verdim ki, bir də belə sözləri de-

məyəcəyəm.

Sonralar atam hər dəfə Moskvaya gələndə mən ona, necə deyərlər, oxuduğum əsərlər haqqında hesabat verirdim...

Bir dəfə, yenə də Moskvada, mehmanxanada ədəbiyyatdan, kitablardan söhbət edirdik. Atam söhbətin sonunda dedi:

— Eh, deyirəm ki, adamın imkanı ola, ucqar bir yerə çəkilib səhərdən axşama qədər oxuya. Ömür keçir, amma cild-cild kitablardan insanın xəbəri olmur...

İndi mən hər dəfə atamın kabinetinə ayaq basanda onun kitablar və bədii ədəbiyyat haqqında dediyi sözlər qulaqlarımda səslənir: "Oxu, bacardıqca oxu oxumaqdan hələ heç kəs zərər çəkməyib...". "Mən dünya ədəbiyyatını vərəqləmişəm, amma yadıma düşəndə bir kitab var, onu oxuya bilməmişəm, mən dəfə heylsilənirəm...". "Bu kitablar olmasaydı, mən indiyə qədər yazdıqlarımın heç yarısını da yazı bilməzdim..."

Bir hadisə ömrüm boyu yadımdan çıxmıyacaqdır. Bakıya, yay təillərinə gəlmişdim. Axşam saat on bir rədlərində bilmirəm, nə iş üçünsə atamın yanına—kabinətə girdim. Mənim ayaq səslərini eşidib başını qaldırdı. Mən onun yaşarmış gözlərini gördüm. Sözü düzü, özümü itirdim. Hələ indiyə kimi heç bir vaxt atamı gözüyaşlı görməmişdim. O, məni yanına çağıraraq əlində tutduğu "Hophopnamə"ni stolun üstünə qoydu və kövrəlmiş bir səslə dedi:

— Deyirəm, görəsən Sabir yüz il yaşasaydı, dünyanın belə qırıqları?! Eh, namərd dünya!.. Sən Sabiri oxumusan-mu?

Cavab verdim ki, oxumuşam.

— Oxu, həmişə oxu. Yoldaşlarına da de ki, oxusunlar,—deyə atam bir an susdu, sonra əlilə kitab şkaflarını göstərdi.

— Bax, mən dünyanı tutub durmayacağam... Bu kitabların hamısı sənin olacaq. Əgər bir gün sən bu otağa girib kitablardan birini varaqlamasan, onu bil ki, mən qəbrdə də bundan xəbər tutacağam...

Qalacaqdır dünyada...(S.Vurğun haqqında xatirələr). (Tərtib edəni: Cavid Məmmədbəyov; Redaktoru: prof. Kamal Talıbzadə). B., "Azərnaşr", 1973, s.48-50.

Yusif Səmədoğlu

**Bağımızın qonşuluğunda, hasarın
o üzündə yetimxana vardı...**

Müharibə vaxtı biz uşaq idik. Yemək-icməkdən korluq çəkirdik. Atam buna dözmədi. Bir gün Şüvəlandakı bağbanımızı çağırıb, ona pul verdi və dedi ki, "Get bir inək al, saxla bağda. Çalış südlü inək olsun. Həm sənin balalarının qarnı doysun, həm də bizə bir şey qalsın". İnək alındı və biz həftədə bir-iki dəfə təzə süd içməyə başladıq. Yayda bağa köçəndə isə düz iki ay kef elədik. Amma bir gün anam inəyi sağmağa gedəndə gördü ki, inəyin yelini boşdur. Əliboş geri qayıtdı və dedi ki, "Ay Səməd, bu gün uşaqlar südsüz qalacaqlar, inəyi sağıblar". Atam təəccüblə anamın üzünə baxdı, o isə çiyinlərini çəkdi. Ertəsi günü də südsüz qaldıq. Üçüncü günü də bizdən qabaq gəlib inəyi sağdılar. Başladıq ondan-bundan şübhələnməyə. Malı itənin imanı itir deyiblər, gümanımız bağbana gəldi, amma kişiyyə heç bir söz demədik. Dör-

düncü günü yuxudan duranda gördük ki, atam lap tezdən oyanıb bağda gəzinir. Anam vedrəni götürüb inəyi sağmağa getmək istəyəndə atam qoymadı. "A Xavər, getmə, uşaqlar bu gün də südsüz qalacaqlar" — dedi. Dönüb təəccüblə üzünə baxdıq. Onun gözləri həm nəmlənmişdi, həm də gülürdü. Heç nə başa düşmədik. Həm inəyimiz sağılmışdı, həm də atamın kefi kök idi. Sən demə atam tezdən oyanıb bağa çıxır. Bir də görür ki, bir uşaq hasardan aşırıb bağa gəldi və sinə-sinə inəyin yanına getdi. Onu tumarladı, əmcəyini sığalladı, buzovu altına salıb əmizdirdi və özü də buzovla bərabər inəyin əmcəyini sormağa başladı. Aradan bir az keçəndən sonra hasardan başqa bir uşaq atıldı. O da gəlib inəyi əmdi. Bunlar gedəndən sonra başqaları gəldi. Atam gülə-gülə dedi: "Saydım, düz səkkiz uşaq hasardan aşırıb gəldi və inəyi növbə ilə əmdi".

Bağımızın qonşuluğunda, hasarın o üzündə, yetimxana vardı. Başa düşdük ki, inəyimizi əmənlər və bizi südsüz qoyanlar yetimxananın uşaqlarıdır. Arxayınlaşdıq. Yəqin etdik ki, atamız yetimxanaya gedəcək, direktoru çağırtdıracaq, əhvalatı ona danışacaq və biz də bundan sonra inəyimizin südünü özümüz içəcəyik.

Səhər çörəyimizi yeyəndən sonra atam bağbanımızı çağırtdırdı. Özü inəyin çatısını açdı:

— Apar bu inəyi yetimxanaya ver. De ki, Səməd Vurğun göndərib. Qoy südünü sağıb uşaqlara versinlər.

İnək getdi, biz də südsüz qaldıq...

Həmişə olduğu kimi, bir yay Kislovodskiyə, istirahətə getmişdik. Yenəcə kişiləşən vaxtım idi. Evdə-əşikdə tapılmırdım. Şəhərin ayağından vurub, başından çıxırdım. Atam nə qədər danlasa da, gecələr evə gec gəlirdim. Bir gün yenə evə gecədən xeyli keçmiş qayıtdım. Atam yat-

mamışdı. Amma bu dəfə acıqlı deyildi, gözləri gülürdü. İstədim yanından keçib yatmağa gedəm. Sözü düzü, yaman yorulmuşdum. Qolumdan tutub saxladı:

– Ayə, a Yoska, getmə. Təzə bir şeir yazmışam, onu sənə oxuyacam. Qxudu. Həm yuxum gəlirdi, həm də kefim bir az yuxarı idi. Heç nə başa düşmədim. Amma bircə kəlmə dedim:

– Pis şeirdir.

Təəccüblənsə də, bir söz demədi. Getdim yatmağa.

Səhəri xeyli gec oyandım. Əl-üzümü yuyub gələndə gördüm ki, hamı çay-çörəyini çoxdan yeyib. Mən də özümə çay süzdüm. Atam fit çala-çala eyvanda gəzinirdi. Gördüm sözlü adama oxşayır, çörəyimi yeyəndən sonra mənə nəşə deyəcək. Elə də oldu:

– Ayə, a Yoska, bütün gecəni yatmamışam, şeiri təzədən işləmişəm. Çox yaxşı şeirdir, oxuyum, bir də qulaq as.

Yerimi rahatladım:

– Oxu.

Özünə məxsus ahənglə oxudu və gözünü üzümə zillədi. Onun adəti idi: təzə şeir yazan kimi mütləq bizə oxuyar və fikir soruşardı. İndi də mənim fikrimi bilmək istəyirdi. Tərəddüdsüz sözə başladım:

– Axşam da dedim, indi də təkrar edirəm, pis şeirdir. Həm də siyasi cəhətdən yanlışdır. Necə yəni “mən tələsmirəm”? Bu saat bütün dünya, bütün ölkə tələsir, kommunizmə tez çatmaq istəyir, sənə ətəyimizdən geri çəkirsən və deyirsən: “Bu saat, bu dəm, mən heç yana tələsmirəm, tələsmirəm”. Bu, ən azı siyasi savadsızlıqdır. Kommunizm quruluşu işinə kömək yox, mane olmağın təbliğidir.

Gördüm atamın gülümsər çöhrəsi ciddiləşdi, amma sifətindəki “təbəssüm” itmədi. Ağarmış bığını sığallaya-sığallaya üzümə baxdığını gördüm. Mən bu baxışlardakı istehzanı duydum və daha da ciddiləşdim:

– Düz deyirəm, şeir zəmanəmizlə ayaqlaşmır.

Birdən ayağa durdu və üstümə acıqlandı:

– Ayə, mənim dalımı yeyən az idi, biri də evimizdən çıxdı?!

... Atam Moskvaya gəlmişdi. İki gün axtarıb tapa bilmədim. Baş qarışıq idi. İclasları vardı. Üçüncü günü səhər tezdən durub mehmanxanaya gəldim. Astaca içəri girdim. Gördüm hələ yatır. Oyatmağa qıymadım. Qonaq otağında oturub gözlədim. Atam həmişə “Moskva” mehmanxanasında üç-dörd otaqlı lyuks nömrədə qalırdı. İçərinin havası ağır idi. Deyəsən, gecə gec yatmışdı, yaman da papiros çəkmişdi. Pəncərəni açdım. Stolun üstündəki böyük külqabı papiros kötükləri ilə dolmuşdu. Bu kötüklərin bəzilərinə qırmızı ləkələr vardı. Pomadalı dodaq izinə oxşayırdı.

Qapı açıldı. Atam pijamada yataq otağından çıxdı və mənim papiros kötüklərinə fikir verdim gözündən yayınmadı. Gülə-gülə:

– Ə, a qırışmal, nəyə baxırsan, axşam yanıma tərcüməçim gəlmişdi...

“Azərbaycan” j., 1990 №5, səh.44-46.

Aybəniz Vurğunqızı

Ömrümün atamla keçmiş xatirələri

Hər gün atamın adıyla bağlı muzeyə gələndə qərribə hislər keçirirəm. Düz on bir ildir ki, evimiz muzey olub. Bu, az müddət deyil, lakin, bu evlə bağlı elə xatirələr var ki, onlar yada düşəndə evin muzey olduğuna inana bilmirəm. Bu xatirələri nə ekskursiya mətninə daxil etmək olar, nə də eksponata çevirmək... Bunlar ömrümün sonuna qədər qəlbimdə yaşayacaqdır...

1954-cü ilin fevralında atamın bəyənib-seçdiyi bu evə köçdük. Anam, ev çox böyük olduğu üçün köçmək istəmirdi. Bu barədə öz narazılığını atama bildirəndə, o dedi: "Ay Xavər, məni qınama, cavanlıqda o qədər darısqallıqda yaşamışıq ki, indi gözüüm doymur, genişlik istəyirəm..."

Biz əvvəllər Fioletov küçəsindəki 6 nömrəli evdə yaşayırdıq. İlk uşaqlıq xatirəm müharibənin başladığı günlə bağlıdır.

Bir gün kimsə otaqdakı çilçırağa cuna keçirirdi, mən dəhlizdə oynayırdım. Birdən kimsə gəlib dedi ki, müharibə başlayıb. "Müharibə" sözünün dəhşətli bir şey olduğunu böyüklərin sifətindəki həyəcanlı ifadədən də hiss etdim. Sonralar atamla anamın dərqli-dərqli söhbət etmələri, atamın tez-tez bizi bərk-bərk bağrına basıb evdən harasa çıxıb getməsi, həyəcan siqnalları eşidilən kimi anamın bizi tələsik yuxudan oyatması (çox zaman üçü-müzü də paltarda yatırardı), Vaqifin anamın əlindən qaçaraq oyuncaq tapançasını pəncərəyə tuşlayıb "dayan, vurum faşist samalyotunu" deməsi, yuxulu-yuxulu kuklamı qucağıma almağım, zirzəmiyə düşməyimiz, orada

çoxlu həyəcanlı adamlar görməyimiz, "müharibə" sözünün dəhşətini daha da artırır.

O vaxtlar mən atamın şair olduğunu da bilmirdim. Heç xəbərim yox idi ki, o gün şair atam müharibə mövzusunda ilk şeirini yazıb. Xəbərim yox idi ki, atam – Səməd Vurğundur və o, tez-tez evdən cəbhədə, xəstəxanalarda, radio və ictimai tribunallarda çıxış etməyə gedirmiş. Heç xəbərim yox idi ki, şair atam "Ukrayna partizanları" adlı şeir yazmış və bu şeir təyyarədən siyasi vərəqələr kimi Ukrayna meşələrinə səpələnib partizanlara çatdırılmışdır...

O dəhşətli günlərdə evimizdə xüsusi bir qonaqlıq olduğunu da xatırlayıram. Evdə çoxlu adam var idi, bir azdan atam uzun saqqallı bir kişi ilə gəldi. Sonralar bildim ki, həmin kişi görkəmli alim, Arktika fəthlərindən biri Otto Yulieviç Şmidtir.

Yazda bağa köçərdik. Atam yük maşını gətizdirər, ev ləvazimatı, yorğan-döşək maşına yüklənərdi. Biz, üç uşaq bu maşınla gedərdik. Sevincimizin həddi-hüdudu olmazdı. Nənəm (anamın anası), atam və anam minik maşınında ardımızca gələrdilər. Yolda onların maşını bizi ötəndə atam əl eləyər, işarə ilə dinc oturmağımızı tapşırırdı.

Bağa çatan kimi özü quyudan su çəkib, evə daşıyardı, bizi də özünə "köməkçi" edərdi, balaca qablarda su daşıyırdıq. Axşamlar samovarovun ətrafında oturub uzun-uzadı söhbət edərdik. Bağ günlərimiz belə şən keçərdi. Sonra atamla anam şəhərə gedər, bir də, adətən şənbə

günləri bağa gələrdilər. Biz – uşaqlar nənəmizlə bağda qalardıq.

Atam bağda olanda onu doyunca görərdik. Bizimlə tez-tez zarafat eləyərdi. Bağımızdakı birmərtəbəli evin uzun bir şüşəbəndi vardı. O vaxt şüşəbəndin yuxarı hissəsində böyük bir stol qoyulmuşdu. Atam həmişə stolun baş tərəfində oturardı. Bir dəfə, nahar zamanı o, boşqabından ən yaxşı sümüklü ət parçasını götürüb həyatə tərəf getmək istəyəndə: “ – Atə, onu mənə ver”, dedim.

O isə: “Yox, bu Reksin payıdır”, – dedi. Mən pərt oldum: – “Eh sən bu iti bizdən çox istəyirsən”, – deyəndə o ciddi bir görkəm aldı: “ – Yox, hamınızı bir istəyirəm”, – dedi.

Hamı gülüşdü. Bu əhvalat o vaxtlar evimizdə və bağda baş verən başqa məzəli əhvalatlar kimi tez-tez atamın yadına düşərdi...

Atam həyatdə böyük həvəslə işlər, bağbanla birgə kartof, soğan pomidor, badımcən əkər, onları suvarar, məhsulu toplayardı. Bizə qonaq gələn qohum və dostlarına zəhmətinin bəhrəsini göstərərək sevinər, hamıya pay verərdi. Atamın “bağbanlıq” fəaliyyətinə hamıdan çox Mustafa bəy Topçubaşov (M.Topçubaşov və S.Vurğun o zaman Azərbaycan SSR EA-nın vitse-prezidenti idilər) qiymət verərdi:

– Səməd, sənin istedadın bu sahədə də özünü göstərir. Mən ömrümdə belə ləzzətli kartof yeməmişəm.

Atamın vəfatından sonra biz Mustafa bəy ilə tez-tez gedərdik o, öz əziz dostunu ürək ağrısı ilə yad edərkən, onun sadəliyindən, qeyri-adi bir şəxsiyyət olmasından danışardı. Bir dəfə Mustafa bəy dedi:

– Ay qızım, mən indi də başa düşmürəm, bu dəhşətli

xəstəlik Səmədi necə tapdı. Axı, o, fiziki cəhətdən çox sağlam idi. Yalnız sol ayağına qan pis işləyirdi, o da, adətən, papiros çəkən adamlarda olur. Dönə-dönə tapşırırdım ki, papirosu atsın. Hətta bir neçə ildən sonra onu ayaqsız qalacağı ilə qorxutmuşdum. Bir gün o, mənə zəng edib sevincək dedi:

– Mustafa bəy, deyəsən, mən bu papirosu tərgidə bil-məyəcəyəm. İndi 50-yə yaxın yaşıma var. Bu vaxtaca iki ayaqla yaşamışam, sən deyən olsa, on beş-iyirmi il də bir ayaqlı yaşaram. Bu da bəsimdi... Təki şeirimizi yaza bilək. Sən də daha bu barədə fikir eləmə...

Mustafa bəy bunları danışdıqca mən atamın ağrılı günlərini xatırlayırdım. Axsamlar yerinə uzananda ya mənə, ya Vaqifi çağırırdı ki, onun ayağına baxaq. Qanın pis işləməsindən elə hey gileylənirdi, söz verirdi ki, daha papiros çəkməyəcək, amma səhəri yenə çəkirdi.

Yeri gəlmişkən, deyim ki, Mustafa bəy atamdan sonra da bizim ailəmizə, hətta balaca nəvələrə də ürəkdən qayğı göstərər, hörmət edərdi. Ondan həmişə mehribanlıq görər, evə ümidlə qayıdardıq.

Mustafa bəy Topçubaşov və onun ömür yoldaşı Reyhan xanım, doğrudan da, dünyadan köçmüş bir çox dostlarının övladları üçün sözün həqiqi mənasında mənəvi ata və ana olmuşlar.

Yayın qızmar çağında Kislovodsk şəhərinə istirahətə gedərdik. İlk dəfə, 1946-cı ildə Kislovodskiyə getməyimizi yaxşı xatırlayıram. Biz ora atamın ən yaxın dostu, xət-rini qardaş kimi istədiyi Mehdi Hüseynin ailəsi ilə birgə

getmişdik. Bir evdə, bir mərtəbədə ev tutmuşduq.

Şəhərdə hələ müharibə əhvali-ruhiyyəsi var idi, dağılmış binalar, küçələr hələ bərpa edilməmişdi. Biz qalan evin sahibi – yaşlı qadın aclıqdan şişmişdi. Onun qızları və nəvələri də arıq və cansız idilər. Atam anama tapşırırdı ki, onlarla bir ailə kimi yaşayaq. Yeməklərinin, geyimlərinin qayğısına qalaq. Biz Bakıya qayıdanda həmin qadın atama-anama minnətdarlığını bildirdi...

Həmin illərdə Süleyman Rüstəm, Sabit Rəhman, Məmməd Arif, Mir Cəlal, Əli Sultanlı, Həmid Araslı, Cəfər Xəndan da öz ailələri ilə Kislovodskiyə gedərdilər. Bəzən elə olurdu ki, vədələşib bir gündə – bəzən bir qatarda gedərdik. Hamı çalışardı ki, bir-birinə yaxın yerdə ev tutsun, qonşu olsun. Axşamlar da bir yerə yığışar, parka, meşəyə gəzməyə, teatra, kinoya, konsertə gedərdik. Valideynlərinin mehribanlığını görən uşaqlar da bir-birilə dostluq edərdilər.

Bir dəfə hamılıqla kinoya getdik. Lakin məlum oldu ki, kassada biletlər satılıb. Mehdi əmi "laureat kitabçası"nı çıxarıb direktorun yanına getdi. Amma bir azdan qayıdıb təəssüflə bildirdi ki, bilet yoxdur. Atam dedi:

– Narahat olmayın, mən indi bilet taparam...

Bir də gördük ki, atam əlində biletləri yellədə-yellədə bizə tərəf gəlir. Hamı təəccübləndi. Atam üzünü Mehdi əmiyə tutub dedi: "Özümü laureat kimi yox, Səməd Vurğun kimi təqdim etdim, ona görə də bilet verdilər, hə, Mehdi, bir sıfır, mənim xeyrimə..."

Yeri gəlmişkən deyim ki, atamla Mehdi Hüseyn, doğrudan da, möhkəm dost olmuşlar. Şəhərdə, bağda, Kislovodskidə, həmişə bir yerdə olardılar. Lakin bir dəfə atam Yazıçılar İttifaqından çox qanıqara və pərt halda

gəldi. Anama dedi: "Xavər, Mehdi acıdıldı, mən daha onunla dostluq etməyəcəyəm".

Axşamüstü atam bizə havaya çıxmağı təklif etdi. Geyinib küçəyə çıxanda anam dedi: "Görərsən, atan Mehdi əmiylə barışmağa gedir". Bir də gördüm ki, atam dəniz kənarına tərəf deyil, Mehdi əmigilə yola döndü. Anam zarafatla: "Səməd, o tərəfdə nə hava alacayıq?" – deyəndə, o, heç bir cavab verməyib, yoluna davam etdi. Qapını Mehdi əmi özü açdı, əvvəl bir-birinə çox soyuq baxdılar. Keçib otaqda oturandan sonra hər ikisinin qırışığı açıldı, bir-birinə baxıb gülümsündülər, heç nə olmamış kimi şirin-şirin söhbət etməyə başladılar...

Bir dəfə Yesentukidə olarkən, atam bizi böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovun yanına apardı. Bəstəkarın qaldığı möhtəşəm sanatoriya binasına yaxınlaşanda atam bizə tapşırırdı ki, Üzeyir bəylə görüşəndə onun əlini öpək. Əvvəlcə Yusif, sonra mən, sonra da Vaqif deyilənə əməl etdik. Üzeyir bəy gülümsünüb Vaqifin başını sığalladı.

Üzeyir bəy kreslodə aylaşmışdı. Böyründə boş kreslolar olmasına baxmayaraq, atam onun yanında oturmadı. On-on beş dəqiqə ayaq üstə söhbət etdi. Sonra bizi yanına çağırtdı. Mehribanlıqla sağollaşib bəstəkardan ayrıldıq.

İndi bu səhnəni xatırlayanda onların söhbətlərinə qulaq asmadığıma görə özümü danlayıram. Söhbətlərinin nə barədə olmasını bilməsəm də, bir-birini ata-oğul kimi sevmələrini gözümle gördüyüm üçün fəxr edirəm. Deyilənə görə, atam, xəstə Üzeyir bəyin yanında gözləri yaşarmış halda diz çökmüş, o da atama: "Mən gedirəm,

şair, yaşa..." – demişdir. Buna inanıram... Çünki Üzeyir bəy vəfat edən günü atamı ilk dəfə yazı masası arxasında gözü yaşlı gördüm. O gün:

Ölüm sevinməsin qoy... ömrünü vermir bada,
El qədrini canından daha əziz bilənlər.
Şirin bir xatirətək qalacaqdır dünyada,
Sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər. –

misralarını yazanda, ağlar şair qələmi ilə xalqa və özünə təskinlik verəndə, atam doğrudan da, göz qabağında qocalmışdı...

1953-cü ildə atamla bir neçə səfərdə olduğumu da xatırlayıram. Fevral ayında o, məni özü ilə Quba rayonuna, seçicilərlə görüşə aparmışdı. Bu səfərdə ilk dəfə xalqın atamı necə sevdiyinin şahidi oldum. Ürəyim qürurla doldu. Qayıdanda yolda atam mənə dedi:

– Abıqız (çox vaxt məni belə çağırırdı), daha böyümüsən, anan icazə versə, səni bunnan sonra ova da apararam.

O gün sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Çünki mən atamın gözəl ovçu olduğunu bilirdim, onu ovda görməyi isə çoxdan arzulayırdım.

Atam ova hazırlaşanda evimizdə toy-bayram olardı. O, çox böyük həvəslə sünbə ilə tütəngini yağlayar, patrondaşına güllə yığar, ov paltarını, uzunboğaz çəkmələrini geyərdi. Biz uşaqlar da onun ətrafında fırlanıb bir iş tapşırmasını gözləyerdik. Təkcə anam çox zaman onun ova getməsinə etiraz edərdi:

– Səməd, bütün həftəni canına heyfin gəlməyib işlə-

yirsən, bu ov nədir? Bir istirahət elə!

Onda mən həmişə atama tərəf çıxardım. Belə vaxtlarda atam zarafatla deyərdi: "Yenə öz qızım, bu "yad qızı" məni başa düşmür".

Sonralar böyüyəndə başa düşdüm ki, elə hamıdan çox "yad qızı" – anam onu yaxşı başa düşürmüş. Onun yolunda çəkdiyi qayğılar anama neçə çətin başa gəlirmiş. Çünki atam elə şəxsiyyət idi ki, onu qorumaq, "canına baxmağa" məcbur eləmək mümkün deyildi. O, özü başqalarının qayğısını çəkmək üçün yaranmışdı.

Ovdan qayıdanda çox yorğun olardı. Dəhlizdəki divanda oturub, – "Hə, ay uşaqlar, çəkməmi kim dartıb çıxarar", – deyəndə, bizim aramızda dava düşərdi. Bir-birimizi itələyib hərəməz bir çəkməsindən yapışırdıq. O da mehriban nəzərlərlə bizə baxıb yorğunluqdan güclə gülümsünərdi.

Həmin ilin (1953) mart ayında atam məni ova yox, Moskvaya apardı. Təyyarədə ilk dəfə uçduğum üçün bütün yol boyu atamın fikri məndə idi. Tez-tez: "Özünü necə hiss edirsən, qulaqların batmır ki?" – deyərək əlini çiynimə qoyar, – "ay anam, bacım, bircə qız" sözlərini təkrar edərdi.

Aeroportdan taksi ilə şəhərə yol alanda mən ilk dəfə əsl Moskva qışı gördüm. Atam heyratımı hiss edib sürücüyə dedi: "Qızım birinci dəfədir belə qar görür. Saxla, düşüb baxsın, ayağı qara dəysin". Özü də uşaq kimi məni qara basdı.

Sonra yolumuza davam etdik. Yolda sürücü bildirdi ki, indi İ.V.Stalinlə vida günləri olduğu üçün maşın şəhərin mərkəzinə gedə bilməyəcək. Bizi bir metro stansiyasında düşürməli olacaqdır. Biz metro ilə iki-üç stan-

siya getdikdən sonra gördük ki, "Moskva" mehmanxanasına qalxan eskalator bağlıdır. Aşağıda iki zabıt dayanmışdı. Atam deputat biletini göstərəndən sonra eskalatoru açdılar və biz ikimiz yuxarı qalxdıq.

Küçəyə çıxanda artıq hava qaralmışdı. Atam hey-rətlə:

— Qızım, Moskvanı heç belə görməmişdim, küçələr bomboşdu.

Doğrudan da, "Oxotni ryad"da – indiki Karl Marks meydanında nə bir insan, nə də bir maşın vardı. Sanki əfsanəvi bir yerə düşmüşdük. Bir neçə addımdan sonra mehmanxanaya daxil olduq. Atam əlindəki balaca çamadanı nömrəyə qoydu və biz tələsik restorana düşdük. Restoranda başqa stollarda əyləşən bir çox adamlar atamla görüşməkçün bizə yanaşdılar. Atam məni o gün Aleksandr Korneyçuk, Vanda Vasilyevskaya kimi tanınmış yazıqlarla və o zaman çox məşhur olan traktorçu qadın Paşa Anjelina ilə tanış etdi. Sonra atamla İttifaqlar Evinə getdik. Hər yer qarla örtülmüşdü. Atam qolumdan bərk-bərk yapışmışdı ki, ayağım sürüşməsin.

İttifaqlar Evinə Yanaşanda cərgəylə düzülmüş əsgərləri, salona yönələn sonsuz insan axınıni gördük. Atam bir qapıya yaxınlaşdı. Bizi içəri buraxdılar. Bura Sütunlu salonun səhnə arxası idi. Paltosunu çıxardı, qoluna matəm lenti bağladılar. Bir neçə deputatla fəxri qarovulda durmaq üçün səhnəyə tərəf getdi. Mən isə burada qaldım.

Birdən qapı açıldı, Gürcüstan komsomolunun nümayəndələri, bir oğlan və bir qız içəri daxil oldular, onların da qollarına lent bağladılar. Bu zaman bir zabıt mə-nə müraciət eləyib, "istəyirsinizsə, siz də bu yoldaşlarla

gedin" – dedi. Mən, tez paltomu – anamın əyninə geydiyim xəz paltosunu çıxartdım. Mənim də qoluma lent bağladılar və biz səhnəyə çıxıb fəxri qarovulda durduq. Heç bilmirəm, nə qədər vaxt keçdi. Birdən dönüb tabuta tərəf baxanda məni ağlamaq tutdu. Bu an kimsə arxadan: "Ay qız, ağlamaq olmaz. Tez bura gəlın" – dedi. Məni başqası əvəz etdi, səhnə arxasına qayıdıb atamı gözlədim. Bir azdan atam gəldi. Geyinib küçəyə çıxdıq. Mən böyük bir həyəcanla atama fəxri qarovulda dayandığımı söylədim. O, zarafatla: "Görkəmindən səni də tələbə biliblər, bilsəydilər ki, doqquzuncu sinifdə oxuyursan, qoymazdılar", – dedi.

Səhəri atam dəfndə iştirak etməyə getdi, mən isə mehmanxananın pəncərəsindən Qızıl meydana yollanan dəfn mərasiminə tamaşa etdim...

Axşam atamın dostu və tərcüməçisi Pavel Antokolskinin qonağı olduq. Ukraynadan Mikola Bajan, Gürcüstandan Simon Çikovani, Moskva şairlərindən Konstantin Simonov, Mixail Lukonin, Aleksandr Mejirov da orada idilər. Mən, Pavel Antokolskinin həyat yoldaşı Zoya xalanın yanında oturmuşdum. Əvvəlcə şairlər yeni yazdıqları şeirləri oxudular. Sonra atam məclisi ələ aldı. Ədəbiyyatda romantik qəhrəman problemindən söz açdı. Özünəməxsus səmimiyyət, ehtiras, yumorla danışırdı. Məclisdəkilər susub diqqətlə ona qulaq asırdılar. Zoya xala isə atama heyrtlə baxırdı. Birdən yerindən sıçrayıb:

– Pavel, sən məni öldürsən də, mən Səmədi öpəcəyəm, – dedi. Zoya xaladan sonra bütün qonaqlar ayağa qalxıb atamı qucaqlayıb öpdülər. Sevincimdən yerə-göyə sığmırdım. Kaş atamın o axşam dediyi sözləri qələmə alaydım... Neyləmək... Gənclik ölümə inanmır, övlad isə

ata ölümünü heç təsəvvürünə belə gətirmir...

Mehmanxanada atamın yanına tərcüməçilər, o vaxt Moskvada təhsil alan azərbaycanlı tələbə və aspirantlar gəlirdilər. Darıxmayım deyə, atam bilet alıb məni teatra göndərirdi. Hər dəfə, teatrdan qayıdanda isə tamaşa haqqında fikrimi soruşardı. Bir gün Böyük Teatrda "Qu gölü" baletinə tamaşa etməyə getməli idim. Həmişə olduğu kimi, mehmanxanadan çıxıb taksiyə mindim və həra gedəcəyimi şoferə bildirdim. Sürücü güldü, düşüb piyada getməyimi məsləhət gördü. Doğrudan da, bir az getmişdim ki, Böyük Teatr öz əzəməti ilə qarşımda canlandı. Qayıdanda bunu atama danışdım. Tezliklə peşman oldum, çünki atam bu əhvalatı yanına gələnlərin hamısına danışdı.

Bir gün atamın yanına Rəsul Rza gəldi. O, bizi Bakı restoranına nahara dəvət etdi. Atamla Rəsul əmi musiqidən, poeziyadan danışdılar. Arada bir az mübahisə də elədilər. Sonra başladılar uşaqlardan danışmağa. Rəsul əmi Yusifi, atam isə Anarı tərifləyirdi. Sonra Rəsul əmi mənə baxıb dedi:

— Səməd, Aybəniz sənə yaman oxşayır, yaqin elə ona görə də onu çox istəyirsən. Mən rəssam olsaydım, Aybənizin şəklini çəkərdim, əsl azərbaycanlı qızıdır.

Atam isə:

— Düz deyirsən, mənənin daha çox anama oxşayır, ona görə bunu çox istəyirəm, — deyə cavab verdi.

SSRİ Ali Sovetinin sessiyası qurtardıqdan sonra Bakıya qayıtdıq. Aprel ayında anam atama dedi ki, Mehdi

əmiylə Soçiyə gedib ayağını müalicə elətdirsin. Uzun tərdüddən sonra atam ömründə ilk dəfə bizziz istirahətə getdi. Anam çox sevindi: "– Çətini bir dəfədir, bundan sonra onu tez-tez dilə tutub istirahətə göndərmək lazımdır". Bir müddət keçdi, anam özü ona təcili zəng edib Bakıya gəlməsini xahiş etdi. Başa düşdüm ki, nəse olub...

Atam isə nə olduğunu yaxşı başa düşsə də Bakıya gəlmədi. Əksinə, Soçidən Gürcüstana, öz qohum və dostlarının yanına getdi.

Atam Soçidə olanda Mehdi əmi ilə aviasiya sənayesi işçilərinin sanatoriyasında istirahət edirdi. Ona belə bir məktub yazmışdım: "Ata, salam! Biz sağ və salamatıq... Mən imtahanlara hazırlaşım, üç gündən sonra yeni tarixdən imtahan verəcəyəm. Heç qorxmuram. Çünki hələ sən burada olanda imtahanlara hazırlaşmağa başlamışdım. Yusif də o gün ən çətin olan ədəbiyyatdan yazılı imtahan verdi. Yusifin qızıl medala namizədliyini təsdiqlədilər. Əgər yazını yaxşı yazsa, medal alacaq, ona görə də möhkəm hazırlaşır. Mən imtahan günü, yəni iyirmisində sənə teleqram vuraram. Vaqifin də imtahanları çoxdur, ancaq qorxulu deyil. Çünki heç biri attestata düşmür.

Mayın 1-də Mehdixan əmiylə nümayişə getmişdik. Səhəri isə hamımız Mehdixan əmigdəydik. Osman əmi (Osman Sarıvəlli – A.V.) və Mirqasım əmi də (Mirqasım Əfəndiyev – S.Vurğunun dostu – A.V.) orada idilər. Cavanlıqda sənin başına gələn əhvalatlardan xeyli danışib güldülər. Sonra Osman əmi pianoda birtəhər aşiq havası çaldı və Mehdixan əmi ilə birlikdə qışqıra-qışqıra oxudular.

Mehdixan əmi tez-tez zəng eləyir. Bu bazar günü ailəsi ilə bizə gəlmişdilər.

Fatma xalagil də (Mehdi Hüseynin həyat yoldaşı — A.V.) sağ-salamatdırlar. Onun qızı Zivər də bərk imtahana hazırlaşır. Bir-birimizə zəng eləməyə də vaxtımız olmur. O, məndən inciyir, mən ondan. Bütün tanışlardan sənə və Mehdi əmiyə salamlar var. Xahiş edirəm öz müalicəndən bir az yazasan. Hə, papiros çəkmə a... (qərar kimi).

Yaz görək, papirosu atmısan, ya yox.

Məktub gözləyirəm. Öpürəm səni. Aybəniz. Bağışla, tez-tələsik yazmışam..."

Tezliklə atamdan məktub yox, teleqram aldım:

"Məktubunu aldım. Səni bərk-bərk öpürəm, mənim əziz qaranquşum. İmtahanların nəticəsini bildir. Mənim əvəzimə ananı, Yusifi, Vaqifi öp".

Atam yazdığım məktubu saxlamışdı. Bir gün onu əlimə alanda gördüm ki, zərfin arxasında əski əlifba ilə aşağıdakı misralar yazılmışdır:

Əzizinəm, qızım gözəl,
Quzu gözəl, qoyun gözəl.
Danışanda sözün gözəl,
Yeriyəndə boyun gözəl.

Dəftər vərəqində yazdığım məktubun boş qalan dördüncü səhifəsində də atamın öz xətti ilə yazılmış bu bəyatyatıya rast gəldim:

Maral çıxdı qalından,
Ovçu düşdü dalından.
Mərdi namərd qovlayır,
Qoymayın, alın əlindən.

Bu misralar atamın o vaxtkı əhvali-ruhiyyəsinə uyğun gəlirdi...

Yuxarıdakı misralardan sonra xətt çəkilmiş, ondan sonra aşağıdakılar yazılmışdı:

Vafalı dost tək-tək olar,
İnsanlarda yüzdə birdir.
Lazımdır can sağlığı,
Çox da birdir, az da birdir.

Kəklik ötər qış keçəndə,
Ovçu yanar boş keçəndə,
Kimin günü xoş keçəndə
Qış da birdir, yaz da birdir.

...Atamla həmin il üçüncü səfərimiz də yenə Moskva oldu. Dekabr ayında anam, Vaqif və mən atamdan xahiş etdik ki, yeni ili Yusifin yanında, Moskvada keçirək. Atam razılaşdı. Yola çıxdıq.

Həmin il Yusif ilk hekayəsini yazmış, məktəbi qızıl medalla bitirib M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna daxil olmuşdu. Atamla Mehdi əmi zarafatla Yusifə deyirdilər:

– Yusif, tez oxu, gəl, nəsr geri qalır...

O vaxt Moskvada çox şən, bir-birindən xoşbəxt günlər keçirdik. Atamın da kefi kök idi. Bir az əvvəl keçirdiyi iztirabları yavaş-yavaş unudurdu. Hətta Moskvaya, bu gözəl səfərimiz barədə bir şeir də yazıbmuş, atamın ölümündən sonra həmin şeiri arxivində tapdıq. Amma şeir bitmədiyi üçün, yenidən işlənmədiyi üçün atam onu bizə oxumamışdı... Şeirin bir neçə bəndini oxuculara təqdim edirəm:

Otuz bir dekabr. Moskva, qışdır.
Qardır qovaqların ağ budaqları –
Elə bil Qafqazda bahar çağları
Alma ağacları çiçək açmışdır...

Dörd gün bundan qabaq mən Bakıdaydım,
Orda təzə ilə hazırlaşaraq.
Yaxın dostlarıma xəbər verdim ki,
Bu il təmtəraqlı bir məclis quraq.
Mən deyən olmadı. Xavər, Aybəniz.
Bir də bala Vaqif dirəndilər ki,
Bu il Moskvada gəl keçirək biz
Üzümüzə gələn bu təzə ili.

Mən bir, onlar isə dörd nəfər, dörd can...
Baş əydim çoxluğun iradəsinə.
Mən də öz qəlbimin səsini qatdım
Dörd nəfər insanın ürək səsinə.

Xatirələrin başlanğıcında yazdığım kimi, 1954-cü ildə
indi muzey olan bu evə köçdük...

Atam çox məşğul idi. Onu az-az görərdik. Akademi-
yanın ictimai elmlər üzrə vitse-prezidenti vəzifəsində ça-
lışır və sovet yazıçılarınun II Ümumittifaq qurultayında
edəcəyi "Sovet poeziyası haqqında" adlı əlavə məruzəyə
hazırlaşdı. Məruzə ilə əlaqədar çoxlu ədəbiyyat oxuyur,
gecə yarıya qədər işləyirdi. Bütün gecəni papiros çəkər,
çay içərdi. İndi də onun yazı masasının arxasında gecə
yarısı, stolüstü lampa işığında bıgını sıgallaya-sıgallaya

dərin fikrə getdiyini xatırlayıram.

Qurultayla əlaqədar tez-tez Moskvaya gedirdi, lakin
heç tək getmək istəmirdi. Sentyabr ayında anamı və mənə
də özüylə apardı. Həmişə olduğu kimi, yenə "Moskva"
mehmanxanasında qaldıq. O günlər Nazim Hikmətdən
çox nigaran idi. Deyirdi ki, Nazim xəstədir. Tez-tez zəng
vurub halını soruşurdu. Bir dəfə:

– Nazim, gəl Bakıya, səni ova aparım, bizim dağları,
meşələri gör, onda sağalarsan... – dedi.

Amma bu arzu ona qismət olmadı – Nazim Hikmət
Bakıya 1957-ci ildə atamın ölümündən sonra gəldi.

Qurultayqabağı günlərdə mehmanxanaya – atamın
yanına Aleksandr Fadeyev, Konstantin Simonov, Nikolay
Tixonov kimi görkəmli sənətkarlar, həmçinin, müxbirlər,
foto-reportyorlar gəlirdilər. Nömrəmizin qapısı demək
olar ki, bağlanmazdı. Anamın da qayğıları birə-beş art-
mışdı. O, atamı güclə yemək yeməyə məcbur edirdi.
Meyvələri xırda-xırda doğrayıb boşqabda yanına qoyur-
du ki, işləyəndə, ya kiminləsə söhbət eləyəndə bir qismət
götürsün.

O günlərdən yadigar bir şəkil qalıb. Təəssüf ki, hə-
min şəklın çəkildiyi günü xatırlaya bilmirəm. Onu təsa-
düfən əldə etdim.

1976-cı ildə Kiyevdən Yevgeni Ryapasov adlı bir fo-
toreportyorun həyat yoldaşı muzeyə məktub yazıb ərin-
dən qalan bir neçə foto və neqativlərin siyahısını gön-
dərirdi. Siyahıda olan bir şəklın adı mənə təəccübləndirdi:
"Səməd Vurğun öz qızı ilə". Fikirləşdim ki, bəlkə qadın
səhv edib. Həmin ilin yayında qızım Aygünlə Kiyevə
getdik. Şəkillərə və neqativlərə baxdım. Bir şəklı əlimə
alanda gözlərimə inanmadım. Gördüm ki, doğrudan da,

atamla mənəm. Özümü saxlaya bilmədim. Məni ağlamaq tutdu... İyirmi iki il bundan əvvəl "Moskva" mehmanxanasında keçirdiyimiz o xoşbəxt günləri, atalı günləri sanki yenidən yaşadım. Qardaşım Vəqifin aşağıdakı misraları yadıma düşdü:

Bilirəm,
Yarpaq, yarpaq saralır
Ömrümün atamla keçmiş çağları.
Bilirəm,
O düşən yerdə qurtarır
Ömrümün ən əziz dayanacaqları...

1953-cü ilin dekabr ayında atam yazıçıların II Ümumittifaq qurultayına getdi, biz də onunla birgə idik.

Dekabr ayının 16-sı idi. Qurultayın ikinci günü-səhər, İttifaqlar Evinin sütunlu salonunda yuxarı lojaların birində yer tapıb oturdum. "Sovet poeziyası haqqında" məruzə üçün söz atama verildi.

Ona qulaq asanda qəribə hislər keçirirdim. Zalda əyləşən sovet, o cümlədən, xarici ölkə şair və yazıçılarınun atama necə diqqətlə qulaq asdıqlarını, onların sifətindəki razılıq ifadələrini, onu hərəkətlə alqışlamalarını görəndə sevinirdim. Lakin atamı rəyasət heyətində əyləşən tanıdığım yazıçılarla müqayisə edəndə, onun *yaşca* özündən böyükklərdən də yaşlı görünməsi, vaxtından tez qocalması məni kədərləndirirdi.

Fasilə vaxtı atama yanaşdım. Əlimi uzadıb dedim: "Pozdravlyayu. Prekrasny doklad". O isə: "Ay şeytan", - deyib çiyinimi qucaqladı. Sonra məni bir neçə sovet və xarici ölkə yazıçıları ilə tanış etdi. O günü özümü elə itir-

mişdim ki, onların kim olduğu yadımda qalmadı...

1955-ci ilin yayında atam anama dedi ki, daha bəsdır, Kislovodskiyə getdik, uşaqlar Azərbaycanı tanımır. Qərara aldılar Azərbaycanın bir sıra görməli yerlərini gəzək, istirahət edək. Həmin yay biz Şamaxor, Gəncə, Qazax, Ağdam, Bərdə, Şuşa, Kəlbəcər rayonlarında olduq. Harada gözəl mənzərəli bir yer görsəydi - atam maşını saxlatdırardı:

- Uşaqlar, düşün, gözəlliyin yanından ötüb keçmək olmaz. Gərək ayaq saxlayıb ona salam verəsən.

Belə anlarda atam bizimlə zarafat edər, otların, çiçəklərin, ağacların xüsusiyyətləri barədə söz açardı...

Səfər zamanı gördüyümüz qohum və tanışlarla çox mehriban görüşərdi; hər kəsi öz dili ilə dindirər, güzəranı, qayğısı, dərdi ilə maraqlanardı. Bəzən ərki çatan adamlara zarafat yana, Qazax ləhcəsində "ayə" - deyə müraciət edərdi.

Bəzən də baxıb görərdim ki, atam tək-tənha bir ağaca söykənib, ya da şəhli bir daş, kötük üstündə oturub nəsə düşünür, fikirləşir. Onu belə qəmgin görmək istəmirdim. Yanına yüyürüb, arxadan boynunu bərk-bərk qucaqlayar, soruşardım: "Ata, niyə belə fikirlisən?"

Fikirləşərdim ki, atam nəsə yazır, beş-on gündən sonra bizi başına toplayıb həmişəki kimi təzə şəirlərini oxuyacaq. Amma illər keçdikcə başa düşdüm ki, tək-tənha ağaca söykənib uzaqlarda qocaman dağlara baxan insan-Azərbaycanla vidalaşan Səməd Vurğundur...

İstirahətdən qayıtdıqdan sonra atamla anam sentyabr ayında Tblisiyə D.Quramaşvilinin yubiley təntənə-

sində iştirak etməyə getdilər. Atam özünü yaxşı hiss edirdi. Hətta oradan qayıdanda bizə fəxrlə dedi ki, qonaqların şərəfinə verilən ziyafətdə bir neçə nəfər cavan gürcü oğlanları ilə rəqs edib onları yormuşdur...

Oktyabr ayında onu Moskvaya, SSRİ Ali Sovetinin nümayəndələri tərkibində Vyetnama dəvət etdilər. O günlərdə atama bərk soyuq dəymişdi, yaman öskürürdü. Anam çox təkid elədi ki, səfərə çıxmasın, sanki ürəyinə nəsə dammışdı. Axşam atamı yola saldıq. Gecə yarıyuxulu eşitdim ki, təyyarə uçmadığına görə atam geri qayıdıb, səhər tezdən yola düşəcəkdir...

Atam uzaq Çindən anama belə bir məktub göndərdi: "Əzizim, gözümün işığı Xavər, oktyabrın 28-də təyyarə ilə Çin paytaxtı Pekin şəhərinə gəldim. İqlimin kəskin sürətdə dəyişməsi nəticəsində mən bir az ağır nəfəs almağa başladım. Vyetnam isə daha Cənubda və çox yağarlıq olduğundan həkimlər ora getməyi mənə məsləhət görmədilər. Odur ki, mən noyabrın 10-a kimi Çində qalıb, sonra qatarla (8 günlük yol) Moskvaya qayıdacağam. Bu gecə pis yuxu gördüm. Gördüm ki, Aybəniz məni xəstə zənn edib bərk-bərk ağlayır. Görünür ki, mənim həsrətimi çəkirsiniz.

Onu deyim ki, ömrümdə bu qədər sizi xatırlamamışdım. Ürəyinə başqa şey gəlməsin, kefim yaxşıdır. Çin torpağından zəngin xatirələrlə qayıdacağam. Yəqin ki, yenə tərlən təbim aşib-daşacaqdır.

Buradan məktub və teleqram göndərmək çox çətinidir. Öpürəm səni, Mehdi xanı, uşaqları. Məndən hamıya salam de.

Sənin S. Vurğunun.

Aybəniz! Gələn kimi səni qucaqlayıb bir saat öpəcəyəm. Vaqif inciməsin deyə onu da bir saat öpəcəyəm. Qurban olum sizə, ananızı incitməyin, dərslərə fikir verin.

31.X.55. Pekin".

Bu, atamın yazdığı son məktub idi...

"Azərbaycan" j., 1986 №10, səh.35-41.

Aybəniz Vurğunqızı

"Atana de ki, məktəbə gəlsin"...

1944-cü ildə mən konservatoriyanın nəzdində olan 10 illik musiqi məktəbinin 1-ci sinfinə getmişəm. Fortepiano çalırdım, müəllimim də məktəbin direktoru, professor Kövkəb xanım Səfəraliyeva idi. O illəri mən heç zaman unutmayacağam.

Musiqi məktəbində 7 il oxuduqdan sonra, VIII sinfin I rübündə artıq qət etdim ki, mən musiqiçi olmayacağam. Atamın kitabxanasındakı kitabların çoxunu oxuduğumdan məndə ədəbiyyata böyük həvəs oyanmışdı. Adi orta məktəbə keçib, sonra ADU-nun filologiya fakültəsində oxumaq arzusu qəlbimdə baş qaldırmışdı. Niyəsə bunu atama söyləməkdə çətinlik çəkirdim. Yaxşı xatirimdədi, 1952-ci ilin oktyabr ayının ortasında atamın kabinetinə girib ona bu arzumu dedim. O, əvvəl fikrə getdi, sonra gülümsəyib: "Hə, deyəsən qızım pianoçu yox, alim olmaq fikrinə düşüb! Nə deyirəm ki, səni ən yaxşı qız məktəbinə-132

nömrəli məktəbə keçirdərəm". Elə də oldu. Mən VIII sinfin II rübündən həmin məktəbin VIII "B" sinfinin şagirdi oldum. O gündən mənim çətinliklərim başladı. Humanitar fənlərdən çətinlik çəkmirdim. Lakin riyaziyyat, fizika və kimya fənlərindən heç bir anlayışım olmadığını özüm də, müəllimlərim də tezliklə başa düşdük. Musiqi məktəbində bu fənlərin çox zəif keçilməsi mənim üçün böyük problem yaratdı. Çox savadlı və olduqca ziyalı müəllimlərimiz var idi. Allah hamısına rəhmət eləsin. Ədəbiyyat müəllimimiz Bilqeyis Məmmədova (Təhmasib) məndə ədəbiyyata olan həvəsi daha da artırdı. Riyaziyyat müəllimlərimizi - Sadıq Sadıqovu, Əhməd Əhmədzadəni də böyük məhəbbətlə xatırlayıram.

VIII sinfin II rübü qurtardıqdan sonra Sadıq müəllim məni yanına çağıraraq dedi ki, qızım, sən riyaziyyatdan, həndəsədən, fizikadan özün də bilirsən ki, çox zəifləsən, belə getsə, biz səni sinifdə saxlamaqlı olacağıq. Başa düşürəm ki, çalışırsan, lakin əvvəldən bünövrə olmadığından heç nə alınmır. Atana de ki, məktəbə gəlsin, onunla da söhbət edib vəziyyəti başa salaq.

Mən evdə atama dedim ki, ata, səni məktəbə çağırırlar. Onun sifəti çox ciddi görkəm aldı, başını bulayıb dedi: "Məktəbdə neyləmişən?". Mən cavab verdim ki, heç bir pis iş görməmişəm, yalnız dərslərlə bağlı məsələdir.

Səhərişi gün atam məktəbə gəlib, müəllimlər ota-

ğında bütün müəllimlərlə çox mehriban görüşdü, hal-əhval soruşub onlara xoş sözlər dedi. Sonra Sadıq müəllim əhvalatı atama başa saldı. Sinifdə qalaçağım barədə fikir atamın xoşuna gəlmədi... Bir az fikirləşəndən sonra: "Ay Sadıq müəllim, görürsünüz də, təqsir Xavər xanımdadır. Mən ona dedim ki, bu uşaqların üçün də musiqi məktəbinə vermə. Bu da nəticəsi. Doğrudan da, orada bu fənlərə çox fikir verilmir, əsas musiqi fənləridir. Mən sizi də başa düşürəm. Lakin gərək bir çıxış yolu tapaq. Əgər müəllim tutub Aybənizi evdə çalışdırsam necə olar? Dərs ili qurtarana qədər əgər xeyri olmasa, onda, neyləməli, sinifdə qalar..." dedi.

Sadıq müəllim atamla razılaşırdı. Fizika müəllimimiz Bəhram Sultanov Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda da dərs dediyindən Şəfiqə adlı bir tələbəni atama məsləhət gördü. Şəfiqə hər dərsdən sonra mənimlə demək olar ki, iki saat məşğul olurdu. III və IV rüblərdə artıq mənim qiymətlərim düzəldi və məni sinifdə saxlamadılar. Təəssüflə qeyd edirəm ki, kamal attestatımda qiymətlərimin hamısı "5", riyaziyyat, fizika, kimya fənlərindən "3" olmuşdu.

İllər ötdü... Atamın yubileyi ilə bağlı məktəblərdə keçirilən görüşlərdə mən bu xatirəni söyləyib, o zamanlar mənəvi dəyərlərimizin necə saf olduğunu vurğulayıram. Təhsilə münasibət o qədər ciddi idiki, valideynlərə heç bir fərq qoyulmurdu. O zaman heç kəs təsəvvürünə belə gətirə bilməzdi ki, Ay-

bəniz Vəkilova adlı şagirdə Səməd Vurğunun qızı olduğunu görə layiq olmadığı yüksək qiymət yazılsın. Bunu nə atamın özü, nə mən, nə də ki, sinif yoldaşlarım başa düşə bilməzdilər. Yalnız müəllim və şagird münasibətləri var idi. Mən indi, artıq, 70 yaşa qədəm qoyuram. Həyatımda nəyə yaxşı bir iş görürəmsə, o məktəb illərini, atamı, müəllimlərimi xatırlayıram. Valideynlərimə və müəllimlərimə xəyalən müraciət edib deyirəm: "Çox sağ olun! Nə yaxşı ki, həyatımda sizin kimi insanlar olub!"

S. Vurğun ev-muzeyinin arxivi.

Vaqif Səmədoğlu

Atam Səməd Vurğun haqqında

Səməd Vurğun kimdir? Mənim atam. Dünya və Azərbaycan qarşısında daha nə nailiyyətləri var? Şair, akademik, SSRİ Ali Sovetinin demək olar ki, daimi deputatı, parlament qrupunun üzvü, Moskva Dövlət Universitetinin fəxri doktoru, Azərbaycan Akademiyasının vitseprezidenti, ovçu, Sovet Sülh Komitəsinin üzvü, 2 dəfə Stalin mükafatı laureatı, 2 dəfə Lenin ordeni kavaleri, İosif Stalin qarşısında şeir oxumuş və Uinston Çerçillin qabağında tost demiş bir azəri türkü, şair, dramaturq. Bakıda vağzal meydanında onun heykəli ucalır. Bir heykəli də Axundov adına kitabxananın portalındadır. Bir büstü Bakıdakı ev muzeyinin qarşısında, bir heykəli Salahlı kəndindəki xatirə muzeyinin qabağında, böyük bir abi-

dəsi Qazax şəhərində, biri də Biləsuvar rayon mərkəzində. Ancaq Biləsuvardakı heykəli tək deyil, Puşkin ilə yanaşı durub, çünki Azərbaycanın cənubunda yerləşən bu qədim türk məskəninə nə zamansa dahi rus şairi Puşkinin adını vermişdilər. Niyə? Bəlkə ona görə ki, başqa bir ölkəni, özgə xalqı yalnız odlu silahla yox, odsuz silahla, dahi adları ilə də zəbt etmək olar. Keçmiş sovet respublikalarında minlərlə rus, sovet dövlət xadimlərinin adlarını daşıyan şəhərlər, qəsəbələr, kəndlər var idi. Çarizm vaxtında isə təbii ki, rus imperatorları və onların ailə üzvlərinin adlarını daşıyan şəhərlərdə yaşayışlar babalarımız. Ancaq Biləsuvar da Səməd Vurğun ilə Puşkinin yanaşı dayanmalarında ədəbi məntiq var. Səməd Vurğun Puşkinin "Yevgeni Onegin" poemasını bizim dilə böyük məhəbbət və professional məharətlə tərcümə edib. Odur ki, onların dünyanın hansısa bir yerində qoşa dayanma haqları var.

Səməd Vurğunla bağlı rəsmi məlumatları verdim. Adlar, titullar, abidələr, vəzifələr. Yox, bir vəzifəsi yadımdan çıxmışdı az qala: Səməd Vurğun uzun illər Azərbaycan Yazıçılar İttifaqına rəhbərlik edib. Ancaq bütün bu sadaladığım rəsmi tanınma atributları Azərbaycanda hamıya məlumdur. Və Azərbaycan nüfuzuna görə, deyərsən, 7-ci sovet respublikası statusundan qurtulub, dünyanın kim bilir neçənci müstəqil dövlətinə çevriləndən sonra aydın göründü ki, Səməd Vurğunun daşdığı adlardan yalnız ikisi Azərbaycanda əbədi yaşamaq haqqına malikdir: Şair və İnsan. Qalanları öləri şey imiş.

Atam şair kimi nəçin həmişə yaşayacaq? Mən bunu bəlkə övlad istəyimə arxalanıb deyirəm? Xeyir, bunu mən professional kimi etiraf edirəm. Azərbaycan ədəbiyyatı

tarixinin bir səhifəsi Səməd Vurğundur. Böyük poetik istedadı, oxucu, dinləyici ürəyinə-beyninə birbaşa yol tapan səlis, gözəl dil, pafosun poetikliyi, cəmiyyət və nəhayət, təbii hadisəyə bənzər tamamilə aktyorluqdan uzaqda duran, bir özünü təqdim edə bilmək, sevlmək yadda qalmaq, alqış doğurmaq bacarığı. Səməd Vurğun fenomeni. Miflər yaranan münbit zəmin... Sayı-hesabı yoxdur atam haqqında hələ özü sağ ikən yaranmağa başlayan miflərin, xatirələr formasında yazılmış yalanlı-döğrulu dastanların.

Yaxşı, bəs belə bir istedadla, böyük şair nəçin 1937-ci illərin Stalin repressiyasına məruz qalmadı?

– Səməd filankəsi satıb, özü aradan çıxıb.

Bu bir versiya.

– Səməd doproslarda özünü mərd aparıb, elə kişilik göstərib ki, ona ölüm hökmü çıxarmağa heç kəsin əli qalxmayıb.

Bu da başqa bir versiya.

Anam Xavər xanımın versiyası:

– Mircəfər Bağirov “Красные Партизаны” təşkilatında sənin dayın, mənim böyük qardaşım Ağabəyin müavini olub.

Bir başqası tamamilə səmimi deyir:

– Səmədi tutub güllələsəydilər, bütün Azərbaycan xalqı ayağa qalxıb üsyan edərdi!

O zaman bu xalqın qorxusundan səsi də çıxmırdı...

– Ən istedadlıları, qaymaqları öldürdülər, qaldı belələri.

Yalandır. Böyük bir bəşər, insan faciəsinin adı məişət cinayəti səviyyəsinə endirən yalan. Bəlkə də səmimi, fəqət tarixdən, ədəbiyyat və incəsənətdən çox da hali olmayan

insanların təəssüf doğuran məyus məntiqidir bu fikir. Rusiyada böyük şair Osip Mandelştam həbsdə çürüdüldü, dahi Boris Pasternak qaldı. Stalindən şeir yazdığına görə? Dünyada Stalinin adını poeziyaya ilk dəfə gətirən məhz faciəli şəkildə həlak olmuş Mandelştam olmuşdu. Anna Axmatova, Andrey Platonov, Marina Svetayeva, Mixail Bulqakov... nəhayət, tamamilə haqlı olaraq Nobel mükafatları almış Mixail Şoloxov və yenə də həmənlə Boris Pasternak. Bunlar fiziki olaraq repressiya maşınından qurtarılardan bir neçəsidir. Və ən dəhşətli də ondadır ki, bu repressiyaların nə dəqiq çəki norması olub, nə ölçü etalonu. Azərbaycanda da həmçinin Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq kimi sənətkarlar tələf edildilər və onlarla başqaları: Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm və yenə də onlarla başqaları sağ qaldılar. İndi hansı tərəzi ilə istedadların çəkisini ölçək? Elə bir tərəzi tapılsaydı hər iki gözü gözyaşları ilə dolub düz gələrdi. Bəlkə də birə-bir...

Atamın o zaman həbs olunmaması haqda ən ağlabatan fərziyyəni 1971-ci ildə Moskvada mənə məşhur Sovet şairi-yazıçısı Konstantin Simonov dedi:

– Bütün diktatorlar kimi Stalin də öz misilsiz yaddaşını hamıya nümayiş etdirirdi. Mən əminəm ki, hər dəfə Mircəfər Bağirov onun qəbulunda olanda o, Səməddən də sözarası hal-əhval tuturmuş. Səmədi fəlakətdən yəqin elə bu qurtardı.

Səməd Vurğun 1935-ci ildə Kremlə Stalinin qəbulunda olmuşdu. Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin 15 illiyi münasibəti ilə keçirilən bayram təntənələri günlərində. Və orada Stalinin hüsurunda onun şərəfinə yazdığı məşhur “Rəhbərə salam!” şeirini oxumuşdu. Elə bura-daca, atamı tribunada saxlayaraq, Stalin ona bir neçə sual

verib, cavab almışdı.

Elə-belə, rəhbər "marağı", "məzələnməyini" nümayiş etdirən sözlər...

- Самед это твое имя, а Вургун фамилия?
- Нет, товарищ Сталин, это мой псевдоним.
- А что означает слово Вургун?
- Влюбленный!
- В кого, в девушку?
- Нет, товарищ Сталин, в Родину!

Bax, belə bir söhbət Kremldə. Bunun stenoqramması atamın ev muzeyində saxlanılır. Vurğun ləqəbini isə məhz ilk uğursuz məhəbbətindən sonra götürübmuş atam. Stalini aldadıb... Ertəsi gün Stalinə orden və medallar almaq üçün təqdim edilmiş azərilərin siyahısını gətirirlər. Səməd Vurğun o siyahıda Qırmızı Əmək Bayrağı ordeninə layiq bilinübmiş. Ancaq Stalin öz əli ilə "Lenin" ordeni yazıb, o birini pozub... Atamı ölkənin ən yüksək ordeni ilə təltif edib. Belə ki, Simonovun dediyində böyük məntiq var. Həmçinin mənim yaddaşımdan respublikamızın o zamankı yerli diktatoru Mirzəfər Bağirovun öz məhkəməsində dediyi sözlər də çıxmır. Hakim Almaniya faşizmi üzərində qurulmuş Nürinberq məhkəməsində SSRİ adından ittihamçı kimi çıxış edən Rudenko müttəhim Bağirovdan soruşdu:

-Siz xalqın sevimli şairi Səməd Vurğunu nəçin həbs etdirmək istəyirdiniz?

-Mən bunu istəsəydim, çoxdan edərdim.

Bağirovun sözləri də zənnimcə, həqiqət idi. Görünür, həyatda hər bir tarixi hadisənin bir neçə yozumu olduğu kimi, dəhşətli Stalin repressiyaları da bir nöqtədən çəkilmiş cəhənnəm mənzərəsi deyil. Yəqin ki, bu haqda tarix-

çilər, xüsusilə sovetoloqlar öz mötəbər fikirlərini deməlidirlər, mənim amacım yalnız atamla bağlı bu haqda oğul sözünü demək idi...

Səməd Vurğun əsasən 1926-cı ildən müntəzəm şeirlər yazmağa başlayıb və 1932-də kitabı "Fənar" işıq üzü görüb. Kitabdakı şeirlər Mayakovski poetikası ruhuna və formasına yaxın yazılardan ibarətdir. Ümumiyyətlə, otuzuncu illərin əvvəlində çoxmillətli böyük bir ölkənin çoxdilli poeziyası forma etibarilə bir-birinin eyni idi. Mayakovski pafosu, sərbət cümlələr pillələri, ritm və bu ənənə dahi rus şairi özünü tapança ilə öldürənə qədər davam etdi. "Fənar" kitabı ilə şair Səməd Vurğun başladı.

Bəs haralarda təhsil almışdı? Anadan olduğu Salahlı kəndinin məktəbində 5 sinif oxumuşdu. Nənəsi Ayişə xanum onu Qazağa, orada yenicə, 1918-ci ildə açılmış seminariyaya gətirəndə həmin təhsil ocağının rəhbəri böyük maarifçi Firidun bəy Köçərli zəif, raxit bədənli 12 yaşlı uşağı süzüb, deyibmiş:

-Ayşə xanum, bu uşaq oxuya bilməz, zəifdir, xəstədir, beynində bilik qala bilməz yazığın.

Bunu eşidən Səməd ağzını açıb, Qurani-Kərimdən birnəfəsə surələr deməyə başlayıb, parlaq yaddaşını nümayiş etdirib və sonrakı illərdə seminariyanın 1 nömrəli tələbəsi kimi bütün mahalda ad çıxarıb. Humanitar fənlərdən savayı, riyaziyyat, coğrafiyadan başqa Qazax seminariyasında saz, tar, hətta skripka çalmaq da öyrənib, dram dərnəyinin fəal iştirakçısı olub. Sonralar Səməd Vurğun Bakı Pedaqoji İnstitutunda və Moskva Dövlət Universitetində təhsil alıb. Ancaq inanmıram ki, oxuduğu məktəblər, institut, hətta Moskva Universiteti ona nə isə verib, simasını şəxsiyyət kimi formalaşdırıb. Çünki təbiəti

etibarilə atam auditoriya və kitabxana adamı deyildi. Mən onu mütəmadi dars oxuyan, leksiyalarda səliqə ilə konspektlər tutan tələbə kimi təsəvvürümə belə gətirə bilmirəm. O, özü özünü savadlı insan etmişdi. Fitri istedadı və kitab oxumağı ilə, bəli, çox geniş mütaliəsinin hesabına Səməd Vurğun dünya fəlsəfəsindən, ədəbiyyat və mədəniyyətindən, tarixindən xəbərdar idi. Onun haqqında yaranmış yanlış miflərdən birinə görə, Səməd Vurğun yalnız istedadı hesabına böyük ədəbi sima ola bilib, guya savadı olmayıb. Yalandır. Atam Kant, Hegel, Şopenhauer fəlsəfələrindən də xəbərdar idi, marksizm-leninizmi də bildirdi. Rus dilində çap edilmiş dünya ədəbiyyatının nümunələrinin əksəriyyətini də oxumuşdu. Rus dilində tamamilə sərbəst danışır, bir vergül səhvi belə buraxmadan yazırdı. İlya Erenbrux kimi intellektualı bu bacarığı ilə hətta bir dəfə heyratə gətirmişdi. Fəqət yazının əvvəlində demişdim: atam haqqında miflər çoxdur, indinin özündə də yaranmaqdadır. Qoy olsun. Bu miflərdən, şəxsən mənə görə Səməd Vurğun poeziyasına nə xeyir dəyir, nə zərər. Bu poeziya isə poeziya məfhumunun özü qədər səhrkar və sirlidir. Niyə?

1989-90-91-ci illərdə Bakıda keçirilən çoxminli Milli Azadlıq hərəkatının mitinqləri azəri türklərinin oyanışı, sovet imperiyasının süqutu, millətin öz doğma torpağı Qarabağa qarşı qonşu Ermənistanın təcavüzünə sinə gərməkçün qalxması amilləri ilə yanaşı, həm də neçə dəfə atamla bağlı da narahat hislər keçirmişdim. O zaman Bakıda və başqa şəhərlərimizdə, qəsəbələrimizdə Leninin, Kirovun, Şaumyanın və başqa bolşevik rəhbərlərinin heykəlləri uçurulurdu. Və bu anlarda, nə gizlədim, mənəm övlad qəlbimdə xəfif, fəqət dəhşətli bir xof, qorxu var idi

ki, birdən beyinləri qızmış gənclər "sovet şairi", "sovet bəstəkarı", "sosializm ideoloqları" fitvası altında Səməd Vurğunun, Üzeyir Hacıbəyovun da abidələrinə əl qaldırırlar, onları da dağıdılar. Bununla da, Çində baş vermiş "mədəni inqilabın" başqa variantını təkrar edirlər. Bu mənim şəxsi faciəm və əlbəttə ki, bütün Azərbaycana vurulmuş, ölkənin nüfuzunu bütün dünyada ən aşağı pilləyə endirən bir aksiya olardı. Xoşbəxtlikdən xalqımız mənim xofumdan qat-qat müdrik çıxdı, doğrudan da poeziya məmləkətinin övladları olduğunu sübut etdi. Mitinqlərdə ən çox şeirləri səslənən şairlərdən biri məhz Səməd Vurğun oldu. Qəribədir ana torpaq uğrunda şəhid olmağa hazır olanlar da Səməd Vurğunun şeirlərindən misralar deyirdilər, meydanda yüz minlərlə insanı dağıtmaq məqsədi ilə oraya gələn kommunist partiyasının rəhbərləri də, vətənpərvərlər və təxribatçılar, türkçülər və islamçılar, demokratlar və ifrat radikallar da. Belə də olmalı idi. Əsil poeziya, hətta hansısa konkret bir ideologiyanın tərənnümçüsü kimi çıxış edəndə belə, öz bədii muxtariyyətini qoruyub saxlamaq qüdrətinə malikdir. Buna misallar çoxdur. Uolt Uitmen Amerikada, Redvard Kiplinq İngiltərədə... Unutmayaq ki, məşhur "Qırmızı papaq" nağılını Şarlz Pyerro bir royalist ideoloqu kimi yazmış və bu nağıl Fransada bir müddət yasaq elan edilmişdir. Amma bu gözəl, müdrik nağılın bədiiliyi bütün ideologiyalardan qüvvətli, yaşarı çıxıb və bugünə də ayaq basdı, gələcəyə də yönəlib. Görünür, Allah ədəbiyyatı, mədəniyyəti xüsusi nəzarəti altında saxlayır. Ona təşəkkür edək.

Mən Allaha bir işinə görə də minnətdaram. 1933-cü ildə Səməd Vurğunu bir gənc qızla - Xavər Mirzəbəyov

vayla görüşdüydüyünə görə. Mənim atamla anam...

1935-ci ildə qardaşım Yusif Səmədoğlu dünyaya gəl-di. Yazıçı idi. Azərbaycan parlamentinin üzvü olmuşdur.

1937-ci ildə bacım Aybəniz dünyaya göz açmışdı. Atamın ən çox sevdiyi övladı. Onun bacıma olan böyük, kövrək məhəbbəti məndə nədənsə heç bir vaxt qısqanclıq doğurmayıb və bunun səbəbini sonralar anlamışam. Axı atam ata da görmüşdür, qardaşı da var idi. Anasını lap uşaqkən itirmiş, bacısı isə olmamışdır. Və Səməd Vurğun bu həsrətini məhz Aybənizlə söndürmüşdü. Bacım anam Xavər xanım ilə birgə Səməd Vurğunun Bakıdakı ev mu-zeyini saxlamış, onun ruhunu yaşatmışlar.

Qardaşımla bacımın dünyaya gəlməklərini dedim, özümü isə az qala unutmuşdum. Mən bu dünyaya 1939-cu ildə gəlmişəm. Mən doğulandan cəmi bir neçə saat sonra atam doğum evinə anama qısaca bir məktub, şeir çatdırıb. İlk mısraları belədir:

Demək oğlumuzun Vaqifdir adı,

O da olacaqdır şeirin ustadı.

Göründüyü kimi, məni ilk dəfə bu dünyada şair kimi elan edib, adımı qoyan və tanıdan adam Azərbaycanın Xalq şairi Səməd Vurğun olub. Əlbəttə ki, bu sözlərim za-rafatdır. Mənim də həyatım təsadüflərdən yoğrulmuş bir insan taleyidir. Genetik amilləri mən kənara qoymuram. Bu da var...

Mənim yazım Səməd Vurğun yaradıcılığının təhlili, onun tam bioqrafiyası deyil. Sadəcə olaraq, əli qələm tu-tan bir oğulun ata haqqında və dar çərçivə daxilində yaz-dığı bir esse sayağı məlumatdır. Bununla belə deməliyəm ki, Səməd Vurğun ən tanınmış Azərbaycan dramaturq-larından biridir. İndinin özündə də onlarla, bəlkə də yüz-

lərlə adamlar var ki, onun mənzum "Vaqif" dramının ilk misrasından sonuncusuna qədər əzbərdən deyirlər! 1938-ci ildə yazılmış bu əsər hələ də unudulmayıb, çoxdan bəri səhnədə qoyulmasa da. "Fərhad və Şirin", "Xanlar", "İnsan" dramları da var Səməd Vurğunun.

Səməd Vurğunun Azərbaycan qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri, onun indiki ədəbi azəri türkcəsinin formalaşmağında apardığı mübarizədir. Dilimizin ifrat ərəb və farsçılıqdan qurtarmasında. Qələbə ilə nəticə-lənmiş bir mübarizə. Və nə qədər ki, bu dil var, Səməd Vurğun adlı şair oxunacaq. Seviləcək və sevilməyəcək. Yəni yaşayacaq.

*Atam Səməd Vurğun haqqında. Vaqif Səmədoğlu.
Şair və zaman. B., "RS Poliqraf" MMC, 2010, səh.6-12.*

Vaqif Səmədoğlu

**İstəyirmiş ki, biz sürgün edildikdən
sonra intihar etsin...**

Mən indi Səməd Vurğundan 14 yaş böyüyəm. O, rəhmətə gedəndə mənim hələ 17 yaşım tamam olmamış-dı. Yaşımı nəzərə alsaq, Səməd Vurğun mənim yadımda şair, dramaturq, alim kimi yox, əlbəttə ki, bir ata kimi qalıb. Çox təəssüflər edirəm ki, nə ömür ona möhlət ver-di, nə də mənim yaşımla o yaş deyildi ki, atamla ədəbiyyat haqqında ciddi söhbətlər edə bilim.

Şair, şəxsiyyət Səməd Vurğunun böyüklüyünü isə mən uşaqlıqdan hiss etmişəm. Ətrafdakıların ona olan münasibətini, hörmətini, müəyyən mənada dastana, mifə çevrilməsini gözlərimlə görmüşəm.

Deyim ki, qardaşım mərhum Yusifin bir nasir, mənim bir şair, dramaturq kimi formalaşmağında Səməd Vurğunun ata müdrikliyini indi hiss eləyirəm. Mən onun bizə verdiyi tərbiyəni nəzərdə tuturam. Səməd Vurğun ata kimi son dərəcə demokratik adam idi. Məsələn, o heç vaxt bizim mütaliəməizə qarışmazdı. Yaxud, bilirdik ki, caz musiqisindən zəhləsi gedir. Amma, Bakının cazmenləri, o sıradan Vaqif Mustafazadə də daim bizə yığışar və caz ifa edərək. Bir dəfə də etirazını bildirmədi.

Musiqini çox sevirdi, yaxşı saz çalır, tar çalır. Qazax Müəllimlər seminariyasında təhsil almışdı, orada skripka çalmağı da öyrənmişdi, tütək çala bilirdi. Bir sözlə musiqiyə aludə bir insan idi. Muğamlarımızı, aşıq havalarını çox yaxşı bilirdi. Otuz üç əsas aşıq havası var, onların hamısını ifa edirdi.

Klassik musiqiyə də həvəsi var idi. Üzeyir Hacıbəyovla və başqa bəstəkarlarla dostluğu təsadüfi deyildi. Böyük rus bəstəkarı D. Şostakoviç ilə də dost idilər. O, nə vaxt Bakıya gəlirdisə, atamla görüşürdülər. R.Qliyerlə də yaradıcılıq əlaqələri, dostluqları var idi. O, atamın Moskvada Stanislavski teatrında oynanılan "Fərhad və Şirin" tamaşasının musiqisini yazmışdı.

SSRİ Yazıçıların İkinci Qurultayında Sovet poeziyası haqqında məruzə, məlum olduğu kimi, S.Vurğuna tapşırılmışdı. 1954-cü ildə oxuyacağı bu məruzəyə o, xeyli əvvəldən hazırlaşır, Moskvaya gedib gəlirdi. 1953-cü ildə məni özü ilə aparmışdı.

Məlumdur ki, o zaman belə rəsmi məruzələr yoxlanılırdı və o dövrün məşhur yazıçıları, intellektləri onlara rəy verirdilər. Rus dilində yazdığı məruzəsinin bir nüsxəsini də mənə verdi ki, İ.Erenburqa, onun evinə aparım.

O zaman mənim 14 yaşı var idi. Məruzəni gətirdim və o, elə mənim yanımda onu diqqətlə oxumağa başladı. Mənim isə gözlerim onun evinin divarlarında idi — bütün divarlar qəlyan kolleksiyalarından ibarət idi.

Məruzəni oxuyub qurtardıqdan sonra İ.Erenburq məndən soruşdu ki, o, Moskva Universitetini bitirib? Dedim ki, xeyr o, Moskva Universitetində oxuyub, amma bitirməyib. Təkrar soruşdu ki, Bəs haranı bitirib? Mənim yadımdan çıxıb, cavab verdim ki, heç haranı. Doğrudan da atamın ali təhsil diplomu yox idi. Yenə soruşdu ki, bəs, bu, rus dilini hardan belə bilir? — soruşdu və o andaca əlavə etdi ki, elə mən özümü də dördsinifli gimnaziya bitirmişəm.

"Moskva" mehmanxanasına qayıtdıqdan sonra bu söhbəti atama danışdım. O da qayıtdı ki, ə, bəs bizi nə bilmişdin?!

Ovla bağlı da xatirələrim çoxdur. Məni tez-tez ova aparardı. Mənə ilk tüfəngi 9 yaşımda almışdı. Amma, anam qorxdu, o tüfəngi qaytardı. Sonra ova aparanda, əlbəttə mənə də tüfəng tapıb verirdi.

Atam həyatım boyu mənə bircə dəfə əl qaldırıb, o da ovda olub. Ümumiyyətlə isə o, nə Aybənizə, nə Yusifə, nə də mənə əl qaldırmazdı. Onun zəhmli baxışları vardı, o, bizə kifayət edirdi. Mənə əl qaldırmağı, yüngülvari şillə vurmağı isə belə oldu: təxminən iki kilometr uzaqda adamlar vardı və mən onları görürdüm. Onu da bilirdim ki, ov tüfənginin öldürə biləcəyi məsafə 40-50, ən yaxşı tüfənginki isə 60-70 metrdir. Həmin istiqamətdə quş qalxdı və atdım. Gəldi ki:

— Adamları görmədin?

— Gördüm.

—Bəs, adam olan səmtə tufəng atarlar?! —deyib mənə bir şillə vurdu və bu mənə dərs oldu.

Son illərə qədər ova gedirdim və lap uzaqda insan, mal-qara görürdümse, o səmtə tufəng atırdım...

Səməd Vurğun haqqında yaranmış miflərdən biri odur ki, guya o, ova ancaq təbiətlə ünsiyyətdə olmaq, dağlarla, meşələrlə, göllərlə... söhbət etmək üçün gedirmiş və s. Xeyr, bu, yanlışdır. Doğrudur, ovçuların 90 faizi, o sıradan Səməd Vurğun da ən incə qəlbli insanlardır. Çünki, həmişə təbiətlə ünsiyyətdə olurlar. Amma, təbiətə sevgi onların, sözün həqiqi mənasında ovçuluğuna heç vaxt mane olmayıb.

Səməd Vurğun şəhər adamı yox, kənd adamı olub; kənddə anadan olub, kənd mühitində boya-başa çatıb. O, çox mahir və çox ehtiraslı, sərrast atıcı idi. Ovçuluq – qəddarlıq deyil. Düzdür, qəddar ovçular, brokonyerlər var. Amma o, brokonyer olmayıb. Məsələn, quşlar – keklik, turac, qırqovul yumurta üstə olanda heç vaxt ova getməzdi. Ov etməyin vaxtını bilib. Mən bu mifə qarşı həmişə çıxmışam. Yəni S.Vurğun, şübhəsiz, təbiətlə ünsiyyətdə olmağı çox sevirdi, amma ovu da sevirdi...

Biz, yəni mənim mənsub olduğum nəsil S.Vurğun dramaturgiyası tipli, pafoslu, açıq ehtiraslar tipli dramaturgiyanın təsiri altında böyümüşük. Mən 60-cıların nümayəndəsiyəm. Biz 60-cıların dünyaya gözümüz açıldı və Avropa, Amerika dramaturgiyasının müəyyən nümunələri ilə tanış olduq. S.Vurğunun, o sıradan C.Cabbarlının da, M.İbrahimovun da, İ.Əfəndiyevin də 60-cı illərə qədərki dramaturgiyası öz dövrünün təzahürü, aynası idi. O əsərlərə indi əldə etdiyimiz müstəqillik zirvəsindən iradlar tuturlar. Mən bunu düzgün saymıram. Çünki,

o əsərlər o dövr dramaturgiyasının ən parlaq nümunələridir.

Məsələn, biz indi bilirik ki, "Vaqif" dramında tarixilik baxımından nöqsanlar az deyil. Amma, nəzərə almaq lazımdır ki, "Vaqif" tarixi əsər yox, poetik əsərdir. Yəni, 1938-də yaranmış bir sovet nağılıdır. Burada əsərin bədii keyfiyyətinə fikir vermək lazımdır. Bədii keyfiyyət nöqteyi-nəzərindən mən "Vaqif"-i və xüsusilə də "Fərhad və Şirin"-i Azərbaycan poeziyasının ən yüksək nümunələrindən biri sayıram.

Mənim ən ağırlı xatirələrimdən biri "İnsan" əsəri ilə bağlıdır. Atamın dilindən dəfələrlə eşitmişdim ki, "hayıf, hayıf "İnsan"dan". "İnsan" tamaşasının müzakirələri S.Vurğun üçün çox ağırlı keçmiş və bu əsər səhnədən götürülmüşdü. İllər keçdikdən sonra mərhum rejissorumuz, böyük sənətkar Mehdi Məmmədov onu bərpa etdi. Mənə bu quruluşda tamaşanı görmək nəsim oldu. Bu əsər də S.Vurğun romantizmi ilə yazılıb. Əgər, atam sağ olsaydı, bir dramaturq kimi onunla "İnsan" ilə də, "Vaqif" ilə də, "Xanlar" ilə də, "Fərhad və Şirin" ilə də bağlı mübahisələr edə bilərdim. Amma "İnsan" pyesini bizim bir zamanlar Böyük Vətən müharibəsi adlandırdığımız müharibənin mahiyyətini poetik və fəlsəfi dil ilə izah etməyə çalışan bir sənətkarın yaradıcılıq uğuru hesab edirəm. Orada qoyulan "Qalib gələcəkmə cahanda kamal?" ədəbi sualı S.Vurğunun çox böyük tapıntısıdır. Mən də bu saat o sualı dünyaya verirəm və cavab tapmıram.

"Xanlar" pyesinə də tamaşaçıların reaksiyası mənim indiki kimi yadımdadır. İndi teatr salonlarında elə reaksiya yoxdur. Xanların evində gəlib Kobani - Stalini axtarırlar və xanların anasından "qonağ"ın yerini soruşurlar. Qadın

cavab verir: "Qonağın yerini istəyirsiniz? Yarın ürəyimi, ürəyimdədir". Burada bütün zal, o cümlədən mən ayağa qalxıb, əl çalırdıq.

Deməyim odur ki, bu əsərlər öz dövrünün əsərləridir və vaxt gələcək ki, o dövrün dramaturgiyasının, o cümlədən S.Vurğunun pyeslərinin Azərbaycan səhnəsinə yeni gəlişi olacaq. Eləcə də o əsərlərə tamaşaçıların və teatrşünasların yeni münasibəti meydana çıxacaqdır. Məsələn, "Vaqif" tarixi əsər kimi yox, Azərbaycan tarixinin bir parçası kimi qəbul ediləcəkdir...

S.Vurğunun istedadı, ünsiyyətcilliyi, özünü sevdirmək bacarığı, xalq içərisində nüfuzu, yumoru, əliaçıqlığı və başqa bu kimi keyfiyyətləri Moskvaya təbliğat üçün lazım idi. Amma, o da bundan istifadə edib, milli dəyərləri təbliğ edirdi.

Moskva şair və yazıçıları A.Fadeyev də, K.Simonov da, M.Şoloxov da, Ukraynadan Korneyçuk, Özbəkistandan Q.Qulam da, Gürcüstandan G.Leonidze və bir çox başqaları S.Vurğunu özlərinə bərabər bir insan və böyük sənətkar kimi qəbul edir, ona çox böyük hörmət və məhəbbət bəsləyirdilər.

S.Vurğun Nazim Hikmətlə yaxın münasibətdə olub, onun Pablo Neruda, çex şairi Vanslav ilə görüşləri olub.

S.Vurğunun dəvəti ilə Azərbaycan poeziyası antologiyasını tərcümə etməkdən ötrü Moskvanın bir neçə tanınmış şairi Bakıya gəlmiş və S.Vurğunun hesabına burada bir neçə ay yaşamışlar. Nəticədə antologiya işıq üzü gördü və rusdilli oxucu onunla tanış oldu. Bunlar S.Vurğunun avtoriteti hesabına başa gələn və xalqımız üçün lazımlı işlər idi.

S.Vurğun o vaxtlar bütün Sovetlər İttifaqında və Şər-

qi-Avropa ölkələrində çox tanınır və sevilirdi. O ölkələrdə də adına mədəniyyət müəssisələri var.

Demək istəyirəm ki, S.Vurğunun əlaqələri çox geniş idi və üstəlik onun Moskvada böyük şəxsiyyət kimi qəbul edilməsi Azərbaycan ədəbiyyatına, bütövlükdə mədəniyyəti və elminə çox şey verdi.

Mənim atam haqqında xatirələrim çoxdur. Yumoristikləri də var, ciddi, dramatik olanları da var. Mənim də gördüyüm və yaşadığım dramatik xatirələr 1950-ci illərin əvvəllərində baş verənlərdir.

...1952-ci ildə Səməd Vurğunun həbs olunması haqqında artıq Respublika prokuroru order imzalamışdı. Hətta, bizim ailənin sürgün ediləcəyi Qazaxıstanın Kustanay vilayətindəki kəndin adı da məlum idi.

İstintaqda Səməd Vurğun dəfələrlə dindirilmişdi. Səməd Vurğunun kitabları kitabxanalardan yığıldırılmış, tamaşaları səhnədən götürülmüşdü. Bu ağır günlər, nigaranlıq 4 aya qədər davam etdi. Özümüzə götürməyə cəmi 2 çemodan icazə vermişdilər. Səməd Vurğun o vaxt Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti işləyən Musa Əliyevə deyibmiş ki, 3 aydır mən pencəkdə, ayağımda ayaqqabı yatıram, bu cür yaşamaq çox ağırdır. Bil-mirəm necə edim ki, məni tutmazdan əvvəl ailəmi sürgünə göndərsinlər. Sonra anam balışının altından tapançasını tapdı. İstəyirmiş ki, biz sürgün edildikdən sonra intihar etsin. Tapança da marşal Rokossovskinin hədiyyəsi idi...

Məhkəmədə Mirəcəfər Bağirovdan Rudenko soruşdu ki, niyə Səməd Vurğunu həbs etmək və öldürmək istəmişsiniz? Mirəcəfər Bağirov dedi ki, əgər bunu istəsəydim, edərdim...

Səməd Vurğunun əmiləri, Mustafa ağa Vəkilov, Rəhim ağa Vəkilov, Məmmədrza ağa Vəkilov Müsavat Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin 21 üzvündən 3-ü olub.

Rəhim ağa Vəkilov qaça, adlaya bilmədi, Tiflisdə Fətəli xan Xoyski kimi özünü öldürdü. Mustafa ağa Vəkilov da Məhəmməd Əmin Rəsulzadə ilə Polşada, Türkiyədə bir yerdə olublar. Məmmədrza ağa Vəkilov da həbsxanalarda ölüb. Digər tərəfdən, Müsavat Partiyasının fəal üzvləri, Üzeyir bəy Hacıbəyov və Abdulla Şaiq də tutulmayıb. Müsavat Partiyasına daxil olmayan Hüseyn Cavid, estetik, ancaq ədəbiyyatla, gözəlliklə, fəlsəfə ilə məşğul olan bir insan tutuldu, gedib zülmələr içərisində öldü. Yaxud, yaş nöqteyi-nəzərindən Mikayıl Müşfiq. 28 yaşında həbs olunub. Bunlara rəğmən S.Vurğunun 1937-də həbs edilməməsi mənə möcüzə kimi gəlir.

Səməd Vurğunun 1937-ci ildə sağ qalması ilə bağlı ən ağlabatan sözü mənə bir dəfə Moskvada Konstantin Simonov dedi. Atamın dostu, böyük insanlardan biridir. O, dedi ki, diktatorların, böyük sərkərdələrin xasiyyətləri fərqli olsa da, onları birləşdirən bir cəhət var. Bu da onların öz yaddaşlarını nümayiş etdirməsidir. Bütün diktatorlarda olduğu kimi, Stalində də bu xüsusiyyət olub. 1935-ci ildə Kremldə Səməd Vurğun və digərlərini Stalin qəbul etmişdi. Səməd Vurğun da tirbunadan "Rəhbərə salam"ı oxuyub. Şeiri oxuyandan sonra Stalin ondan soruşur ki, "A çto oznaçayet Vurqun?". Səməd Vurğun da deyir ki, "Vlyublyonnuy, tovariş Stalin". Stalin deyir ki, "V koqo, devuşku?". Səməd Vurğun deyir ki, "Net, tovariş Stalin, Rodinu i na vas".

Stalin də qayıdır ki, "Ne vidumıvay, ti toqda menya ne znal". Stalin soruşur ki, "Eto psevdonim?". Səməd

Vurğun deyir ki, "Da". O da soruşur ki, "A familiya kak?". Deyir ki, "Vekilov". Stalin bu familiyanın Azərbaycanca necə olduğunu soruşur. Səməd Vurğun da deyir ki, Vekilzade. Stalin də qayıdır ki, "Vot tak i nado qovorit".

Simonov mənə dedi ki, ola bilməz ki, dəhşətli yaddaşı olan Stalinin yanında bu qalması. 1937, 1938-ci ildə Mircəfər Bağırov Stalinin yanına gələndə Stalin, yaqın ki, öz yaddaşını nümayiş etdirməyə başlayırmış. Mircəfər Bağırovdan pambıqyıqan Bəsti Bağırovanı, Bülbülü, Üzeyiri, Səməd Vurğunu soruşurmuş. Simonov deyir ki, ola bilər, məhz bu, Mircəfər Bağırovu saxlayıb. Doğrudan da 1935-ci ildə Azərbaycan mədəniyyəti günlərində Stalinlə görüşdə iştirak edən insanlardan heç biri həbs olunmayıb...

1952-ci ildə – o ağır günlərdə bizim evə yazıçıların gəlib-getməsi yox idi. Mən heç kimi də burada qınamıram. Ancaq 3 adam həmişə atamın yanına gəlirdi. Bunlardan ikisi atamın ovçu dostları - Allahyar əmi Cavanşirov, bir də Allahyar əmi Behbudov idi. Onların biri uzun, biri qısa idi. Atam da bunlardan birinə "uzun", o birinə də "gödək" deyirdi. Bir də evimizə Xan Şuşinski gəlib. Xan Şuşinski ağır günlərdə, dekabrın 25-də, Yusifin ad günündə də gəlmişdi. Evdə plov və s. bişirilmişdi. Bir də gördük ki, Xan Şuşinski dəstəsiylə, dəfiylə gəldi. Dedi ki, ay Səməd, ürəyini yemə. Oturdu, yedi-içdi, oxudu. Gecə saat 3-4-də çıxıb getdi...Amma yazıçıları qınamayın. Biz o imtahandan heç vaxt keçməmişik, amma indi asan qiymət veririk. Mən bilmirəm ki, bizim nəsil, bizdən sonra gələn nəsil 1937, 1948 və 1952-ci illərdə özlərini necə aparardılar.

Bir xatirəni də qeyd etmək istəyirəm. Səməd Vurğun Qobustan qayaüstü rəsmlərini də xilas edib. Mirzə İbrahimovun "ZİM" maşınını götürdü, mən də yanında idim, oturduq. Prokurorluqdan da bir nəfər, Qobustana gəldik. İsaq Cəfərzadə ilə Yampolski orada idilər. Qobustanda bir neçə qayaüstü rəsmlər əldən getdi. Uçurdular, kəs-dilər. Bütün Qobustanı kəsirdilər. Ora gələndə atam prokurordan tapançasını aldı, maşından düşən kimi başladı atmağa. Söydü, dedi ki, nə edirsiniz?! Səməd Vurğunun Qobustan qayalarının qalmasında rolu oldu. Sonra oranı qoruy etdilər...

*"Vurğun ocağı" səmədli filmində V.Səmədoğlunun
çıxışından götürülüb (S.Vurğun ev-muzeyinin
videotekası).*

Osman Sarıvəlli

**"Mən "qospadin Vekilov" yox,
Səməd Vurğunam"...**

Müharibədən azacıq sonra Yazıçılar İttifaqının ətrafında söz-söhbət çoxalmışdı. Səmədi sədrlikdən çıxarmaq istəyirdilər. Mərkəzi Komitəni İttifaqın əleyhinə qaldırmışdılar. Səməd başını götürüb Kislovodskiyə qaçmışdı. Yola düşməzdən əvvəl mənə tapşırırmışdı ki, "Osman, bir şey olsa teleqram vurarsan: "Bakıda havalar pisdır, orda necədir? Özüm başa düşəcəm və harda olsam gəlib çıxacam". Aradan on gün keçməmiş Mərkəzi Komitədə məsələyə baxası oldular. Xəbər verdilər ki, sabah saat onda, yuxarıda olun. Bilirdim ki, vəziyyət pisdır, Səməd Vur-

ğunda sağ yer qoymayacaqlar. Teleqram vurdum. Gecə yarıyacan gözlədim. Gəlmədi. Səhər tezdən də bir soraq çıxmadı. Ümidimi üztdüm. Ürəyimdən qara qanlar axa-axa, qurbanlıq qoyun kimi Mərkəzi Komitəyə getdim. Hamı yığılmışdı. "Dostlar"ın üzü gülürdü.

İclas başladı. Çıxan-çıxan İttifaqın işini, onun rəhbəri Səməd Vurğunu tənqid etdi. Elə danışırdılar ki, elə bil cəlladdılar. Birdən Mircəfər Bağirov hirsle soruşdu:

— Qde qospodin Vekilov?

Arxadan səs gəldi.

— Əvvəla, mən "qospodin Vekilov" yox, Səməd Vurğunam. İkinci də gəlmişəm, burdayam.

Elə bil "dostlar"ın üstünə su ələndi. Çasıb qaldılar. Axı meydanı boş görüb sevinirdilər. Mən dərinə nəfəs alıb sakitləşdim. Demək teleqramı albmış. Görünür, qatardan düşüb birbaşa iclasa gəlmişdi.

Bağirov da çaşdı. Əlindəki topa qələmləri şaqqılatdı.

— Qərar layihəsini oxuyun! Birdən nəyisə xatırlamış kimi üzünü Səmədə tutdu:

—Bəlkə sözün var?

—Var.

O, ayağa durdu. Qəti addımlarla kürsüyə qalxdı. Mir Cəfər Bağirov ikrah hissi ilə onu süzdü.

— Qərar layihəsi ilə tanışsanmı?

—Yox!

—Verin, baxsın.

Səməd Vurğun bir-iki dəqiqə susub, qərar layihəsini gözədən keçirdi və əsəbiliklə rəyasət heyəti əyləşən stolun üstünə atdı.

—Qərar siyasi cəhətdən çox savadsız yazılmışdır! —

Onun qəti və amiranə şəkildə dediyi bu sözlər bomba kimi partladı. Belə bir cavabı gözləmədiklərindən çaşdılar. Səməd qamətini düzəltdi. — Bu, partiya sənədidir, tarixdir. Belə sənədlərin əvvəlində mütləq görülməli işlər göstərməli, nailiyyətlərdən danışılmalı, sonra nöqsanlara keçilməlidir. Amma, bu nədir? Elə birinci cümlədən hər şey inkar edilir. “Yazıçılar İttifaqında millətçilik hökm sürür”. Onda deməzlərmi, partiya hara baxırdı?!

— Tənəffüs!

Çaşıb qalsaq da bir-bir bayıra çıxdıq. Amma Səməd Vurğun içəridə qaldı. Məni fikir götürmüşdü. Bağirovun xasiyyətini bilirdim. Əgər fikrini sübut etsən, onu inandırma bilsən, qərarından dönürdü. Əleyhdarın olduğu halda müdafiəçisinə çevrilirdi. İndi görəsən Səməd onu fikrindən döndərə biləcəkdimi? Çətin idi. Kişinin qulağını yaman doldurmuşdular. Onun bir xasiyyəti də vardı. Əgər yanına çağırdığı adamla söhbəti tutsa, mütləq salmaçaq verərdi.

Gözləmə otağında gəzinirdik. “Dostlar” çaşbaş qalmışdılar. Aralarında pıçltı düşmüşdü. Deyəsən, hiss etmişdilər ki, kələkləri baş tutmayacaq.

On beş dəqiqədən sonra bizi çağırtdılar. İçəri girən kimi gözümlə Səmədi axtardım. Gördüm ki, stulda çəpəki oturub salma çay qarışdırır. Arxayınlaşdım. Bağirovun rəngi açılmışdı. Özü də, yanındakılar da şirin çay içirdilər.

— İclas təxirə salınır. Gedə bilərsiniz!

Dağılışdıq. Mən evə gəldim. Bütün gecə yatmadığımdan yuxu məni basırdı. Ağzıma bir tikə çörək alıb uzanmaq istədim. Elə bu vaxt telefonun zəngi çalındı. Səksəəkə içində dəstəyi götürdüm. Danışan Səməddi.

- Ayə, evdəsənmi?
- Səməd, hardan danışırısan?
- Hardan danışacağam, Mərkəzi Komitədən.
- Orda neyləyirsən?
- Neyləyəcəm, qərar yazıram.
- Ə, nə qərar?
- Necə nə qərar ə, bayaqkı layihəni təzədən özüm yazıram. Bir qulaq as, “Yazıçılar İttifaqında millətçilik hökm sürür”. Yalançının anasını, üstündən qələm çəkib yazıram. “Yazıçılar İttifaqında beynəlmiləlçilik hökm sürür”. Necədir, xoşuna gəlirmi?

Gördüm kefi kökdür. Gah söyüş söyür, gah zarafat edir, gah da təshihlərini oxuyurdu...

“Azərbaycan” j., 1990, №5, səh.54-55.

Nəsim Əfəndiyev

Alovlu şairi xatırlarkən...

“Yenə gördüm səni, Dilcan dərəsi,
Yadıma çox köhnə zamanlar gəlir”.

Səməd Vurğunla ilk tanışlığım Dilcandan başladı. Onda o, hələ Səməd idi, Vurğun deyildi. Qazax seminarıyısında oxuyurdu.

1923-cü il iyun ayının ortaları idi. Dilcan Qəza Komsomol komitəsinə gəlmişdim. Birinci katibin kabinetində qara, qıvrım saçları alına tökülmüş, buğdayı sifət bir gənc oturmuşdu. Onun əynində nimdəş köynək-şalvar, ayağında köhnə botinka, belində enli qayış vardı.

Ayaqlarını bir-birinin üstünə aşırıb, əllərini dizində da-
raqlaşmışdı. Dalgın və düşüncəli idi. Qara, iti gözləri döşə-
məyə dikilmişdi. İşini qurtarıb getmək istəyirdim ki, ka-
tib başının işarəsi ilə divanda əyləşən oğlanı göstərdi:

— Tanış olun, yoldaş Vəkilovdur. Bir yerdə işləyəcək-
siniz. Krasnıda. Komsomol işində, — dedi.

Əl verib tanış olduq və birlikdə küçəyə çıxdıq. Şəhə-
rin dar küçələri adam, araba, at, eşşəklə dolu idi. Qatq sa-
tan, qarpız alan bir-birinə qarışmışdı. Qoyun sürüləri çə-
kilib yaylağa gedir, çobanların hay-küyündən qulaq tutu-
lurdu.

Qaş qaralanda, dağ başını duman alıb, quşlar yuva-
sına çəkiləndə bizim kəndə çatdıq. Kəndimizin axar-ba-
xarlı, zəngin təbiəti, mənzərəsi Səmədi valeh etdi. O, ayaq
saxlayıb gözdölusu boylandı. Dağ ətəyində salınmış Qa-
raqaya kəndinin ayağını Tərsəçay yuyur, başı üzərinə So-
yuqbulaq dağı kölgə salır, əlvan meşənin yaşıl yarpaqları
pıçıldaşır, büllur bulaqların şəffaf suyu, bağ-bağat, bülbül
nəğməsi...

— Ayə, bu kənd sənət əsərinə oxşayır.

Anam qonağını hörmətlə qarşılayıb əhval tutdu.
Kənd xərəkləri bişirdi, xəngəl, xaşıl, çolpa qızartması. Sə-
mədin xəngəl xoşuna gəlirdi.

Hər gün bişsə, hər gün yeyərəm, — deyirdi...

O ili Səməd Vurğun iki aydan artıq bizim kənddə
qaldı. O, tez-tez kəndlilərə qonaq gedir, zarafatlaşır, yeri
gələndə onlara kömək əlini əsirgəməirdi. İstirahət günləri
cavanları toplayıb savad öyrədir, hökumətin qanunlarını
onlara başa salırdı.

Səməd Vurğunla 1932-ci ildə Bakıda görüşdük. İnsti-
tutda oxuyurdum. Səməd Moskvadan qayıtmışdı. Osman
Sarıvəlli ilə bir mənzildə qalırdı. O, tar çaldı. Çay içib keç-
miş xatırladıq.

O, yoxsulluqla keçirdiyi günləri yada salıb, üzünü
Osmana tutdu, məni göstərib:

— Nəsib kəndlərindən Qazaxa gəlmişdi. Furqondan
düşəndə gördüm. Ürəyimdən keçdi ki, gedim, qucaq-
layım öpüm, evimizə aparım, amma evdə bir parça çörək
də yox idi ki, dostumun üzünə çıxam. Divarın dalına keç-
dim ki, məni görməsin. Mən iki ay bunlarda qalmışam,
komsomol vaxtında, — dedi.

...1955-ci ilin baharı idi. Səmədin iş yerinə - akade-
miyaya gəldim. Kabinetində tək idi. Məni görcək gülüm-
sündü, çəkib yanında əyləşdirdi, gəncliyimizdən söhbət
açmışdı ki, katibə qız içəri girib:

— Sizi bir uşaq görmək istəyir, — deyə gözünü Sə-
mədə dikdi.

— Nə uşaqdı, çağır gəlsin. — Səməd siqaret alışıdırıb
tüstünü havaya buraxdı. İçəri utancaq bir oğlan uşağı
girib, qapının ağzında dayandı. 15 yaşı ancaq olardı. Şair
onu gülərüzlə qarşıladı:

— A bala, de görüm haralısan, nə istəyirsən?

Uşaq Astraxanbazardan texniki peşə məktəbinə gön-
dərilmiş, gecikdiyi üçün məktəbə götürmürdülər, geri qa-
yıتماğa da pulu yox idi.

— Ata-anan varmı?

— Oğlan başını aşağı saldı:

— Yetiməm, xalamın yanında yaşayıram, — dedi.

Uşağın görkəmi, gözlərindəki kədər şairin ala göz-
lərinə qüssə çökdürdü.

O, dəstəyi götürüb harasa zəng çaldı. Alnağı adlı bi-
risi ilə danışib oğlanın üzünə baxdı:

- Yaxın gəl, - dedi. - Səni məktəbə götürəcəklər, iki
ay sonra, yer açılacaq, - Səməd danışa-danışa stolun yeşi-
yini çəkib pul çıxartdı:

- Al, bu pulları, özünə paltar al, iki aydan sonra gə-
lərsən bura, göndərərəm o adamın yanına.

Uşaq pulu aldı.

- İtirmə, 500 manatdır. Xalana da vermə, özünə pal-
tar al, - deyə güldü və gülə-gülə uşağı yola saldı.

Uşaq çıxandan sonra:

- Üzü qara olsun yetimliyin, - dedi.

"Azərbaycan" j., 1976 №9, 109-118.

Seyfulla Şamilov

Şairlə görüşlərim... (ixtisarla)

Bizim Səmədlə ilk görüşümüz Seminariyanın həyə-
tində oldu. Səməd qaraqaş, qaragöz, on iki yaşlı yeni-
yetmə idi. Başında quzu dərisindən tikilmiş boz papağı
vardı. Ədəbiyyat müəllimi Yusif Qasimov eyvana çıxıb
əlindəki siyahını oxuyanda, mən burada ilk dəfə təsa-
düfən adı adımla yanaşı düşən Vəkilov Səməd ad-famili-
yasını eşitdim. Biz papaqlarımızı çıxarıb birinci mərtəbə-
dəki sinif otağında yer tutduq. Adama bir təbəqə cızıqsız
ağ kağız və ucu qəddənmiş karandaş verildi. Yazılacaq
mövzu Yusif Qasimov tərəfindən iki dəfə oxundu. İmta-

hanlar bitdi. Hamımız qəbul edilənlər siyahısında öz adı-
mızı axtarırdıq. O gün seminariyanın həyatında qucaq-
laşıb öpüşən, gülüşən, zarafatlaşan tələbələr arasında Sə-
mədin də səsi eşidilməkdə idi. Qocaman müəllim Əhməd
ağa Mustafayevin təvəqqüçliyi sayəsində Yusif ağa da se-
minariyanın təsərrüfat müdiri vəzifəsinə təyin olundu. O
gündən biz Səmədlə yoldaşlıq etməyə başladıq. Biz bir
sınıfdə oxuyurduq. Seminariyada skripka dərsi keçilirdi.
Hərə bir növlə bu dərstdən yaxasını qurtarmağa çalışdığı
halda, sınıfdə yalnız musiqi müəllimi ilə Səmədi görmək
olardı. Seminariyanın həyatına girəndə uzaqdan skripka
səsi eşidilirdi. Bilirdik ki, bu Səməddir. Yaxşı yadımdadır,
"Arşın mal alan" operettasının dəbdə olan çağı idi. Bir də
görürdün Səməd "Nədir sənin dərdin, bu nə ahuzar-
dır?!" havasını coşqun bir ehtirasla çalır. Biz sinfə soxu-
lub qulaq asmağa çalışırdıq. O, bizə fikir vermədən şövqlə
çalmaqda davam edirdi. Ona mane olanı, yaxud zarafatla
işindən ayırmaq istəyəni Səməd qəzəbli nəzərlərlə qarşı-
lardı. Sözü adamın üzünə şax demək onun xasiyyətinə
xas bir cəhət idi. Səmədlə aramızda başlanan ilk tanış-
lıqda məni ona bağlayan hansı xüsusiyyət idi? Bu barədə
vaxtilə xeyli düşünmüşdüm. Zəhri gözəlliyi olmayan və
çox zaman sərt danışan Səmədin təbiətində məni cəzb
edən yeganə bir xüsusiyyət var idisə, o da onun son dərəcə
səmimi və ədalətli olması idi. O zamandan Səmədin
xarakterində sezdiiyim qiymətli bir xüsusiyyət də ondakı
cəsarət idi. Mən dəfələrlə bunun şahidi olmuşam. Camaat
arasında da o doğruluğuna əmin olduğu hər hansı bir
fikrini cəsarətlə, açıq-açıq deməkdən çəkinməzdi...

Seminariya Qazaxa köçəndən sonra bir ilin ərzində
bütün Qazax şəhəri tələbələrin göstərdiyi özfəaliyyət işi-

nin ciddi təsirini hiss etməyə başlamışdı. Əvvəllər qumar, içki məclisləri ilə tanınmış şəhər klubu indi maarif-mədəniyyət ocağına çevrilmişdi. Seminariya tələbələrinin burada göstərdikləri tamaşalar və verdikləri konsertlər Azərbaycan yazıçı və şairlərinin əsərlərindən ibarət idi.

Səməddə olan istedad ilk dəfə özünü burada büruzə verdi. Tofiq Fikrətdən, Sabirdən oxuduğu şeirlərdən sonra "Əsli və Kərəm", "Arşın mal alan" və s. musiqili əsərlərdə də cəsarətlə özünü göstərən Səməd artıq hamunun diqqətini cəlb etmişdi. Şeirlərin seçilməsində, tamaşaya qoyulan pyeslərdəki rolların paylanmasında ədəbiyyat müəllimi Yusif Qasimovun inqilabi ruhda verdiyi tərbiyənin təsiri özünü göstərməyə bilməzdi. Seminariya tələbələrinin klubda apardıqları maarif-mədəniyyət işlərində Yusif Qasimovdan əlavə Firidun bəy Köçərli, Əli Hüseynov (Mehdi Hüseynin atası) və başqaları da yaxından iştirak edirdilər.

Tofiq Fikrətin və Sabirin inqilabi ruhdakı şeirlərini oxuyanlar içərisində Səməd xüsusilə seçilirdi. Yaxşı yadımdadır, klubda bir axşamüstü Səməd, Tofiq Fikrətin "Göydən yerə" adlı məşhur şeirini oxudu. O gündən sonra Yusif Qasimov seminariyanın həyatində, yaxud sinifdə Səmədi gördükdə deyirdi:

"Təqdis edin... bəşər, təqdisə müstəhəqdir,
Odur rəbbi-xeyrü şər, rəbbi mümkünat!".

Səməd uşaqlıqdan ayıq bir əhvali-ruhiyyə ilə yaşayaraq, taleyin üzünə mərdanə baxmağı öyrənmişdi. Hər kəs on iki yaşlı Səmədin gözlərində qəzəb ifadəsinə diqqət etmiş olsaydı, onun qəlbindəki dərin şikayətləri duymaya bilməzdi. Mən həmişə onun hər hansı bir etirazında mütləq üsyankarlıq təzahürünü hiss edirdim. Mə-

nə elə gəlirdi ki, mənliyi və iradəsi güclü olmayan şəxsiyyətdən qəlbi eşq və həqiqət alovu ilə yanan böyük şair yetişə bilməz. O zaman Səməd hələ şairlikdən uzaq olsa da, yenə də öz xarakteri ilə hamumuzun diqqətini cəlb edirdi. Hər hansı bir haqsızlığa qarşı üsyankarcasına davranan və heç bir ədalətsizliklə barışmayan Səmədi "Dəli Səməd" adlandırmaları da təsadüfi deyildir. Çünki bayağılığa alışan laqeyd adamlar Səmədi başqa cür də adlandıra bilməzdilər. İnsan mənliyinin tapdalanmasına qarşı barışmaz olan Səməd elə ilk şeirindən başlayaraq öz insani təbiətini büruzə verirdi; bu da təəccüblü deyildir ki, yoxsul bir ailədən çıxmış oğlanın "xozeyin" qızına ümitsiz məhəbbəti ilk addımdan şikayət kimi səslənmişdi. Buna baxmayaraq Səməd bədbinliyə qapılmadı. "Vurğun şair" "Böyük və müasir, ictimai mövzular şairi" olmağa başladı. Səməddə ictimai ədalətsizliyə qarşı oyanmağa başlayan əhvali-ruhiyyə bizə məlum idi.

Bu şərait Salahlı kimi ucqar bir kənddən gəlmiş Səmədi az müddətdə xeyli dəyişdirmişdi. Onun şüuru, həyatı dərk etməsi, zövqü və gələcəyə doğru meyil edən düşüncə və idealları xeyli aydınlaşmışdı...

Səmədlə mənim ilk görüşlərim 1918-ci ildən 1920-ci ilə qədər davam etmişdir. Aramızdakı tanışlıq, dostluq çox səmimi olmuşdur. XI Qızıl Ordunun bir hissəsi Qazaxa gəldikdən sonra orada komsomol təşkilatı yaradıldı. Təşkilata daxil olan ilk gənclərdən biri də bu sətirlərin müəllifi idi. Elə o zaman müvəqqəti olaraq Səməddən ayrıldım. 1920-ci ilin sentyabrında Bakıda açılan Birinci Şərq millətləri qurultayında Azərbaycan gənclərinin nümayəndəsi kimi iştirak edirdim. Qurultayı böyük təntənə ilə Nəriman Nərimanov açdı və tarixi bir nitq söylədi. Mənim

şüurumda qurultay silinməz və dərin iz buraxdı. Mən burada müxtəlif Şərq ölkələrinin inqilab rəhbərlərini gördüm: Sun-yat-Sen, Sen-Qata-Yama, Mustafa Sübhü, Nəriman Nərimanov və qeyrilərini...

Mən Bakıdan Qazaxa zəngin təəssüratla qayıtdım. O günləri unutmaq mümkündürmü?! Komsomolçular səhər tezdən oğlanlı-qızlı, əllərində qızıl bayraq dəstə-dəstə kəndlərdə mədəni inqilab aparmağa gedirdilər. Mədəniyyət və maarif işığını geridə qalmış kəndlərdə yandırmaq lazım idi. Bu işi gənclərsiz görmək mümkün deyildi. Azadlıq və işıq uğrunda, yeni həyat yolunda coşqun mübarizə gedirdi. Bu mübariz gənclər arasında Səməd də var idi. O günlərin alovlu döyüşləri romantik boyalarla yaradılan "Komsomol poeması"nda əks olunmuşdur...

Bir payız axşamı evdə mənə dedilər ki, Səməd Vəkilov səni axtarır. Səmədgil yaşayan evə yollandım. Səməd quzu dərisindən olan papağı qaşının üstünə endirərək fit çala-çala həyətdə qabağıma çıxdı. Biz qol-qola verib dəmir körpü tərəfdəki xırda təpələrə doğru getdik. Günəş Göyəzən və Avey dağlarının arxasına enirdi. Səməd əhvalından sorğu-sual etməyə hazırlaşan adama oxşayırdı. O, əvvəlcə məndən Bakının necə şəhər olduğunu soruşdu. Mən Bakıda gördüyüm əzəmətli binalardan, mədəniyyət ocaqlarından, neft quyularından, Xəzər dənizindən, sərnəşin və yük gəmilərindən, xülasə, bütün gördüklərimdən Səmədə danışdım. Sonra millətlər qurultayına keçdim və orada ömrümdə ilk dəfə gördüyüm məzlum Afrika zəncilərindən, həbəşlərdən, ərəb və əfqan, hind və Çin nümayəndələrindən, Orta Asiya və Qafqazdan gəlmiş müxtəlif dillərdə danışan adamlardan bacardığım qədər ona nəql etdim. Səmədin marağı aşib-daşırdı. Gözlərin-

də, sanki bir işıq yanırdı. Hiss edirdim ki, Səmədin xəyalından Bakıya getmək və bu şəhəri gəzib-dolanmaq keçir. Bu görüşümüzdən iki ay keçməmişdi ki, mən təhsil almaq üçün Bakıya ezam edildim.

Səmədlə ikinci dəfə Quba rayonunda görüşdük. O vaxt mən maarif komissarlığının inspektoru, Səməd isə Qubada müəllim idi. O indi sadə bir müəllim deyil, həm də şair Səməd Vurğun adı ilə tanınmağa başlayırdı. Səmədin hələ çap edilməmiş şeir dəftəri dost-aşnalarının əllərində gəzirdi. Bu görüş zamanı mən Səmədi bir qədər pərişan gördüm...

1927-ci ildə Şəkidə açılan yay pedaqoji kurslarındaictimai elmlərə dair mühazirələr oxuyurdum. Səmədi dinləyicilər arasında görərkən çox sevindim. Onun məhəbbət şeirlərindən bir neçəsini oxudum. Bu aşiqanə beytlərdə o, hələ vurğun aşiq kimi özünü göstərirdi. İclasların birində onun kompleks tədris üsuluna və daltonplan sisteminə zidd çıxışının şahidi oldum. Bir fikri hələ də yadımdadır. O özünəməxsus çılğınlıqla dedi: "A başınıza dönüm, bir məni başa salın görüm, şagirdlərə tərbiyə verən və bilik aşılayan kimdir! Müəllimdir, yoxsa ölü metotlar? Şagirdləri tərbiyə edən və onlara bilik verən müəllim özüdür!.."

Qubada işlərkən Səməd geniş yaradıcılıq yoluna çıxmaq üçün can atır və müasir mövzularda yazmağa çalışırdı. Yeni söz, yeni fikir şairi olmaq üçün o hələ müvafiq mühit və şərait tapmamışdı. Belə bir şərait gələcəkdə ona nəsib oldu. Bu da bizim 1928-ci ilin sentyabrında Gəncədəki görüşümüzə başladı. Mən Gəncə Vilayət Maarif Şöbəsinin müdiri və "Qızıl Gəncə" jurnalının redaktoru vəzifəsinə təyin edildiyim zaman Səməd 6-cı ş-

hər məktəbində müəllim idi.

Görüşlərimizdən birini yada salmaq istəyirəm. Bir gün Səməd qəfildən evimin pəncərəsini döydü. Qapını açdım, Səməd otağa daxil oldu. O, kepkasını çıxardıb divardan asdı və əli ilə dağınıq, qıvrım saçlarını arxaya sıgallayandan sonra dedi: "A qıvlasız, səni idarədə tuta bilmirəm; dedim, bu gün istirahət günüdür, yaqın ki, evdə tapılırsan. Gəldim bir az söhbət edək". Bunu deyib Səməd əlində ikiqat eləyib tutduğu "Qızıl Gəncə" jurnalını masanın üstünə qoydu. Mən dedim:

– Soyuq limonadla necəsən?

– Pis olmaz, – deyə cavab verdi. Biz sərin limonad içə-içə söhbətə başladım.

Səməd soruşdu:

– De görüm, Bakıda bu səkkiz ili necə keçirdin?

– Yeni açılan məktəblərdə və kurslarda mühazirələr oxuyurdum – deyə cavab verdim.

Sonra Səməd əlini uzadıb-yazı masasının üstündəki kitabları göstərərək soruşdu:

– Ay Seyfulla, bunlar nə kitablardır?

Kitabları bir-bir götürüb adlarını oxudum: "Bu, Karl Marksın "Kapital" əsərinin 1-ci cildidir, bu isə Fridrix Engelsin "Anti-Dürinq" əsəridir, bu da Leninin "Dövlət və inqilab" əsəridir. Zənnimcə indiyə qədər sənə heç bir şey bağışlamamışam. İndi bu kitabların üçünü də sənə bağışlayıram. Onları səbir və diqqətlə oxumaq isə sənə öz işindir"...

Gəncə dövrü Səməd Vurğunu müasir inqilabi şeir yaradıcılığına çağırırdı. Onu da qeyd edək ki, "Qızıl Gəncə" jurnalının ətrafında Səmədlə bərabər sıx toplaşan gənc qələmlər içərisində Həmid Araslı, Əhməd Cəmil,

Fərrux Həsənlı, Cəfər Xəndan, Mir Cəlal və başqaları da var idi. Səmədin gələcəyin böyük şairi kimi formalaşmasında "Qızıl Gəncə" jurnalı az rol oynamamışdır.

Bir gün Sərdar bağında Səmədlə əyləşib çay içərkən, söhbət onun ali təhsil almağı barədə getdi. Biz bu qərara gəldik ki, Səmədin müəllimlikdən azad edilib Moskva də-rülfünuna göndərilməsini Xalq Maarif Komissarlığından xahiş edək. Belə də oldu. Səməd bu xəbərdən çox sevindi. O, bir yerdə durub-dincələ bilmirdi. Axşamüstü yenə mən, Abbas Sultanov və Səməd Gəncənin Sərdar bağında, böyük bir çinarın kölgəsində oturub çay içirdik. Səməd söhbət əsnasında pəncəyinin qoltuq cibindən qatlanmış bir neçə vərəq çıxardıb stolun üstünə qoydu və dedi: "Gəncədə yazdığım son şeirimi sizə oxuyacağam". Şeirinin adı "Hərəkət" idi. Deyəsən, bu şeiri Səməd özü sonralar cırıb atmışdı. Şeir bədii cəhətdən zəif idi. Lakin burada coşqun fəlsəfi fikirlər də az deyildi. Şimalın hər şeyi yerindən oynadan, hər şeyi dəyişdirən küləyi əfsanəvi bir fırtınanı xatırladırdı. Bu şeirdə Səməd ümumiləşdirilmiş, simvolik və romantik bir lövhə yaratmışdı.

Gəncədə biz tez-tez görüşürdük. Müəllimlər konfransında, onun dərs dediyi 6-cı məktəbdə, klubda, şəhər kitabxanasında və sair ictimai yığınaqlarda mən gözlərinə də daima qərribə bir işıq yanan şairi gördükdə həmişə qeyri-iradi olaraq onu qucaqlayırdı və zarafat etməyə başlayırdım. Ətrafıma toplaşan məktəb müdirləri, müəllimlər çox ehtiyatla Səmədin narahatlığından, bəzən dərsə gecikməsindən, yaxud dərsdən tez çıxıb getməsindən şikayət edirdilər. Mən də zarafatçı deyirdim:

– Nə qoyub, nə axtarırsınız. Sizə sakit müəllim lazımdır. Siz öz məktəbinizin qeydindəsiniz, amma şairin

qəlbində vulkanlar qaynayır...

Gəncə dövründə, doğrudan da Səmədin dincələ bil-mədiyi, xəyallı gəzməyi diqqəti cəlb edirdi. Şair axtarışlar aləmində yaşayırdı, yeni mövzular düşünürdü. Səmədi tanıyanlar və onun hərəkətlərinə, durub-oturuşuna fikir verənlər yəqin ki, xatırlayırlar. Səməd həmişə dalgın bir halda, əllərini arxasında dараqlayaraq o yan-bu yana gəzişir, çiynlərini qabardaraq uçmağa hazırlaşan qartal kimi, sanki nəzərləri ilə göylərin dərinliyini ölçərdi.

Təhsil üçün yola hazırlaşdığı günlərdə biz tez-tez görüşürdük. Bir dəfə Gəncəçay körpüsünün üstündə qarşılaşdıq. O, başına təzə keпка qoymuşdu. Zarafatla dedim: "Səməd, deyəsən, başın kepkaya yaraşmır?..". Özünə-məxsus hazırcavablıqla dedi: "Başım kepkaya yox, keпка başıma yaraşmalıdır. Alanda güzgüyə baxmışam, yaraş-masaydı, mən onu bu körpünün üstündən o Gəncəçayına fırladardım". Yanında Əyyubov familiarlı bir rus dili müəllimi də var idi. Birdən o dedi: "Səməd, Moskvaya gedirsən, ora soyuq olur, bir Buxara papaq qoyub getsən, pis olmazdı". Səməd istehza ilə dedi: "Ayə, mən əli-ayağı pulnan oynayan Əyyub xozeynin oğlu deyiləm, mən qara-bəxt Yusif ağa Vəkilovun oğluyam... başa düşdün-mü?!".

Ayrılmazdan bir neçə gün qabaq müəllimlərdən İbrahim ağa Vəkilovun və onun atası İskəndər ağanın Gəncəyə gəlməsi münasibəti ilə burada balaca bir şənlik düzəltdik. Bu şənlik əslində Səmədin ali təhsil almağa getməsi ilə əlaqədar idi. Hamı onunla zarafat edirdi. Səməd tarı döşünə basıb gözlərini camaata zilləyərək bil-di-yi, bacardığı havalardan çalırı. O, kamanı da, tarı da, sazı da həmişə ehtirasla çalır. Sən demə, bu, bizim Gən-

cədə axırıncı görüşümüz imiş. Arada biz həyat tərəfdəki eyvana çıxıb qızılqüllərə tamaşa edirdik. Səməd dilləndi: "Ayə, görəsən biz bir də harada görüşəcəyik?!".

Sonralar eşitdim ki, Səməd Vurğun 1929-cu ildə Moskvaya gedərək İkinci Moskva Universitetinin ədəbiyyat fakültəsinə imtahan verib, təhsilə başlamışdır. Bu zaman o, öz yaradıcılıq yolunu aydın düşünərək yazırdı:

Bütün arzularım gülür yarına,
Xəyaldan ilhamlar almamaq üçün.
Baxıram Leninin kitablarına,
Dəstdən geridə qalmamaq üçün.

1931-ci ilin yayında Səmədlə Sabir bağında görüşdük. Səməmi xoş-beşdən sonra skamyaların birində əyləşib söhbətə başladıq. Təhsildən yarımçıq qayıtdığına görə mən onu məzəmmət etmək istədim. Səməd yazıb-yaratmaq eşqilə qaynayan bir qəlbin və başın uzun sürən təhsil rejiminə qatlaşmasının mümkün olmadığını söylədi. Gördüm ki, şair elə bir təhsil yeri axtarır ki, bu şəraitdə heç nə və heç kəs onun hər gün yazıb-yaratmasına mane ola bilməsin. Buna görə də o, Bakıdakı Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasına daxil oldu. Lakin şairlik həvəsi onu yenə rahat qoymadı. Nəhayət, Səməd aspiranturanı da buraxıb öz təbiri ilə desək "yenə əlində gödəkquyruq qələm" böyük yaradıcılıq meydanına atıldı.

Səməd Vurğun hər gün inkişaf edirdi. Onun şeirləri ölkənin siyasi-iqtisadi və mədəni quruculuq cəbhəsindən gələn böyük bir səda kimi hər yanda səslənirdi. O, həqiqətən milyonların döyüşən, vuruşan şairi kimi tanınmağa başlamışdı. Yaxşı yadımdadır, partiyamızın 1932-ci

il aprel tarixli qərarına əsasən ədəbiyyat təşkilatları yənidən qurulmağa başlamışdı: Rappın danışıqlar çərçivəsi aradan qaldırılaraq Sovet Yazıçıları İttifaqı yaradılırdı. Bu münasibətlə respublikamızda da təşkilat komitəsi yaradıldı. Komitənin sədri mən – Seyfulla Şamilov, katibi isə məşhur dramaturqumuz Əbdürrəhimbəy Haqverdiyev idi. Mən Kommunist küçəsindəki yeddimərtəbəli məşhur binanın geniş aynabəndli 1-ci mərtəbəsində öz kabinetimdə oturmuşdum. Böyük salon arakəsmələrlə şöbələrə bölünmüşdü. Bura “Gənc işçi” qəzetinin redaksiyası idi. Qəzetin redaktoru – bu sətirlərin müəllifi, onun müavini Abbas Zamanov, redaksiyanın katibi Mir Cəlal Paşayev, istehsalat şöbəsi müdiri Nəsir İmanquliyev, komsomol şöbəsi müdiri İsrəfil Nəzərov, pioner işçisi Fərrux Həsənlı, redaksiyanın tərcüməçisi Bağır Seyidzadə və qeyriləri idilər.

Köhnə kommunist dostlarımdan biri ilə söhbət edərkən söz Səməddən düşdü. Dostum, Səmədin redaksiyada bir işə cəlb edilməsini məndən xahiş etdi. Mən bir qədər təəccüblənərək ona belə cavab verdim: “Bu ana qədər hələ heç kəs Səmədlə mənim aramda vasitəçi olmamışdır. O özü redaksiyada işləməyə razıdırsa, niyə gəlib mənə bildirmir? Mən Səməd üçün redaksiyada əlverişli bir iş tapmağa həmişə hazıram”.

Dostum məndən çox razı qaldı. Bir həftə keçəndən sonra Səməd məktublar şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışdı.

Yenə keçmiş səhnələr təkrar olunmağa başladı. Qulağıma Səmədin işindən narazılıq sədəsi çatdı. “...Səməd müxbir məktublarını cibində gəzdirir. Nə zaman gəlicən, onu yerində görmürsən. Halbuki bu məktubların üzərin-

də axşama qədər oturub işləmək lazımdır. Səmədi yerində tapmaq olmur...”.

Mən gülümsəyərək Gəncədə məktəb müdirlərinə verdiyim cavabları yadıma salır və ürəyimdə deyirdim: “Nə deyirsiniz deyın, fərqi yoxdur, bu tərlən xəyalı gələcəyin böyük şairindən sizə nə sakit müəllim, nə də müti və çərçivədən çıxmayan idarə işçisi olacaqdır. Bir az irəliyə baxın. Bir zaman gələcək ki, bizim hamımız sovet şeirinin fəzasında yüksələn “qırmızı” qartalla fəxr edəcəyik...”.

Bu arada Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsində mənə bildirdilər ki, tezliklə hazırlaşb Leninqrada şəhərində açılacaq üçillik marksist jurnalistikası kursunda xüsusi təhsil almaq üçün yola düşməliyəm. Həmin axşam Səmədlə “Gənc işçi” qəzetinin redaksiyasında, öz kabinetimdə oturub xeyli söhbət etdik. Bu bir növ vida söhbəti idi. “Səməd, deyəsən, yenə ayrılıırıq. Yəqin ki, bir də görüşəndə sən ölkəmizin adlı-sanlı şairi olacaqsan, qorxuram daha bizi unudasan...”.

Səməd mənim bu sözümdən mütəəssir olmuş kimi həmişəki uşaq təbəssümü ilə dedi: “Ayə, heç insafın yoxdu, mən səni unuda bilərəmmi? Axı, sən mənim köhnə sirdaşım və əziz dostumsan...”.

Mənim üçün çox mənalı keçən bu üç il tez gəlib getdi. 1936-cı ilin yayında Səməddən bir məktub aldım. Xoşbəşdən sonra məktubda aşağıdakı sözləri oxudum: “Yəqin ki, məndən inciyibsən, axı, çoxdandır sənə heç bir şey yazmamışam?!. Göndərdiyin “Xubey qızı” və “Qızıl ölkenin qanunu” hekayələrini “İnqilab və mədəniyyət” jurnalına verdim. Çap olunacaqdır. Moskvada nəşr edilən “Revolýusiya i natsionalnost” jurnalında dərc olunan re-

senziyalarını oxudum. Bundan əlavə, Bakıda azərbaycanca "Kommunist" qəzetində məqaləni də oxumuşam. Burda ədəbi dilimizin ictimai, iqtisadi və fəlsəfi terminlərlə zənginləşməsi məsələsi qoyulmuşdur. Məqalə xoşuma gəldi və xeyli mübahisələrə səbəb olmuşdur... Mətləb bunda deyildir. Bir neçə məsul və mötəbər yoldaşlardan eşitdim ki, səninlə Azərbaycan Yazıçıları İttifaqında işləməli olacağıq. Sən sədr, mən isə katib. Buna çox sevindim..."

Az keçmədi Səmədlə Bakıda görüşdük. İlk dəfə onun döşündə Lenin ordeni gördüm. Səmədin simasında yanan xoşbəxtlik şəfqətini görməmək olmazdı. İki il sərasər Səmədlə Azərbaycan Yazıçıları İttifaqında birlikdə çalışdıq. Bu iki ildə Azərbaycan şair və yazıçıların yaxından iştirakı ilə üç mühüm və dərin iz buraxan tarixi iş görüldü. Bunlardan birincisi, sevimli şairimiz Sabirin vəfatının 25 illiyi qeyd olundu. İkincisi, Puşkinin ölümünün 100 illiyi keçirildi və nəhayət, Azərbaycan poeziyasının rus dilində ilk antologiyası işlənib hazırlandı. Bu barədə o zamanlı jurnal və qəzetlərdə xeyli məlumat dərc olunmuşdur. Elə bu vaxtlarda Səməd, Puşkinin "Yevgeni Onegin" poemasını tərcümə etdi. Tərcümənin redaktəsi ilə üç nəfər məşğul idi. Hacıbaba Nəzərli, Əsəd Axundov və mən. Gecələr Səmədin iştirakı ilə redaktə işi canlı yaradıcılıq məclisinə çevrilirdi. Mübahisələr nəticəsində rus ədəbiyyatının şah əsəri daha ətraflı və dərinlən öyrənilərək tərcüməsi də kamilləşirdi.

Ağır və çətin illər, istəyimizdən asılı olmayaraq, yəni-dən bizi ayrı saldı...

1946-cı ildə Səmədlə mən Mehdi Hüseynin evində görüşdüm. Bu dəfə qucaqlaşmaq, öpüşməklə bərabər göz-

lər də dolub-yaşardı.

...Səmədlə mənim axırıncı görüşüm 1956-cı ildə oldu. Böyük şair ağır xəstə idi. Mən bunu bilirdim və hər gün onun yanına gedib əhvalını soruşmaq istəyirdim. Nə isə, iki addımlıq məsafə mənim qarşımda keçilməz dağ səddinə dönmüşdü. Xəstə şairin yanına əliboş yox, onun üçün əziz olan bir hədiyyə ilə getmək istəyirdim. O vaxt Uşaq və Gənclər nəşriyyatının direktoru idim. İşçilərdən bir nəfər mənə xatırlatdı ki, Səmədin "Aygün" poeması "Azərbaycan" jurnalında çap edilmiş, hələ kitab halında çıxmamışdır. Mən bir həftə müddətində gözəl bədii tərtibatla çap edilən poemanın signal nüsxəsini götürüb xəstə şairin görüşünə getdim. İçəri girəndə Mehdi Xan, Osman Sarıvəlli, Mehdi Hüseyn və Zeynal Xəlil də burada idilər. Səməd ev paltarında, barmaqlarının arasında "Kazbek" papirosu məni qarşıladı. Qucaqlaşib öpüşdük. O, divanın kənarında əyləşdi. Hamı susmuşdu. Mən "Aygün" poemasının signal nüsxəsini ona uzatdım. Səməd heç nə başa düşmürmüş kimi bir an çaşbaş qaldı. Birdən gözlərində qeyri-adi işıq parladı. Kitab əldən-ələ gəzdi. Xavər də gəldi. Səməd dilləndi: "Ay Xavər, Seyfi yenə bizə xəcalət verdi. 20 ilə yaxındır ki, keçmişdə olduğu kimi, ailəliklə birlikdə oturmaq bizə nəsib olmamışdır. Qoy bir ayağa qalxım, mən özüm bunu təşkil edəcəyəm. Qismət olsun, Göy göldə". Səməddən eşitdiyim son sözlər bunlar oldu.

Nə zaman əziz bir dostum məni saxlayıb soruşsa ki, ay Seyfi, sən Səmədin köhnə sirdaşı, əziz dostu və məktəb yoldaşı olubsan, onun yaradıcılığına ən qısa xarakteristika versəydin nə deyərdin? Mən *tarəddüdsüz* deyərdim: "Bir şair kimi Səmədin ən sevgili mövzusu vətən olmuş-

dur.

Səmədin yaratdığı şeirlər həmişə qəlbinin alovlu ilhamı ilə yaranmışdı.

Səməd Vurğun şeirinin inqilabi coşğunluğu heç vaxt nə sönəcək, nə də soyuyacaqdır. Bir azərbaycanlı oğlu kimi Səməd – Cavanşirin, Babəkin və Koroğlunun vüqarını özündə birləşdirmişdi”.

Mən ellər oğluyam... səh.132-158.

Mirzə İbrahimov

Əziz xatirələr

Səməd Vurğun hələ sağ ikən, adı zamanəmizin böyük şairlərinin adı ilə yanaşı çəkildirdi, yaradıcılığının şöhrəti yalnız Sovet İttifaqına deyil, xarici ölkələrə də yayılmışdı. Avropa və Asiyaın mədəni adamları, görkəmli yazıçıları Səməd Vurğunu tanıyır, ədəbi fəaliyyətini maraqla, ümidlə, diqqətlə izləyirdilər.

Səməd Vurğunun böyük şöhrət qazandığını mən birinci dəfə 1935-1937-ci illərdə Leninqrad və Moskvada gördüm. O zaman şair, yaradıcılığının canlı, mürəkkəb və yüksək dövrünə qədəm qoymuşdu. Onun əsərləri həyatın səsi və çırpıntısı idi. Şəxsiyyətə pərəstişin yaratdığı bəzi mürəkkəb və faciəli hadisələrin üstündən şair çoxları kimi göz yumub keçmir, həm namuslu vətəndaş, həm də həqiqi sənətkar olaraq münasibətini bildirirdi, nəhaq təqib olunan və ya ləkələnən adamları açıqdan-açığa müdafiə edir, buqələmun kimi hər dəqiqə rəngini dəyişib, dondan-dona girən mənsəbpərəstlərin adını nifrətlə çə-

kirdi. Əlbəttə, bütün bunlar onun şəxsi həyatını ağırlaşdırır, iztirablı mübarizə ilə doldururdu. Lakin Səməd mübarizədən qorxan deyildi. O dövrün ən pis cəhətlərindən biri – bəzi qorxaq və alçaqtəbiətli adamların ikiüzlülükdə məharət göstərməsi, özlərinə isti yer qazanmaq üçün aralığa düşüb meydan sulaması idi. Belələri qandığından da ağızdolusu danışdı, qanmadığından da; özlərini ifrat “inqilabçı” kimi qələmə verirdi; yalançı mübarizə pərdəsi altında Azərbaycan dilinə, Azərbaycan mədəniyyətinə etinasız münasibət yaradırdı. O dövrdə Səməd belə adamlardan danışanda gözündən od tökülür, sözləri alov kimi adamı qarsırdı:

– Ayə, bu binamusları sənət meydanında gərək elə öldürəm ki, nəvə-nəticələrinə də dərs olsun, – deyib yazırdı. Yazdıqları da dərhal dildən-dilə düşürdü. Lakin inkar və satira Səmədin əsas yaradıcılıq yolu deyildi. O, yaxşını ucaltmaq, müsbəti tərənnüm etmək üçün yaranmışdı. Buna görə də bəziləri ləkələmək, gözdən salmaq istədiyini o, böyük sənətkarlıqla qaldırır, milyonlara sevirirdi.

İnqilabın böyük amalını, leninizmin ölməz ideallarını da Səməd beləcə odlü ürəklə tərənnüm edir, sığortaçıların və mənsəbpərəstlərin əlində ehtikar vasitəsi olmağa qoymurdu. Buna görə də o dövrün Moskva və Leninqrad yazıçıları Səməd Vurğundan həm çox böyük istedad, həm də qeyrətli, mərd bir adam kimi danışdılar. Onda mən hiss etmişdim ki, Səmədin adı coğrafi sərhədləri keçib uzaqlara yayılmaqdadır.

1941-ci ildə İrana gedəndə artıq oralarda da onun tanındığını, hörmət və məhəbbətlə yad edildiyini gördükdə bizim ürəyimiz qürurla doldu.

1947-ci ilin mart ayında Hindistana gedən böyük bir sovet nümayəndə heyətinin içində mən də vardım. Biz bu gözəl və böyük ölkənin Dehli, Allahabad, Bombay kimi şəhərlərində olub, fəhlələr, ziyalılar, dövlət işçiləri ilə görüşdük, söhbət etdik. Təbiidir ki, belə söhbətlər zamanı biz Hindistanın həyatı və mədəniyyəti ilə maraqlandıq. Biz kimi, hindlilər də bizimlə maraqlanırlar, hər nümayəndənin hansı xalqı və hansı respublikanı təmsil etdiyini soruşur, bu xalqın tarixinə, mədəniyyətinə, həyatına aid suallar verirdilər.

Mən hazırlığı və savad dərəcəsi yüksək olan adamları demirəm, əhalinin əksəriyyətini təşkil edən adi vətəndaşın və orta səviyyəli adamların Azərbaycanı üç şeylə tanıdığına diqqət etdim: Nizami, 1945-1946-cı illərdə İran Azərbaycanındakı demokratik hərəkat və Səməd Vurğun!

Azərbaycanın adını çəkən kimi, müsahiblər dərhal xalqımızın tarixini şəraffələndirən bu üç böyük hadisəni yada salır, suallar verirdilər:

– Doğrudurmu, Nizaminin qəbri hal-hazırda qədər saxlanıb qalmışdır?

– Səməd Vurğunun neçə yaşı var, sağlamdır, hələ çoxmu yaza biləcək?

O zaman biz Səmədin cəmi qırx bir yaşında olduğunu, ürəyinin hərarət və ehtirasla çırpındığını, həyata çox canlı əlaqə bəslədiyini, canının, başının salamatlığını, hələ çox yazıb-yaradacağını söylədikdə xaricdəki dostlarımızın gözü şad təbəssümlə işıqlanırdı.

Nəinki o zaman, təqribən on il sonra da biz bu ümiddə idik. Çünki Səməd, doğrudan da tükənməz bir qüvvəyə malik idi, illər keçdikcə onun sinəsindəki ehtiraslar

qızıqır, fikirləri püxtələşir, yaradıcılıq arzuları artır.

1955-ci ilin may və ya iyun ayında mən respublika Ali Sovetinin Rəyasət Heyətində işlədiyim zaman saat 1-də zəng oldu. Dəstəyi götürdüm. Səməd Vurğun özünəməxsus açıq ürəklə və çox sevdiyi Qazax ləhcəsi ilə zarafatına dedi:

– Ayə, bu mənəb stollarının dalında oturmaqdan yorulmadınmı, gəlirəm bir sənətdən, ədəbiyyatdan danışaq.

Səməd, adəti üzrə, özünü şax tutaraq məğrur və təmkinli addımlarla içəri girdi. Onun dalğalı ağ saçlarla örtülmüş uca başı və həmişə mehriban gözləri mənim çox xoşuma gəlirdi, Azərbaycanın uca və qarlı dağlarını mənə xatırladırdı. Kefinin saz vaxtlarında əlini saçlarına çəki bığını eşər və soruşardı:

– Ayə, necəyəm?

– Lap pələngə oxşayırsan!

Yenə belə dostanə zarafatdan sonra Səməd oturub söhbətə başladı. Lakin telefonda vəd etdiyi kimi, sənət və ədəbiyyatdan yox, Elmlər Akademiyasının tarix və ədəbiyyat institutlarının dərclərindən, çatışmayan cəhətlərindən danışdı, Ədəbiyyat İnstitutunun “quş damında” yerləşməsindən şikayət etdi. Mən xeyli ona qulaq asıb dedim:

– Ay Səməd, mən mənəb stolunda bu güc olduğunu bilməzdim. Yarım saatdır danışırısan, hamısı da idarə işi, təsərrüfat məsələsi, belə getsə, deyəsən, vitse prezident şairə qalib gələcək. Mən gözləyirdim ki, sən indi mənə yeni dramundan bir pərdə oxuyacaqsan.

Səməd ciddiləşdi, papirosunu alışıdırıb çəkdi:

– Fikir eləmə, sağlığına bir dram yox, beşini yaza-

çağam. Dövrən yaxşı, fikir azad, can sağlam. Qoy, bu akademiyanın işlərini yoluna qoyum, döşümü verəcəyəm yazı masasına, hər il bir dramı məndən istə.

Səməd son nəfəsinə qədər ədəbiyyat və yaradıcılıq haqqında düşünürdü. Bir an belə onun fikri aram olmur, xəstəliyin ağırlığı altında çaşib dumanlanırmı. O, daim yüksək sənətdən, böyük fəlsəfi fikirlər və qüdrətli insan ehtirasları ilə yaşayan sənətdən danışır. O, doğma Azərbaycan ədəbiyyatının bayraqları idi, bu bayrağı xalqına nəhayətsiz sədaqət və məhəbbətlə ucaltdı. Onu böyük bir inamla qələm yoldaşlarına – ədəbiyyatımızın gənc nəslinə etibar edib getdi. Bu bayrağı həmişə uca tutmaq, həmişə xalq həyatını, qabaqcıl idealları tərənnüm etmək, qədim tarixli Azərbaycan ədəbiyyatının ən yaxşı milli ənənələrini yaşadıb inkişaf etdirmək, obrazlı, ahəngdar Azərbaycan dilində böyük sənət əsərləri yaratmaq bizim şərəf işimizdir, bununla biz böyük şairimizin qaldırdığı bayrağı daha da ucaltmış olarıq.

Bütün varlığı, bütün yaradıcılığı həyat eşqindən ibarət olan xalq şairi Səməd Vurğunun öldüyünə inanmaq olmur. Biz onu indi də diri bilirik, səsinə eşidirik, sönməz ilham eşqilə yanan gözlərini görürük. Çünki son nəfəsi boğazından çıxanda da Səməd: – “Həyat” – dedi. Buna görədir ki, onun ölümü ürəklərdə dərin bir kədər oyadır. Lakin bu kədər məyusluq və ümitsizlik deyildir, insanı bədbin etmir, düşündürür: necə yaşamalı ki, həyat daha mənalı və şirin olsun, yüksək qayələr və əməllər səmasında hər insan ömrü bir ulduz kimi parlasın. Səməd Vurğunun əsərləri bizi belə bir həyata çağırır, onun özü də məhz belə yaşadı. Ömrünü həyatın və mübarizələrin bo-

ranları içərisində keçirdi. Məncə, şeirlərinin mənə və ehtiras mənbəyi buradadır. Bu onun üçün ən böyük şərəfidir. O, heç vaxt sakit bir duracaq, başını soxub gizlədəcək bir xəndək axtarmadı. O, bayrağını yüksək tutan şərəfli əsgər kimi həmişə döyüşlərin qabaq cərgəsində oldu və orada mərd-mərdanə dayandı. Əlbəttə, bu mərdlik və cəsarət, həqiqət və həyat naminə göstərdiyi ictimai və ədəbi qəhrəmanlıq ona bəha başa gəlirdi, şəxsi istirahətini pozur, xalqa yabançı şöhrətpərəstlərin müqavimətini qırmaq üçün ondan ruhi gərginlik tələb edirdi. Lakin mübarizə qızısqıdınca Səməd Vurğun yorulmaq bilmir, daha qızgın ehtirasla tufanların qoynuna atılırdı. O, parlaq bir həyatla yaşadı, xalq səadəti uğrunda ürəyini bir şam kimi əritdi. Səməd yüksəklərdə uçmaq üçün doğulmuşdu, mübarizələr, döyüşlər şairi idi!

Səmədin həyat eşqi və mübarizədə dönməzliyi ömrünün son ilində ağır bir imtahana rast gəldi: tale onu amansız və hələ ki, ələcsiz bir xəstəliklə üz-üzə gətirdi. Xərçəng azarı şairin ciyərində özünə yer saldı. Halbuki Vurğun sinə dolusu və dərinədən nəfəs almağa hamıdan artıq alışmışdı, sağlam ciyər ona nə qədər lazım idi! Bütün ömürboyu kommunizm ideallarının qüdsiyyətini tərənnüm etmiş və hər cür parazitlərə qarşı mübarizə aparmış şair, xərçəngə də təslim olmadı. İçəridən ciyərini yeyən bu namərd azar qarşısında bir an da olsa ruhi zəiflik göstərmədi. Nə ağır cərrahiyyə əməliyyatı, nə dava-dərmanın acısı, nə də yavaş-yavaş bədənini qurudan xəstəlik ruhunu qıra bilmədi. Ölümündən yarımca saat əvvəl də o: “qalxacağam, duracağam, yazacağam!” dedi.

Heç unutmaram. Səməd Vurğun bir il yanvar ayında Moskvada Kreml xəstəxanasında yatırdı. Hər şey cər-

rahiyyə üçün hazır idi. Həkimlər Səmədin ailəsinə və bizə demişdilər ki, cərrahiyyə ağırdır. Hamımız şairin taleyi ilə maraqlanır, xoş bir sözlə də olsa onun dərдинi yüngülləşdirməyə çalışırdıq. Operasiyaqabağı mən Səmədin yanına getmişdim. Biz, bir qədər gənclik illərimizin macəralarından danışıb zarafatlaşdıq, güldük. Sonra Səməd ədəbiyyatdan söhbət saldı, respublikamızın vəziyyəti ilə maraqlandı, məhsulumuz necədir, planlarımız dolurmu, xalqın yaşayış və mədəni səviyyəsini qaldırmaq üçün nə kimi tədbirlər görülür və sairə... Ayrılkən mən ona operasiyaqabağı ürək vermək istədim, lakin birdən-birə söz tapa bilmədim. Bir an sözü hardan başlamağı düşündüm. Görünür Səməd, mənim halımdan nə isə anladı.

– Heç fikir eləməyin, bundan ağır operasiyalardan çıxmışam, – deyib o mənə təsəlli verməyə başladı və axırda gülümsəyərək zarafatla dedi: – Köhnə aslanam, məndən arxayın olun!

Xəstəlik qara ciyərinə keçib onu təngnəfəs etdiyi son zamanlar belə Səmədin sinəsində həyat eşqi soyumamışdı, ruhu qırılmamışdı. Bir dəfə şairin qardaşı Meh-dixan və dostu Osman Sarıvəlli yanında ikən, mən də gəlib çıxdım. Artıq Səmədə baxarkən süni təbəssümlə gülümsəmək getdikcə çətinləşirdi. Qeyri-ixtiyari olaraq içəridən qalxan ağır bir kədər gözlərə kölkə salırdı. Xəstəlik canına güc gəlidiyi zamanlarda belə Səməd ümumi işlərimizdən, xalqın yaşayışından, ədəbiyyatımızın böyük məsələlərindən söhbət salırdı. Osman getdikdən sonra Meh-dixan da nə üçünsə o biri otağa keçdi. Səməd mənə dedi:

– Dur o qapını bağla, stulunu yaxın çek.

Mən böyük zala açılan qapını örtədim və Səmədə lap

yaxın oturdum:

– Nə var, Səməd?

O, mənalı gözlərini üzümə dikib:

– Bilirsənmi, deyən mənim azarım pis azardır, – dedi, – ancaq nə Xavər, nə də Meh-dixan bilməsin, məbada onlara deyəsən, görünür, həkimlər gizlədirlər.

Mən mümkün olan qədər onu inandırmağa çalışdım ki, belə şey yoxdur.

Səməd yenə qətiyyətlə dedi:

– Artıq üzü bəriyəm, tezliklə duracağam, o qədər görülsə işimiz var ki!

Mayın 12-də xalqımız böyük təntənə ilə şairin əlli illiyini qeyd etdi. Rəsmi hissədən sonra mən Səmədin yanına getdim. O, bütün danışıqlara radio vasitəsilə qulaq asaraq yorulduğundan yatmağa hazırlaşdı. Adam gəldiyini hiss edən kimi, gözlərini açdı və məni görüb içəri çağırırdı. Mən, Sovet İttifaqı Ali Soveti Rəyasət Heyəti adından onu təbrik etdim və Lenin ordenini ona verdim. Səməd ordeni alarkən böyük bir həyəcanla dikəldi, gözləri yaşaran kimi oldu. Ordenə baxıb təşəkkür etdi, sonra sağ tərəfində yumşaq ipək yorğanın üstünə qoydu.

– Tezliklə duracağam. Lenin haqqında böyük bir poema yazacağam, – dedi və xəyalpərvər baxışlarla azca düşünüb əlavə etdi, – mütləq yazacağam!

Lakin amansız xəstəlik imkan vermədi, sinəsi ehtiraslarla, fikri şirin xəyallarla dolu şairimizi əlimizdən aldı. Ancaq Səməd bu azara da təslim olmadı – bir an da bədbinlik və ruhi zəiflik göstərmədi. O, həyata, xalqın yaradıcı qüvvələrinə, insan zəkasının böyük gücünə inamla bizi tərk etdi.

Səməd Vurğunun əsərləri gəncliyimizə daima yaşa-

maq və yaratmaq eşqi aşılacaqdır.

Səməd poeziyasının gözəl inciləri olan bu əsərlər həmişə xalq tərəfindən sevilə-sevilə oxunacaqdır. Hələ də yer üzündə min bir faciə törədən bir çox ictimai və təbii xəstəliklər və o cümlədən namərd xərcəng də bir zaman məhv ediləcəkdir. O zaman yaşayacaq nəsillər də Səməd Vurğunun canlı bir şair kimi oxuyacaqlar. Çünki onun əsərləri həyat vurğunu olan bir mübarizin ürək döyüntüsüdür.

Səməd Vurğunun parlaq həyatı və əsərləri sosialist Vətənimizi daha artıq sevməyə, yaşayışı daha qızgın bir ehtirasla yaxşılaşdırmağa çağırır və çağıracaqdır.

Mən ellər oğluyam... səh.4-12.

Süleyman Rəhimov

Xalq şairi

Səməd Vurğun yaradıcılığına aid indiyə kimi çox söz deyilmiş, çox söz yazılmışdır... Ancaq mən elə bilirəm ki, bundan sonra daha çox söz deyiləcək, daha çox yazılacaq, ayrı-ayrı monoqrafiyalar, cild-cild kitablar meydana çıxacaqdır. Çünki Səməd Vurğun yaradıcılığı nəhəng, poetik yaradıcılıqdır. İndi mən burada ürəyimin bütün sözlərini deyil, bir neçə sözünü demək, yazılı olaraq qeyd etmək istəyirəm.

İyirmi il bundan qabaq, mən ilk dəfə Səmədi görəndə, uşaqlıqdan bir yerdə böyümüş kimi, bir-birimizə çox tez alışdıq, dost olub bağlandıq. O zaman Səməd iyirmi-iyirmi beş yaşlı, qarayanız bir oğlan idi. Saçları şəvə kimi qapqara, dolaşlıq və qıvrım idi. O, arqaz, nazikdi... Bir söz-

lə, dəmir kimi oğlandı... Getdikcə Səməd Vurğun özünün qartal qanadlı şeiri ilə məni özünə məftun etməyə, ədəbiyyat aləmində bir, ustad təsiri bağışlamağa başladı. Bir şair və insan kimi gözlərimin qabağında böyüyüb yüksəl-di.

Aylar ötüb, illər dolandıqca, Səməd Vurğun sənətkar kimi yüksəlib qalxdıqca, bizim Azərbaycan sovet şeiri onunla birgə qalxırdı. Bizim ədəbiyyatımız öz yaradıcılıq kollektivinin gücü ilə, Səməd Vurğunun çox fəal iştirakı ilə, bütün qardaş sovet xalqlarının ədəbiyyatı ilə, Puşkin, Tolstoy, Qorki, Mayakovski, Şoloxov, Fadeyevin mənsub olduğu qabaqcıl rus ədəbiyyatı ilə birgə yüksəlib qalxırdı. Bizim Azərbaycan sovet ədəbiyyatı getdikcə sürətlə inkişaf edir, bizdə yüksək qürur hisləri doğurur.

İndi Səməd Vurğunun saçları sıxdır, bir tükü də tərpənməmişdir, möhkəmdir. Ancaq həmin sıx saçlar artıq bizim uca dağların zirvələrindən çəkilib getməyən əbədi qarlar kimi ağappaqdır... Həmin qaynar qara gözlər daha artıq hikmətlə doludur... Baxırsan, diqqət edirsən, yenə də həmin gözlər əbədi həyat çeşməsinə andırır. Səməd Vurğun xəstə olsa belə, ədəbiyyatımızın gündəlik zəruri məsələləri ilə yaşayır, öz yatağında, xəstəliyin böhranları içərisində, bizim cavan şair nəslinin qayğısı çəkir. Səməd Vurğun öz çırpınan ürəyinin məğrur səsilə hər an bizi cürətlə əsərlər yazmağa, yaradıcılıq münaqişə-mübahisəsi doğura biləcək fikirləri söyləməkdən çəkinməməyə, yaradıcılıq atmosferasını yaxşılaşdırıb fəallaşdırmağa, yüksəlməyə, sənət zirvələrinə qalxmağa çağırır.

Səməd Vurğunun əlində qələm süngü kimi işləyir... Səməd Vurğun bəzək-düzəkli kabinetlər şairi olmayıb, sözün həqiqi mənasında, canlı həyat şairi, qurub-yaradan

xalq şairidir. Biz, himn kimi dillərdə dastan olan "Azərbaycan" şeirinin müəllifini bir bəstəkar, nəğməkar kimi Sovet Azərbaycanını, onun Mingəçevirini, Milini, Muğanını, Daşkəsənini tərənnüm edən görürük...

Xalq arasında bir məsəl var: "Ağac bar gətirdikcə başını aşağı dikər", yaxud: "Dolu sünbül dik dayanmaz". Bu mənada Səməd Vurğun üçün lovğalıq, mənəm-mənəmlik biganədir. Vurğun bar gətirdikcə başını aşağı dikib, öz xalqı ilə daha sıx bağlanır. Buna görə də çox haqlı olaraq Səməd Vurğun xalq şairi kimi yüksək ada layiq görülmüşdür.

Budur, Səməd Vurğun şeir yazır, sonra dönüb saz çalır, mahir ovçu kimi qışın soyuq ruzigarında belə səfərindən qalmır, ovçu libasına girən müsəlləh Səməd birdən bir gündə, baxırsan yüz kilometrlik dağ-daşı qaça-yüyür, nişan ala-ala ov dalınca dolanır, özü də dəmir iradəsinin gücü ilə yorulmaq nə olduğunu bilmir, bilmək istəmir. Bizim ovçu son vaxtlar ceyran vurmur, quşu da uçurmamış atdır.

Azərbaycanın yaxın, ya ucağında elə bir adam tapmazsan ki, o, Səməd Vurğunu bilməsin, tanımasın, onun əsrarlı ovçuluğundan nağıl düzəltməsin; bu gün yazdığı şeirini sabah öyrənməsin, onun nəğməsini radiodan, aşığın ağzından eşitməsin. Səməd Vurğun geniş oxucularla, tamaşaçılarla, dinləyicilərlə bir can-ciyər kimi qaynayıb qovuşmuşdur.

Deyərlər ki, məhəbbət ikitərəfli olur. Səməd Vurğun qurub yaradan adamı sevir, Vətəni, xalqı alovu sönmək bilməyən məhəbbətlə sevir. O, hər yerdə, ziyahılar məclisində, alimlər yığıncağında fəxri yer tutur, ali məktəblərdə, texnikumlarda, fəhlə rayonlarının mədəniyyət sa-

raylarında ədəbi-bədii gecələrdə çıxış edərkən, bir şair kimi sözdən, sənətdən ilhamla danışıq, hamı onu diqqətlə dinləyir, bu zaman sanki şair qanadlanır, xitabət kürsüsündən yüksəklərə uçmaq istəyir. Bütün məclislərdə "Vaqif" müəllifinin səsi "Koroğlu" bəstəkarının cəngisi kimi səslənir.

Səməd Vurğunun şair kəlamı, alim zəkası, onun ehtiraslı münaqişələri, öz ədəbi-elmi mülahizələri üstündə inadla dayanmağı, özünün əlli illik ömrünün otuz ilini bir döyüşçü, əskər kimi keçirməyi hər birimizi heyran edir. Səməd Vurğun şeiri, başı qarlı dağlarımızın kökündən çıxıb çağlayan çeşmələri kimi, ürəklərimizi coşqun iftixar hisləri ilə doldurur. Sanki, Səməd Vurğunun varlığı ilə hazırkı dünya şairlərinə meydan oxumaq istəyirsən: — kimdir düşünə döyən, qoy buyursun, gəlsin!

Adi söhbətlərində belə Səməd Vurğun şeirdən, sənətdən söz açır, fikrən, xəyalən, ruhən şeir-sənət aləmi ilə yaşayır. Onda bu və buna bənzər xüsusiyyətlər zamanəmizin müsbət qəhrəmanları kimi bizim poetik gəncliyin diqqətini özünə cəlb etmişdir. O, təkcə şairlərə deyil, nasirlərə də təsir edir. Yubiley qabağı Səməd Vurğuna itihafən yazılan şeirlər, hekayələr bizim bu fikrimizi bütün aydınlığı ilə sübut edir. Bunların hamısı böyük şairə olan tükənməz ehtiramdan, şairin fitrətində olan sadə-saf xüsusiyyətlərdən, nəcib, mərd, cəsarətli sifətlərdən, dostluqda şairin tərəddüdsüz sədaqətindən, özünü heç zaman sırası adamlardan, məktəb yoldaşlarından, şəhər-kəndlərdə dərs dediyi zaman bir yerdə çalışdığı müəllimlərdən, duz-çörək kəndiyi sadə insanlardan ayırmamasından irəli gəlir.

Səməd Vurğun surəti bədii ədəbiyyatımıza yol açma-

ğa, müsbət surətlər kimi öz güclü təsirini göstərməyə başlamışdır. Bu nöqteyi-nəzərdən Səməd Vurğunun mənim müşahidəmdən kənarda qalmadığını etiraf etmək istədim. Hələ neçə il bundan əvvəl, bir dəfə, axşamüstü Səməd öz ailə üzvləri ilə bizə gəlmişdi. Biz çay içir, söhbət edirdik. Səməd ayağa durub gəzinmək istərkən mənim yazı stoluna yanaşdı, tör-töküntülü kağızlara baxdı, — “Nə yazırsan?” — deyə, soruşdu. Mən gülə-gülə cavab verdim ki, nə yazıram yazım, fərqi nədi, bilirəm ki, sən nəsr oxumursan, özü də görünür ki, nəsrədən xoşun gəl-mir.

Bu zaman Səməd dəyişib hiddətləndi: — Düz deyil, — deyə cavab verdi. — Doğrudur, duzsuz-dadsız, ürək dö-yüntüsü olmayan sönük əsərlərin heç birini nə xoşlayı-ram, nə də oxuyuram. İstər beləsi nəsr olsun, istər şeir.

Biz qayıdıb yenə çay stolunun başına gəldik. Mən üzərində işlədiyim “Ağbulaq dağları” əsərindən bir neçə fəsil oxudum. Bu zaman Səmədin qara qaşları çatılıb dü-yümləndi.

— Bu Ərəstun kimdir belə? — deyə ciddən soruşdu.

Mən Ərəstun surətində Səməd Vurğunun nəzərdə tut-duğumu açmadım. Əlbəttə, o, duymamış olmadı. Mənsə bu şairin simasında qabaqcıl sovet sənətkarının surətini yaratmaq istədiyimi bildirdim. Dedim, necə çıxacağını söyləmək çətindir, ancaq hər halda qarşımda belə mütə-fəkkir, sənətkar şair surəti yaratmağı məqsəd qoymuşam. Bu zaman mən etiraf etdim ki, bizim dağların mənzə-rəsini, onun təbii zənginliyini, tam vüsətilə verə bilmək üçün Səməd Vurğun qələmi gərəkdir.

— Sən “Ağbulaq dağları” deyəndə haranı nəzərdə tutursan, — deyə Səməd getdikcə daha artıq maraqlandı.

Mən Şuşanı, Turşsuyu, Dəli dağı, İstisuyu, Kəpəzi, Gök-gölü xatırlatdım, çox xahiş etdim ki, Azərbaycan tor-pağının bu gözəl təbiətinin müalicə—istirahət yerlərinə çevrilməsi uğrunda qələmini əsirgəməsin. Bu söz-söhbət havayı getmədi.

1955-ci ilin yayında Səməd Vurğun öz ailəsilə birlik-də, mən deyən yerlərə getməyi qət etdi. Səməd Vurğun seyr etdiyi şəfa qaynaqları çağlayan dağlardan, həm də yerli adamlardan hədsiz dərəcədə razı olduğunu söy-ləyirdi. Biz müəyyən günlərdə Səmədlə bir yerdə olduq. El-oba, alaçıq, İstisu ətrafına toplananların hamısı boylə-nib şairə baxırdı: Səməd Vurğundur! Səməd Vurğundur!

Sanki, Dəli dağ da şairin gəlişilə fəxr edir, göylərə yüksəlirdi.

Elə bu zaman da Səməd Vurğun indiyə kimi oxucula-rın tanımadığı bir istedadı — Kəlbəcərin Ağdaban kəndin-dən Aşıq Şəmşiri kəşf etdi. O, Ağdabanlı Aşıq Şəmşiri Göyçəli Aşıq Ələsgərin yolu ilə gedən bir sənətkar sayır-dı. Biz hər axşamüstü İstisu sanatoriyasının bəzəkli xalı-larla örtülən eyvanında Səməd Vurğunun görüşünə gələn aşığıların necə dövrən sürdüklərinin şahidi olurduq. Xalq dastanlarından ifa olunan aşıq səhnələri bizim hər biri-mizə tükənməz zövq verirdi. Biz Səmədə üz tuturduq. O, özü də saz çalır, söz qoşur, oxuyurdu. Səməd özünü bura-da bir eloğlu kimi aparırdı. Buna görə də ətrafdan el-oba dəstə-dəstə toplanır, onun görüşünə gəlirdi. Səməd Vur-ğun rahat dayana bilmir, bir də görürdün dəlisov bir at minib budur üzü yoxuşa, Ceyran bulağına çıxır. Bir də baxırdın dəstələrə qarışıb şəkil çəkdirir. Xalq şairi, xalqın böyük istinadgah, xalq yaradıcılığının tükənməz xəzinə olduğunu dərin inamla söyləyir. Buradakı müşahidə-

lərindən bizə danışdı. İstisu ətrafında tikilən alaçıqlar, buradakı sadə məişət və güzəran Səməd üçün çox xoş görünürdü. Xüsusən hər qapıda sac asılmağı, nazik yuxaların bişirilməyi onun marağını doğururdu.

— Bu çörəyin ətri, dünyanın hər bir ətrindən xoşdur, — deyə Səməd yanlarından alov qalxan saca yanaşır, qadınlarla salamlşırdı.

— Şair bizim elə xoş gəlir! — deyə səslər ucalır, ətrafın qız-gəlini toplanıb, Səmədin görüşünə gəlirdi. Səməd Vurğun sac üstündən bir yuxa götürüb pendir dürməyi düzəldir, gülə-gülə yeyirdi.

Elə bu zaman Səməd Vurğunun kəşf etdiyi, artıq indi hamımızın tanıdığı Aşıq Şəmşirlə dəyişməsi başlandı.

Aşıq Şəmşir özünün "Xoş gəlmisən" şe'rinə:

Elimin, günümün böyük şairi,
Gətirib dağlara səfa, xoş gəlib.
Gözlədik yolunu biz intizarla,
Eləyib əhdinə vəfa, xoş gəlib —

deyə xalq şairini sazla, sözlə salamlayırdı. Səməd Vurğun isə indi dildən-dilə düşən "Yada sal məni" şeiri ilə cavab verirdi:

Aşıq Şəmşir, Dəlidağdan keçəndə,
Kəklikli daşlardan xəbər al məni.
Ceyran bulağından qızlar içəndə,
Saz tutub, söz qoşub yada sal məni.
Baxt məni bu yerə qonaq göndərdi.
Gedirəm, yamandır ayrılıq dərdi.
Demə Səməd Vurğun gəldi-gedərdi,
Unutmaz bu oba, bu mahal məni.

İş elə gətirdi ki, 1955-ci ilin çovğunlu, buzlu qış gü-

nündə mən yenə həmin dağlara getməli oldum. Aşıq Şəmşir də Ağdabandan gəlmişdi. O, ilk görüşümüzdə Səməd Vurğunu soruşdu. Xeyli sonra utan-utana cibindən azınlıq bir kağız parçası çıxarıb mənə verdi:

— Səməd Vurğunun əlliilliyinə yazmışam!

Mən şeiri alıb oxudum. Burada Aşıq Şəmşir "Bir də gəl" deyə şairi Kəlbəcər dağlarına qonaq çağırırdı:

Çəkir həsrətini bizim Kəlbəcər,
Böyük şair, sən dağlara bir də gəl.
Dedin: "Vurğun demə gəldi-gedərdi".
Verdiyin o düz ilqara bir də gəl!
Gəl, səni gözləyir Ceyran bulağı,
Şerilə bəzənir ellər yaylağı.
Gəl, ol İstisuyun yenə qonağı,
Əməl eylə etibara, bir də gəl!

Mən Bakıya dönərkən "Bir də gəl" şeirini Səməd Vurğuna çatdırdım. O, "Bir də gəl"i oxudu, ancaq bu vaxt və-rəqi tutan əli titrədi, mən Səməd Vurğunun gözlərinin yaşadığını gördüm.

İndi anadan olmasının 50 illiyini qeyd etdiyimiz bizim Səməd sözün əsil mənasında xalq şairidir. Bu ad Səməd Vurğuna gözəl yaraşır. Səməd Vurğun Azərbaycan xalqını sevdiyi kimi, Azərbaycan xalqı da Səməd Vurğunu sevir. "Zəncinin arzuları" müəllifi heç zaman öz kökündən qopmur. Səməd Vurğun, Azərbaycanın ən layiqli sadiq bir övladıdır. Səməd Vurğun öz yurd yuvası ilə fəxr edir. Vətən də, yurd-yuva da onu öz döyünən ürəyilə sevir, onu yaşadır, əsrlər boyu da yaşadacaqdır!

Qalacaqdır dünyada... s.16-23.

"Özünüzü məndən gözləyin"...

1938-ci ildə gecədən xeyli keçmiş Bağirovun katibəsi Novikova zəng elədi ki, xozeyin Sizi gözləyir, təcili gəlin. Səmədlə məni çağırırdı. Getdik ki, Sumbatov-Topuridze - NKVD-nin o vaxtkı rəisi yanındadır. Səməd irəli yeriyib əl uzatdı:

– Salam, yoldaş Bağirov...

– Çək qarlı əlini! Mənə uzatma! Oturun görüm.

– Çəşbaş halda əyləşdik.

– Stolun üstündəki papkaları görürsünüz? Bunlar sizin "delo"larınızdır. Sizi aparmaq istəyirlər. Dedim: əvvəl çağırıb özüm dindirir, sonra aparsınlar.

Qarşısındakı qovluqları açıb oxumağa başladı. Ağıla, məntiqə sığışmayan şeylərin hamısı orada yazılmışdı. "İttihamlardan" biri bu idi ki, guya biz Hacıkənddə diviziya komandirinin yanında "zərərli" söhbətlər etmişik...

Özü də bildirdi ki, dediklərinin heç biri ağıl kəsən deyil:

– Oradakılar belə deyirlər!...

"Oradakılar" – həbs olunan yazıqlar da işgəncənin, döyülməyin qorxusundan bunlar nə tələb eləyirdilərsə, onu da təsdiqləyirdilər...

Mən söhbəti yayındırmaq üçün şikayətləndim ki, bəs yoldaş Bağirov Səməd Vurğun, mən və Məmməd Rahim Şota Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" poemasının tərcüməsi üzərində işləyirik. Ev şəraitimiz pisdir. Mümkünsə göstəriş verin, bizə normal yaradıcılıq şəraiti yaratsınlar...

– Şərait? Ha... ha... Sizin yeriniz bilirsən haradır?

Dəniz kənarındakı padval! Çıxın gedin...

Bundan sonra çoxunun bizə münasibəti dəyişdi. Kommunist küçəsindəki fotoqraf vitrinlərində Səmədlə mənim şəkillərimiz vardı, çıxarıldı.

M.C.Bağirov özü deyərdi ki, bizə Qubada "dəli seyyidlər" deyirlər. Dəliliyim tutanda atamı da tanııram. Özünüzü məndən gözləyin!..

S.Rüstəmlə müsaibə.

"Gənclik" j., 1988.

Mir Cəlal

Xatirə dəftərindən

Səməd Vurğun haqqında xatirə yazmaq mənə həm asan, həm də çətindir. Asandır ona görə ki, otuz ilə yaxın bir müddət onunla bir yerdə, eyni cəbhədə, eyni sahədə, həm işdə həm ailədə, məişətdə yaxın–həmfikir olmuşam. Çətindir ona görə ki, keçirdiyim saatlar,– günlər zehnimdə canlandıqca ətrafıma baxır, böyük şairi, həqiqi dostu, məsləkdaşı axtarır, həyəcanımı gizlədə bilmirəm...

Mən Səmədi ilk dəfə Gəncədə (Kirovabadda) o zaman cavan ziyahların çox sevdiyi Maarif evində görmüşəm. İyirminci illərin ortalarında müəllimlər seminariyasında oxuduğum zaman keçirilən ədəbi məclislərə gəldim. Belə məclislərdən biri dəmir körpü yanındakı Maarif evində keçirildi. Bakıdan Proletar Yazıçıları Cəmiyyətinə gəlmiş nümayəndələr çıxış edirdilər. Şeirlər oxunur, nitqlər deyilir, alqışlar gəldirdi. Məclisin axırlarına yaxın Əbdülbaqi Fövzi bir şeir oxudu: "Komsomol qız, məni gəl

dinlə bir az". Sonra bir boz şinel geymiş arıq, qara oğlan tribunaya çıxdı, nitqini qeyri-adi, o zaman az təsadüf edilən bir ahəng və sərbəstlik ilə başladı:

— A yoldaşlar, bayaq burada oxunan yazını nəyə alqışladınız? Bəyəm o, şeirdir? Bəyəm şeir elə olar? Yox, yarılırsınız. O, şeir deyil, açıq məktubdur. Şeirə, sənət əsərinə verilən tələb başqadır...

Bayaqkı yazını alqışlayanların hamısı diqqətlə gənc nətiqə qulaq asmağa başladılar. Sıralarda ani bir maraqla oyandı və sorğulu pıçılı keçdi:

— Bu kimdir?

— Bu harada oxuyur? Harada müəllimdir?

Səməd Vurğun 1926-cı ildə, yanılmıramsa, Qazaxdan, ya da Qubadan müəllimlik vəzifəsinə Gəncəyə köçürülmüşdü. Partiya məktəbində ədəbiyyat dərsi deyirdi. Ancaq Vurğun yaratmaq, yazmaq, günü-gündən böyüyən doğma izdihamlı şəhərin qaynar ictimai həyatında fəal çalışmaq həvəsi ilə yanırdı. Proletar yazıçıların burada bir şöbəsi təşkil olunmuşdu, "Qızıl Gəncə" adlı jurnal nəşr edilirdi. Sənaye ocaqlarında, komsomol, həmkarlar yığıncaqlarında şair və ədiblərin çıxışları təşkil olunurdu. Belə məclislərdə Vurğunun gur, bakir, yeni, səmimi, cəzibəli şair səsi eşidilir, sürətlə yayılırdı. Həmin yığıncaqlarda mən Vurğunu həm komsomol yoldaşım, həm də yeni, inqilabi şeirin gələcəyə, böyük gələcəyə bir müraciəti kimi iftixar hissi ilə dinləyirdim.

Çox çəkmədi ki, böyük şairimizin ilk əsərləri ümumi şöhrət qazandı. Təhsil həvəsi bizi mərkəzə gətirdi. "Şairin andı" (1930) kitabı "Ələmdən nəşəyə" ilə yanaşı gənclərin ən çox maraqla izləyib oxuduğu kitablar idi. Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu aspiranturasına daxil ol-

duğum zaman Vurğunun yaradıcılığına həsr olunmuş "Yenidən qurulma yollarında" adlı məqaləni yazdım. (1932). Məqalə "Hücum" jurnalında dərc edildi. Böyük şair də aspiranturada ədəbiyyat şöbəsində oxuyurdu. Onun təhsili də, iş üslubu da, münasibətləri də həmişə yenilik, bir az da şairlərə məxsus qəribəliklə seçilirdi.

Biz aspiranturada oxuyarkən K. Marksın—"Kapital" əsərini öyrənib təhlil etmək məsələsi müzakirə olunurdu. Bəziləri deyirdi: bu kitabı ədəbiyyatçı aspirantlar üçün sətirbəsətir təhlildən keçirmək, əmtəə təsərrüfatının hətta detallarını konspektləşdirmək lazımdır. Müəllim özü də ədəbiyyatçılardan ibarət olan bu auditoriyanın fikrini bil-mək istəyirdi

Səməd Vurğun ümumi axına qoşulmadı və müəllim ilə açıq danışmaqdan çəkinmədi:

— Yoldaş müəllim, — dedi, — Siz iqtisadçısınız, Kapitalı hərfincən bilirsiniz, çox sağ olun. Amma mən iqtisadçı yox, şairəm, şairliyimdə də qalmaq istəyirəm. Ona görə də Siz bu kitabın əsas teoriya ilə ictimai inkişaf qanunları, sənət və ədəbiyyatın spesifikasi ilə bağlı fəsillərini bizə öyrədin, minnətdar olarıq.

Bütün aspirantlar və müəllim bu fikri bəyəndilər, dərslər bu istiqamətdə planlaşdırıldı.

S. Vurğun istedadı dərəcəsinə də məğrur, özünə, sözünə güvənən adam idi:

Gəncliyim bir oddur, yandıqca sönməz,
İnad bir insanam, sözündən dönməz...

Bir dəfə sinifkom, dərse gecikən aspirantlar sırasında onun adını oxuyanda Səməd qəti etiraz elədi:

— Gecikmək, — dedi, — yarımçıq adamın işidir. Mən ya gələm, ya heç gəlmərəm.

S.Vurğun öz sələfləri—Nizami, Füzuli, Sabir kimi sö-
zə çox qiymət qoyur və artıq mənə verirdi:

Artıran söz qədrini sidqilə qədrin artırır.

Kim nə miqdar olsa əhlin eylər ol miqdar söz...

Eşitdiyi, ya oxuduğu mətnlərdə bədii, mə'nalı sözü
sərraf kimi dərhal seçər və ağızdolusu tərifləyib qiymət-
ləndirərdi.

Bir dəfə cavan şairlərin yazıları təhlil olunanda çəki-
lən bir yaxşı misalın Səmədi nə qədər sevindirdiyi yadımdır.
Cavan şair çöldə uşaqıq, çobanlıq günlərini təsvir
edib deyirdi:

Bəzən mal itirib çöldə qalardım,

Gündüzü gecədən xəbər alardım...

Bunu eşidən kimi, Səməd üzünü bütün məclisə tutub
dedi:

—Bu əsil şair sözüdür. Bu sözün sahibinə şair kimi
baxmaq, haqqında ürəkdən danışmaq lazımdır.

Kimin qələmindən çıxır-çıxsın, zəif əsər böyük şairi
məyus edir, güclü əsər isə qanadlandırır. O zaman lap
cavan şair Adil Babayevin bir beytinə xüsusi bir şeir həsr
etdiyi yadımdır. Səmədin tənqidçi və ədəbiyyatşünas-
lardan bir tələbi də bu idi:

—Ədəbiyyatımızdan ağızdolusu, iftixarla danışmaq
çoxunuzda çatışmır.

Akademiyada ədəbiyyat tarixi kitabının bir neçə cild-
də planlaşdırılması məsələsi qoyulanda etirazlar az ol-
murdu.

Səməd isə bu zəngin xəzinənin "qapısı təzəcə açıldı-
ğını" göstərməklə belə təşəbbüsləri hər yerdə müdafiə
edirdi.

O, ədəbiyyat və sənətə xalq həyatı, idrakı və hünə-

rinin mənəvi bir təcəssümü kimi baxır, Vətənimizin şan-
şöhrətini hər bir kitabda, tabloda və mahnıda görmək
istəyirdi. Vətən müharibəsinin ilk aylarında azərbaycanlı
döyüşçü İsrail Məmmədov faşistlərə qarşı vuruşmada öz
rəşadəti ilə seçilmiş, qəhrəman adını almışdı. Bu hadisə
Vurğunu çox sevindirmişdi. Onun rəhbərliyi ilə biz qəh-
rəmanın kəndinə, ailəsinə təbrikə getdik.

"Sovet pəhləvanı" kitabı həmin günlərdə yarandı.
Səməd İsrailin, Kamalın, İslamın və başqa qəhrəmanların
adını şeir ilə əbədləşdirdi. Böyük şairin lirik, epik, ya dra-
matik əsərlərində Vətənin keçmişi və indisi, həm də gələ-
cəyinin yüksək sənət dili ilə tərənnümü adamı valeh edir.
Azərbaycan, onun zəngin mübariz tarixi, həyatı, qələbə
və nailiyyətləri, taleyi və adamları Vurğun sənətində hə-
mişə şərəfli yer tutur.

Qalacaqdır dünyada... s.200-204.

Zeynal Xəlil

Səməd Vurğun haqqında düşüncələrim

1950-ci illərin əvvəlləri idi. Axşam saat 9-10 olardı.
Telefon zəng vurdu. Mən dəstəyi götürdüm:

— Zeynal, salam. Necəsən?

— Sağlığın.

— Bir bizə gəl...

— Baş ustə... Xeyirdimi?

— Qorxma... Xeyirdi... Gözləyirəm...

Bu, Səməd idi. Mən onlara getdim (o zaman Səməd

Fioletov küçəsindəki 6 nömrəli evdə yaşayırdı). Pillələrlə yuxarı qalxdım. Qapı zəngini çaldım. Qabağıma özü çıxdı. Çox şad idi. Bu, mənə də sevindirdi. Biz oturduq.

— Hə, dostum, sənə təzə poema oxuyacağam, "Aygün".

— Təzə poema, "Aygün"? — deyə mən təəccüb etdim. Çünki o, indiyə kimi bu haqda mənə heç nə deməmişdi.

— Niyə təəccüb edirsən? Bəli, lap təzə.

O bunu deyib ayağa durdu və yemək otağına tərəf getdi (biz zalda — qonaq otağında idik).

— Ay uşaq, çay verin, — dedi. Bir az keçmədi ki, Aybəniz padnosda iki stəkan çay gətirdi. Səməd yazı stolunun dalına keçdi. O, əsərlərinin çoxunu məktəblilərə məxsus on vərəqli, yaxud ümumi dəftərlərdə yazdı... Zənnim mənə aldatmırsa, indi də beləydi. Poemanı oxumağa başladı. Səməd şeiri çox gözəl oxuyardı...

Səməd poemanı oxuyub qurtardı. Ayağa durdu. Adəti üzrə, əlləri ilə çal və sıx saçlarını dala verdi. Sınəsini irəli tutub dedi:

— Hə, necə görürsən lələşini?

Bu sözlərdə onun öz istedadına, qələminə olan bir inam duyulurdu.

Mən:

— Sağ ol, dostum, gözəl əsərdir, - dedim.

Biz poemanın xoş təsiri ilə danışa-danışa, gülə-gülə dəniz kənarına gəzməyə getdik.

Ancaq bizim bu sevinc və səadətimiz çox sürmədi. Poema çap olundu. Bir azdan sonra isə "Kommunist" qəzetində tənqidçi Mirzağa Quluzadənin poema haq-

qında böyük bir məqaləsi dərc edildi. Burada poemanın əsas ideyası, əsərdəki xeyirxah məqsəd inkar edilirdi. Şair, həyatdan geri qalmaqda, cəmiyyətə, sosializm cəmiyyətinə böhtan atmaqda təqsirləndirilirdi. Məqalə ancaq bununla bitmirdi. Burada kobudcasına şairin özü də, onun şəxsiyyəti də təhqir olunurdu.

Bir az keçdi, daha bir çox məsələlər aydın oldu. Aydın oldu ki, bu məqalənin dərc edilməsində M.Quluzadə yalnız əldə bir oyunaq olmuşdur. Məqalə Səmədi ləkələmək, onu məhv etmək niyyəti ilə Mircəfər Bağirov və onun ən yaxın əlaltıları olan Cəfər Cəfərov, Vitali Səmədov və bu kimi bir çox başqa şöhrətpərəst və vicdansız adamlar tərəfindən yazılmış, bu yolla çap olunması təşkil edilmişdir.

Bununla da şairin həyatındakı iztirablı günlər, əzab dolu gecələr başladı.

"Aygün" haqqındakı bu məqalə ədəbi ictimaiyyətin də böyük narazılığına səbəb oldu. Demək olar ki, yalnız kiçik bir qrup — Səmədin bədxahları — buna sevinirdilər. Amma onun yaxın dostları — illərdən bəri Səmədlə çiyin-çiyinə, onunla bir sırada, ədəbiyyatda həqiqi xəlqilik, həqiqi novatorluq, müasirlik, partiyalılıq uğrunda mübarizə aparan Mehdi Hüseyn, Osman Sarıvəlli, Süleyman Rəhimov, Əli Vəliyev və b. qəzəbləndilər...

Lakin adlarını çəkdiyim bu adamlardan heç kim, o cümlədən mən özüm də məqalə yazıb, mətbuatda, bu haqsızlığın əleyhinə çıxma bilmədik. Buna bizə imkan da vermədilər. Bir də bu heç mümkün də deyildi. Əgər belə etsəydik, o zaman istər-istəməz məqalə müəllifi M.Quluzadə bir tərəfdə qalacaqdı, sən M.C.Bağirovla kəllə-kəlləyə gələcəkdin. Bu da, haqlı olmağına baxmayaraq, ye-

nə sənin fəlakətinə səbəb olacaqdı.

Məqaləni təşkil edən adamlar, birinci növbədə M.C.Bağirov Səmədi məcbur edirdi ki, o, mətbuatda, elə "Kommunist" qəzetinin özündə çıxış etsin və səhvlərini etiraf edib, məqalə müəllifinin haqlı olduğunu təsdiq etsin.

Gördüyünüz kimi, Səməd çox çıxılmaz bir vəziyyətə düşmüşdü. Bu dövr şəxsiyyətə pərəstiş ədəbiyyat və incəsənət sahəsində hökm sürdüyü ən ağır dövr idi. Səməd kimi adlı-sanlı bir şair, bütün həyatını, yaradıcılığını Sovet dövlətinə, Kommunist Partiyasına, xalqa həsr edən bir adam, haqlı olduğu halda, özünü bu böhtanlardan qorumaq hüququna malik deyildi. Kiçik bir ehtiyatsızlıq, düşünülmədən atılan bir addım onu M.C.Bağirovun pəncəsinə keçirə bilərdi. Buna görə də çox ehtiyatlı olmaq lazım idi.

Biz hamımız həyəcan içindəydik. Məsələ çox tez həll edilməli idi: Səməd məqalədən razıdır, ya yox? Əgər razıdırsa, mətbuatda çıxış etməlidir.

Axşam üstü idi. M.Hüseynlə Səmədgilə getdik. Osman Sarıvəlli də burada idi. Səməd fikirliydi. Tez-tez iri stəkanda tünd çay içir və bir-birinin dalınca papiros çəkirdi. Mehdi yarızarafat, yarıciddi halda ondan soruşdu:

– Səməd, nə qərara gəldin?

Biz hamımız onun üzünə baxdıq. Səməd çox rəsmi bir dillə dedi:

– Qərarım birdir: qaçmaq.

– Sən nə danışırsan? Necə yəni qaçmaq? Hara qaçaqaqsan? – deyib, ondan soruşduq.

– Niyə təəccüb edirsiniz? – deyə o, zarafatla əlavə etdi. – Balam, Koroğlu nəslə deyilik? Niyə lazım olanda

Koroğlu qaçıb aradan çıxa bilsin, mən yox?... Atalar yaxşı deyib: "Qaçmaq da igidlikdəndir..."

Biz dərhal Səmədin nə demək istədiyini anladıq. O, mübarizə aparmaqla yanaşı, tədbir töküb siyasət işlətməyi də bacarırdı.

Səməd yazı stoluna tərəf getdi. Bir vərəqi götürüb oxudu. Bu onun M.C.Bağirova vuracağı teleqramın mətni idi. Teleqramda göstərilirdi ki, o, məqalədəki səhələri etiraf edir və yaxın zamanlarda, yeni əsərləri ilə öz qüsurlarını uyacaqdır...

– Bax, bu da mənim qaçmağım. Razısınız?

Biz:

– Əlbəttə, razıyıq. Hələlik ən yaxşı və ən doğru çıxış yolu budur, – dedik.

– Elədir, dostlar, elədir. Düşmən ustadırsa, mən ondan da ustayam. Mən öz başımı Bağirovun – o cəlladın kötüyü üstünə qoya bilmərəm. Mən hələ xalqıma lazımam. Mən ən yaxşı əsərlərimi hələ innən sonra yazıb-yaradacağam. Düşmən dünən "İnsan"ın başını yedi, bu gün də "Aygün"ün. Bəli, "Dünən" və "Bu gün"... Bəs sabah? Mən sabaha daha çox inanıram. Bəli, sabaha. Bu belə qalmayacaq, qala da bilməz. Sabah zaman öz adil hökmünü verəcək. Xalq var, partiya var. Mən buna inanmışam. Və inanıram... Amma indi belə lazımdır... Mən cəhənnəm. Bəs siz? Onlar mənim başımı yeyən kimi, sizi də birtəhər edəcəklər... Məni başa düşün. Və bunu unutmayın. Sabah mənzilə tez çatmaqdan ötrü, bu gün bir addım geriyyə çəkilmək olar... Sabahın hökmü yaxındır...

Səməd düz deyirmiş. Belə də oldu... 1956-cı il idi. Artıq M.C. Bağirov və onun əlaltıları yox idilər. Zaman başqa zaman idi. Sular durulmuşdu... Lakin indi da başqa bir

fəlakət üz vermişdi. Neçə ay idi ki, Səməd ölüm yatağında "xərçəng"lə əlbəyaxa döyüşdəydi...

Mayın əvvəlləri idi. Biz hər günkü kimi, yenə də Səmədin yanında idıq. O, artıq ömrünün son günlərini yaşayırdı. Hər dəqiqə, hər an amansız ölüm əlində qılınc gələ bilirdi... Mehdixan də burdaydı, Mirqasım da... Biz gah başımızı aşağı salır, gah da Səmədin üzünə baxırdıq. Birdən qapı açıldı. Osman asta addımlarla içəri girdi. Onun əlində bir kitab vardı: "Aygün" yenicə, ilk dəfə kitabça halında çapdan çıxmışdı. Osman Səmədə yaxınlaşdı:

– Səməd, sənə kitab gətirmişəm, – dedi, – "Aygün"...

Səməd Osmana tərəf baxdı. Mehdixanın köməyiylə o, azacıq başını qaldırdı, balıncı dirsəklənib kitabı əlinə aldı. Vərəqləyib baxdı. Sonra:

– İndi ölsəm də, dərdim yoxdur. "Aygün"ü gördüm, – dedi..

Gecikmiş cavab. "Yeni fikir" q., 17 yanvar 1990 (S.Vurğunun qızı A.Vəkilova dərc etdirib).

Əli Vəliyev

Nadir istedad, qüdrətli sənətkar

Xalqımızın unudulmaz şair oğlu Səməd Vurğunla tanışlıq və dostluğunun 50 illik tarixi vardır. Bu müddət ərzində sevinc və kədərimizi bölüşmüş, ictimai ideallarımıza sədaqətimizi dönə-dönə sübut etmişik. Bu illər müddətində Səməd Vurğun mənim nəzərimdə Şah dağından uca, ürəyi Muğan və Şirvan düzlərindən geniş, Xəzər dənizindən dərin görünmüşdür.

1928-ci ilin yanvar ayında indiki Sabir bağından aşağı maarif evi var idi. Mədəniyyət və maarifə aid mübahisələr, müzakirələr, görüşlər burada keçirilirdi. Mərhum şair və alim Mikayıl Rəfil şair haqqında məruzə elədi. Bir çox tənqidçi və şairlər danışdılar. Bunların bəzisini şəxsən tanıyırdım. Bir çoxlarının adını eşitmişdim, bəzilərini, o cümlədən Səməd Vurğun isə birinci dəfə gördüm.

Səməd Vurğun çıxışının axırında məruzəçiyə müraciətlə dedi:

– "Nəşədir yaşamaq, nəşədir həyat" fəlsəfəsi bizim mübarizəmizə kömək etmir, əksinə, onun əsil hədəfinə çevrilir. Hörmətli şair Mikayıl Rəfil bilməlidir ki, həyat yalnız nəşədən ibarət olsaydı, çox birtərəfli, həm də çox maraqsız görünərdi...

Rayonlarda məsul vəzifələrdə olduğum zaman görmüşdüm ki, vəzifəçə kiçiklər özlərindən böyükklərin yanına gedəndə gördüyü işlər barəsində məlumat verir, göstəriş alıb qayıdır, mən Yazıçılar İttifaqında işlədiyim vaxt bu qaydanı əsas götürmüşdüm. Bir gün Səməd Vurğun işə gələn kimi bəzi kağızları, qərar layihələrini, qeydlərini qovluğun arasına qoyub, məsul katibin qəbuluna getdim. Salamlaşıb əyləşdim. Kəməli-səliqə ilə gördüyüm işlərdən danışdım. Qərar layihələri barədə fikirlərimi söylədim. Bəzi qeydlər barədə izahat verdim.

Səməd Vurğun ağ bir, qara iki danışmadı. Ayağa durub divardan asılmış plalarını geyinmədən, başıaçıq çıxıb getdi.

Özümü təhqir olunmuş sayıb qanıqara halda geri qayıtdım. Fikri-fikrə çalayıb özüm özümdən soruşdum. Yə-

qin nə isə qəbahət işləmişəm. Mənimlə danışmaq istəmir. Yaxşısı budur ki, üzüsulu ərizə verib işdən çıxım.

Səməd Vurğun bütün günü görünmədi. İstədim Seyfulla Şamilova şikayət eləyəm. Üzümdən gəlmədi. Nəhayət işi qurtarıb, müvəqqəti olaraq evlərində qaldığım əmi-zadəmin yanına getdim.

Səhərişi gün Səməd Vurğun işə vaxtında gəldi. Kəfi kök idi. Katibini göndərüb məni yanına çağırırdı. Getmədim.

Bərkdən çağırırdı. Könülsüz addımlarla içəri girib, salamsız halda dayandım.

– Niyə mısmırığını sallamusan?

Dinmədim.

– Qaşqabağın yer süpürür, allah xeyir eləsin.

– Allahın bura daxil yoxdur.

O, ciddiləşib dedi:

– Otur görək nə olub? Xeyirdimi?

Mən qəti ahənglə cavab verdim.

– Xeyir deyil, təhqir olunmuşam.

O, özünə məxsus şivə ilə danışdı.

– Ayə, hansı xalası göyçək səni təhqir eləyə bilər?

– Məni təhqir eləyən sənsən.

– Bircə bu qalmışdı ki, yaxın dostum mənə şər atsın.

– Şər niyə olur. Dünənki hərəkətlərin yadındadırmı?

– Hansı hərəkətlərim?

– Yanına gəldim. Danışdım. Kağızları göstərdim. Fikrini bilmək istəyirdim. Dinməz-söyləməz yerindən qalxıb başaıçıq, plaşı geyinmədən çıxıb getdin. Bu hərəkət təhqir deyil, nədir?

Səməd Vurğun gülümsündü.

– Ayə, indicə yadıma düşdü. Dünən nə isə üyüdüb-

tökürdün...

Əsəbiləşdim.

– Xeyr, yoldaş Səməd Vurğun! Mən dəyirman deyiləm, üyüdüb-tökəm. Mən Yazıçılar İttifaqının təşkilat üz-rə katibi kimi, İttifaqın məsul katibinə gördüyüm işlər bə-rəsində məlumat verib, göstəriş almaq üçün danışmışdım.

Səməd Vurğunun cazibədar siması o qədər gözəlləşdi ki, gözümü ondan çəkmədim. O, gülüşünü şirinləşdirib dedi:

– Alı Qara oğlu, dünən mən “Vaqif” əsərində Əlibə-yin ov səhnəsi barədə düşünürdüm. Nə danışdığın ya-dımda deyil...

Aradan bir neçə gün keçdi. Söhbət əsnasında “Qarlı dağlar” hekayəmdəki dörd misralıq şerimi dedim:

Yaz ola, dovğa ola – yarpızınan.

Yay ola, sərin sular – sal buzunan.

Payız ola, pendir-çörək – qarpızınan.

Qış ola, isti otaq – bir qızınan.

Şeir Səmədi tutdu, gülə-gülə dedi:

– Bunlar oldu qağanın malı. Daha nəyin var?

Mən bir bayatı da dedim:

Qərənfiləm qələmsiz,

Qərarım yoxdu sənsiz.

Yorğanına od düşsün,

Necə yatırsan mənsiz?

Şeiri və bayatını “Vaqif” pyesinə salanda zarafatla dedim:

– Eşidənlər buna nə ad qoyacaqlar?

– Hər halda hamının ürəyindən xəbər verən mis-raları Alı Qara oğlunun yazdığına inanmayacaqlar. Sə-

məd Vurğuna dəfələrlə sağ ol deyəcəklər. İnanmursan, bu sözlərimi yoxlarsan.

Səməd Vurğun xəstə idi. Azarı hər gün artırdı. Böyük qardaşı mərhum Mehdixanla bir otaqda qalırdı.

İstisu kurortunun iki nömrəli sanatoriyasının üçüncü mərtəbəsində yan-yanə mənzillərdə olurduq. Səmədlə Mehdixan İstisuyun gözündən su içməyə getmirdilər. Mən gündə üç dəfə suyun gözündən içir, termosu doldurub onlara da gətirirdim.

Kəlbəcər kəndlərindən, tərəkəmə obalarından, Göycə mahalından hər gün Səməd Vurğunun görüşünə gəlirdilər. O gün olmazdı ki, Səməd Vurğunu beş-altı yerə qonaq çağırmasınlar. Orasını da qeyd etməliyəm ki, ağır xəstə olmasına baxmayaraq, heç kimin xahişini yerə salmır, çağırılan yerlərə gedir, bizi də özü ilə bərabər aparır, həm də ciyərimizə dağ çəkirdi. Hazırlanmış yeməklərdən, cürəbəcürə xörəklərdən dilinə vurmur, ancaq papiros sümürürdü.

"Ulduz" j., 1976 №6, səh.20-25.

Məmməd Rahim

**Səməd Vurğun haqqında xatirələrim
(ixtisarla)**

Mən səliqəli xatirə yazarlardan deyiləm. Qeydlərimin bir çoxunu indi oxuyanda özüm də onların nə vaxt yazıldığını aydın edə bilmirəm. Lakin bəziləri elə hadisələrlə əlaqədardır ki, hansı zamanı əhatə etdiyi və yazılış tarixi məlumdur...

1940-cı ilin may ayında Moskvada ədəbiyyat həftəliyi keçirib, Bakıya qayıtmışdıq. Ədəbiyyatımızın bayramından xalqa danışmaq üçün rayonlara çıxırıq. Bir dəstə Gəncəyə yola düşür. Səməd və mən bu dəstədəyik. Yolda Üzeyir Hacıbəyova rast gəldik. Bizi görən böyük bəstəkar çox şad oldu. Dekadamızın gözəl keçdiyinə sevindiğini bildirdi. Təbrik etdi. Biz ona təşəkkür elədik.

Üzeyir Səmədlə yaxın və mehriban idi. Mən onları yanaşı görəndə bir-birinə söykənən dağları xatırladım. Üzeyirin söhbətinə qulaq asan sanki qanadlanırdı. O, çox müdrik insan idi. Sakit və mənalı danışığı ilə fikri hər şeydən ayırıb, özünə cəlb eləyirdi.

Çay içməyə əyləşmişdik. Gəlişimizdən xəbər tutan uşaqlar, böyüklər bir an içində bizi dövrəyə aldılar: "Ə! Nə var, dağılışın, çıxın gedin!". Milis işçisinin bir qədər acıqlı müraciətindən sonra bir tərəfdən seyrənlər başqa bir tərəfdən ətrafımızda sıxlaşdı... Çaylarımızı içdik, camaatın müşayiətilə məşinlərə tərəf gəldik. Üzeyir əl verib bizdən ayrıldı. Soruşmadığımız üçün hara gedəcəyini bilmirdik. Görünür o, seçiciləri ilə görüşə gedirdi.

Gəncəyə yaxınlaşıyıq. Böyük Nizaminin qəbri qarşısında durduq. Dərin fikir və xəyal içində qəbrə baxan Səməd, nəhayət, dedi: "Dünyanı ölməz əsərləri ilə heyran edən dahi sənətkar necə də səssiz-səmirsiz yatır!". Bir qədər sükut içində dayanandan sonra yolumuza davam etdik.

Gəncədəyik. Səməd dedi: "A Rahim, bizim burada, şəhərin kənarında yaşayır. (O görə ki, əmisi qızına "biji" deyər çağırırdı. "Biji" bacı sözünün təhrifidir). Partiyanın köhnə üzvüdür, onu görməyə gedirəm. Gəl sən də gedək. Razılıq verdim. O, dostu Möhsün Poladovu da özü ilə

apardı. Getdik. Səmədi görən bacısı sevincindən az qalır-
dı qanadlanıb uça. Səməd məni bacısı və onun əri Mus-
tafa ilə tanış elədi. Möhsün görünür onlarla çoxdan tanış-
dır. O, Mustafadan hal-əhval tutur və ona tez-tez "Gizir
oğlu Mustafa" deyə müraciət eləyir. Mustafanın balaca,
lakin gözəl həyətyarısı vardır. İri yeşiklərdəki limon
ağaclarının budaqlarından çoxlu limon sallanmaqdadır.

Möhsün Mustafaya, Səməd də bacısına tez-tez sa-
taşır, şuxluq eləyib gülüşürlər. Arvad çox sevincəkdir, elə
bil evinə gələn gələcək, amma evdə nə uşaq, nə də cahıl
görmədim, deyəsən, heç uşaqları yoxdur; Səməd bacısına
baxıb: "A bizi, biz nəsil arıq olarıq, ancaq sən lap qayısa
dönmüsən, — dedi,— olmuya Mustafa sənə çörək ver-
məyir?". Bu sözlərin cavabında bacısı dedi:—"Başına dö-
nüm, sən qorx ki, mən Mustafaya yemək verməyim".
Mustafa bu söhbətlərə az müdaxilə eləyirdi. O, ya ümu-
miyyətlə az danışandır, ya da bizə hörmət əlaməti olaraq
az danışır, sadəcə gülürdü. Məcburən danışmalı olanda
kəsik-kəsik cavablar verirdi. Səməd su istədi. Gündən
qapqara qaralmış (görünür zəhmətkeş arvaddır; açıq ha-
vada—bağda çox işləyir) bacı cəld su dalınca getdi. Tez
bir əlində qrafın, bir əlində stəkan geri döndü. Səməd
üzünü Mustafaya tutub: "A Mustafa, deyən bizi sən yo-
lundan azdırmısan, sənəyiniz, güyümünüz yoxdurmu?
Mənə tayqulpda su verin". Sonra da eyvandakı taxtın üs-
tünə nəzər salıb, "Mənə bir mütəkkə verin, yaxşıca dir-
səklənəm" dedi. Möhsün yenə zarafata başladı: "A Sə-
məd, qoysana öz bildikləri kimi etsinlər, kişilər kulturu-
laşsınlar dana!". O, bu sayaq deyəndə Mustafa da qımsıdı.
Uzanmaq üçün mütəkkə istəyən Səməd çəkmələrini çıxarıb,
corablarını soyunub, ayaqyalın bağa keçdi. "Rahim,

sən də ayaqlarını soyun,— dedi,— belə yaxşıdır. Ayaqya-
lın olanda mənə elə gəlir ki, torpağı əməlli-başlı hiss elə-
yirəm". O, ov yerlərində də yemək zamanı çox vaxt belə
eləyir. Çəkmələrini çıxarır, göy otların üzərində uzanır,
sanki torpağı bağrına basıb qucaqlayır.

Səməd bağçaya baxdı, ağaclara göz gəzdirdi, xüsusi
bir ahənglə dedi: "Ay uşaqlar, bir gün gec, bir gün tez
mənim axırım kəndə, təbiət qoynuna gələcəkdir. İstə-
yirəm Salahlıda ev tikdirim, bağ salım. İndi balalar, arvad
məni şəhərə bağlayır. Onlar kəndə getməzlər. Ancaq nə
olur—olsun mən, qoca vaxtımda olsa belə, kəndə gələcə-
yəm". Bu sözləri deyərək Səmədin səsinə bir hüzn var-
dı. O, "Həsərət" adlı, əsərinin adını çəkib, bu sətirlərini
söylədi:

Anama sadə bir sözüüm var ancaq:
Bir ağac altında bir parça torpaq
Ayr ki, yurd salım kölgəsində mən;
Əyləşib söz açaq doğan səhərdən.
Çəkək kölgəsinə yazı masamı,
Yazıb-pozduğumu oxusun hamı.
Dinləsin səsimi çiçəklər, otlar,
Dolansın başıma göydə buludlar.
Bu sadə istəyim dünyaya dəyər.
Verdiyim vədədən çəkinsəm əgər,
Göyün ildırım başımda sönsün,
Ahım dağlardakı dumana dönsün!

Bu sətirləri dinləyəndən sonra, heç özüm də bilmirəm
nə oldu, elə bil üstümüzdə su ələndi. Nə üçünsə qəm-
ləndik. Bir an içində başqa adamlara çevrildik. Dadımıza
yenə Möhsün çatdı. Zarafatı ilə bizi qəmli xəyaldan
ayırdı: "Siz, bir Gizir oğlu Mustafaya baxın,— dedi,— Ko-

roğlu Çənlibeli paşalardan bununla almışdır, görün in-
duşkanı necə boğazlayır!"...

İki gündür ki, Gəncədəyik. Səməd deyir, Gəncəyə
gəlib Göy gölə getməmək insafdan deyil.

Bəlkə bu göl Azərbaycan torpağında olduğuna görə,
bəlkə həqiqətən belədir, adama elə gəlir ki, Göy gölün
misli-bərabəri dünyada yoxdur. İnsan onun gözəlliyini
seyrə daldıqca bihuş olur. Çox yaxşı yolçuluğu olan Sə-
mədin ürəkaçan səsi var. Əlini qulağının dibinə qoyub bir
çoban bayatısı çağırırdı. Onun səsi zil deyil, pəsdir, ancaq
xoşa gələndir. Arada bərk dolu yağdı; Səməd dedi ki, göy
atı qorumaq lazımdır ("Pobeda"sını belə adlandıırırdı.),
dolu rəngini tökər. Dolu ara verəndə "birdən yenə yağar"
deyə maşının üstünə taxta düzdürdük.

Axşam düşür. Səməd bizi alaçıqdan bayıra çağırır:
"Belə gözəl axşam ələ düşməz, seyr eyləyin", — deyir. Gö-
zəlliyə daldıq, göyün ilahi hüsnünü seyr elədik. Sonra
yorğun olduğumuzdan yığılıb yatdıq. Şəxsən mən səhərə
kimi çox şirin yatdım. Gecə bir az ayazlı idi. Səhər səsa
ayıldım. Səməd ayaq üstə idi. Şəhərdə o, çox yatır. İndisə
tez durub Qarabağ şikəstəsi oxuyurdu. O, təbiət qoynun-
da özünü şad hiss eləyirdi. Axşam göldən bizim üçün
balıq tutmağa gedənlər qayıdıb gəldilər, farel gətirdilər.
Mən ondan bir zaman Göyçə gölündə yemişəm...

Sərin axşam yenə başlayırdı. Ocaq qalandı, balıqlar
çubuq şişlərə çəkildi. Səməd indi də balığın bişməsinə
rəhbərlik eləyir, yenə fürsət tapıb təbiəti seyrə dalırdı. Elə
bil o, təzə şeirini ürəyinə, beyninə həkk eləyirdi. Mən ona
dedim: "Deyəsən, şeir düşünürsən?". O: "Kəpəzə baxı-
ram, axşamın Kəpəzinə" — dedi. Məclisimiz sona çatdı. Bu
günü də başa vurduq. Səhər Göy gölün füsunkar hüs-

nünə bir də tamaşa edib Gəncəyə qayıtdıq. Axşam Gəncə
ziyahlarıyla görüşümüz oldu. Ədəbi gecə başlamazdan
əvvəl, camaat bizi elə əhatə etdi ki, paltarımızı soyunmaq
uçun direktorun otağına keçə bilmirdik, ləngiyirdik. İn-
sanlarla ünsiyyət yazıçı qəlbinə, onun yaradıcılıq üföqlə-
rinə şəfəq kimi süzülür. Gəncədə Səmədi tanımayan yox-
dur. O, burada müəllimlik eləmişdir. Demək olar ki, hamı
bir-bir onunla əl verirdi. O da hal-əhval tutur, gözünə
dəyməyən tanışlarını soruşurdu.

Ədəbi gecə başladı. Səməd Moskvada keçən deka-
dadan maraqlı söhbət elədi. Şirin danışarkən, birdən
"Ayə, haçandan mən natiq olmağa başlamışam? Yaxşısı
budur şeir oxuyum" — demişdi ki, alqış başladı. O dedi-
yi kimi etdi, şeir oxumağa başladı. Hər dəfə şeiri oxuyub
qurtaranda salonu alqış bürüyürdü. Son şeir olaraq o,
"Ala gözlər"i oxudu. Sonra mənə söz verildi. Kürsüyə ya-
naşaraq dedim ki, əziz yoldaşlar, Azərbaycan qara gözlər
yurdudur. Mən sizə "Qara gözlər" şeirimi oxuyacağam.
Zalda canlanma və alqış başladı. Səməd yerindən atmaca
atdı ki, gözün qarasına da, alasına da can qurban. Zalda
gülüşdülər. Mən də bir neçə şeir oxudum. Gecə çox fərəh-
li keçdi. Nəhayət, yığıncaq qurtardı. Foyeyə çıxanda gör-
dük camaat çıxıb getməmişdir. Bizi gözləyirdilər. Söh-
bətlər təzədən başladı. Dinləyicilər bizi axınına alıb kü-
çəyə çıxardılar. Belə mehriban, mənalı gecələr sənətkarın
ömründə çox fərəhli gündüzlər doğurur...

1945-ci il, martın 20—sidir, Moskvadayıq. Ali Sovetin
sessiyası təzəcə qurtarıb. Deputatlarımız Bakıya qayıt-
mağa hazırlaşırlar. Səməd hələ Moskvada qalacaq. Mar-
tın 22-də "Fərhad və Şirin" tamaşasına getdik. Səməd qo-
humu gənc balerina Leyla Vəkilovanı da özü ilə apardı.

Əsərin tərcüməsi Səməd şəiriyətini ləyaqətilə ifadə etmir. Buna baxmayaraq, tamaşanı yaxşı qarşılayırlar. Quruluşçu rejissor pyesin ruhunu anlamışdır, yaxşı tamaşa yaratmışdır. Bu, adamın sinəsini iftixar hissi ilə qabardır. "Fərhad və Şirin" ilk əsərimizdir ki, Moskvada tamaşaya qoyulur. Ayın iyirmi beşində bir də gedib tamaşaya baxdıq. Bu dəfə artistlər daha yaxşı oynayırdılar. Tamaşaçılar onları tez-tez alqışlayırdılar. İkinci şəkildən sonra alqışlar daha da gurultulu oldu. Yanımda dönə-dönə "ax, ul" nidaları eşidilir. Fəhlə qızlara oxşayırlar. Onlardan biri Şapur görünəndə astadan "Əclaf yenə gəldi, Fərhad kü-lünglə bir dəfə onun başına vursaydı, canımız əlindən qurtarardı" dedi. Tamaşadan sonra yenə teatrın bədii rəhbəri Kedrovun yanına getdik. Kabinetinin qarşısında ona rast gəldik. Deyəsən, getməyə hazırlaşdı. Hər ikimiz bir daha əlini sıxdıq. Əsəri tamaşaya qoyduğu üçün Azərbaycan adından ona təşəkkür elədik. O, ucaboy, enlikürək bir zənciyə Səmədi təqdim elədi: "Tanış olun, əsərin müəllifi Səməd Vurğundur" — dedi. Zənci çox şad oldu. Qara üzündə sədəf dişləri ağardı. O, Səmədə mü-raciətlə: "Əsəriniz, — dedi — Şekspir ehtirası ilə yazılmışdır. Mən bu əsərə tamaşa elədikcə "Otello"nu, "Hamlet"i xatırlayırdım". Biz Kedrovdan və zəncidən ayrılıb mehmanxanaya getdik...

Şeir bölməsinin rəhbəriyəm, eyni zamanda şeir üzrə məsləhətçi vəzifəsində işləyirəm. Gənc şair Zeynal Cabbarzadə Bakı hospitalarından birində yatır. Yaxına düşən top gülləsinin partlaması nəticəsində dili tutulmuşdur. Təzə yazdığı "Xatirat" adlı şeirini mənə göndərmişdir. Şeir xoşuma gəldi. Ancaq bəzi yerlərində rabitəsizlik, uyğunsuzluq var. Gənc şairə, Vətən müharibəsi iştirakçısına

kömək eləmək istədim. Şeirdəki uyğunsuz yerləri ixtisar elədim, təzədən, maşinkada yazdırıb Səmədə göstərdim. Şeir onu tutdu. Zəngi basıb katibəni çağırdı; rəyasət heyətinin iclasını gözləmək lazım deyil, gənc şair Zeynal Cabbarzadəni məsləhət yolu ilə İttifaqa qəbul barədə protokol yazın, yoldaşlara verin, tanış olub qol çəksinlər, — dedi. Üzünü mənə tutub: "Onu sevindirmək lazımdır, əsəblərinin müalicəsində həkimlərlə bərabər bəlkə biz də bir iş gördük, yanına gedib onu təbrik eləmək lazımdır" — söylədi. Belə də etdik. Zeynal öz təşəkkürünü, həyəcanını danışa bilmədiyindən elə oradaca kağız vasitəsilə bildirdi.

İkinci qəbul Ənvər Əlibəyli ilə əlaqədardır. O da Böyük Vətən müharibəsinin fədakar iştirakçılarından biridir. Növbəti iclasda onun yaradıcılığı ilə rəyasət heyəti üzvlərini tanış eləmək mənə tapşırılmışdı. Ənvərin "Qaranquş" adlı balaca bir şeiri var. Mən təhlilimi bu şeirlə başladım. Elə təhlil etdim ki, şeir Səmədin xoşuna gəldi. Məncə kifayətdir, — dedi, — təkcə bu şeir göstərir ki, Ənvər şairdir, İttifaqımızın üzvü olmağa ləyaqəti və ixtiyarı var. Səmədin bu sözlərindən sonra, hamı səs verdi və Ənvər Əlibəyli Yazıçılar İttifaqına qəbul edildi. İclas qurtarandan sonra Ənvər mənə dedi: "Rahim müəllim, indi gərək mən "Qaranquş"u dəyişib, siz məclisə təqdim etdiyiniz kimi yazım".

Bu iki gəncin İttifaqa qəbul məsələsi heç də xariqiləndə bir iş deyil. Mən onların İttifaqa qəbulunu yazmaqla Səmədin səciyyəsiindən bir cəhəti üzə çıxarmaq istəyirəm: Səməd işıqlı cəhətə vurğundur. Ənvərlə Zeynalın şeirlərində bir doğmalılıq gördü. O, bu qənaətdə oldu ki, hər iki gənc şair düz yoldadır. Şeirimizin gözəl ənənəsinə sadıqdır...

1946-cı il 5 apreldir. Bir neçə gün olar ki, Səmədi görməmişəm. Evinə zəng vurdum, dedilər bağdadır. Şüvə-lana getdim. Səməd əlində bel ağaclara su verirdi. Məni görüb, sevindi. Sonra birdən üstünə duman yeriyan dağ-lar kimi tutuldu, "sən də bivəfasan" dedi. Məgər, bilmə-yirsən mən bu günlər fikrimi dağıtmaq üçün bağa gəli-rəm, niyə itirib-axtarmırsan? Cavab verdim ki, sən də bil-məyirsənmi ki, xəbər versəydin lap gəlib, mən də bir neçə gün bağda qalardım. Mən ki, bağı çox sevirəm. Bir də əgər itirib-axtarımasaydım, indi sənin yanında yox, şəhər-də olardım. Bilirsən ki, Mir Cəfər Bağirov mənə də sənə qatıbdır, hətta Lenin ordenimi almaq üçün mənə proku-rorluğa veririb. Səməd fikirli-fikirli dilləndi: bu qədər də adama böhtan atarlar? Güya mən demişəm ki, teatr həf-tənin beş gününü mənim əsərlərimi oynasın, qalan gün-ləri başqalarını...

Səməd ləklərə yönəldilmiş su borusunun kranını bağ-layıb, çarhovuzdakı baliqları göstərərək, mənə evə dəvət elədi: "Yaxşısı budur gedək sənə əsər oxuyum, qalan əsər olacaq. Ağır olsa da, bunlar, əlbət, keçib gedəcək, ancaq əsəbləri pozur. Sən bilirsən, mən haqsızlığa, ədalətsizliyə dözə bilmirəm. Bu günlər canıma qıymaq qərarına gəl-mişdim. Bağda tək olmağım, bəlkə də o fikri gücləndir-mişdi. Bağçaya çıxdım, elə bil, torpaq dil açdı: "Şairim, sən torpaq oğlusan—torpaq öz oğlunu möhkəm saxlar, bərk dayan, dəyanətli ol!". Sanki yatmışdım, ayıldım. Ölüm qərarına güldüm, otağa keçib, "Bakı dastanı"ndan yeni bir fəsil yazmağa başladım"...

O, bağbanı səsləyib, çay istədi, bağban da arvadı ça-ğırıb, tapşırıq verdi. Səməd masa üstündəki kağızları gö-türüb, oxumağa başladı. Əsər dənizdə həlak olan bir ba-

liqçının arvadının etibarından bəhs edir. Gənc qadın ümi-dini itirməyib, saçları ağarana qədər ərinə gözləyir. Xoşu-ma gəldi, təsirli parçadır. Dedim, Səməd, mənə elə gəlir ki, bu hissə "Bakının dastanı" poemasının ən gözəl fəsli-dir. Bu sözümdən bilmirəm razı qaldı, yoxsa qalmadı, hər halda dinmədi.

Bir az sonra, "Sən bakılısan, yəqin ki, baliq adları bi-lirsən, bir neçəsini mənə də de". Onun xahişini yerinə ye-tirib: azadmahu, xəşəm, kütüm, nəmə, uzunburun, sazan, xul baliq, çapaq, şahmayı və başqa baliqların adını çək-dim...

Axşam üstünə kimi bağda qaldıq. Qaş qaralanda şə-hərə yola düşdük. Nədənsə, bir zaman yolda susduq. Mən Səmədə baxıb, ürəyimdə dedim ki, bəzən səni möh-nətə salanlar tapılsa da, sən xoşbəxtsən, sən ümumxalq məhəbbəti qazanmışsan. Elə bu xalq məhəbbəti də gələ-cəkdə sənə heykəlini qaldıracaqdır.

Mən ellər oğluyam... səh.12-46.

Xatirələr dəftərindən

Səməd Vurğunla harada, haçan tanış olduğumu deyə bilmərəm. Qalaq-qalaq günlərin arxasından bu ilk tanışlıq gününü arayıb tapmaq çətindir. Səməd Vurğunu bir şair, bir insan kimi uzun illərin axarında, əgər belə demək olarsa, pillə-pillə, səhifə-səhifə tanıdım. Mübahisəmiz, birgə mübarizəmiz, fikir, zövq uyarsızlığımız, dostluğumuz, soyuqluğumuz da oldu. Mən xatirimdə qalan bəzi epizodları xəyalımda yenidən canlandırıram.

Bu xatirələr xronoloji olmayacaq. Mənim gündəliyimə bəlkə də aydalıq, ildəlik demək daha doğru olardı. Ayrı-ayrı qeydlərimin tarixləri arasında bəzən yaxın, bəzən də çox uzun zaman var. Vaxtaşırı edilmiş bu qeydlərdə gərəkli olanlarla yanaşı, az əhəmiyyətli, təsadüfi, ötərilər də az deyil.

Bakı, "Kommunist" qəzetinin klubu. Ədəbi gecə. Mübahisələr. Bir-birini inkar edən fikirlər... Mikayıl Rəfilinin bir şeiri qızğın mübahisəyə səbəb oldu:

Nəşədir yaşamaq,

Nəşədir həyat.

Alqış sənə, ey ölməyən

Kainat.

Mikayıl Rəfilinin bu sətirləri Səməddə kəskin etiraz doğurmuşdur. O, insanların ağır zəhmətini, Yer üzündə milyonlarla adamın iztirab və məşəqqətdə yaşadığını şahid çəkərək həyatın, yaşamağın nəşə olmadığını söyləyirdi.

Səmədin fikri ilə razı olanlar da, olmayanlar da vardı. Mehdi Hüseyn, mən M.Rəfilinin fikrinə səs verdik. Dedik

ki, bütün çətinlik iztirablara baxmayaraq, kainatda həyatın hərəkət yönü nəşə-sevincə, daha işıqlı günlərə doğrudur. Mübahisə bitmədi. Tərəflər öz mövqeyində qaldı. Sonralar bu mübahisələri xatırlayanda, mən bu qənaətə gəldim ki, fikirlərdəki uyarsızlıq məsələnin mücərrəd, qeyri-müəyyən zaman və məkanda qoyuluşundan gəlirmiş. Hər iki fikir ayrı-ayrı baxımdan doğrudur.

Bir dəfə soruşdum ki, Səməd niyə sərbəst yazmaq istəmirsən?

O, gülümsündü, yazacağam, yazacağam, — dedi, — Bir qədər fikirləşdikdən sonra əlavə etdi: — Sərbəst şeiri hələ geniş oxucu kütləsi qavraya bilmir. Doğrudur, bu formanın üstünlükləri var. Fikri dəqiq demək, yeni söz birləşməsi yaratmağa da sərbəst şeir imkan verir. Lakin heca vəznində hələ də istifadə olunmamış imkanlar çoxdur. Heca vəzni ən sadə oxucuya da doğma və aydındır. Tez əzbərlənir. Bizim el havaları, muğamat kimi xalqın iliyinə, sümüyünə işlənmişdir. Mən heca, bəzən də əruz vəzni ilə yazıram ki, oxucu mənə inansın, şeirimi sevsin. Əlbəttə, mənim əsas yolum heca vəzni olaraq qalacaq. Ancaq sərbəst şeir forması da mənə yad deyil.

Sonralar Səməd sərbəst şeir yazdı, həm də bu şeirlər mənə dəyəri, ictimai pafosu ilə onun yaradıcılığında müəyyən yer tutdu...

Samur-Dəvəçi kanalının açılışı da yadımdadır. Səmədlə Qubaya getdik. Kanalın açılışı gurultulu, təntənəli keçdi. Axşam mehmanxanada bu günün hadisələrindən, sadə adamların hər yerdə bizə hörmət və məhəbbətindən xeyli danışdıq.

Yuxumuz gəlmirdi. Səməd həmişəki kimi narahat idi. Samur-Dəvəçi kanalının açılışına hər birimiz bir neçə

sətirlik şeir yazıb, bir növ, ürəyimizi boşaldırdıq. Təəssüf ki, o şeirləri indi axtarıb tapa bilmirəm. Bəlkə də mənim şeirim Səmədin arxivindədir. Onun yazdıqlarından ancaq bu misralar yadımda qalıb:

Gün keçər, zaman gələr,
Göyərər əkilənlər.
Qəmli günlərə düşər
Özünü tək bilənlər.
Nə qədər yaşasa da,
İnsan adını almaz.
Şöhrət üçün, ad üçün
Yeddi qat bükülənlər.

Ovçuluq Səməddə bir ehtiras idi. Biz — onun ov yoldaşları Səmədlə ayaqlaşıb bilmirdik. "Siz bir balaca burada qızının, mən bax, oraya baxım gəlim". Bu sözlərlə Səməd ovçu yoldaşlarını tonqalın yanında qoyub bir anda yox olardı. Onun "bir macal", "bir qınnax" dediyi vaxt, bəzən saatlarla çəkərdi. Qayıdub gələndə, adətən, kəmə-rindən, heç olmasa, bir-iki quş asılmış olardı. Sonra hamımız yeni ovlağa gedərdik. Səməd yorulmaq bilməzdi. Ov vaxtı elə bil cavanlaşırdı.

Bəzən ov uğursuz olanda Səməd yorulardı. O, sərrast atar, qabağına çıxan ovu əldən buraxmazdı.

Sazaqlı bir qış günü bir neçə yoldaşla Cəngiyə getdik. Deyirdilər Cəngidə, Bakı yolunun sağ tərəfində, təpələrin dalında, çay qırağında kəklik olur. Ovçular bilir ki, kəklik ovu çətindir. Bu çətinlik Səmədi daha artıq həvəyə salırdı. Səhərə bir az qalmış Cəngiyə çatdıq. Üç dəstəyə ayrıldıq. Sağa, sola və qabağa yol aldıq. Səmədlə mən qabaq tərəfə, çay qırağına yönəldik. Bu dəfə Reks (onun ov iti) yox idi. Bir müddət qabaq maşın altında qalmışdı. Biz irəlilədikcə

hava açılır, ala-toranlıq əriyirdi.

Səməd dodaqaltı nə isə deyirdi. Yaxınlaşdım. Səməd "Ay Reks, ay Reks" deyərək ah çəkirdi. Sanki onun ov həvəsi də yoxdur. Çox kədərli görünürdü. Birdən sağ tərəfdən bir kəklik pırıltı ilə qalxdı. Mən tüfəngimin qayışını çiy-nimə keçirmişdim. Hə-hü eləyib tüfəngi əlimə alınca Səmədin tüfəngi gurladı. Kəklik yerə düşdü. Səməd yaralı quşun dalınca yüyürdü. Kəklik uça bilmirdi. On-on beş dəqiqədən sonra Səməd yorğun addımlarla geri döndü. Mənə baxıb güldü.

— Səməd, niyə gülürsən? — dedim.

— Ayə, ov yerində tüfəngi dəyənək kimi saxlamaz-lar. Həmişə əlin tətikdə olsun.

Səmədin yaxşı yolluğu vardı. Yol boyu gülüb-danı-şar, zarafat eləyərdi. Bu dəfə ovumuz uğursuz oldu. Nə qədər gəzdiksə, bir sərçə də tapmadıq. Səməd dinməz-söyləməz geri qayıdırdı. Dindirəndə könülsüz cavab ve-rirdi. Ov onunçün əyləncə deyildi. Ov zamanı, sanki bü-tün böyük-küçük qayğılardan azad olur, fikri-diqqəti ancaq bir şeyə — ova bağlanırdı. Ov uğurlu olanda kefi kökəlirdi.

Səmədin tərcüməsində "Yevgeni Onegin"-in yeni nəş-rini redaktə etməyi mənə tapşırıdılar. Bu tərcümə ciddi zəhmətin, həvəs və ilhamın nəticəsi idi.

Puşkinin məşhur "Onegin bəndləri"ndə orijinalın özünəməxsus formasını saxlamaq çətin bir iş idi. Səməd bu işin öhdəsindən gəlmişdi. Bununla belə, təkrar nəşrdə ayrı-ayrı misraları dəqiqləşdirmək, bəzi yerlərdə deyim-ləri (ifadələri) daha da səlisləşdirmək gərəkdir. Bunların çoxunu Səməd özü qeydə almışdı. Bəzilərini redaktə za-manı düzəltmək lazım idi.

Tərcümənin mətnində düzəlişləri Səmədlə müzakirə

edirdik. Razılaşdığı da, razılaşmadığı da olurdu. Bir də görürdün ki, gecənin bir vaxtı telefon zəng çalır. Yuxulu-yuxulu dəstəyi götürürdüm. "Ayə, bu tezdən yatarlar?". Saata baxıb... "Yaman tezdır, saat üçə işləyib" — deyirdim. Səməd gülürdü: "Ömür elə uzun deyil ki, onun çoxunu yuxuda keçirəsən. Ayə, o gündüz dəyişdiyimiz misralar belə olsa yaxşı deyilmi?". Mən diqqətlə onu dinləyirdim. Çox vaxt yeni variantın daha səlis, daha original olduğunu təsdiq edirdik. Bəzən də razılığa gələ bilmirdik. Səməd mübahisəmizi zarafatla qurtarırdı. "Görürəm yuxulusan. Gecənin xeyrindənə sabahın şəri yaxşıdır".

Bu yaradıcılıq nıgaranlığı Səmədin şair xarakterinə xas olan mühüm cəhət idi.

Bəzi əsərlərinin taleyi son illərdə Səmədi çox düşündürürdü. Müəyyən səbəblərdən poeziyamızda yaranmış birtərəflilik, müəyyən fikir, deyim çərçivəsi onun nıgarançılığının əsas səbəbi idi. O, dəfələrlə söhbət zamanı, ölüm-dən beş-on il möhlət istədiyini bildirirdi. "Sınəm doludur, yeni şeirlər yazmaq istəyirəm" — deyirdi. Bu ürək çirpintisının şeirə çevrilmiş misraları onun "Şair, nə tez qocaldın sən!?", "Mən tələsmirəm" kimi şeirlərində yüksək poetik ifadəsini tapmışdı.

Heyif ki, araya əbədi ayrılıq düşdü. Neçə-neçə belə gözəl əsərləri — yeni "Vaqif"ləri, "Komsomol poemaları"nı, "Zəncinin arzuları"nı Səməd sinəsində apardı...

Mən ellər oğluyam... səh.68-75.

Unudulmaz xatirələr (ixtisarla)

S. Vurğunla tanışlığımızın təxminən otuz illik bir tarixi vardır. Kirovabad (Gəncə) pedaqoji texnikumunda oxuyarkən, 1927-28-ci dərs ilindəki buraxılışda o, bizim təntənəli yığıncağa gəlmişdi. Anıq, qarayanız, xoşsifət, güllürlü və qıvrım qarasaçlı Səməd xitabət kürsüsünə qalxdı, özünə məxsus bir ahənglə yenidən yazmış olduğu qoşmanı oxudu. Bu şeir qurtuluş yolunu göylərdə axtaran idealist şairlərə cavab idi. Qoşma aşağıdakı misralarla başlanırdı:

Gəlin, gəlin əldə fürsət var ikən,
Qanlı dəryalara göndərək yelkən!
Sən ey dünyasından əlini çəkən,
Nə tapdın o sonsuz göyə xidmətdən?

Həmin gecə mən cəsarət edib tanış olmadığım şairə yaxınlaşa bilmədim. Lakin, Qızıl Qələmlər ittifaqının Gəncə şöbəsində ikinci dəfə onu görərkən tanış oldum və bu tanışlıq getdikcə səmimi dostluğa çevrilərək axıradək qaldı.

Həmin illərdə Kirovabadda "Qızıl Gəncə" jurnalı və "İlk addımlar" adlı bir ədəbi məcmuə çıxırdı. Səməd Vurğun mətbuatda yaxından iştirak edir və mənim həmin jurnallarda çıxan ilk şeirlərimi oxuyub, dəyərli məsləhətlərini əsirgəməirdi.

S. Vurğunla ilk tanışlıq illərini xatırlayarkən bir hadisəni də unuda bilmərəm. Məlumdur ki, 1925-26-cı illərdə mətbuatımızda Nizami Gəncəviyə heykəl qoymaq, məq-

bərəsini təmir etdirmək haqqında çox yazmışlar. Hətta Nizaminin qəbrini Gəncə şəhərində Şah Abbas məscidinin qarşısındakı bağa köçürmək məsələsi də məlumdur. Sonralar Gəncəyə gələn, uca çinarları ilə nəzəri cəlb edən bu bağda Nizami üçün ayrılan yeri gözən şair bu münasibətlə bir şeir də yazmışdır. Böyük Azərbaycan şairinə dərin məhəbbətlə dolu olan bu şeirin bir bəndi bu günə qədər yadımdan çıxmamışdır:

Şəhər bağındakı qoca çinarla,
Mən ilk gəncliyimdən peyman bağladım.
Anub Nizamini min iftixarla
Çinar ağladıqca mən də ağladım.

Xalqımız N. Gəncəvinin 800 illik yubileyinə hazırlaşarkən mən bu parçanı Səmədə oxudum. O, keçmişləri yada saldı və doğrudan da belə bir şeir yazdığını təsdiq etməklə, o zamanlar Nizami haqqında yazmağı indi ictimaiyyətlə qeyd etdi...

1930-cu illər böyük şairimizin yaradıcılığında yüksəliş illəri idi. Bu illərdə o, ailə həyatı qurmuş, məşhur əsərlərini yazmış, ordenlərlə təltif olunmuş, Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə üzv, sonralar isə Azərbaycan SSR Ali Sovetinə deputat seçilmişdi.

1938-ci ildə bütün yaradıcılığı boyu beynəlmiləlçi ideyalar tərənnüm edən şairi millətçilikdə ittiham etməyə başlamışdılar. İyul ayının əvvəllərində Səməd mənə çağıraraq dedi ki, Cəfər, gündə mənim məsələm müzakirə olunur. Bu günlərdə mən uşaqları istirahətə apara bilməyəcəyəm. Sən mənim ailəmi də götürüb Kislovodskaya apar ki, Xavər bu dedi-qoduları eşitməsin. Mən vəziyyəti belə gördükdə onun təklifindən nəinki boyun qaçırmadım,

hətta vaxtından əvvəl imtahanları qurtarıb yaylağa getdim. Biz bir mənzil tutduq, bir ay sonra Səməd də gəldi. Lakin hücumlara baxmayaraq, o, qətiyyətlə ruhdan düşməmiş, bədbinləşməmişdi. Gecə-gündüz işləyir, yeni-yeni yaradıcılıq nümunələri ilə hamını heyran qoyurdu. Təkcə bunu demək kifayətdir ki, haman ildə o, Şota Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" əsərinin böyük bir hissəsini tərcümə etmiş, "Vaqif" pyesini, bir neçə poema və şeir yazmışdı.

Bu illərdə Səməd Vurğun aşiq yaradıcılığına xüsusi fikir verir və qabaqcıl aşiqlərin Sovet Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul olunmalarına çalışırdı. 1936-1937-ci illərdə Aşiq Hüseyn Bozalqanlı, Aşiq Əsəd, Aşiq Mirzə Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul olunmuşdular.

Mən o zaman "Ədəbiyyat qəzeti"ndə işləyirdim, 1937-ci ilin dekabrında SSRİ Ali Sovetinə seçkilərlə əlaqədar olaraq redaksiyaya gəlmiş şeirləri mətbəəyə göndərmək üçün hazırlayırdım. Aşiq Mirzənin şeirini hazırlayıb qurtarmışdım ki, Səməd redaksiyaya gəldi, şeiri götürüb oxudu. Orada belə bir beyt var idi:

Ölkələr bu gündə dursun yanaşı,
Ucalsın göylərə dağların başı.

Səməd şeiri oxuduqdan sonra qələmi əlinə aldı, cüzi bir dəyişiklik etdi. Gördüm ki, ikinci misrada iki söz dəyişilmiş və fikir poetik cəhətdən daha da dolğunlaşmışdır. Səmədin təshihindən sonra "ucalsın göylərə dağların başı" mısrası belə olmuşdu: Dəysin ağ buluda dağların başı". Mən Səmədin tapşırığı ilə Bozalqanlıya məktub yazıb rica etdim ki, İttifaq üzvü kimi o da qəzetimizdə yaxından iştirak etsin. Bir neçə gün sonra istedadlı aşiq məktuba mənzum bir cavab yazmışdı:

Bu qoca aşığı xəstə çağında,
Axtardınız siz, başına döndüyüm.
İttifaqa qəbul olduğum gündən,
Saz çalmışam az, başına döndüyüm.

Mən cavabında yazdım ki:

Qocalıqdan gileylənmə, ay aşiq,
Kefin olsun saz, başına döndüyüm.
Tökülsün vərəqə sinənin sözü,
Sarı simdə gəz, başına döndüyüm.

Səməd yardan, Osman güldən danışır;
Rahim canan deyir, dildən danışır,
Könül rahatlanır, eldən danışır,
Danış sən də, yaz, başına döndüyüm.

Aşiq Hüseynlə başlanan bu məktublaşma uzun çəkdi. Osman Sarıvəlli bu münasibətlə yazdığı şeiri də çap etdikdən sonra, mən Səmədə müraciət edib, onun da bu məktublaşmada iştirakını rica etdim. Səmədin aşağıdakı bəndlə başlanan qoşması bu münasibətlə yazılmışdır:

Aşiq Hüseyn, köklə sədəfli sazı,
Mən cavablı bir sualdan danışaq.
Meydan quraq, söhbət açaq, söz tutaq.
Gül yanaqlı qoşa xaldan danışaq¹

¹ Səməd Vurğunun nəşr olunmuş kitablarında həmin bənd belə getmişdir:
Aşiq, bağrına bas sədəfli sazı
Mən cavablı bir sualdan danışaq.
Meydan quraq, söhbət açaq, söz tutaq,
Gül yanaqlı qoşa xaldan danışaq.

1940-cı ilin mayında biz birinci Azərbaycan ədəbiyyatı dekadası münasibətilə Moskvaya getdik. Paytaxt ictimaiyyətinin bizi hərərətlə qarşılamaı hamımızı yeni yaradıcılığa ruhlandırdı. Səməd öz şeirləri ilə nəzəri daha çox cəlb edir, demək olar ki, bütün şeir gecələrində iştirak edirdi. Azərbaycan dilində onun oxuduğu şeirlərin mənasını bilməsələr də, Moskva oxucuları bu şeirlərin ritminə, ahənginə və musiqisinə valeh olur, Səmədin çıxışlarını arasıkəsilməz sürəkli alqışlarla qarşılayırdılar. Təkrarən çağırılan şair özünün rus dilinə tərcümə olunmuş şeirini oxuduqda alqışlar daha da artırdı.

1940-cı ilin yayında biz dekadanı qayıdib onun yekunları haqqında məruzə etmək, ədəbi gecələr keçirmək üçün rayonlara çıxmışdıq. Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Məmməd Rahim və mən Nuxa, Zaqatala, Qax, Balakən və Kirovabada getməli idik. Müəyyən etdiyimiz gündə Mirzə İbrahimov çaxa bilmədiyi üçün qərara gəldik ki, Səməd öz maşınında Rahimlə gedib Ağdaşda bizi gözləsin. Ertəsi gün biz də yola çıxdıq. Hansı rayona çatdıqsa, dedilər ki, dekadanın yekununa həsr olunmuş gecəni Səməd Rahimlə keçirib getmişdir. Biz çıxmaz vəziyyətdə qaldıq. O zaman Nizaminin 800 illik yubileyinə hazırlıq da aktual məsələlərdən idi. Mirzə dedi ki, Cəfər, başqa əlacımız yoxdur. Gəl mən Nizami haqqında məruzə edim, sən də ondan tərcümə etdiyin qəzəlləri oxu. Biz belə də etdik, Yevlax, Nuxa, Qax rayonlarından keçib Zaqatalada Səmədlə görüşə bildik. Keçirdiyimiz ədəbi gecədə birinci M. Rahim çıxıb "Qara göz-lər" şeirini oxudu. Ondən sonra mən komsomol haqqında yazdığım şeiri oxudum. Axırda çıxış edən Səməd

oxuculara dedi ki, yoldaşlar, Rahim qara gözlərdən danışdı. Lakin, biz elə bir yerdəyik ki, burada ala gözlər daha çoxdur. Odur ki, mən "Ala gözlər" şeirini oxuyacağam. Bu sözlərdən sonra oxunan şeir ilk bəndindən gürültulu alqışlara səbəb oldu:

Yenə qılıncını çəkdi üstümə,
Qurbanı olduğum o ala gözlər.
Yenə cəllad olub durdu qəsdimə,
Qələm qaş altında piyalə gözlər.

Hər iki şairin gözlər haqqındakı şeirinin müvəffəqiyyəti məni düşündürürdü. O gecə yata bilmədim, bir şeir yazdım. Səhəri biz Balakənə yola düşdük. Gələcimizi, xüsusən, Səmədin gələcəsinə eşidən xalq böyük bir təntənə, gül və çiçəklə şəhərin kənarına çıxıb doğma şairini həsrətlə qarşıladı. Şeir gecəsində Səmədə dedim ki, bu dəfə mən axırda çıxış edəcəyəm. O, mənim məqsədimi bilmədən razı oldu. Yenə Rahimdən sonra hamın şeirini oxudu. Söz mənə verildə dedim ki, yoldaşlar, gözlərin ən yaxşısı hesab olunan qara və ala gözlər haqqında şeirləri dinlədiniz. Mən də hamın gözlərə xüsusi gözəllik verən qara qaşlar haqqındakı şeirimi oxuyacağam:

Dilə düşdüm söz üstündə,
Yandı bağrım köz üstündə.
Bir cüt ala göz üstündə,
Məni çəkdi dara, qaşlar,
Qara qaşlar, qara qaşlar!

Vurğun ala gözdən dedi,
Rahim qara gözdən dedi.
Xəndan çaşib sizdən dedi,
İnsaf edin, qara qaşlar,
Qara qaşlar, qara qaşlar!

Bu şeirdən Səməd də xoşlandı və biz bir neçə yerdə başqa ictimai-siyasi məzmunlu şeirlərlə yanaşı, həmin şeirləri də təkrar oxuduq.

Qalacaqdır dünyada... s.107-118.

Məmməd Arif

Səməd Vurğun haqqında

Sadəlik onun geyimində də, rəftarında da dərhal nəzərə çarpırdı. O, süni təvazökarlıqdan uzaq idi. Xahişi də tələb şəklində edirdi: elə bil ki, belə də olmalı idi, başqa cür ola bilməzdi. O, sanki iki aləmdə yaşayırdı: biri adi, həyatı, gündəlik aləm idi—o sənədlə görüşürdü, danışdı, mübahisə edirdi, yeyirdi-içirdi... lakin elə bu zaman onun gözlərində nə isə başqa bir aləmin şüaları parlayırdı, o düşünürdü, ehtimal ki, yaradıcılıq aləmində yaşayırdı. Bəzən ikinci aləmin şüasından bir parça birinci aləmə düşür və qərribə bir hal əmələ gətirirdi: danışqda məntiqsizlik, mühakimədə qırıqlıq və rabitəsizlik yaradırdı...

Mənə elə gəlir ki, "Vurğun" təxəllüsü ona çox uyğun idi. Ona görə yox ki, şair cavanlığında hansı qıza isə dəliçəsinə vurulmuşdu; məhz ona görə ki, Səməddə həyata da, şairliyə də, vətənə və xalqa da bir dərin məftun-

luq, vurğunluq hiss olunurdu.

Şair özü də Vurğun adına vurulmuşdu.

1927-ci ildə Səməd "İnqilab və mədəniyyət" jurnalına "Hazır olunuz!" adlı bir şeir göndərmişdi. Məsələyə o zaman ki ötkəm proletar şairi mövqeyindən yanaşan Süleyman Rüstəm "Vurğun" təxəllüsünü meşşanlıq əlaməti bilib, redaksiyada onu "Məsrur" təxəllüsü ilə əvəz etmişdi. Şeir jurnalda "Səməd Məsrur" imzası ilə çıxmışdı. Əlbəttə, bu yeni imza əvvəlkinin ziddinə olsa da, ciddi seçilməmişdi, o qədər də məqsədəuyğun deyildi. Səməd Vurğun nəinki "Məsrur" təxəllüsünü qəbul etmədi, hətta "Vurğun" təxəllüsündən də heç vəchlə əl çəkmək istəmədi.

Zahirən laübalı və sadələvh görünən Səməd Vurğun heç də prinsipsiz adam deyildi. Əksinə, böyük bir sadəliklə bərabər onda çox qüvvətli alicənab bir vüqar vardı. Bu, lovğalıq deyildi. Lovğalıq yüngüllük əlamətidir, belə bir xasiyyət əksəriyyətlə içi boş adamlarda olur. Səməd Vurğun daxilən bütöv, möhkəm əqidəli, öz mənəvi təmizliyinə və qüvvəsinə inanan və öz inamunda güzəştə getməyən bir adam idi. Onun prinsipiallığı da bu möhkəm və sağlam bünövrəyə əsaslanırdı. Bu, tərslik deyildi, möhkəm daxili qənaətdən doğan, humanizmə və xeyirxahlığa əsaslanan bir məqsədəuyğunluq idi.

1930-cu ildə Səməd Vurğun bir neçə şair yoldaşı ilə bərabər ali təhsilini davam etdirmək üçün Moskvaya getmişdi. Getməmişdən əvvəl o, "Səriyyənin ölümü" adlı şeirini "İnqilab və mədəniyyət" redaksiyasına vermişdi. Jurnalın əməkdaşı olduğum üçün şeirin son bəndindəki "bədbinliyi" yumşaltmağı mənə tapşırıbmışdılar. Azərbaycan qızı Səriyyə Xəlilovanın cəhəlt qurbanı olaraq öldü-

rülməsi, əlbəttə, faciəli və ağır bir hadisə idi. Buna baxmayaraq, Səriyyənin ölümünə həsr edilmiş şeiri bədbin cümlələrlə bitirmək olmazdı (şeirin ilk variantı yadımda qalmadığı üçün bədbinliyin dərəcəsini indi təyin etmək çətindir). Şeiri Moskvaya, şairə göndərmək, onun təshihini gözləmək çox vaxt tələb edirdi, jurnal gecikə bilirdi. Çarə ona qalırdı ki, qələmi əlimə alıb şairə bir neçə nikbin misra artırım. Elə də etdim. Şeirin 8-ci bəndini bu şəkildə yenidən yazdım:

Acı xəbər rüzgar kimi yayıldı diyar-diyar,
Səni təşyi etmək üçün coşqun gördüm şəhəri.
Min bir azad qadın gördüm, həpsi səni salamlar
Və deyərdi: "Biz yaparıq, yapmadığın işləri".

Şeir jurnalda (1930-cu il, № 2-3) bu şəkildə dərc olundu. Səməd Vurğun öz şeirini jurnalda oxuyanda tərs-tərs üzümə baxdı. Bu barədə ona əvvəlcədən xəbər verməyimə baxmayaraq, məndən narazı qaldığı aydın idi. Onun töhmətli və bir az da təbəssümlü baxışlarından hiss etdim ki, mənim əlavə etdiyim misralar "qızıl" da olsa, Səməd Vurğun onları qəbul etməyəcək. Yaxşı ki, şair şeirinin ilk variantının sonunu özü də bəyənmədi və sonrakı nəşrlər üçün "Səriyyənin ölümü" şeirinə "Tabut keçərkən" sərləvhəsi altında bir parça əlavə etdi.

Öz yazısına, fikrinə bu qədər həssas yanaşan Səməd Vurğun lazım bildiyi əsərlərini çapdan əvvəl yoldaşlarına oxumağı, rəy və məsləhətlərə qulaq asmağı da sevirdi. İki belə oxunuş mənim lap yaxşı yadımdadır. Birinci "Vaqif" dramına aiddir. 1938-ci ildə tamaşaya qoyulan "Vaqif"i bir neçə ay əvvəl Səməd Vurğun Yazıçılar İttifaqında oxudu. Əsər geniş müzakirə edildi, şairə bir sıra maraqlı məsləhətlər verildi. S.Vurğun məsləhətlərə çox diqqətlə qulaq

asır, xoşuna gələn qeydləri təkrar etdirirdi, məlum olurdu ki, deyilən sözlər ürəyinə yatmışdır. Bu müzakirədə bir epizod mənimlə əlaqədar olduğu üçün yadımda daha yaxşı qalmışdır. Mən müzakirədə əsasən Vaqifin müsbət idealları üzərində dayanıb dedim ki, bu ideallar, yəni Vaqifin nəyin uğrunda mübarizə etməsi əsərdə daha konkret göstərilseydi, yaxşı olardı, Vaqifin müsbət arzuları, xeyalları aydın olardı, bu da bir xalq qəhrəmanı kimi onun surətini qüvvətləndirərdi. Bu, S.Vurğunun çox xoşuna gəldi. Nəticəsi o oldu ki, şair 2-ci pərdənin 3-cü şəklində Vaqifin dialoquna "Kor kimi qalmasın insan..." sözləri ilə başlayan bir neçə misrəni əlavə etdi. Onun bu əlavəsi mənə çox sevindirdi, çünki bu sözlər, doğrudan da, Vaqifi xalq mənafeyi, yüksək ictimai arzularla yaşayan bir qəhrəman kimi səciyyələndirməyə kömək edirdi.

1948-ci ilin yayında Kislovodskda istirahət etdiyimiz vaxt bir gün Səməd Vurğun Əli Sultanlı ilə məni mənzilinə çağırdı, "Gəlin, dedi, sizə təzə əsərimi oxuyum". Səməd Vurğun bizə "Aygün" poemasını oxudu. Bu, poemanın hələ çap olunmamış ilk variantı idi. Diqqətlə qulaq asdıqdan sonra öz fikrimizi söylədik. Əsərin əsas məziyyətlərini, Aygün surətinin ardıcıl inkişafda verildiyini qeyd etdikdən sonra Üzeyir bəy surətinin bir qədər genişləndirilməsini məsləhət gördük. "Müəllim Üzeyir surəti burada parlamalıdır" - dedik. Bu fikir Səmədi birdən-birə tutdu. O bizim ağzımızdan sözü alıb, özü Üzeyir bəyi Aygünün taleyi ilə ələ bağladı və surətin daxili məzmununu bir neçə cizgi ilə ələ zənginləşdirdi ki, sanki bunu bizdən əvvəl o özü düşünübmüş. Xanmurad surətini bir qədər dərinləşdirmək, onun təkamülünü daha inandırıcı etmək barədəki söhbətimiz də səmərəli oldu. Mən bir

daha inandım ki, Səməd Vurğun dərinə dərk etdiyi xeyirxah tənqidi minnətdarlıq hissi ilə qəbul edən ədiblərəndir. 1936-cı ildə Azərnəşrin direktoru Əsəd Axundovun evində qulaq asdığımız "26-lar" poemasına edilən qeydləri də Səməd Vurğun eyni minnətdarlıqla qəbul etmişdi.

Eyni zamanda dəfələrlə müşahidə etmişdim ki, Səməd Vurğun ağına batmayan tənqidi qeydi, nə qədər məntiqi və elmi olursa-olsun, qətiyyənlə qəbul etmirdi. Edilən təklif onun yaradıcılıq prinsipi ilə düz gəlmədikdə Səməd Vurğun özünü zorlamaq istəmirdi. O sənə qulaq asırdı, sənə elə gəlirdi ki, o sənənin fikirlərinə tamamilə şərikdir. Amma birdən qaşlarını çatıb: "Yox!" - deyir və öz fikrini sübut etməyə çalışırdı.

Onda məntiq güclü idi. Amma danışığı mühakiməvi deyildi, onda xalq hikməti, xalq məntiqi vardı. Ondan daha çox kitab oxumuş, ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsi ilə məşğul olmuş yoldaşlar vardı, amma mübahisələrdə çox vaxt Səməd qalib gəlirdi. Bəzən, hətta, haqlı olmadığı halda öz sadə, təbii, "xəlqi" mühakimələri ilə haqlı kimi görünürdü.

Onda elə bir məharət vardı ki, hadisənin, məsələnin və ya bir əsərin mahiyyətini, əsas cəhətini, böyüklüyünü dərhal qavraya bilirdi. Hadisəyə özünə məxsus bir məharətlə, tamamilə yeni bir gözlə baxır, onu yeni bir tərzdə işıqlandırır. Hətta, məsələ ilə daha yaxşı tanış olan adamlar belə sanki yeni bir hadisə ilə üzləşdiklərini zənn edirdilər.

1943-cü ilin aprel ayında Yazıqlar İttifaqı Ziyalılar evində Vladimir Mayakovskinin anadan olmasının 50 ilinə həsr edilmiş ədəbi bir gecə təşkil etmişdi. Səməd

Vurğun gecəni açmalı idi, lakin bir qədər gecikmişdi. Biz onu səbirsizliklə gözləyirdik. O gəldi və heç bir şey olmamış kimi rəyasət stolunun başına keçib rusca on beş dəqiqəlik elə bir giriş nitqi söylədi ki, biz bir yana, iclasda iştirak edən şairə A. Adalisi də heyran qoydu. Yanımda oturan Adalis qulağıma tərəf əylərək: "Umnitsa Samed, umnitsa!" – dedi. Səməd Vurğunun gecəyə gecikməsinə səbəb yatıb yuxuya qalması idi, bu onun gözlərindən bəlli idi. Buna baxmayaraq, onun söylədiyi giriş sözü o qədər mənalı və ağıllı idi ki, ondan sonra mən çox ümitsizliklə məruzəyə başladım. Təəssüf ki, biz çox vaxt belə çıxışların stenoqramması qayğısına qalmırıq!

Səməd Vurğunun son və əhəmiyyətli çıxışı 1954-cü il, dekabrın 16-da II Ümumittifaq Sovet yazıçıları qurultayındakı məruzəsi idi. Sovet poeziyası haqqındakı bu məruzə çox məsuliyyətli və çətin idi. Orada rus və eləcə də sovet xalqları poeziyasının iyirmi illik inkişafına yekun vurulmalı və gələcək inkişaf yolları işıqlandırılmalı idi. Doğrudur, bu işdə faktik materialları toplamaq cəhətdən Səməd Vurğuna müəyyən yoldaşlar kömək etmişdilər. Lakin məruzənin əsas tezləri onun öz qənaəti idi. Xüsusən sovet poeziyasında romantika, klassik irsdən səmərəli istifadə, ideal qəhrəman problemi ilə əlaqədar olan məsələlər onun öz müstəqil fikirləri idi ki, dərin bir ehtiras və inandırıcı elmi məntiqlə müdafiə edilmişdi.

Mən qurultayda iştirak edirdim. Məruzədən sonra, təəffüs zamanı o, yanıma gəldi və Rəyasət Heyətindəki rəylərin təsiri altında danışmağa başladı. Hiss olunurdu ki, onun bəzi müddəaları ilə hesablaşmaq istəməyənlər də vardır. Hətta, Səməd onlardan bəzilərinin əks tezlə çıxış edəcəyini gözləyirdi. Mən belə başa düşdüm ki, etiraz-

ların əsas hissəsi Səmədin Nizaminin romantizmi, romantik qəhrəmanları haqqında söylədiyi sözlərə aiddir. Lakin qurultayda Səmədə ciddi etiraz edən olmadı. Təkcə Mirzə Tursunzadə məruzənin cəsarətli və məzmunlu olduğunu qeyd etməklə bərabər göstərirdi ki, Nizaminin romantik qəhrəmanları həyata qarşı passivdirlər, buna görə də sovet ədəbiyyatında onlara əsaslanmaq məqsədəuyğun deyildir, Nizami romantikasını Puşkinin fəal romantizmi ilə qanşdırmaq olmaz və s.

Səməd Vurğunun məruzədə qoyduğu fikirlər o qədər məntiqi və inandırıcı idi ki, onun əksini sübut etmək nətiqərdən eyni dərəcədə böyük ehtiras və qüvvətli məntiq tələb edirdi. Buna isə qurultayda və qurultaydan sonra cəsarət edən olmadı...

İlk dəfə nəşr edilir.

Adil İsgəndərov

Mahir dramaturq, gözəl insan

Xalqımızın sevimli şairi Səməd Vurğunla tanışlığım hələ 1928-ci illərdə Gəncədə olmuşdu. O zaman Gəncə mətbuatında Səmədin şeirləri müntəzəm surətdə dərc olunardı. Bütün şeir həvəskarları kimi mən də bu alovlu gənc şairin şeirlərini oxuyar və ondan nəhayətsiz mənəvi zövq alardım. Lakin bu şeirlərin müəllifi ilə yaxından tanışlığım yox idi. Onunla yaxından tanış olmaq, şeir haqqında söhbətlər etmək mənim arzum idi.

İllər ötdü. 1931-ci ildə mən Lunaçarski adına Moskva Teatr İnstitutuna oxumağa getdim. Təhsilimi bitirdikdən

sonra Bakıya gəldim. M. Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında rejissor vəzifəsində işləməyə başladım.

İlk rejissor işim görkəmli Ukrayna dramaturqu Korneycukun "Polad qartal" əsəri oldu. Mən bu əsəri tamaşaya hazırlamağa başladım. Məşqlər zamanı teatra tanınmış şair və yazıçılar tez-tez gəlirdi, Səməd Vurğun da bunlarla birgə teatra gələr və məşqlərə maraqla baxardı.

O, mənimlə tez-tez Azərbaycan teatrının inkişafı haqqında söhbətlər edərdi. Bir dəfə o, mənə Adil qardaş, Cəfər Cəbbərlidən sonra səhnəmiz elə bil boş qalmışdır. Biz gərək yazıçılarımızı teatr ətrafına daha çox cəlb edək.

Mən onun sözlərini təsdiq etdim. Bu doğrudan da belə idi. C. Cəbbərlidən sonra səhnəmizdə bir durgunluq var idi. Yeni əsərlərə tamaşaçılarımızın və eləcə də aktyorlarımızın ehtiyacı vardı. Bu boşluğu doldurmaq şərəfi yazıçı-dramaturq Mirzə İbrahimova nəsib oldu. 1936-cı ildə səhnəmiz M. İbrahimovun Azərbaycan kəndinin kollektiv təsərrüfat əsasında yenidən qurulması dövrünü əks etdirən "Həyat" pyesini tamaşaya hazırladı. Həqiqətən "Həyat" səhnəmizə həyat gətirdi. "Həyat" əsərinin məşqlərinə Süleyman Rüstəm, Mirzə İbrahimovla bərabər Səməd Vurğun da gəlib baxardı. Əsər müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyuldu və ədəbi ictimaiyyətimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirildi.

Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ictimaiyyəti münaşibətilə M. F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında Qliyerin "Şahsənəm" operasını tamaşaya hazırlayırdım. Təsədüfən Səməd də gəlmişdi. Biz köhnə tanışlar kimi görüşdük. O mənə:

— Ayə, olmaya dramı atıb operada işləməyə gəlmi-

sən. Sən musiqini haradan bilirsən. Əsil sənət dramadır.

— Xeyr, elə dekadaya görə operanı hazırlamaq üçün buraya dəvət ediblər, — deyə cavab verdim. Sonra o, sözü-nə davam edərək dedi:

— Ayə, bilirsənmi, səhnə üçün bir əsər yazmaq istəyirəm. Mən hələ körpəlikdən Vaqif sənətinin pərəstişkariyam. Poeziyamızın bu böyük siması, xalqımızın doğma oğlu Vaqifin taleyi məni uzun müddət düşündürmüşdür. Onun haqqında bir poema yazdım, bu məni təmin etmədi. Düşündüyümdən çox zəif çıxdı. Bu zaman mən bu mövzuda bir pyes yazmağı qərara aldım. Pyes demək olar ki, indi hazırdır. Əsəri sənə oxumaq istərdim.

Mən ona əsəri dram teatrının bədii şöbəsinə təqdim etməyi tövsiyə etdim.

...Teatrda "Vaqif" in müzakirəsi keçirilirdi. Burada 25-ə yaxın yazıçı, tənqidçi və aktyor var idi. Çıxış edənlər əsərin şəriyyətcə qüvvətli olduğunu qeyd etməklə yanaşı, onun bəzi qüsurlarından da danışdılar. Onu da deyim ki, "Vaqif"ə haqsız hücumlar da oldu. Mən öz çıxışında dedim ki, əsər üzərində müəlliflə birgə işləyib, onu tamaşaya qoymaq olar.

Elə o gündən Səmədlə dostluğumuz başladı. Mən Moskvaya dekadaya getdim. Gələndən sonra "Vaqif" üzərində işə başladım.

Bir quruluşçu rejissor kimi mənim üzərimə şərəfli və eyni zamanda məsuliyyətli bir vəzifə düşmüşdü. Çünki realistik səpgidə yazılmış pyesi realistik quruluşda da tamaşaçılara çatdırmaq lazım idi. "Vaqif" quruluş üçün çox münasib və əlverişli idi. Çünki bu pyesdə böyük bir epoxa və bu epoxada çalışan qüvvələr, azadlıq uğrunda

vuruşan Azərbaycan xalqı və onun böyük oğlunun görünməmiş məharət, bacarıq və iqtidarı verilmişdi.

Səməd Vurğun bu tarixi mövzunu çox yaxşı verə bilmişdi. Belə bir əsərin quruluşunu vermək üçün mənim qarşımdakı ilk vəzifə — əsərin əhatə etdiyi dövrün arxitekturasını, rəssamlığını, geyim və yaşayış tərzini dərinlən öyrənməkdən ibarət idi. Bu məqsədlə quruluşçu qrup ilə hadisələrin olduğu yerə — Qarabağa getdik, Vaqif dövründən qalan abidələrlə, tarixi yerlərlə tanış olduq, Qarabağın qoca sakinlərlə Vaqif haqqında söhbətlər apardırıq və nəhayət, Azərbaycan torpağını bu gözəl güşəsinin təbii zənginliklərini öyrəndik.

İndiki mənzildə iki aya yaxın gecəli-gündüzlü Səmədlə bir yerdə əsər üzərində işlədik. Əsərin ilk variantında Vaqifin toyu olurdu. Pyesin birinci şəkli yox idi. Vaqif arvadına müraciətlə:

A quzum, üzündən götür duvağı

Qoy açıq görünsün ayın qabağı — deyirdi.

Mən Səmədə dedim ki, ay Səməd, bu yaxşı deyil. Sən gəl Vaqifin yerinə onun oğlu Əlibəyi evləndir. Bu sözləri də qoy Vaqif öz gəlininə desin, belə olsa, Vaqif surəti daha dolğun, daha real görünər.

Səməd yerindən qalxıb məni qucaqladı:

— Ayə sən düz deyirsən. Sən deyən kimi də edək.

Onu da deyim ki, Vaqif yeddi şəkildən ibarət idi. Əsər üzərində Səmədlə birgə işlədikdən sonra pyesə dörd şəkil də əlavə etdik. Açıq deməliyəm ki, o zamanlar Səməd səhnə texnikasına o qədər də yaxşı bələd deyildi. Ona görə də bəzi şəkillərin yerini dəyişdirmək, bəzilərinə əlavə etmək lazım gəlirdi. Səməd çox əməksevər adam idi. O, surətlərin dili zəif olduqda oturub yenidən yazır

və lazımi düzəlişlər edərdi.

Əsər üzərində işimiz qurtardıqdan sonra onun məşqlərinə başladırıq. Səməd də teatra gələr, tamaşa salonunda oturub bizim oyunumuza baxardı.

Yaxşı yadımdadır. Mən Qacara — Sidqi Ruhullaya belə bir mizan vermişdim. O, səhnənin başından əlində qılını oynada-oynada, gözü insan qanundan doymayan, qəlbi zülmkarlıqdan başqa bir şey bilməyən qanlı bir hökmdar kimi gəlirdi. Onun varlığı qırmaq, boğmaq, dağıtmaq hissilə coşur. Bunları tamaşaçıya çatdırmaq üçün Sidqiye kəsərli sözlər lazım idi. Ona görə o, tamaşa salonunda oturan Səmədə:

— Ay Səməd, şeytan nə deyir, bunların hamısının boynunu vur. Mənə belə tutarlı bir söz ver.

Səməd anı fikirdən sonra yerindən qalxıb:

Bir boynu olsaydı bəşəriyyətin,

Onu bir qılıncla vurardım yaqın,

— misralarını əlavə etdi. Səməd teatrın yaradıcı kollektivi ilə həmişə belə yaxından əlaqə saxlayır, öyrənir və öyrədirdi.

Səməd bizimlə əsəri teatra təqdim edəndək, pyesi tamaşaya qoyanadək yaxından iştirak etdi.

Pyes tamaşaçılar tərəfindən olduqca həərətlə qarşılandı. Əsərdə real, dolğun və canlı surətlər verilmişdi. İlk tamaşada Vaqif — Ə.Ələkbərov, Qacar — S. Ruhulla, Xuraman — Fatma Qədri, Eldar — M. Sənanı, Vidadi — Əli Qurbanov, Əli bəy — İ. Dağıstanlı və başqaları müvəffəqiyyətlə çıxış etdilər.

Ürəyi xalqın ürəyi ilə döyünən, Azərbaycanın sevimli, böyük şairi Vaqif surətini məharətlə yaradan SSRİ Xalq

Artisti Ə.Ələkbərov Sovet Azərbaycanının böyük şairi Səməd Vurğunla tamaşaçılardan gurultulu alqışları altında qucaqlaşmış öpüşdülər.

Quruluşun bədii tərtibatını rəssam Nüsrət Fətullayev, geyim və kostyum eskizlərini rəssam İsmayıl Axundov vermişdi. Əsərə musiqini bəstəkar Səid Rüstəmov yazmışdı.

İndi yaradıcı kollektivimiz tərəfindən 700 dəfədən artıq göstərilən Səməd Vurğunun ilk səhnə əsəri "Vaqif" mənzum dramının ilk dəfə tamaşaya qoyulduğu vaxtdan 26 il keçir. Bu müddətdə biz səhnəmizin yaraşığı olan bu əsəri yalnız Bakıda, respublikamızın başqa şəhərlərində deyil, həmçinin qastrol zamanı ölkəmizin paytaxtı Moskva, Özbəkistanda, Ermənistanda, Gürcüstanda da müvəffəqiyyətlə nümayiş etdirmişik. Bu əsərdəki yüksək şeiriyət, fikir dərinliyi mənalı aforizmlər, bir-birindən fərqlənən zəngin xarakterlər az müddətdə "Vaqif" pyesini tamaşaçılara sevdirdi, onun ayrı-ayrı parçaları dillər əzbəri oldu.

Səməd Vurğunun səhnəmizə gətirdiyi surətlər aktyorlarımızın yeni yaradıcılıq imkanlarını aşkara çıxartdı, kollektivimizi yüksək sənət uğrunda mübarizəyə ruhlandırdı. Səməd Vurğun həmişə teatrımızın yaradıcı kollektivi ilə yaxından əlaqə saxlamış, teatr və dramaturgiyaya aid öz qiymətli mülahizələri ilə səhnəmizin repertuar cəhətdən zənginləşməsində, tamaşaçılarımızın bədii-təbiiyyəvi əhəmiyyətinin yüksəlməsində mühüm rol oynamışdır.

Səməd bizim milli teatrımızın inkişafında böyük rol oynamış sənətkarlardandır. O, həmişə teatr üçün əsər yazmaq, uzun ömürlü, ölməz əsər yazmaq arzusu ilə ya-

şayırdı. 1955-ci ildə səhhəti pozulmazdan hələ bir neçə ay əvvəl, o mənə böyük rəhbərimiz dahi Leninin başçılığı ilə bolşeviklərin çarizmə qarşı apardığı tarixi mübarizədən bəhs edən yeni yazdığı mənzum dramından yeddi şəkil oxudu. Bundan əvvəlki dram əsərlərində olduğu kimi bu pyesində də onun öz fəlsəfi düşüncələrini yüksək poetik bir dildə ifadə etmək istedadı məni valeh etdi. Görüşlərimizdən birində Səməd Vurğun mənə "Hörmüz və Əhrimən" adlı fəlsəfi bir dram yazmağı qərara aldığını danışdı. Mövzusu folklordan alınmış bu əsərdə bir müəllif kimi onu ən çox düşündürən xeyrin şər qüvvələr üzərindəki qələbəsinə parlaq boyalarla canlandırmaq idi.

Qalacaqdır dünyada... s.158-164..

Hacıməmməd Qafqazlı

Səməd Vurğunun qəhrəmanları ilə "görüşlərim"...

Azərbaycanın böyük şair və dramaturqu Caviddən sonra, səhnəmizi mənzum əsərləri ilə zینətləndirən sevimli şairimiz Səməd Vurğunun "Vaqif" əsərinin tamaşasında mən də iştirak edirdim.

Quruluşçu rejissor Adil İsgəndərov, əsərdəki Qacarın vəzir rolunu xalq artisti Mustafa Mərdanova vermişdi.

Mən bu tamaşada boş olduğumdan həm məşqlərə, həm də tamaşalara baxıb, xoşuma gələn Vəzir rolunun sözlərini yazıb hazırladım. Hazırlıq gedişində bütün səhnə mizanlarını saxlayıb, yalnız rol üzərində işləməyə başladım. Rolu elə səpgidə hazırladım ki, qətiyyən başqa oynayana təqlid olmasın. Qacar kimi cəllad-qanıçan bir ha-

kimin qarşısında nə yaltaq, nə də həddini aşan təkəbbürlü bir vəzir olmasın. Qacar deyəndə ki: "Gərək biz qoymayaq daşı daş üstə,

Atın yığın-yığın, leşi baş üstə.

Mənim vicdanım da, qəlbim də qandır,

Dünya qan üstündə bir xanimandır" sözündə səhnəyə daxil olub, özünü o sözləri eşitməməzliyə vuraraq şahın qəlbini ovundurmaq və ona təskinlik vermək üçün təbiəti və ətraf gözəllikləri ona göstərər deyir ki:

- Şahım! Nə gözəldir bu çiçəkli yaz!

- Vəzir, sözlərimə yaxşı qulaq as,

Yenə od içində yanır bədənim,

Dağlar ağırlıqda dərdim var mənim!

Vəzir yenə də onu sakit etməyə deyir:

-Şahım, yaraşmayır bədbinlik sizə,

Şeytanı görünür gözlərinizə?

Mən daha bütün rolu burda qeyd etməyi lazım bilmədim. Habelə bütün mükəllimlərimdə Vəzirin simasında Qacarın qan tökməyə, xanımlar dağıtmağa təhrik etmək yox, çox ehtiyatlı bir tərzdə onu sakitləşdirmək və təskinləşdirmək kimi bir surət yaratmağı öhdəmə almışdım.

Rolu tamamilə əzbərləyib hazırladıqdan sonra o vaxt Qacar rolunu ifa edən böyük sənətkar Sədqi Rühulla ilə bir neçə dəfə məşq etdim. Hazır olan kimi quruluşçu rejissorla müraciət edib, Vəzir roluna hazır olduğumu bildirdim, təzədən məşq təyin etdi.

Məşq zamanı rejissorla bərabər müəllif özü də iştirak etdi.

"Vaqif" Səməd Vurğunun birinci səhnə əsəri olduğu üçün, onu çox sevirdi və ona görə də "Vaqif" oynanılan

gecəsi mütləq teatrda direktor lojasından tamaşa edirdi.

"Vaqif" tamaşasında mənim birinci dəfə Vəzir rolunda çıxışına baxmaq üçün bir-neçə yoldaşım və həmişə olduğu kimi direktor lojasından Adil İsgəndərov, Səməd Vurğun və bir neçə məsul yoldaşlar tamaşa edirdilər.

Tamaşanın sonunda mən qrim otağında soyunarkən qapı açıldı, Adil İsgəndərov, Səməd Vurğun, Vaqif rolunun ifaçısı Ələsgər Ələkbərov, Sədqi Rühulla, Yusif Nərimanov, Sədqi Saleh, Abas Rzayev və başqa yoldaşlar içəri girib məni təbrik etdilər. Səməd Vurğun əlimi sıxıb dedi: "Səni, sevimli sənətkarımız, bu gecə yaratdığınız Vəzir rolunda təbrik edirəm. Sən axmaq Vəzir yox, tədbirli, düşüncəli surət yaratdın. Sağ ol, səhnəmizdə çox yaşa!"

Sonra yoldaşlarım da məni öpüb, təbrik etdilər.

Keçən əsrin rəşadət göstərən şəxsiyyətlərindən biri də Səməd Vurğunun "Xanlar" dramı əsərindəki Xaspolad surətidir. Bu rolu əvvəlcə qocaman aktyorumuz Bağır Cabbarzadə oynamışdı, ondan sonra onun kimi boy-buxunlu istedadlı aktyorumuz Hüseyn Rafi ifa etmişdir. Sonrakı quruluşda isə mənə "Xaspolad" rolu verildi. Mən bu rolu alıb fikirləşdim ki, bu rolu iki nəfər görkəmli aktyorumuz ifa etmişdir, mən gərək bu surəti elə yaradam ki, onlardan geri qalmayam, elə də etdim. Macəralar keçirmiş bu qocanın cavanlıq dövrü çox qərribə olmuşdur. Özünün dediyi kimi atıb-vuran, at oynadan, minib çapan, aynalı tüfəngi ilə öyünən, dəliqanlı bir igid olmuşdur.

Qorxu-ürkü bilməyən bu cavan heç bir kəsədən çəkinmədən əlindəki aynası ilə çəmənləkdə uzanır, hətta qəfil-dən gələn pristav ondan aynasını tələb edəndə və "gədə-

nin birisən yaraşmır sənə" sözündə gedə sözü ona toxunur və tufəngdən açdığı atəşlə pristav atından yıxılır, o da qaçaq olub, düşür çöllərə. Dəfələrlə mühasirəyə düşür, üç dəfə qarlı Sibirdən qaçır.

Qocalıq üzündən gözləri yaxşı görməyən qoca, son mühasirədən qurtara bilmir, yenə də qalaya düşür, onun ürəyində yalnız bir həsrət qalır. Elə ona görə də Xanların ona verdiyi "oğuldan-uşaqdan bir şeyin varmı? - sualına cavab olaraq: Oğul həsrətilə tez qocalmışam" - deyir və "Oğuldan mehriban yaranır qızlar" sualına cavab olaraq: Nə olar qoy yaransınlar!

Mənim qismətimi yemir ki, onlar.
Bir oğlum olsaydı nə idi dərdim,

Dünyadan arxayın köçüb gedərdim!
Mənim də evimdən işıq gələrdi,
Qapımdan-bacamdan səs yüksələrdi!

Eh!... neyləyim, görünür taleyim budur!" sözündə zindancı içəri girir, əlindəki kağızda əmri oxuyur: "Polad Dəmir oğlu", - sözünə heç bir qorxu bilmədən "Mənəm, buyurun!" deyir. Xanlar deyəndə ki, "Gəl ata, son dəfə bir öpüm səni!" - sözünə cavab olaraq: "Oğul, sən də unut bu gündən məni" - deyər cavab verir.

O, öz həyatının son dəqiqələrini keçirdiyi halda qəhrəmanlıqla irəliləyib deyir: "Qırx il at belində qılnc çalmışam,

Mən, öz qisasımı çoxdan almışam!" - deyər, ayağında ki qandallar cingildəyərək, qəhrəmanlıqla zindandan çıxır. Səhnə arxasından gələn güllə səsinə Xanlar təəssüflə

deyir:

- Yazıq atalar,
Sizdən namus qaldı bizə yadigar.

Qocanın psixoloji anları mənə elə təsir etmişdi ki, səhnədən çıxandan sonra özümü saxlaya bilməyib ağladım.

Elə məşqlərdə də özümü saxlaya bilməyib ağlamaq məni boğurdu, özümü güclə saxlayırdım, hətta bir dəfə quruluşçu rejissor Adil İsgəndərov məni ağlamsınan görüb dedi "Ağlama, unutma ki, rol oynayırsan!"

Pərdə qurtarandan sonra Xanlar rolunu oynayan talantlı aktyorumuz Ələsgər Ələkbərov geyim otağına gəlib məni qucaqlayıb öpdü və təbrik etdi. Tamaşanın sonunda isə həmişə olduğu kimi Səməd Vurğun Adil İsgəndərovla Ələsgər Ələkbərovu və məni təbrik etdilər. Səməd Vurğunun əli əlimdə mənə dedi: "Hələ gənc vaxtlarında məhərətə yaratdığın psixoloji qoca rolunu təbrik edirəm, çox sağ ol!". Onun sözlərini Adil İsgəndərov da başının hərəkətilə təsdiq etdi.

İlk dəfə nəşr edilir.

**Onlar xalqın bu böyük sənətkarını məhv etməyə
hazırlaşmışdılar...**

...30-cu illər faciəsinin 30-cu illərdə qurtardığını güman edənlər səhv edirlər. Biz bunun əks-sədasını hələ 50-ci illərdə də görürük. 1952-ci ildə Səməd Vurğunla olan bir söhbətimdə mən buna bir daha inandım. Həmin il mən Azərnəşrdə baş redaktor işləyirdim. Təxminən, oktyabrın əvvəlləri idi. Sübh tezdən qapı açıldı, Səməd Vurğun içəri girdi. Doğrusu, onun belə sübh erkən gəlişi mənə çox qərribə göründü. Üzü çox pərişan və pəjmürdə idi. İçəri girən kimi dedi:

—De, mənə bir stəkan çay gətirsinlər.

Çay gətirdilər.

—İndi qapını içəri tərəfdən bağla. Qoy içəri girən olmasın.

Elə də elədim. Bununla belə təəccüb və heyrət hələ də məni tərk etməmişdi. O, dərindən köks ötürdü:

—Bilirəm, təəccüblənirsən, belə erkən sənin yanına gəlmişəm. Dərdimi deməyə bir adam axtarırdım. Küçədən ötəndə dedim qoy sənə deyim. Bilirəm və eşitmişəm də ağzı bütövsən. Yaşca məndən kiçik olsan da, qulaq as mənə, istəyirəm ürəyimi boşaldam.

Və o, son aylar ona edilən hücum və təhqirlərdən danışmağa başladı. Bağirovun ona qarşı sərt rəftarına, acı istehzalarına dözə bilmədiyini ürək ağrısı ilə danışdı.

Bu söhbətdən, təxminən bir həftə əvvəl Azərbaycan K/b/P-nin XIX qurultayı olmuşdu. Qurultayda Bağirovun Səmədin ünvanına dediyi ağır sözləri qəzetdə oxumuşdum. O demişdi: "Sən mütləq əlifbadan başlamalısan,

başqa cür məhv olacaqsan. Mən qurultay qarşısında bunu ciddi deyirəm. Sən savadsızlığını və geriliyini dəfələrlə bildirmisən. Bununla belə üzərində işləmirsən".

Son dərəcə dözülməz və təhqiramiz sözlər. Bu ancaq qəzetdən oxuduğumuz sözlərdir. Əslində isə Bağirov onu gözümcüxdüyə salmışdı. Hər gün irad tutur, təhqir edir, hərəkətlərini izləyir, kölgə kimi dalınca adamlar saldırmışdı. Onun sözlərindən hiss edirdim ki, qəlbi bu əzablara dözə bilmir.

—Düzü, zara gəlmişəm. Daha dözə bilmirəm. Çamaclarımı hazırlamışam, istəyirəm ki, köçkülfətlı bu respublikadan çıxıb gedəm. Dincliyim yoxdur.

Onun dərdi də qəlbi kimi böyükdür. Bağirovun məqsədi, görünür ki, onu aradan götürməkdir. Bunu şair özü də hiss etmişdi.

Mən bu sətirləri yazarkən fikirləşdim ki, söhbətin vaxtı barədə yaddaşım məni aldada bilər. Buna görə şairin oğlu Yusiflə məsləhətləşdim. Məlum oldu ki, yanlışlamışam.

Səmədlə keçirdiyim yarım saatlıq söhbət ağır daş kimi qəlbimə çöküb qaldı. İndi o dəqiqələr mənə yuxu kimi gəlir. Böyük sənətkarın mənə ürəyini açması ilə, acı da olsa fəxr edirəm. Mənə qarşı belə inamı unuda bilmərəm.

1956-cı ilin aprel ayında Bağirovun məhkəməsində Səməd Vurğunun mənə danışdıqlarının dərin kökləri açılib, meydana çıxdı.

Məlum oldu ki, Səmədi təqib hələ 50-ci illərin əvvəllərindən Azərbaycan SSRİ daxili işlər naziri Yemelyanov tərəfindən başlayıb. Onun barəsində hər cür fitnəkarlıq təşkil olunur, saxta sənədlər düzəldilir, hər addımı təqib olunurdu. Onlar xalqın bu böyük sənətkarını məhv etmə-

yə hazırlaşdılar. Ancaq buna müvəffəq ola bilmədilər. Bəlkə də vaxtları çatmadı. Beriyanın ifşası ilə bu işlərə son qoyuldu. Azərbaycan SSRİ Daxili İşlər naziri Markaryan hələ 1941-ci ildə Bağirova göndərdiyi məktubunda həyasızcasına yazmışdı ki, Səməd Vurğun ifşa edilməyib, salamat qalmış kontrazvedkanın üzvüdür. O zaman Beriyanın Bağirov quldur dəstəsi bu böyük sənətkarı aradan qaldıra bilmədi. Böyük Vətən müharibəsi günlərində xalqdan, onun qəzəbindən qorxdular. Xalqımızın xoşbəxtliyindən ölməz söz sənətkarımız cəlladlar əlindən salamat qurtardı...

Şəxsiyyət. "Şur", B., 1995, səh.117-118.

Aşıq Şəmşir

Səməd Vurğun haqqında xatirələr (ixtisarla)

1955-ci ilin 22 iyulu idi. Mən kolxozçularla birlikdə Kəlbəcər rayonunun Bağırılı kəndinin yaxınlığında silos anbarı tikintisində işləyirdim. Bir atlının çaparaq gəldiyini gördük. Atlı yanımıza çatan kimi tələsik dedi:

— Şəmşir dayı, tez olun yığışın, sizi rayona çağırırlar.

Mən bir at tapıb onunla yola düşdüm. Bir az sonra yol üstündə olan Nadirxanlı kəndinə yetişdik. Bu vaxt gördüm ki, raykomun maşını yolda dayanıb. Şofer məni görən kimi cəld yaxınlaşıb dedi ki, tez maşına oturma, yola düşək.

Çox çəkmədi ki, Kəlbəcərin altında olan Boyaqlı kəndinə çatdıq. Tərtər çayı üstündəki körpünün yanında şofer maşını saxlayıb dedi ki, gərək Turşsuya gedək. Bu tək-

lifi eşidəndə daha mən yaqın etdim ki, deməli, su üstündə məclis qurulub. Biz suyun kənarında qurulmuş ağ çadıra tərəf getdik.

Çadırdan şadlıq səsləri eşidildi, kimsə arabir gözəl səslə oxuyurdu. Demə Səməd Vurğun burdaymış, çapanı da elə o göndəribmiş. Sevincdən gözlərim doldu. Çadıra girəndə gördüm ki, böyük ustadımız Aşıq Ələsgərin nəvəsi Aşıq Əli də burdadır. Əli tez ayağa durub, məni qarşıladı. Bu dəm Səməd Vurğun mənə baxdı. O, dağların ağ çiçəkləri kimi ağ saçlarını geri darayıb xoş bir təbəssümlə:

— Aşıq qardaş, xoş gəlmisən, — dedi. — Buyur bir yalanımda əyləş!

Mən onunla görüşüb öpüşdüm.

O, hal-əhval tutandan sonra Aşıq Əliyə dedi:

— Ayə, o sazı bir qoca aşığa ver gərək nə deyir.

Əli sazı mənə verdi. Mən üzümü şairə tutub dedim ki:

— Hörmətli şair, gərək məni bağışlayasan. Dalımcı gələnlərin heç biri Sizin gəldiyinizi mənə demədi. Sizin gəlişinizi bilsəydim, heç olmazsa maşında bir-iki layiqli söz fikirləşərdim.

O dedi:

— A kişi, sən bizim ustadımızsan. Elə iki kəlmə söz desən bizim üçün dünyaya dəyər.

Sinəm cusa gəldi, mən sazı alıb "Xoş gəlib" rədifli sözümlü "Ovşarı" havası ilə oxudum:

Elimin, günümün böyük şairi,

Gətirib dağlara səfa, xoş gəlib.

Həsərin çəkirdik biz intizarla

Eləyib əhdinə vəfa, xoş gəlib.

Mən sözümü qurtaran kimi o, cibindən dəftərçəsini

çıxarib yanındakılardan qələm istədi. Bir o qədər çəkmədi ki, Səməd oradaca yazdığı "Yada sal məni" adlı şeirini əvvəl "Kərəm şikəstəsi", sonra isə "Qaytağı" havası ilə oxudu:

Aşıq Şəmsir, Dəli dağdan keçəndə,
Yalçın qayalardan xəbər al məni.
Ceyran bulağından qızlar içəndə,
Saz tutub, söz qoşub yada sal məni.

Şair sözlərini qurtarıb:

—Aşıq qardaş, —dedi, sən də bu sözə bir cavab de. Dünyanın işini bilmək olmaz. Qoy sözlərimiz yadigar qalsın.

Mən böyük şairin gözəl sözlərindən ilhama gəlib, "Səni" rədifli şeirimi Səməd kimi əvvəl "Kərəm şikəstəsi", sonra isə "Qaytağı" havası ilə oxudum:

Qoşqarla yanaşı duran adın var,
Bizim el tanıyır uca dağ səni.
Yanur yolumuzda sənət çıraqın,
Bilirik şeirdə bir mayaq səni...

Məclis qərara gəldi ki, o axşam rayonun klubunda Səməd Vurğunla görüş keçirilsin. Biz rayona getməli olduq.

Çadırdan Səmədlə bir yerdə çıxdıq. Bu vaxt o, ayaq saxlayıb, bir zərinc kolunun dibində bitmiş gülxətmi çiçəklərindən dərdi və cibinə qoydu. Klubun qapısına çatanda yüzrlə pioner gül dəstələri ilə şairi qarşıladı. Klubda görüşə gəlmiş adamların əlindən tərpənmək mümkün deyildi.

Birinci Səməd Vurğun danışdı. O, rayonun iqtisadiyyatını yaxşılaşdırmaq üçün kəndlərdə bağçılıq inkişaf etdirməyi məsləhət görəndən sonra, İstisu barəsində çox geniş nitq dedi. O, İstisu kurortunun abadlaşdırılması ba-

rədə mənalı və təsirli sözlər söylədi. Sonra Səməd mənə yazdığı şeiri oxudu. Bir gurultu qopdu ki, gəl görəsən. Böyük şair camaatın xahişi ilə "Şair, nə tez qocaldın sən", "Dilican dərəsi" şeirlərini də oxudu. Alqış səsi zalı başına götürdü.

Camaat xahiş elədi ki, Şəmsir həm Vurğunun, həm də özünün sözlərini sazla oxusun. Səməd sualedici bir nəzərlə üzümə baxdı. Elə bil o, məndən soruşdu ki, oxuya biləcəyəm ya yox. Mən işarə elədim ki, işində ol. Səmədin sözlərini ki, aşıq dərhal tutmadı, daha o nə aşıqdır. Mən hər iki şeiri əzbərdən oxudum.

Səhərisi günü İstisuya getdik və sanatoriyada qalmalı olduq. Həmin gün axşamçağı bir neçə nəfərlə İstisu çeşməsindən su içib qayıdanda bir az orada gəzinməyə başladıq...

Bir gün şair məni çağırıb dedi:

—Aşıq qardaş, bu gün Süleyman Rəhimovla, Əli Vəliyev buraya gələcəklər.

Həmin gün yazıçılarımız ailələri ilə İstisuya gəldilər. Onların gəlişi Səmədi və məni hədsiz dərəcədə sevindirdi.

Axşam Kəlbəcərdən və başqa rayonlardan İstisuya gələn aşıqların sanatoriyada çıxışı oldu. Orada həm qoca, həm də cavan aşıqlar vardı. Əli Vəliyev mənə təklif etdi ki, Vurğunun "Dağlar" şeirini oxuyum. Mən həmin şeiri "Dübeyt" havası ilə oxumağa başladım.

Səməd sözlərini qurtarandan sonra Süleyman Rəhimov dedi:

—Aşıq Şəmsir, eşitdim sən Səmədin dağlara gəlməsinə şeir demisən. Onu oxu, qulaq asa. Mən bu təklifdən çox məmnun olub, Vurğuna yazdığım şeiri oxudum.

Sözüm qurtaranda şair dedi:

—Aşıq qardaş, sən oxuyanda mənim ürəyimdən çox şeylər keçdi.

Sonra Səməd üzünü camaata tutub dedi:

—Hər kəs istəyirsə bu gecə Aşıq Şəmşirin söhbətinə qulaq asa bilər.

Hamı qalmağa razı oldu. Mən Səmədin və o biri yazıçılarımızın xahişi ilə "Nəcəf və Pərzad" dastanını söylədim. Dastan gecə yarıya qədər çəkdi.

Bir gün Səməd mənə dedi:

—Gəlsənə gedib evdən şeirlərini gətirəsən, baxaq.

Mən gedib evdən atam Qurbanın və özümün şeirlərini gətirdim. Şair, Qurbanın öz əlilə yazdığı qalın dəftəri açıb bir neçə şeir oxudu. Sonra mənim sözlərimin bir neçəsini oxuyub dedi:

—Heyf ki, bu sözlər hələ xalqa çatmayıb. Amma fikir eləmə, sağlıq olsun, hər şey düzəldər.

Səmədin və digər yazıçı dostların sayəsində günlərimiz elə xoş keçirdi ki, heç səhərin nə vaxt açıldığını, axşamın nə vaxt düşdüyünü bilmirdik.

Günlərin birində Səməd dedi:

—Aşıq qardaş, hərçənd hələ dağlarda yaxşı gəzməmişik, amma gerek mən Bakıya qayıdım. Çünki işim yaman çoxdur. Sağlıq olsa, gələn il yenə gəlib həmin dağları gəzərik, həm də Aşıq Ələsgərin, Aşıq Qurbanın qəbrini ziyarət edərik. Bir azdan—sentyabrda Bakıya gələrsən.

Şair Bakıya yola düşdü.

Sentyabrın 29-da mən Səmədin məsləhətilə Bakıya gəldim, Akademiyarın qapıçısına dedim ki, mən Səməd Vurğunla görüşmək istəyirəm. Qapıçı təzəcə zəng eləmişdi ki, bir də gördüm Səməd gözləri gülə-gülə gəldi. Mənə

xoş gəlmisən elədi:

—Buyur idarəyə, görüm kefin-əhvalın necədir? —deyə çəkib içəri apardı.

Bir az söhbətdən sonra, o, telefon dəstəyini alıb zəng elədi.

—Arif, bir buraya gələ bilərsənmi?

Məmməd Arif gələnə qədər biz adama bir stəkan pürəng çay içdik. Arif gələndə şair məni onunla tanış elədi və mənim barəmdə ona xeyli danışdı. Səməd Kəlbəcərdə olan bir hadisəni nağıl eləməyə başladı:

—Arif, bilirsən, bu Aşıq Şəmşir nə yaxşı bir iş görüb? Mən onunla birinci dəfə görüşəndə bir qoşma dedim. Axşamçağı rayon camaatı ilə görüşümüz oldu. Mən, danışandan sonra camaat xahiş elədi ki, Şəmşir kişi özünün və mənim bulaq başında qoşduğumuz sözləri sazla çalıb oxusun. Əvvəl bir az fikir elədim ki, görəsən bu aşıq qardaş mənim şeirimi əzbərdən oxuya biləcəkmi? Amma bu, nəinki oxudu, hətta mənim şeirimdə düzəliş də elədi. Mənim qoşmamın ikinci misrası belədir: "Yalçın qayalardan xəbər al məni". Şəmşir bu misranı belə oxudu: "Kəklikli daşlardan xəbər al məni". Necə bilirsən, hansı yaxşıdır? Məmməd Arif ikincinin yaxşı olduğunu söylədi. Bunu Səməd özü də təsdiq elədi. Odur ki, çap olanda həmin şeir ikinci şəkildə çap olundu.

Sonra isə şeir kitabımın nəşri məsələləri ilə məşğul oldu. Xeyli söhbətdən sonra şair dedi:

—Aşıq qardaş, mən bu günlərdə xaricə gedəcəyəm. Yanvarda gələrsən, kitab işini tam həll edərik. Kitabını özüm redaktə edəcəyəm.

Mən şairlə xudahafizləşib rayona qayıtdım.

1956-cı il yanvar ayının əvvəllərində yenə Bakıya gəl-

dim. Mən Səmədi soruşduqda onun xəstə olub Moskvada yatdığını dedilər. Bu sözlər mənə çox pərişan elədi.

Fevral ayının 2-də Süleyman Rəhimov Kəlbəcərə gəl-di. Mən ondan şairin səhhəti haqqında danışmağı xahiş etdim və şairə yazdığım "Bir də gəl" şeirimi ona verdim ki, Bakıda əziz şairə yetirsin. Sonra öyrəndim ki, o mənim xahişimə əməl etmişdir.

May ayında Səməd Vurğunun anadan olmasının 50 illiyinə həsr edilmiş yubileydə iştirak etmək barədə teleqram aldım. Mən may ayının 12-də Səmədin yubileyində iştirak etdim. Amma arzum ürəyimdə qalmışdı. Səmədlə görüşə bilməmişdim. Çünki, onun həmin günlər halı yaxşı deyildi. Yubiley təntənəsindən sonra məşhur özbək şairi Qafur Qulam və bir çox başqa yoldaşla Səmədin görüşünə getdik. Səmədin məhzun baxışlarını görəndə mən elə tutuldum ki, hətta başımı qaldırıb onun solğun sifətinə baxmağa cürətim çatmadı. Heç bir söz demədən onunla əl verdim. Biz ürək sözlərimizi ancaq baxışlarımızla bir-birimizə deyə bildik.

Bu, mənim sevimli Səmədlə son görüşüm oldu.

May ayının 30-u idi. Uşaqların evdə nəsə məndən gizli bir şey danışdıqlarını hiss etdim. Çox təkiddən sonra öyrəndim ki, artıq Səməd Vurğun qartal baxışlı gözlerini həmişəlik yummuşdur.

Mən o günlərdə "Vurğun", "Qardaş", "Ağlar" şeirlərini yazdım.

Sənin firqətindən solğundur güllər,
Tutur matəmini yanıqlı dillər,
Sən tərif yazdığın obalar, ellər,
Şair, indi sənə yas tutub ağlar...

...Yay vaxtı idi. Şüvəlandakı yaradıcılıq evində din-

cəldirdim. Bir neçə gün dincələndən sonra burada yaradıcılıq gecəmin keçirilməsi məqsədilə mənə müraciət etdilər. Mən də etiraz etmədim. Fikirləşirdim ki, bu qədər yaradıcı adamla belə ünsiyyətdə olmağın özü yaxşı fürsətdi. Qərara aldım ki, görüşdə Səmədlə bağlı xatirələr də danışaram. Bunu özümə borc hesab edirdim. Ancaq, sən demə onların arasında Səməd Vurğun kimi şəxsiyyəti istəməyənlər də az deyilmiş...

Mənim gecə ilə bağlı fikirlərimi biləndən sonra işi elə qurdular ki, görüş alınmadı. Bundan sonra belələrinin yanında heç qalmaq da istəməyib, getməyə qərar verdim. Yaradıcılıq evinin rəhbərliyi nə qədər təkid etdisə, qalmadım. Səməd kimi sənətkara olan soyuqluğu heç kimə bağışlamayacağımı bildirəndə onlar etiraf etdilər ki, valah, biz bu işi pozmadıq, bu bir nəfərin qurduğu işin nəticəsi oldu. Mən də o adama çatdırılası sözlərimi şeirlə dedim:

Daha səsin gəlmir, Vurğun, hardasan?
Sağ olsan, haraya gəlməyə nə var?
Qocalıb olmuşam yorğun, hardasan?
Diriltmək çətindir, ölməyə nə var?

Taleyin şöhrəti sönməmiş olsa,
Şöləsinə qubar sinməmiş olsa,
Fərhadın küllüngü sınımamış olsa,
Bisütun dağını dəlməyə nə var?

Səsin kəskin ola, getməyə hədər,
Səni axtarmaya qəzavü-qədər,
Qəlbində olmasa, küdurət-kədər,
Ağlamaq acıdır, gülməyə nə var?

Yanar qəlbin qələm-kağız deyilsə,
Keçər sözün haqq-divanda deyilsə,
Kələfin dolaşıb, işin əyilsə,
Açılmaq istəsə, ilməyə nə var?

Aşıq qardaş, dedin özümə mənim,
Şəmşirəm, şahid ol sözümə mənim.
Qələm yoldaşların üzümə mənim,
Yad kimi baxdılar üzümə mənim.

Bu şeiri deyəndən sonra Şüvəlanı tərk etdim. Bir neçə gün Bakıda qalandan sonra Ağdabana qayıtdım. Səmədə olan sevgimi isə ömrümün sonuna kimi saxlamağa çalışacağam, çünki, o, buna layiq şəxsiyyətdi...

Qalacaqdır dünyada... səh.329-330.

Kamal Talıbzadə

Sənətkarın şəxsiyyəti (ixtisarla)

...Maraqlıdır ki, Vurğun sənətinə münasibətini bildirmək istəyənlər çox zaman xatirəsiz keçinə bilmir, onun şəxsiyyəti, insani keyfiyyətləri barədə də söhbət açır, bununla sanki öz fikirlərinə, mülahizələrinə bir növ tamliq, bütövlük verməyə çalışırlar...

Şair Səməd Vurğun həmişə öz müasirlərinin nəzərində Şəxsiyyət Səməd Vurğunla qoşa dayanmışdır. Bu iki amil: böyük Şairlə böyük Şəxsiyyət, birlikdə böyük Səməd Vurğunu yaratmışdır...

İlk dəfə Səməd Vurğunu 1932-ci ildə məşhur folklorçu Hümmət Əlizadənin toyunda görmüşəm. O vaxt doqquz yaşım vardı. H.Əlizadə atam A.Şaiqın tələbəsi idi. Kəsib, kimsəsiz bir oğlandı. Tez-tez atamın yanına gəlib yaradıcılıq məsləhətləri alardı. Atamın köməkliyi ilə 30-cu illərdə onun "Dağ qızı" poeması nəşr olunmuşdu.

Toy bizim qonaq otağında idi. Masabəyi Səməd seçilmişdi. Pərişan saçlı, arıq, uzun bir oğlan idi, səliqəsiz geyinmişdi. Dəhlizdə dayanıb pəncərədən ona tamaşa edirdim.

Bir qayda olaraq xalam Xavər bizim evdə keçirilən şənliklərdə iştirak edərdi. Bu dəfə də Hümmət Əlizadənin toyuna dəvət olunmuşdu. O, atamın yanında oturmuşdu. Sonralar atam zarafatla Səmədə deyərdi: "Ay Səməd, Xavəri görüb yaman özündən çıxmışdın ha. Yazıq qıza göz verirdin, işıq yox". Səməd də cavabında zarafatla deyərdi: "Ay Mirzə, Dərbənd gözəli aqlımı başımdan eləmişdi, neyləyə bilərdim"...

Vurğun bir insan kimi çox təvazökardı. Özündən danışmağı, özünü təqdim etməyi sevməzdi. Bu, onun xarakterinə zidd bir cəhət idi. Bir dəfə ona dedim ki, cavan tənqidçi Pənah Xəlilov sizin yaradıcılığınız haqqında yaxşı bir məqalə yazıb (Tənqidçinin 1951-ci ildə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində "Şeirimiz ön atəş xəttində" adı ilə çap etdirdiyi məqaləsini nəzərdə tuturdu). Xəbəriniz varmı? Cavab verdi ki, "yoxdur". Ancaq fikrini belə ümumiləşdirdi:

—Doğrusu, özüm haqqında yazılan məqalələri çox az oxuyuram. Məqaləni oxuyub mütləq müəllifinə təşəkkür etmək lazımdır.

Sonra gülə-gülə əlavə etdi:

—Özü haqqında məqalə yazdırmaq pisdir, yazılan məqaləni oxumamaq da.

1956-cı ildə, yubiley münasibətilə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu "Xalq şairi" adı ilə kitab buraxmışdı. Kitabın redaktoru mən idim. İlk nüsxələrdən birini bir axşam özünə təqdim etdim. Yataqda idi. Kitabı vərəqləyib razılıqla gülümsündü, oxuyacağını vəd edib kənara qoydu. Sabahı yanında olanda kitab haqqında fikrini soruşdum, ümumən xoşuna gəlməmişdi. Ancaq məqalələrdən birində yersiz təriflərə etirazını bildirdi:

—Tənqid hər yaradıcılığa dürişt qiymət verməlidir. Tənqid kimi tərif də yerində olmalıdır. Məndə olmayan bir mətləbi mənə aid edib mübaligəli fikirlər söyləməyə ehtiyac yoxdur...

1956-cı ilin 27 aprelində Səmədgilə getdim. Yataqda idi. Fikrə getmişdi. Adəti üzrə nə isə düşünürdü. Yaxınlaşdım. Oturdum. Gözlərini gözlərimə dikib xeyli baxdı. Elə bil aman istəyirdi, aylarla yorğan-döşəyə düşməsinin səbəbini birdəfəlik bilmək, bu mənəvi nigarənciliyə son qoymaq sorağında idi... Sanki öz-özünə deyirdi: "Axı, bu nə işdi? Niyə belə oldu? Özü də belə vaxtsız". Sükutu mən pozdum:

—Səməd dayı, yubileyinizə ciddi hazırlıq gedir, yaxşı tədbirlər nəzərdə tutulub.

Belə vaxtlarda yerində deyilmiş söz tapmaq, şairin öz danışq məntiqi səviyyəsinə münasib söhbət başlamaq çox çətin olurdu.

Şair üzünün, baxışının əvvəlki səmtini pozmayıb dedi:

—Eh Kamal, mənə nə yubiley. Onsuz da mənim hər günüm yubiley olub. Hansı evə girmişəm, bir yubiley qə-

dər mənə hörmət ediblər, hansı məclisdə olmuşam, bir yubiley qədər ehtiram görmüşəm.

Səməd Vurğun Leçkomissiyanın xəstəxanasında, geniş, işıqlı otaqda yatırdı. (İndi Ə.Qarayev küçəsindəki urologiya xəstəxanasında). Rentgen şüaları ilə müalicə olunurdu. Çox tez-tez görüşünə gedirdim. Növbəti görüşlərin birində Osman Sarıvəlli ilə rastlaşdım. Səməd Osmanla xeyli söhbət etdi. Mən kənarda oturmuşdum. Son vaxtlar ötən günləri yada salmağı çox sevirdi. Yenə keçmişlərdən söhbət açmışdı. Eyni açıq, əhvali-ruhiyyəsi yaxşı idi. Bu arada Səmədin ovçu dostu Uzun Allahyar gəldi (Allahyar Cavanşirova o belə müraciət edərdi). Onun gəlişi Səmədin əhvalını xeyli dəyişdirdi, o, yastığını dikəltdi, Uzun Allahyarı lap yanında oturtdu, yenəcə ölən ovçu yoldaşlarını, Qısa Allahyarı xəbər aldı. Sonra öz ov tulası Xallının halını soruşdu. Allahyar dedi:

—Evdə saxlayıram, qoynumda yatırırım.

Bu söz Səmədi kövtrəltdi, xeyli söhbət etdilər. Səməd elə bil çaşa gəlmişdi. Bir-bir ov xatirələrini yadına salıb gülür, yenə təkrar fikrə gedir, nəyi isə xatırlayır, yenə də nəyi isə Allahyarın yadına salırdı. Bəli, bir neçə ov əhvalatından söhbət getdi. Sonra bizə baxıb dedi:

—Mənim bunlarla keçirdiyim hər bir gün bir ömrə bərabər olub.

Əlli il ömür sürən bir adam 60-70 yaşlı qocaya oxşayırdı. Həqiqətən, S.Vurğunun bir ömrü bir neçə ömrə bərabər olmuşdur.

Axırıncı dəfə mən Səməd Vurğunun ayaq üstə 1956-cı ilin 1 Mayında gördüm. Xavəri çağırıb kostyumunu gətirdi. Tünd boz rəngdə olan kostyumunu köməkliklə geydi. Üzü qırxılmışdı. Gözlərində ümid parlayırdı. Ya-

vaş, lakin məğrur addımlarla yataq otağından zala keçdi, həsrətlə bütün otağa, mebelə, səliqə ilə düzülmüş büllur qablara nəzər saldı, sonra yaxınlaşıb bəzilərinə əl vurdu. Səməddə uzun müddət nəyinsə həsrətini çəkən, ağır əziyyətlərdən sonra azadlığa buraxılan adamlara məxsus bir əhvali-ruhiyyə var idi. Gəzişi ilə bir növ özünə təskinlik verirdi. Çox arıqlamışdı. Ancaq əynindəki kostyum ona çox yaraşırı. Elə bir Səməd Vurğun yenidən dünyaya gəlmişdi. Mənim də ürəyimdə bir sevinc vardı. Gizli bir ümid mənim də ürəyimə daxil olmuşdu. Bütün otağa bir daha diqqətlə tamaşa etdikdən sonra üzünü mənə tutub dedi:

—Kamal, elə bil bir neçə ildir evdən ayrılmışam. Hər şey mənə təzə görsənir.

Sonra o gəlib həmişə oturduğu yerdə, stolun baş tərəfində əyləşdi. Bir qədər cansağlığından danışdı. Ancaq bu xoşbəxt dəqiqələr davam etmədi. Səməd təxminən on dəqiqədən artıq yataqdan ayrılmış vəziyyətə davam gətirmədi. Yenidən yataq otağına keçdi, yavaş-yavaş soyundu, fikirli-fikirli, gözləri yol çəkə-çəkə çarpayığa uzandı.

Bu, son dəfə yataqdan ayrıldığı gün idi.

Xəstə olduğu vaxt Osman Sarıvəlliyyə demişdi:

“Bir vaxt var idi, mənim dostlarım onlarca idi. Ancaq indi onların qədəri saysız-hesabsızdır, yüzlərdir, minlərdir. Odur ki, onlardan ayrılmaq mənim üçün çox çətin-dir”.

Doğrudan da, həyatdan, cəmiyyətdən, insanlardan, dostlardan, ailədən ayrılmaq S.Vurğun kimi ünsiyyət, həyat aşiqinə çətin idi.

1953-cü ilin yayında Mehdi Hüseyn bizim və Səmədin ailəsini Şüvəlandakı bağına dəvət etmişdi. Səməd,

Mehdi və mən eyvanda yerdə oturmuşduq. Ortaya ağ, ətəli saçaqlı süfrə salınmışdı.

Bu o dövr idi ki (50-ci illərin əvvəlləri), XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında inqilabi-demokratik fikrin mövcud olub-olmaması haqqında kəskin mübahisə və müzakirə gedirdi. Ədəbiyyatşünas və tənqidçi Mikayıl Rəfil, Sabir və C.Məmmədquluzadəni inqilabçı demokrat adlandıran alimlərə qarşı kəskin, tənqidi məqalə ilə çıxış etmişdi. Bu məqalə o zaman ciddi etirazlara səbəb olmuş, M.Hüseynin mətbuatda Rəfilinin fikirləri ilə razılaşmayan məqaləsi çıxmışdı. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun həmin məsələyə həsr olunmuş elmi şurasının iclasında isə mən geniş məruzə ilə çıxış edib, XX əsr ictimai, ədəbi fikrində inqilabi demokratizmi inkar etməyin qeyri-elmi bir görüş olduğunu sübuta çalışmışdım. Səməd Vurğunun da bu məsələyə mövqeyi aydın idi. O da İnstitutun elmi şurasında iştirak etmiş və şuranın mövqeyinə tərəfdar olduğunu bildirmişdi.

Bu hadisələrdən sonra M.Rəfil öz opponentləri ilə küsü saxlayırdı, özünü incik kimi aparırdı. Bu isə ədəbi həyatda həmişə normal vəziyyət görmək istəyən S.Vurğunun daxilən razı sala bilməzdi. Odur ki, S.Vurğun gəlib süfrə başında oturan kimi bir an adəti üzrə fikrə getdi, nə isə xatırlayıb yüngülcə gülümsündü, gözləri bir az da qıyıldı, üzünü Mehdiyə tutub dedi:

—A Mehdi, deyəsən, axı Mikayılın bağı lap bu aradıdır, sənə qonşudur?

M.Hüseyn Səmədin fikrini anlayıb gülümsədi:

—Lap bu yaxındadır.

—Onda gəlsənə çağırtdırısan, çox “döyülüb”, bir az könlünü alağ, ürəyimiz açılınsın.

— Ayə, gəlməz. Bu vurhavurdan sonra deyirsən ki...

— Gələr, Rəfilidə şair ürəyi var, kin saxlayan deyil, bir də ki desələr ki, Səməd səni çağırır, bilirəm ki, gələr...

M.Hüseyn sürücünü M.Rəfilinin dalınca göndərdi. Heç beş dəqiqə keçməmişdi ki, bağın aşağı tərəfindən Rəfilinin ayaqyalın, axsaya-axsaya gəldiyini gördük. Səməd bir əlini yerə dayayıb, məğrur görkəm aldı. M.Hüseyn razılıq hissilə Səmədə baxdı. Aydın hiss olunurdu ki, hər ikisi bu gəlişdən çox məmnundur.

Mikayıl Rəfilə yaxınlaşıb hamı ilə görüşdü, mənə də əlini uzadanda ürəyimdə bir rahatlıq hiss etdim. Müəllimim tənqidlərdən sonra mənimlə də küsü saxlayırdı. Səmədin yanında əyləşmək istədi, əvvəlcə çox çətinlik çəkdi, bir neçə dəfə səmtini dəyişdi, zor-güc, bir ayağını uzadıb oturdu. Səməd ilk sözünü, adəti üzrə, zarafatla başladı:

— Dvoryan balası, öyrəş, öyrəş, yeri gələndə proletariat kimi yerdə bardaş qurmağı da bacarmaq lazımdır.

Tezliklə söhbət qızıxdı. Səməd Rəfilini şərəfinə dediyi tostda onu mədəniyyətimiz, ədəbiyyatımız üçün lazımlı bir alim kimi səciyyələndirdi. Natiqliyini xüsusi qeyd etdi.

Ədəbi mühitdə bir elmi mübahisə ilə yaranmış gərginliyi Səməd fürsətdən istifadə edib belə aradan qaldırırdı...

S.Vurğun musiqi alətlərinin çoxunda çalardı; saz, tar, skripka, kamança, qarmon, piano, tütək. Səmədin musiqi alətlərindəki ifalarının oyatdığı mənəvi zövqü, ləzzəti təsəvvür etmək üçün ancaq şairin özünü dinləmək lazımdır. Dəfələrlə onun sazı sinəsinə sıxıb aşığısayacağı aşığı mahnılarının çalib oxumasını, pianonun arxasına keçib

asta-asta, məlahətlə muğam çalmasını eşitmişəm...

Şairin gözəl hafizəsi vardı. Yalnız öz şeirlərini yox, başqa klassikləri də əzbərdən deyərdi. Fikrətdən, Namiq Kamaldan, Hamiddən, Hadidən, Səhhətdən, Caviddən, Müşfiqdən xeyli əzbər şeir bilirdi.

Səməd Vurğun çox məharətli natiq idi. O, hər iki dildə, həm Azərbaycan, həm rus dillərində eyni təravət və məlahətlə danışmağı bacarırdı. Fikirlərindəki aydınlıq, mövqeyindəki sabitlik və ardıcılıq çıxışlarına bir səmimiyyət, təbilik, inandırıcılıq əsəlirdi. Onu xitabət kürsüsündə görməyənlər çox şey itiriblər—deyərdim. Eyni şirinlikdə də öz şeirlərini oxuyardı...

Səməd Vurğun hər məclisin yaraşığı idi. Əla tama-dalı, gözəl tost deməyi vardı. Zarafat etməyi, yumoru çox sevərdi. Yerindən replika vermək adəti idi. Yaxşı yol yoldaşlığı vardı. Həmişə dalğın olan şair səfərə çıxanda söhbət etməkdən doymazdı...

Mən ellər oğluyam... səh.103-132.

Adelina Adalis

Səməd Vurğunun ölümü labüd idi...

(ixtisarla)

Mən Səmədlə 1930-31-ci illərdə tanış olmuşdum. Hələ o zaman hiss etmək olurdu ki, S.Vurğun gələcəkdə böyük şair olacaq. Səməd Vurğunun dili qılnc kimi kəs-kindir. Bir də paxıllıq, həsəd nə olduğunu bilmirdi, dağ boyda ürəyi var idi. Onun bu keyfiyyətləri poeziyasında da əksini tapırdı...

Mən Səməd Vurğunu tərcümə etdiyimə görə fəxr edirəm. Onunla işləmək səadət idi. Doğrudur, çox mübahisə edirdik. O, inandırmağa çalışırdı ki, şeirləri daha güclüdür. Mən isə sübut etmək istəyirdim ki, yox, filan yerdə tərcümə orijinaldan qüvvətlidir. "Vaqif" pyesinin tərcüməsi üzərində xüsusi ləzzətlə işləmişəm...

S.Vurğun "Azərbaycan" şeirinin tərcüməsini də çox bəyənidir. O, tərcümə zamanı yeri gələndə orijinaldan müəyyən dərəcədə sərbəst istifadə etmək, ilk növbədə əsərin ümumi ruhunu, ideyasını, ən başlıcası isə bədii təsir gücünü saxlamaq tərəfdarı idi.

S.Vurğun obyektiv olduğu qədər subyektiv şairdir. Onun mənaviyyəti əsərlərində aydın əks olunmuşdur. "Muğan"ı tərcümə edərkən mənim ürəyimi iki duyğu qapladı: sevinc, bir də qorxu. Sevinirdim ki, S.Vurğun artıq yetişmişdir. "Muğan" yalnız onun deyil, həm də bütün sovet poeziyasının ən qüdrətli əsərlərindən biridir. Bununla bərabər qorxurdum: çünki, burada ölümü əvvəlcədən duymaq hissi var idi. Doğrudur, "Muğan" Səmədin vəfatından səkkiz il qabaq qələmə alınmışdır. Ancaq mənə elə gəlir ki, o, burada ömrünün qürubə yaxınlaşdığını hiss edir və bunu ayrı-ayrı misralarda deyil, poemanın ümumi ruhunda əks etdirir:

Kür qırağı... Qarayazı... göy çəmən
Qoşa palıd... tüstülənən od-ocaq.
Saç ağardı, unutmadım sizi mən,
Hansı şair sonra sizi yazacaq?

Sonuncu beytə bir də diqqət yetirin: bu misralarda Səməd Vurğun ölümün yaxınlaşdığını duyur. "Muğan" – etirafdır. Bu poemada sevinc, kədər, həyat eşqi, Vətən məhəbbəti bir-birinə qarışmış və gözəl bir simfoniya ya-

ratmışdır.

"Muğan" poetik gündəlikdir. Orada Azərbaycanın dünəni, bu günü, sabahı əks olunmuşdur. Mən çox təəs-süf edirəm ki, bu poema bizdə yalnız bir dəfə nəşr olunmuş və rusların çoxu bu əsərdən xəbər tutmamışdır. "Muğan" təbliğ olunmağa layiq əsərdir, dünya şeirinin ən parlaq mirvarilərindən biridir.

Böyük şairlərin hamısı öz ölümünü qabaqcadan duymaq qabiliyyətinə malikdir. Səməd Vurğunda bu duyum daha güclüdür. Yaradıcılığının son məhsullarından olan "Şair, nə tez qocaldın, sən?!", "Mən tələsmirəm", "Undulmuş tək məzar", "Gödəkçə", "Düşüncələr"də həyatı sevən, bununla belə ölümün labüd olduğunu bilən şairin mənaviyyəti verilmişdir...

Ölüm günündə xəstə insan bir qədər sağalmış kimi olur, sonuncu həyat qüvvələri toplanır, xəstənin üz-gözü nurlanır. Mənə elə gəlir ki, bu xüsusiyyət Səmədin poeziyasında da öz əksini tapmışdır. Vurğunun son dövr yaradıcılığında daha qüvvətli bir işıq yanır. "Zamanın bayraqları" poeması bütün bəşər tarixini qavramağa çalışan şairin aydın, işıqlı düşüncələri ilə doludur. "Mən tələsmirəm" şeirində bədii təfəkkür nə qədər genişdir, hətta yenə deyərdim ki, hüdudsuzdur:

Bir günün ərzində illərlə yansın,
Al günəş gözündə nur yağa-yağa.
Ömür kitabını tamamlamağa,
Çox da can atmasın əlimdə qələm,
Mən tələsmirəm.

S.Vurğun "Ömür kitabının tamamlandığını" duyduğu üçün belə deyirdi, ancaq onu düşündürən yalnız öz

ölümü deyildi, ümumiyyətlə, həyatın və ölümün mənası, bəşəriyyətin taleyi idi...

Dünya şairləri içində səadət dolu qəlbə və xoşbəxt taleyə malik olanı yalnız Hötedir. Qalan dahi şairlərin hamısı ya fəci qəlbə, ya da ki, fəci taleyə malik olmuşdurlar. Bunlar başqa-başqa şeylərdir. Ola bilər ki sən xoşbəxt taleyə malik olasan: orden, şöhrət, pul, sevgi, nüfuz. Bununla bərabər, fəci qəlbə malik də ola bilərsən. Rusiyanın əksər şairləri fəci qəlbə malik olmuşlar. Puşkinin, Lermontovun, Dostoyevskinin, Tolstoyun taleyi qismən xoşbəxt olduğu halda ürəkləri faciə ilə dolu olmuşdur. Lermontov istədiyindən də artıq şöhrət qazanmışdı. O, istədiyi qədər pul qazana, istədiyi qadını ələ gətirə bilərdi. Hamı onun şairliyini etiraf edirdi. Bununla belə Lermontovda daxili faciə güclü idi. Yesenin haqqında da eyni sözləri demək olar. Mənim zənnimcə, Səməd Vurğun Yeseninə çox bənzəyirdi. Əlbəttə, poetik təfəkkürün genişliyinə görə Səməd Vurğun Yesenindən böyükdür. Yesenin gənc şair kimi həyatdan getdi. Qəlbindəkilərin onda birini deməyə macal tapmadı. Ancaq Yeseninlə Səməd arasındakı oxşarlıq odur ki, hər ikisi böyük şöhrətə, nüfuzə malik olduğu halda, həyatdakı bir sıra faktlar ilə bəzi bilmirdilər. Səməd Vurğun 1937-ci ildəki faciələri görmüşdü. 1953-cü ildən sonra bu faciələr bütün çıpaqlığı ilə meydana çıxanda Vurğunun yaraları köz-köz olmuş-açılmışdı. Ömrünün son illərində Vurğun daha fikirli, daha pərişan idi. O, Müşfiqi həyəcənsiz, hətta, bəzən gözyaşsız xatırlaya bilmirdi. Onun adı çəkiləndə tutulur, papiros yandırır, uzun-uzadı fikirləşir, yalnız qalmaqı üstün tuturdu... N.Nərimanov kimi böyük bir insanın, Ruhulla

Axundov kimi xadimin, Hüseyn Cavid kimi böyük dramaturqun, Müşfiq kimi bəllur istedadın məhv olmasını öz gözləri ilə görə və bunun ən çirkin vasitələrlə həyata keçirildiyindən sonralar xəbər tutan Səməd Vurğun kimi həssas bir sənətkar çoxmu ömür sürə bilərdi? Səmədin ölümü labüdü idi. Onda ölümə həvəs var idi. Mən Bakıda Azərbaycan qocaları ilə söhbət etmişəm. Onlar deyirdilər ki, Səməd özünü öldürüb. Bu sözdə müəyyən həqiqət var. Səmədin yatağından kağıza bükülü balaca ülgüc tapıldığı zaman oğlu Vaqifin necə qışqırması da məlumdur... Səməd Vurğun özünü öldürməklə, birinci növbədə əzizlərini əzab-əziyyətdən xilas etmək istəyirdi. Çünki, ağır xəstə olduğu müddətdə Xavərin, Vaqifin, Yusifin, Aybənizin nələr çəkdiyini öz gözləri ilə görürdü. Hətta, bir dəfə Mirzə İbrahimova yalvarmış ki, həkimlərə de həm mən, həm də sizi bu əzabdan qurtarsınlar. Xavər üzülüb. Əlbəttə bu o demək deyil ki, Səməd Vurğun yaşamaq istəmirdi. Əksinə Səməddə iradə çox yüksək idi. Onda həyat eşqi də çox güclü olmuşdu. Bununla belə Səməddə iki düşüncə çarpışırdı: ruslarda bir "şüur", bir də "şüuraltı" sözü var. Səməddə "şüur" həyatın, "şüuraltı" isə ölümün tərəfində idi. Yadımdadır, bir dəfə Qoslitizdatda Səmədlə görüşdük. Milli Ədəbiyyatlar Şöbəsinin müdiri Aleksandra Petrovna Rabinina, bir də Luqovskoy burada idi. Səməd Kreml xəstəxanasına müalicəyə gəlmişdi. Gülə-gülə dedi ki, həkimlərin heç birinə inanmıram. Hamısı yalan danışır. Məndə xəstəlik yoxdur. Gedəcəyəm bizim dağlara, dodağımı sıxacağam buz bulaqlara. Səmədi bu cür danışdıran "şüur" idi. Aleksandra Petrovna gedəndən sonra Səməd düşüncəli halda bir ah çekdi:

- Axı, deyəsən, mənim ölümüm yaxınlaşıb.

Luqovskoy: Niyə belə deyirsən, Səməd?

Səməd Luqovskoyun üzünə qəmli-qəmli baxdı:

- Çünki, iki aydır heç kəs mənim dodaqlarımdan öpməyib, məndən çəkinirlər.

Ucaboylu Luqovskoyun gözü doldu, Səmədi bağrına basdı, dodaqlarından öpdü. Sonra mən də dodaqlarından öpdüm. Səməd sanki bir az yüngülləşdi. Səməddə ölüm fikrini doğuran "şüuraltı" idi.

Səmədin ölümünü yaxınlaşdıran səbəblərdən biri ürəyindəki fikirləri cilovlaması açıb deyə bilməməsi olmuşdur. O, böyük mənəvi azadlıq tələb edən sənətkar idi. Fitrətinə görə qəhrəman idi. Acı həqiqəti deməkdən qorxmayan, maska yırtmaqdan çəkinməyən bir xilqətə malik idi. Digər tərəfdən Səməd Vurğun M.C.Bağirov kimilərin qarşısında susmağa məcbur olurdu, özünü cilovlayırdı. Öz qəlbinin və cismnin tələblərinə qarşı çıxmaq isə insanı tez sarsıdır...

Bəziləri şəirdə ağlın, digərləri hissini aparıcı olduğunu iqrar edirlər. Ürək vasitəsilə fikirləşmək tərəfdarları da az deyil. Səməd Vurğun axıncının tərəfində idi. "Ürək vasitəsilə fikirləşməyi", başqa sözlə fikirlə hissini vəhdətini hər şeydən üstün tuturdu. Bunu "qızıl orta" adlandırır.

Səməd Vurğun göründüyündən daha faciəvi sənətkar idi. O, dahi kimi yetişə bilərdi. Lakin ona dahi səviyyəsinə yüksəlməyə mühit, zaman imkan vermədi...

X.R.Ulutürk. Bir odlü gözləri, bir də xoş səsi. B.,

"Çinar-çap", 2007, səh.147-157.

Pavel Antokolski

Səməd Vurğunun xatirəsi

1954-cü ilin dekabrında SSRİ Yazıçılarının İkinci Ümumittifaq qurultayının xitabət kürsüsündən Səməd Vurğunun sovet poeziyası haqqındakı məruzəsi bizim bütün yazıçı ictimaiyyəti və qurultay nümayəndələri tərəfindən çox səmimiyyətlə qarşılandı. Səməd Vurğun bizim qarşımızda çoxmillətli şairlər dəstəsinin bir nümayəndəsi, poeziyamızın və ədəbiyyatımızın qüdrətli bir siması kimi yüksəldi.

Artıq iki ildir ki, onun şair qəlbi dayanmışdır. İndi biz 1954-cü ilin dekabr gününü yada salarkən Moskvada İttifaqlar Evinin Sütunlu salonunda projektorların çilçiraqları altında xitabət kürsüsünə sinə gərən, sənət yolunda vaxtından qabaq saçlarına dən düşən, qıvrıq, qaraşın bir insanı xatırlayırıq. Biz şairin bu çıxışını onun qısa və parlaq həyatında da göstərdiyi son əmək qəhrəmanlığından biri kimi xatırlayırıq. Öz məruzəsinin bir yerində o belə dedi:

"Lirika, öz nəğməsini oxuduqdan sonra o saat uçub gedən gəldi-gedər quşlara bənzəməməlidir... Lirik şair, lirik nəğmə insanın qəlbinə dilə gətirməli, onun qəlbində yuva salmalı və zümrüd quşu kimi onu isindirməli, zəhmətdə və mübarizədə, kədərli və nəşəli dəqiqələrdə insana yoldaş olmalı, onda nəcib hislər oyatmalı və beləliklə də, insanı yüksəltməli, onu daha güclü, daha ağıllı və mənəvi cəhətdən zəngin etməlidir".

Zahirən, obraz da ənənəvidir, fikir də təzə deyildir. Ancaq Səməd Vurğun burada yüksək bir ənənəyə, Azərbaycan şeirinin böyük ağsaqqalları olan Füzuli və Vəqif-

dən irs qalan ənənəyə sadıq qalmışdır. Onun yoldaşı isə bütün nağılçıların xeyirxah yoldaşı, bir qanadı ilə insanın bütün həyat yolunu işıqlandıran zümrüd quşu olmuş, "gənc yaşlarından xeyirxah hisslərlə" onun qəlbinə isindirmişdir. Məhz bu zümrüd quşu onu böyük şair etdi. Bəli, böyük şair! Bu epitetin müasirlərə aid edilməsinə çox nadir hallarda razı olurlar. Hansı qorxu, hansı kənar mülahizələrin buna mane olduğunu bilmirəm, ancaq əminəm ki, bu mülahizələr də bir qara qəpiyə dəyməz.

Mən onu 1937-38-ci illərdə Vladimir Luqovskoy ilə Bakıda Azərbaycan şeiri antologiyası üçün tərcümələr üzərində işlərkən ilk dəfə yaxından tanıdım. Antologiyanın redaktorları sırasında Səməd Vurğun da var idi. Həmin vaxt o, eyni zamanda Azərbaycan Sovet Yazıçılar İttifaqına rəhbərlik edirdi. O, yaxşı insan, qıvrıq, cəld və xarici görkəmi ilə seçilən qarasaçlı, həyata dəlicəsinə vurğun, dost və yoldaş məclislərində söhbətçil bir adam idi. İşdə o qədər də oturmağa hövsələsi çatmasa da, istənilən işin öhdəsindən asanlıqla və tezliklə gəlirdi.

Təsədüfi deyildir ki, o, Azərbaycan klassik ədəbiyyatının, xalq dastanlarının bizim qarşımızda açdığı zənginliklərə ən yaxşı bələd olan bir adam kimi, onların sahibi kimi tanınmışdı. Səməd Vurğun özünün o dövr şeirlərinin birində öz böyük sələflərinə bir nəzər salıb, sanki onlarla canlı əlaqə yaradır. O, Nəsimiyə — "əsərsə tuşlanmış uzaqvuran ox" demişdi. O, Azərbaycanın ən böyük lirik Füzulini və xüsusi bir məhəbbətlə sevdiyi Vaqifi xatırlayır. Sələflər axtarışı gənc şair üçün təbiidir, bu doğma zəmin üzərində daha möhkəm kök salmaq arzusundan irəli gəlir. Bu axtarışların kökü və mənbəyi var idi. Səməd Vurğun Vaqifə bu cür müraciət etməkdə tamamilə haqlı

idi:

Sən ey şeirimizin ana şairi.

O tərlən xəyallı sona şairi.

Əlbəttə, bunlar çox nikbin sözlərdir. Lakin düşünlümsü və şairin mənəvi süzgəcindən böyük məharətlə keçirilmiş sözlərdir.

Səməd Vurğunun vaxtsız ölümündən iki həftə əvvəl, yəni mayın 12-də Bakıda onun 50 illiyi qeyd olunurdu. M. F. Axundov adına Opera və Balet teatrının geniş salonu Bakı fəhlə və ziyalıları, gəncləri ilə ağzına qədər dolu idi. Parterin və balkonun keçidində yer ala bilməmiş yüzlərlə adam dururdu. Təntənəli hissə üç saat davam etdi. Şairin dostları — qardaş respublikaların şairləri — K. Simonov, Q. Qulam, G. Leonidze, N. Zaryan, B. Kerbabayev, P. Voronko, R. Həməzətov və bir çox başqaları bir-birinin arasınca xitabət kürsüsünə qalxır, alovlu minnətdarlıq, heyranlıq və məhəbbət hissilə yubilyara müraciət edirdilər. Bakı neftçilərinin, Azərbaycan komsomolunun nümayəndələri, otuz il əvvəl Səməd Vurğunun əmək fəaliyyətinə başladığı rayondan gəlmiş adamlar da burada öz ürək sözlərini dedilər.

Şairin ikinci Lenin ordeni ilə təltif olunması haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət heyətinin Fərmanı elan edildi. Onun adına yüzlərcə teleqram gəldi. Rəyasət heyəti stolunun üstü hədiyyələrlə dolu idi. Onların arasında üzərində Səmədin portreti toxunmuş xalça, üstündə fırlanan qlobus olan neft buruğunun elektriklişdirilmiş şüşə modeli, ipək özbək xalatlari, gümüş Dağıstan qədəhləri, bir çox başqa şeylər... Kitablar, kitablar, yenə də kitablar...

Bu qeyri-adi təntənə, qardaş xalqın mədəniyyət bayramı üç saat davam etdi. Salon qeyri-adi dərəcədə diqqətli

və həssas idi.

Təntənəli hissədən sonra konsert oldu. Səmədin pyeslərindən parçalar oynanıldı, şeirləri oxundu. Onun sözlərinə yazılmış mahnılar ifa olundu. Ancaq o özü teatrda yox idi. Artıq bir neçə ay olar ki, amansız xəstəlik nəticəsində yorğan-döşəyə düşmüş şair yubiley təntənəsini, ölkənin hər yerindən gəlmiş dostlarının onun haqqında dediklərini ancaq radio vasitəsilə eşitmək imkanına malik idi. O, qulaq asır və gözyaşları dönə-dönə onu boğurdu. Çıxış edənlər bunu bilir və mikrafonla bilavasitə ona müraciət edirdilər. Biz onu da bilirdik ki, bizim gözəl dostumuzun xəstəliyi ağırdır... Bütün bunlar şairin ünvanına deyilmiş xoş sözlərin hamısına fəci bir ahəng verirdi. O axşam bunu hamı bildiyindən bütün teatr nəfəsinin çəkmədən çıxışlara qulaq asırdı.

Səhərişi gün həkimlərin ciddi giley-güzarına baxmayaraq, Səmədin evində, onun çarpayısı yanında idik. O, sol qolu ilə yastığa dirsəklənmişdi. Çox arıqlamışdı. Qəmli, lakin canlı gözlərini bizdən çəkmirdi. Bu gözlərdə xeyirxahlıq, diqqət və son ümid qığılcımları var idi.

Biz iki həftə sonra, mayın 27-də axşam şairin qəlbini əbədi olaraq dayandığını eşitdik.

Sovet tərbiyəsi, Bakı və Moskva universitetləri Səməd Vurğunun dünyagörüşünü formalaşdırmış, onu şair-kommunist, ümumbəşəri səadət uğrunda dönməz mübariz etmişdi. Özünün bütün yaradıcılığı boyu şair xalq qarşısında, onun gənc və inkişaf edib yüksələn mədəniyyəti qarşısında tam məsuliyyət daşıyırdı.

Özünün bütün fikirlərlə o, doğma xalq zəmininə bağlı idi. O, öz qaynar coşqunluğu, qüvvətli istedadı ilə tamamilə Azərbaycana məxsus bir sənətkar idi.

O, bunu yaxşı bilirdi. Bir azərbaycanlı bəstəkarın ilk simfoniyasının Moskvada müvəffəqiyyətlə ifa olunması haqqında bir məclisdə söhbət gedirdi. Kimsə, musiqişünaslardan biri dedi ki, bu istedadlı bəstəkar öz yaradıcılığında dünya şöhrəti qazanmış alman bəstəkarı Baxdan rus bəstəkarı Musorqskiyə qədər bütün qüdrətli bəstəkarlardan öyrənmiş, faydalanmışdır. Onun sözlərindən belə çıxdı ki, azərbaycanlı bəstəkar öz istedadı üçün Qərbin böyük sənətkarına minnətdardır.

Bu zaman Səməd Vurğun ayağa qalxaraq natiqin sözünü böyük bir qızğınqla kəsdi və dedi:

— Sən düz demirsən, əzizim, heç düz demirsən. Sən bizim bəstəkarın müvəffəqiyyətinin sirrini xalqın özündə axtarmalısan. O, bizim aşılardan, Üzeyir bəydən öyrənmişdir.

Səmədin sözlərində böyük bir həqiqət var idi.

Əlbəttə, Səməd Vurğun bir çox şeylərdə Puşkinə də, Mayakovskiye də borcludur. O, həmişə bu böyük müəllimlərinə öz minnətdarlığını bildirirdi. Səməd Vurğun ümumiyyətlə, başqa yazıçıların, şairlərin əsərlərindəki gözəlliyə, rəngarəngliyə heyran idi. Onun dramlarındakı sərbəst və geniş kompozisiya Şekspir əsərlərinin oxucusunu cəlb etməyə qadir idi. Şairin romantizmə meyli çox qüvvətli idi. Özünün də dəfələrlə çıxışlarında dediyi kimi Heyne və Hüqo da ona yad deyildi. Bizim poeziyamızın Tixonov, Aseyev, Luqovskoy kimi nümayəndələri də onun diqqətindən yayınmamışdır.

Əlbəttə, bunlar hamısı doğrudur. O, hər bir istedadlı adam kimi təcrid olunmuş halda deyil, mühiti ilə birgə nəfəs alır, gözümüz qarşısında dəyişir, böyüyür və böyüyürdü. Təbiətin ona verdiyi sərvəti həyat daima zəngin-

ləşdirirdi. Ancaq Səməd Vurğun hər şeydən əvvəl öz xalqının oğlu idi. Onun poema və şeirlərindəki ahəngdarlıq, hərərət, dəyişkən və oynaq ritm, məna dolğunluğu, ümumi axıcılıq, xalq mahnı və rəqsləri kimi canlı, tərəvətli və oynaq idi. İyirmi il bundan əvvəl o yazırdı:

Məqsədım olmamış bir parça çörək,
Mənim sənətim var, alın tərim var.
Bayronu yarısa çağırım gərək,
Sinəmdə ağ qalan bir dəftərim var.

1936-cı ildə yazılmış həmin şeirdə Səməd Vurğun özünün sevimli şair-müəllimlərinin, Azərbaycan şeiri klassiklərinin—Nizami, Füzuli, Nəsimi və Vəqifin qısa və aydın səciyyəsinə verirdi. Budur, bizim şairin eşitdiyi laylalar... hər kim, bizim bu gözəl müasirimizi öz təbii halında başa düşmək və öyrənmək istəyirsə, oraya, həmin ilk mənbələrə müraciət etməlidir. Ümidvarıq ki, bu məsələ ədəbiyyatşünaslar, birinci növbədə Azərbaycan ədəbiyyatşünasları tərəfindən ləyaqətlə həll ediləcəkdir.

Onun dünyagörüşünün genişlənməsi buradan irəli gəlir və bu ona bütün Yaxın Şərqi adından, yüzlərlə əzilmiş və tapdanmış xalqların adından danışmağa haqq verirdi. O, bu haqqı Nazim Hikmət və bir sıra başqa müasirləri ilə bölürdü...

Səmədin hələ 20 il bundan əvvəl dediyi "Sinəmdə ağ qalan bir dəftərim var" sözləri bu gün də, onun aramızda olmadığı bir vaxtda da öz qüvvəsində qalır. Onun dəftəri axıra qədər yazılmamış, son söz hələ deyilməmişdir. Dəhşətli xəstəlik bu böyük sənət aşiqini, şən və ehtiraslı, həmişə cavan, bizim qardaş respublikamızın mədəni quruculuq işləri üçün çox çalışmış və daha çox işlər görməyə ümid verən insanı yaradıcılıq qüvvələrinin çiçək-

ləndiyi bir vaxtda yaxaladı. Oxucular onun yeni şeirlərini, səhnə romanlarını gözləyirdi, çünki, onun beyni həmişə yeni və müxtəlif fikirlər, ürəyi isə bütün insanlara sonsuz məhəbbətlə dolu idi.

Səməd Vurğunun obrazı onu şəxsən tanıyanların xatirində həmişə belə gözəl şəkildə qalacaqdır.

Qalacaqdır dünyada... s.40-47.

Bəxtiyar Vahabzadə

Ona minnətdaram

Deyirlər yeni yazmağa başlayan cavan şairin həmişə öz müdafiəçisi olur. Ola bilsin ki, bu sözlər həddən artıq şişirdilmişdir. Ancaq məsələ bunda deyil; hər dəfə Səməd Vurğunun şeirlərini oxuyanda nəse gözəl bir tərəvət duyuram.

Xatirimdədir, hələ uşaqlıq illərində onun şeirlər kitabını saatlarla mütaliə edərdim. O vaxtlar məşhur söz ustası ilə görüşmək arzusundaydım.

İlk şeirlərimi Böyük Vətən müharibəsi illərində yazmağa başladım. 1945-ci ildə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə "Yaşıl çəmən, ağac kölgəsində və tünd çay" adlı ilk şeirlərimdən biri çap olunmuşdu. Ertəsi günü şair Z. Cabbarzadə mənə xəbər verdi ki, Səməd Vurğun (o vaxtlar Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının sədri idi) səninlə görüşmək istəyir. Xoşbəxtlikdən özümə yer tapa bilmirdim. Qərribə burasıdır ki, onun məni nə üçün çağırdığı barədə belə düşünə bilmədim. Bizi gördükdə oxuduğu qəzeti bir tərəfə qoyub gülümsədi. Məhrəbanlıqla mənə baxıb aram-

la dedi:

— Oğlum, çoxdanmı yazmağa başlamasan?

Cavab verdim ki, bu yaxınlardan yazıram və bu mənim doqquzuncu şeirimdir.

— Yaxşı şeirdir, — dedi, — Ona görə yaxşıdır ki, ümumi sözcülükdən, ritorikadan uzaqdır. Sənə konkret bir mənzərəni təsvir etmək müəssər olmuşdur.

Səməd Vurğun bizimlə çox danışdı.

Ümumən poeziya haqda, xüsusilə mənim şeirim haqda çoxlu faydalı mülahizələr söylədi.

O, sənətdə şablon və trafaret əleyhinə olduğunu dedi. Poeziyada hələ heç kəs tərəfindən gedilməmiş, tapdanmamış bir yol ilə getməyin zəruri olduğunu məsləhət gördü.

İndi onun sözlərini bütün dəqiqliylə xatırlaya bilmirəm. Ancaq mənim payıma düşən səadət çox böyük idi. Şairin səmimi sözləri mənə qüvvət verdi. Onu dinlərkən gələcəkdə müəllimin bu məsləhətlərinə əməl edəcəyim barədə düşünürdüm.

Bir neçə ay sonra onun yanına yeni şeirlərimlə gəldim. Nəticəsini səbirsizliklə gözləyirdim. Otağına daxil olub onu gördükdə hər şey mənə bəlli oldu: şeirlərimi bəyənmişdi. Dinməz şeirləri mənə qayıtdı. Səhifələrin kənarlarında qeydləri vardı. Böyük təəssüflə dedi:

— Bu şeirlərdə “Yaşıl çəməndən” nəse var, ancaq bunlarda o şeirdə olduğu qədər özünə və həqiqətə sadıq qalmamasan. Bəxtiyar, sən burada özündən çox şey uydurmusan. Şairin şairliyi həqiqətə sdaqətindədir. Get və düşün.

O vaxtdan şairin bu sözləri bütün yaradıcılığımın dəvizi oldu.

İllər ötdü. Universitetdə təhsilə davam edir və şeirlər yazırdım. Bu illər ərzində də dəfələrlə kömək üçün şairə müraciət edir, hər dəfə onun şeirlərini oxuduqda özüm üçün yeni bir şey götürürdüm.

Universiteti bitirib aspiranturaya daxil olduqda dissertasiyamın mövzusu Səməd Vurğunun poetik yaradıcılığı oldu.

Qarşıda çətin bir vəzifə dururdu: gözəl şairin mürəkkəb yaradıcılıq yolunu araşdırmaq və imkan olduqca Səməd Vurğunun böyük poetik sənətkarlığını tədqiq etmək. Bütün bunlardan əlavə, mövzu Səməd Vurğun şeirinin sirlərini açmaq, onun bədii üslub xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq imkanı verirdi. Mən istəyirdim ki, yazacağım əsər Səməd Vurğun öyrənən gənclərimiz üçün faydalı olsun.

1951-ci ildə Səməd Vurğundan xahiş etdim ki, yeni yazdığım “Əbədi heykəl” poemasının əlyazmasını oxusun. O razı oldu və poemanı oxuyub bir həftədən sonra geri qayıtdı. Səhifələrin kənarında böyük sənətkarın ədalətli tənqidi qeydlərini oxudum. Müvəffəqiyyətlə deyilmiş misraların yanında “Sağ ol”, “Əhsən” sözləri vardı. Bəzi misraların qarşısında: “Dilə diqqət et” sözləri yazılmışdı.

Onun göstərişlərini nəzərə alaraq bütünlükdə poemanı yenidən işlədim.

Səməd Vurğunun gənclərə necə qayğı ilə yanaşdığı, onlara necə öz məsləhətləri və nəsihətləri ilə kömək etdiyi barədə cildlərlə kitablar yazıla bilər. Bir hadisəni xatırlayıram.

O vaxt biz beş nəfərdik: Nəbi Xəzri, Novruz Gəncəli, Hüseyn Hüseynzadə, Adil Babayev və mən. Bizi rəsmi

olaraq Səməd Vurğuna "təhkim" etmişdilər. O günlərdə A. Babayev özünün "Qocanın dedikləri" adlı şeirini çap etdirmişdi. Bu, on il bundan qabaq olmuşdu. Bir ay sonra Səməd Vurğun A. Babayevin müvəffəqiyyətlə yaradıcılığa başlamasına həsr etdiyi "Mənim arzum" şeirini çap etdirdi.

Adil bu gün də həmin şeiri həyəcanla xatırlayır. Səməd Vurğunu gənclərimiz haqlı olaraq poeziyamızın atası hesab edirlər. Biz hamımız indi də onun odlu və səmimi şeirlərindən öyrənirik...

O zaman imkanı olmayan bir çox cavan şairlərimizin yetişməsində S. Vurğunun böyük qayğısı, xidməti, əzabı olub. O zamanın cavan şairlərinin, indinin yetkin şairlərinin hamısının başında, doğrudan da, Səməd Vurğunun əlinin istisi var, nəfəsi var. S. Vurğunun nəfəsinə kim ki, öz ata nəfəsi, ulu nəfəsi, əcdad nəfəsi kimi baxıbsa, o şairin yüksələcəyinə mənim qətiyyəni şübhəyə yoxdur. Bəd xətt o şairlərdir ki, bu nəfəsə biganə olalar, bu nəfəsin böyükliyünü hiss etməyələr. Sənətin bütün sahələrində öz əcdadına, öz kökünə xor baxanlar olub. Amma, onların heç biri yüksəlməyib. Təbiətin çox qəribə bir qanunu var: o ağaclar daha çox yüksəyə qalxır ki, onların kökü torpağa daha dərin kök atıb.

Səməd Vurğun bizim üçün ulu şairdir, ona görə ki, o, özündən əvvəlki ulu şairlərin heç birini inkar etməmişdi. Ona görə ki, Səməd Vurğun ədəbi məktəbi Füzuli, Vaqif Ənəsi üzərində qurulub. Bu səbəbdən də S. Vurğun bizim üçün bu gün nümunədir. Təsəllimiz odur ki, S. Vurğun bu gün də bizimlədir, bizdən də canlıdır - əsərlərinin yaşaması ustad şairin özünün yaşaması deməkdir...

Qalacaqdır dünyada... s.12-15;

Səməd Vurğun taleyimizdə

İllər keçir. Dünənimiz xatirəyə çevrilir, az sonra isə tarix olur.

Bu gün çevrilib geriye, yaşanmış illərin enişli-yoxuşlu, şirinli-acılı yollarına baxırsan. Bilavasitə iştirakçısı olduğun hadisələr, görüşdüyün insanlar gözlərinin qarşısından keçir. Onların bəzisi unudulacaq dərəcədə kiçilir, nöqtəyə dönür, tərsinə çevrilmiş durbindən seyr edilmiş kimi tamamilə itir, görünməz olur.

Bəzisi isə nəhəng linza altına salınmış kimi daha da böyüyür, bütün rəngləri, rəng çalarları ilə aydınlaşır, xəyalın aynasında əbədi həkk olub qalır.

Səməd Vurğun da elə!..

Onu bizdən iyirmi ilə yaxın əbədiyyətə çevrilmiş bir zaman ayırır.

Bu gün hara baxırıqsa, onun yeri görünür. Xalqımızın həyatında da, poeziyamızda da, ayrı-ayrı adamların taleyində də!

Bir insan kimi, bir şair kimi mənim həyatımda və taleyimdə Səməd Vurğunun rolu müstəsna dərəcədə böyükdür. On il onunla görüşmək, məsləhətlərini dinləmək şərəfi mənə də nəsib olmuşdur. Ədəbi nəslimlə bərabər mən də onun poeziya məktəbində tərbiyə almışam, qayğısını hiss etmişəm.

Bir dəfə məni raykoma çağırırdılar. Rayon partiya komitəsinin birinci katibinin otağı adamla doludur. İçəri girdim. Katibə məni təpədən-dırnağa etinasız nəzərlə süzdü.

– Sənə kim lazımdır? – acıqlı, həm də Amiranə səslə soruşur.

– Yoldaş Məmməd Bağirov.

– Onu neynirsən?

Tərəddüdlə ətrafıma baxıram. “Doğrudan, neynirəm onu?”. Özüm də bilmirəm ki, nə cavab verim katibəyə.

– Yaxşı, yaxşı get, onsuz da darısqallıqdır. – Katibə acıqla üzümə baxır.

– Məmməd Bağirov yoldaş özü məni çağırıb!

Bu sözləri necə dediyimi özüm də hiss etmirəm. Hamı dönüb mənə sarı baxır. Atmacalar eşidirəm:

– Yəqin özünə müavin götürəcək!

– Bəlkə öz yerinə qoydu?!

– Yəqin rəis oləcək!

Katibə inamsız-inamsız üzümə baxır:

– Səni kim çağırıb?

Mən birinci katibin familini təkrar deyirəm.

– Sənin adın, familin nədir?

Ətrafdakıların eşidəcəyindən qorxurammış kimi, adı-mı, familimi astadan mızıldayıram.

“Hə, o bu imiş?!”.
Katibənin üzündəki bu ifadə kimsənin nəzərindən yayınmır.

Qızın içəri girməsi ilə çıxıb məni kabinetə ötürməsi bir olur.

Mən Məmməd Bağirov yoldaşı görən kimi tanıyıram.

Ortaboylu, dolubədənli, çalsaçlı bu adam neçə dəfə bizim stansiyaya gəlib. Əsgərləri cəbhəyə yola salanda, yaralıları qarşılayanda. Uzunsov sifəti, alnı çalın-çarpaz qırıqlarla örtülüb, balıqçı torunu xatırladır. Papirosunu külqabıya basıb, məni çağırır:

– Gəl, otur.

Kabinet boyu uzununa qoyulmuş iclas stolunun yandakı stuldan birini çəkib, lap kənarında otururam. Əslində oturmamışam, ağırlığımı pəncələrimə salmışam. Stulu altımdan çəksələr, elə bu vəziyyətdə dayana bilərəm.

– Bura gəl, yaxında otur.

Katib öz qarşısındakı stulu göstərir, keçib əyləşirəm.

– Səni Bakıya çağırırlar. Yazıçılar İttifaqına. Bilirsən kim çağırır? Səməd Vurğun!

O, yuxarısında qalın mətbəə şrifti ilə “Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı” yazılmış şax, yağlı kağızı mənə uzadır. Alıb oxuyuram. “Rayon partiya komitəsinin birinci katibi Məmməd Bağirov yoldaşa.

Gənc şair Əliağa Kürçaylınu bir həftəlik çörək kartoçkası ilə təmin edib, 1947-ci il iyun ayının 16-da Yazıçılar İttifaqında keçiriləcək gənc yazıçıların birinci respublika müşavirəsinə göndərməyinizi xahiş edirik.

Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının sədri Səməd Vurğun”.

Heç nə başa düşmürəm. Məktubu bir də oxuyuram.

Səməd Vurğun kəlməsindən başqa heç nə yadımda qalmır. Qaranlıqdan çıxıb qəfildən günəşə baxan adam kimi gözlərim qamaşır. Məktubdakı sətirlər bir-birinə qanışır. Qulaqlarım güyüldəyir.

– Get hazırlaş, biri gün yola düşərsən.

Katibin səsi məni xəyaldan ayırır. O, məktubu geri almaq üçün əlini uzatmışdır. Bir anlığa mənə elə gəlir ki, katib indicə mənə bəxş etdiyi sevinci geri almaq istəyir. Ani olaraq çaşqın nəzərlərlə ona baxıram. Məktubu qaytarıram.

- Evdə yaxşı paltarın varmı?
- Var! - deyirəm.

Halbuki maykasız və köynəksiz geydiyim üçün boğaza qədər düymələdiyim bu pencəkdən başqa heç nəyim yoxdur. Corabsız geydiyim çəkmələrimi altına və üzünə salınan yamaqların ağırlığından yerdən güclə qaldırıram.

- Başını düzəltdir, paltarlarına fikir ver. Nə qədər şeirin var, hamısını götür, birdən lazım olar.

Sonra zəngi basır. Ucaboylu arıq bir oğlan içəri girir.

- Çörək kartoçkası, pul... Özün bilirsən. Hazır eləyin. Biri gün səhər özün yola salarsan.

Qalxıram. Katib mənə əl verir:

- Yaxşı yol! Müvəffəqiyyət arzulayıram. Get rayonumuzun adını qaldır!

Çıxıram. Katibin qəbul otağından keçərkən qərribə mənzərənin şahidi oluram - hamı divara tərəf çəkilmişdir, orta boşdur, elə bil mənə yol verməkdən ötrü kənara durmuşlar. Görünür, onlar da bilir ki, məni Səməd Vurğun Bakıya çağırır. Səməd Vurğun özü!..

İndi qırx yeddi yaşımda, bu sətirləri yazan mən o zamanlı Səməd Vurğundan altı yaş böyüyəm. Təsəvvür edirsinizmi, altı yaş! Halbuki o zaman ilk dəfə gördüyüm Səməd Vurğun mənim nəzərimdə yetmiş-səksən yaşlı müdrik bir qoca idi. Səməd Vurğun tez qocalmışdı və bu qocalma prosesi onda gündən-günə, aydan-aya, ildən-ilə

əyani şəkildə hiss olunurdu.

...Səməd Vurğun gənc yazıqlara söz verir. Xitabət kürsüsünə qalxan cavanlardan nitq eləyən də, şeir və hekayə oxuyan da var. Sonra mənə söz verir.

Ayağım ayağıma dolaşa-dolaşa xitabət kürsüsünə tərəf gedirəm. Öz adını Səməd Vurğunun dilindən eşitmək adi bir kəndli balasına necə təsir edə bilər? Sifətim alışıb yanır. Ürəyimin qanı gicgahlarıma vurur.

Xitabət kürsüsündəyəm. İndi Səməd Vurğuna daha yaxınam. Natəvan klubunun səhnəsi çox kiçikdir, xitabət kürsüsü rəyasət heyətinə, demək olar ki, bitişikdir. Səməd Vurğunun çəkdiyi papirosun tüstüsü burnumu qıcıqlandırır. (Sonralar da şahidi oldum ki, istər rəyasət heyətində, istər öz kabinetində Səməd Vurğunun papiros çəkməsi məqbul bir qanun kimi qəbul olunmuşdur. Başqalarına irad tutula bilən bu hərəkət Səməd Vurğun üçün adi hal idi).

Çəkinə-çəkinə Səməd Vurğuna baxıram.

- Danışım, ya şeir oxuyum?
- Şeir oxu, nətiqimiz onsuz da az deyil.

Şeiri oxuyub gah salona, gah da Səməd Vurğuna baxıram.

- Birini də oxu.

Bu, onun səsidir.

Bu dəfə adını elan etmədən "Qurtardı" şeirimi oxuyuram.

Şeiri oxuyub qurtaran kimi, birbaşa danışığa keçirəm. Əvvəl çıxış edənlərin bir fikrini mən də təkrar edirəm:

- Səməd müəllim, bizim rayonda da ədəbiyyat dərnəyi var. Yaxşı olar ki, Yazıqlar İttifaqı ona yaxından rəhbərlik etsin. Şair göndərsin, biz şeirlərimizi oxuyaq, o fik-

rini desin...

Səməd Vurğun qəflətən sözümlü kəsir:

- A bala, harda oxuyursan?
- Oxumuram.
- Harda işləyirsən?
- Dəmir yolunda.
- Nə işində?
- Hesabdar.

Salondakılar gülüşür. Mən tez əlavə edirəm:

- Hesabdar idim, indi fəhlə işləyirəm.
- Gəl səni düzəldim universitetə, oxu.
- Götürməzlər.
- Niyə?
- Kamal attestatım yoxdur, doqquzuncu sinfi bitir-

mişəm.

- Sən gəl, mən deyərəm, götürərlər.

Rəyasət heyətində oturanlardan kimsə əyilib onun qulağına nəse deyir. Görünür, Səməd Vurğuna kamal attestatı olmadan universitetə qəbul edilməyin qeyri-mümkün olduğunu söyləyir.

- Uşaq oxumalıdır.

Sonra mənə baxır.

- A bala, fasilədə yanuma gələrsən, kabinetə. Fasilədə çəkinə-çəkinə onun kabinetinə gedirəm.
- A bala, gəl görüm.

Səməd Vurğun Osman Sarıvəlliyyə müraciət edir:

- Ayə, Osman, bu uşaqçün neyləmək olar, hə?
- Nə deyim, ay Səməd, gedib rayonda orta məktəbi

qurtarıb gəlsin, düzəldək ali məktəbə.

- Ayə, müsəlman balasıdır, getsə oxumayacaq. Nə eləsək gerek burada eləyək, Bakıda. Düzəldin axşam mək-

təbinə. Qoy burda oxusun.

- Ay Səməd, burda evi yox, eşiyi yox, harada qalacaq?

- Ayə, mehmanxanaların birində yer düzəldin, qalsın. İttifaqın hesabına...

Beləliklə, mən Bakıdakı 40 nömrəli fəhlə-gənclər məktəbinin onuncu sinfinə daxil oluram. Altı ay - Səməd Vurğun Yazıçılar İttifaqının sədrliyindən gedənə qədər - mehmanxanalarda qalıram.

Məktəbi bitirib universitetin filoloji fakültəsinə daxil oluram.

1951-ci ilin baharıdır. Elmlər Akademiyasının böyük salonunda poeziyamızda mücərrədlik mövzusunda belə bir müzakirə keçirilir. Təəssüf ki, əsas müzakirə obyektini Səməd Vurğunun poeziyasıdır. Bəzi alimlər, ədəbiyyatşünaslar, şairlər, hətta, tələbələr də Səməd Vurğunun bu və ya digər şeirindən misallar gətirir, şairi mücərrəd yazmaqda günahlandırırlar.

Səməd Vurğun rəyasət heyətində əyləşib, gərgin hallar keçirir. Artıq tək-tük qara telləri qalmış bəyaz saçını adətincə əlləriylə dəstələyib geri sığallayır. Özünü sakit göstərməyə çalışsa da bu, onun daxili həyəcanlarını, üzüntülü əhvali-ruhiyyəsini bir az da artıq büruzə verir. Qaşları çatılır, alnının qırıqları sıxlaşır, hiss edirsən ki, cavab verməyə hazırlaşır. Heç bir qeyd aparmasa da, natiqlərin çıxışını diqqətlə dinləyir, düşünür, yerində o tərəf-bu tərəfə çevrilir.

Söz Səməd Vurğuna verilir.

O, ağır addımlarla xitabət kürsüsünə tərəf gedir. Adətincə qollarını geniş açıb, xitabət kürsüsünün kənarla-

rından tutur.

Adama elə gəlir ki, bu vəziyyətində o, möhkəm dayaq nöqtəsi tapmışdır. Nəhəng salon lal kəsilmişdir. Diqqətlə qulaq asan adamların necə nəfəs aldığını da eşidə bilərsən.

Səməd Vurğun danışır.

Əvvəlcə mücərrədliklə bədii ümumiləşdirmə arasındakı fərqi izah edir. Bəzi nətiqlərin konkretlik adı altında poeziyamızı, sözün pis mənasında, oçerkizmə çağırıldığını dəlillərlə açıb göstərir. Qədim yunan poeziyasından Şekspirə qədər dahi sənətkarların şeirlərindən misallar gətirir. "Belə olsa, bəzi nətiqlərin fikri ilə razılaşsaq, Şekspirin sonetlərini mücərrədliyə ən layiqli nümunə kimi qəbul etməliyik" – deyir.

O zaman gənc şair, indi isə ədəbiyyatda orta nəsil adlanan biz – Bəxtiyar Vahabzadə, İslam Səfərli, Hüseyn Hüseynzadə, Qabil, Hüseyn Abbaszadə, Adil Babayev, Novruz Gəncəli, Aslan Aslanov və mən (Nəbi Xəzri onda Moskvada təhsildə idi), həmişə olduğu kimi, Səməd Vurğununu dövrəyə alıb Elmlər Akademiyasından çıxırıq. Sabir bağının qarşısında Səməd Vurğun dayanır, dahi şairin qüdrətindən və şöhrətindən çox kiçik, hətta bir qədər də miskin görünən o zamankı heykəlinə tərəf baxır. Zarafatla:

– Uşaqlar, gedək dərdimizi Sabirə deyək. O bizi hamıdan yaxşı başa düşər. Sabir ən böyük cəfəkeş olub, – deyir. Heykəlin yanında dayanırıq. Qəribədir, indicə çaldığı parlaq qələbəyə baxmayaraq, Səməd Vurğun fikrili, kədərli və qayğılı görünür. Papiros yandırır, sinə dolusu udduğu tüstünü kənara üfürüb, küskün təbəssümlə deyir:

– Hə, məni mücərrədlikdə təqsirləndirirsiniz. Amma mən danışanda yaman əl çalrındınız ha!

İçərimizdə ən çox dilli-dilavər sayılan Bəxtiyar Vahabzadə tez dillənir:

– Səməd Vurğun danışanda kim əl çalmaz ki? Siz heç danışmasanız da, tribunada dayanıb lal-dinməz baxsanız da, camaat əl çalacaq. Onda qalmış Səməd Vurğunun danışığı ola!

– Ayə, deyirsən yəni mən yalan danışsam, yəni doğru deməsəm də, mənə əl çalarlar?

– Çalarlar, Səməd müəllim!

Səməd Vurğun bir anlığa susur, alının qırıqları sıxlaşır, mavi sətinə xatırladan ulduzlu bahar səmasında bəyaz möhür kimi görünən ayı diqqətlə seyr etməyə başlayır. Sonra kibrit çəkib, onsuz da yanan papirosunu bir də yandırıb gülümsəyir...

Mən ellər oğluyam... səh.191-209.

Adil Babayev

Bir şeirin tarixi

Mən böyük bir sənətkarın adı ilə bağlı olan əziz bir xatirədən danışmaq istəyirəm. Mən xalq şairimiz Səməd Vurğundan danışmaq istəyirəm.

...1945-ci ilin payız günləri idi. Mən Tbilisidən Bakıya yenicə gəlmişdim. Başqa gənc qələm yoldaşlarımla birlikdə şeirlər yazırdım. Bizim hər birimiz yaşlı və təcrübəli yazıçıların sözünə, məsləhətinə böyük ehtiyac hiss edirdik. Onlar biz gənclərin yazıları haqqında fikir söyləyəndə, əsərlərimizin müzakirəsində iştirak edəndə bizim

üçün bayram olurdu.

Mən o zaman "Çinar" adlı bir şeir yazmışdım. Uzun müşahidənin və coşqun gənclik hislərinin məhsulu olan həmin şeirdə doğma vətəmindən didərgin salınmış, ömrü sürgünlərdə, zindanlarda keçmiş, nəhayət, Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycana, öz doğma kəndinə qayıtmış bir azərbaycanlının taleyi təsvir edilirdi. Şeir "Qocanın söhbəti" adı ilə "Kommunist" qəzetində dərc olunmuşdu. O, pis qarşılanmadı. Mən şeirin dərc olunmasına və oxucuların razılığını eşitdiyimə sevindim. Lakin bir neçə gündən sonra baş verən hadisə mənim fərəhimi, sevincimi qat-qat artırdı. Noyabr ayının 10-da "Kommunist" qəzetində "Mənim arzum" adlı bir şeir oxudum. Unudulmaz Səməd Vurğunumuzun bu şeiri mənə ithaf olunmuş və şeirin:

Daddımsa aləmin hər nemətini,
Dilbər guşələrdə ötdüsa ömrüm,
Dünyanın ən böyük səadətini
Bu boylu çınarın altında gördüm —
bəndi epiqraf qoyulmuşdu.

Ədəbiyyat aləminə təzəcə qədəm qoymuş bir gənc şair üçün bundan böyük xoşbəxtlik olardı mı? Mən, sətirləri dönə-dönə oxudum. Şairin hər bir sözü güclü şəfaq seli kimi könlümə axdı. Mən bu sətirlər arxasında el üçün döyünən, gəncliyi ürəkdən sevən, vətənpərvər sənətkarın ürək döyüntüsünü eşidirdim:

Sən ana torpağı qarış-qarış gəz,
Hər daşın altında bir gövhər axtar!
Eşqinə, qəlbinə yad ola bilməz
Vətən sevgisiylə yanan sənətkar!

Məncə, bu sözlər yalnız mənə deyil, bütün ədəbi

gəncliyə, bütün gənc sənət adamlarına deyilmişdir.

Bundan bir neçə gün sonra sevimli şairimiz məni Yazıçılar İttifaqına, öz yanına çağırdı. Biz ilk dəfə orada tanış olduq. O, məni öz kabinetinə apardı (o vaxt Səməd Vurğun Yazıçılar İttifaqının sədri idi). Məndən necə dolandığımı soruşdu, nə yazdığımı maraqlandı. Mən ona yeni yazdığım iki şeiri oxudum. Böyük şairimiz bunları bəyəndi: "Əsil lirikadır, çalış həmişə belə yaz! Burada xalq həyatının real təsviri də var, romantika da", — dedi. Sonra həmin şeirlərin üstündə o zaman "Ədəbiyyat qəzeti"nin redaktoru olan M.Cəfər yoldaşa bir neçə söz yazdı. Mən o əlyazmasını əziz xatirə kimi saxlayıb, son vaxtlar Nizami adına Ədəbiyyat muzeyinə vermişəm.

O vaxtdan etibarən biz tez-tez görüşürdük. Səməd Vurğun hər görüşəndə mənə gözəl məsləhətlər verər, yeni yaradıcılıq işinə ruhlandırırdı.

İndi o günlərdən on üç ilə yaxın bir vaxt keçir. Mən onlarca şeir, poema yazmışam. Lakin böyük şairin etimadını tamamilə doğrultmaq, onun arzusunu bütünlüklə yerinə yetirmək yenə də mənim üçün müqəddəs bir arzu dur. Böyük Səmədin şeirindəki aşağıdakı sözlər mənim dilimin əzbəri, yaradıcılığımın devizidir.

Şeir rübabını sən ürəklə çal,
Ürəksiz deyilən sözlər saxtadır.

Böyük sənətkarın bu sözlərinə əməl etmək bütün başqa şairlər kimi mənim də müqəddəs borcumdur.

Qalacaqdır dünyada... s.12-15.

**Görün, kimin haqqında və kimə müraciət edirdilər?!
(ixtisarla)**

...1940-cı ilin oktyabr ayında ordu sıralarından azad olub Bakıya qayıtdım. Böyük həvəslə yaradıcılığa başladım. Axı, çox yerlər görmüş, böyük təəssüratla vətənə qayıtmışdım.

Bu zaman Yazıçılar İttifaqında ölkə müdafiəsi ədəbiyyatı bölməsi yaratmağı qəət etdilər. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının katibi Zeynal Xəlilin tövsiyəsi ilə Səməd Vurğun məni yanına çağıraraq dedi:

– Sənin üçün iş tapmışıq, əsl əsgər işi...

Səməd Vurğunun əmri ilə Müdafiə ədəbiyyatı bölməsinin müdiri təyin edildim. Təəssüf ki, mənim “müdafiə” fəaliyyətim az çəkdi...

Müharibənin ikinci günü kitab və əlyazmalarımı yıxıb səliqəyə saldım. Əziz kiçik “balalarımı” ata-anama tapşırdım. Ailə üzvləri, qohum-qonşu, dostlarla vidalaşdım. Əsgərlikdən qayıtdığım yarım il deyildi ki, yenidən əsgər paltarları geydim...

1946-cı il oktyabr ayının 10-da Bakıya getmək üçün Çelyabinsk dəmiryol vağzalının kassasından biletdim...

Bakıda məni heç kəs qarşılamadı. Yenə də heç kəs mənə: “Xoş gəlmisən!” – deyərək üzümə gülümsəmədi. Vətəndə heç kimim qalmamışdı. Müharibə bizim ailəyə böyük zərbələr vurmuşdu. Ata-anam mənim həlak olduğum haqqında qara xəbəri aldıqdan sonra vəfat etmişdilər. Rəmanadakı evimizdə başqası yaşayırdı.

Mən öyrəndim ki, Səməd Vurğunun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının qərarı əsasında atam hər

ay Ədəbiyyat fondundan maddi yardım almış, atam vəfat etdikdən sonra anama yardım göstərmişlər. Anam vəfat etdikdən sonra isə Səməd Vurğun yetim, kimsəsiz qalmış kiçik qardaşımı Suvorov məktəbinə düzəltdi...

Mən 1947-ci ildə Bakıda Mirzə Fətəli küçəsinin 9-cu dar bir dalanındakı 2 nömrəli qaranlıq, kiçik bir evdə yaşayırdım. O zaman ilk dəfə yanıma gələn şair dostum Nəbi Xəzri mənim haqqımda yazdığı hekayədə evimi belə təsvir etmişdi: “Ev deyəndə ki, təkcə bir otaq idi. Otağa da ancaq bir çarpayı yerləşirdi. Təkcə bir kətil gözüme dəydi. Deməli, o, ancaq bircə qonağı qəbul edə bilirdi...”. Bundan dəqiq demək çətindir.

Burada, bu “quş yuvası”nda yaşamaq son dərəcə ağır idi. Mən nəhayət tap etməyib ev şəraitimin son dərəcə ağır və dözülməz olduğu haqqında Səməd Vurğuna məktub yazdım. Bir neçə gündən sonra axşam çağı mənzilimin qapısı döyüldü. Qapını açıqda gözlərimə inanmadım. Gələn Səməd Vurğun idi. Bunu heç gözləməzdim. Hörmətli şairi görək özümü elə itirdim ki, ona “buyurun” – deməyi belə unutdum. Bu boy-buxunlu adam kiçik otağıma güclə girərək bildi, başı az qaldı ki, tavana dəysin. O mənim keçirdiyim həyəcanı başa düşüb kədərlə gülümsündü

– Ayə, otağın məktubunda yazdığından da bərbaddır... Məktubunda ev şəraitini zəif təsvir etmişən. Çoxdanmı burada yaşayırsan?

– Bir il olar, – dedim.

– Ayə, bəs niyə susurdun?

Mən dinmədim. O narazılıqla başını bulayıb getdi...

Lap pərt idim. Məni tər basmışdı. Elə şaşırmışdım ki, nəzakət üçün ona çay təklif etmək belə ağılıma gəlmə-

mişdi.

Ertəsi gün üzündə yanıq izi olan, arıq, ortaboylu bir adam bizə gəldi. Özünü təqdim etdi:

—Çaparidze rayon Sovetinin sədri Məzahir Abbasov.

O dəqiqə bəzi şeylər yadıma düşdü. O, böyük Vətən müharibəsində şöhrət qazanmış, hərbi təyyarəçi, qəhrəman döyüşçü idi (hazırda alimdir. Böyük Vətən müharibəsinə həsr edilmiş elmi əsərlərin müəllifidir). Səməd Vurğun ona şeir həsr etmişdi. Bu misraları xatırladım:

Şərim qanadları tez tapsın onu,

Qardaşım Məzahir Həmid oğlunu...

Məzahir Abbasov otağıma baxdıqdan sonra kədərli başını buladı:

—Səmədin gileylənməyə haqqı varmış... İndi gedək sənə bu yaxınlıqdakı dalanda bir ev göstərəcəyəm.

Əvvəlcə bu söz məni sevindirmədi, öz-özümə dedim: "Yenə dalan, dalandan-dalana".

O, məni bir faytona mindirib Tolstoy küçəsinin 7-ci dalanına apardı, 3 nömrəli otağın qapısını açdı.

—Xoşuna gəlirmi? —deyə soruşdu.

Mən bildirdim ki, o zaman mənzil almaq məsələsi çox çətin idi. Fikirləşmədən dedim:

—Əlbəttə...

Bu, əvvəlki otağıma nisbətən xeyli genişdi, pəncərəsi də vardı. Mənə elə bil dünyanı verdilər....

Hər işim yaxşı gedirdi. Birdən yenə rüzgar dəyişdi, yenə başımın üstünü qara buludlar aldı. Böyük Vətən müharibəsində düşər olduğum qəzalara əlaqədar olaraq məni daxili işlər idarəsinə çağıraraq dindirirdilər. Əsas məqsəd bu idi: bəzi məsələlərdə onlara "kömək etmək", ən başlıcası Səməd Vurğuna qarşı çıxmaq, onu izləmək, böht-

tan atmaq.

Görün, kimin haqqında və kimə müraciət edirdilər?! Səmədə həyatı boyu minnətdar olan adama. İstəyirdilər ki, tale yollarına şeiriyyət nuru səpən şairin gülümsər gözlərindəki sevinc yox olsun. Yox, yox, qara külək nəhəng palıd ağacını yıxa bilmədi.

Məni sorğu-suala çəkən müstəntiq Artur Baxşiyevin bu sözləri indi də qulağımdadır:

—Səməd Vurğunun evinə gedin. Ona ağır həyatınızdan danışın. O, ürəyi rəhmlidir, kömək edər... Ona yeni əsərinizi oxuyun, elə edin ki, ürəyi sizə qızсын... Söhbətarası eşidəcəksiniz ki, o, millətdən danışır, pantürkistləri müdafiə edir və sonra... Bu sözləriniz bizə çox lazımdır...

Mən qəti etirazımı bildirdim:

—Mən belə işlə məşğul ola bilmərəm. Əgər razılıq versəm də, Səməd məni evində qəbul etməz, deyər ki, nasir deyiləm, əsərinizi nasirə oxuyun...

Baxşiyevin əlindən qurtarmaq isə çətindi. O, gah mənə qara-qorxu gəlir, gah da şirin dilə tuturdu. Mən nəhayət, ona dedim:

—Siz özünüzü də, məni də nəhaq incitməyin. Sözümdən döən deyilm. Mənim heç günahım yoxdur. Əgər mənə cəza vermək istəyirsinizsə, tez verin, Səməd Vurğunun bu məsələyə daxli yoxdur.

Bu sözlərimin təsiri olmadı. O, səsinə ucaltdı:

—Siyasət işletməyin. Onu bilin ki, bizə bir vətənpərvər kimi kömək etsəniz, əvvəlki kimi Yazıcılar İttifaqında işləyəcəksiniz. Bütün qapılar üzünüə açıq olacaq. Müharibədə başınıza gələn qəzalara görə heç kəs sizi narahat eləməz, sizə təzə ev verərlər...

—Mənə heç nə lazım deyil.

—Belə deməyin. Sizə çox şey lazımdır. Bilirik ki, Xəzər dənizini də çox sevirsiniz, tez-tez bulvarda gəzirsiniz, elədirmi?

—Elədir, məgər bu qadağandır?

—Qadağan deyil. Amma, bizə kömək etməsəniz, Xəzəri də görməyəcəksiniz, bulvarda da gəzməyəcəksiniz.

“Sırıb qol-qanadım yanıma düşdü”... Misirdə mənimlə görüşən amerikalını xatırladım. “O, gözəl Brodveylə məni tamahsızlandırıb satın almaq istəyirdi, indi bu işə uşaqlıq xatirəmlə bağlı, öz doğma, sevimli Xəzərim, öz bulvarımla məni şirnikləndirir ki... Eh, bulvar, Brodvey...”.

O, şəxsi qovluğumu çıxarıb dedi:

—Elə isə sizin məsələnlə məşğul olaq. Əvvələn, deyin görüm, niyə özünüzdü öldürmədiniz?

—Təkrar edirəm, kontuz idim, huşumu itirmişdim...

—Şahidin var?

—Yox, onları haradan tapım?...

Müstəntiq məndən əl çəkmir, tez-tez yanına çağırıb dindirirdi. Mən bir dəfə zinhara gəlib ona dedim:

—Mən həyatda çox şey itirmişəm. Qorxum yoxdur. Mənə nə cəza verirsiniz verin, məndən əl çəkin, dəfələrlə demişəm, yenə deyirəm, mən sizin tapşırığınıza əməl etməyəcəyəm.

Belə cavabdan sonra müstəntiq həmişəki kimi söhbətə dəyişdi, şəxsi qovluğumu açıb, əsirliyə aid olan məsələlər haqqında məni sorğu-suala tutmağa başladı...

Elə bu vaxtlar—1948-ci ilin sentyabrında Səməd Vurğunun köməyiylə mənə Pyatiqorski sanatoriyasına putyovka verildilər. Mən oraya çox nigaran getdim. Ürəyimdən qara qanlar axırdı.

Gözlədiyim kimi də oldu. Oradan qayıdandan sonra Yazıçılar İttifaqının nəşriyyat şöbəsinin müdiri Zanis mənə dedi ki, işdən çıxmaq haqqında ərizə yazım və həmin gün öyrəndim ki, “Mübahisəli şəhər” romanım çap olunmayacaq, guya əsərdə mübahisəli məsələlər var. “Əncir ağacı” adlı hekayəmi də “Revolusiya və kultura” jurnalının növbəti nömrəsindən çıxartdılar (1955-ci ildə vətənə qayıdandan sonra bu hekayəni “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində çap etdirdim). Bu zərbənin mənə haradan dəydiyini bildirdim. Əgər mən idarəmizə, xüsusən Səməd Vurğuna qarşı xəyanət etsəydim, təbii ki, mənə toxunmayacaqdılar və vəzifəmdə qalacaqdım... Başuma gələn əhvalatı isə heç kimə deyə bilmirdim. Ancaq ömür-gün yoldaşım Asyaya bu haqda danışmışdım. Mənə yeganə təsəlli verən o idi. O, həmişə sadələvhcəsinə: “Hər şey yaxşı olacaq”—deyirdi...

Hələ 1937-ci ildən bildirdim ki, qara siyahıya düşən adamları, gecə evdən qapalı, qara maşınla harasa aparırdılar. Mən də öz “gecəmi” gözləyirdim. Ancaq tərsinə oldu. Günün “günorta” vaxtı bir milis işçisi qapımı döyüb içəri girdi, salam verib dedi:

—Mənimlə getməlisiniz. İnciməyin, vəzifəm belədir.

—Çamadanımla getməliyəm?

O, başı ilə təsdiq etdi...

Yeddi ildən sonra üçüncü dəfə idi ki, doğma yurduma qayıdırdım (Qeyd edim ki, üç dəfə də Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında işləmişəm). Oxucu məni üzlü saymasın. Vətən şirindir...

Bu dəfə vətənə qayıdandan sonra ev məsələm asanlıqla düzəldi. İyirmi gün keçməmişdi ki, Süleyman Rəhimov, Əli Vəliyev və başqalarının köməyiylə mərhum Əy-

yub Abbasovun Füzuli küçəsi, 51 nömrəli (indiki Nizami) köhnə mənzilini mənə verdilər. Ev kiçikdi, münasib şəraiti yox idi. Ancaq o zaman bizim gözümüzə böyük görünürdü.

Ev məsələm düzəlmə kimi sibirli dostlarıma, birinci növbədə Georgi Markova məktub yazdım. O, məktubuma dərhal cavab verdi, işlərimin öz qaydasına düşdüyündən məmnun olduğunu bildirdi.

Bir dəfə Yazıçılar İttifaqına getdikdə Səməd Vurğunla görüşdüm. Ancaq... 1948-ci ildə onunla əlaqədar olan məsələ haqqında bir kəlmə də demədim. Bu, daha qorxudan deyildi. Elə zənn edirdim ki, Səməd bu sözə ya inanmaz və ya da məni düzgün başa düşməz. Elə düşünür ki, özümü ona şirin göstərmək üçün bu məsələni açıram.

Çox çəkmədi ki, bu sirr də açıldı. 1956-cı ilin aprel ayında M.C.Bağırov və başqalarının məhkəməsi gedirdi. Mən orada iştirak etməirdim. Elə həmin günlərdə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqına gələrkən mərhum Mehdi Hüseyn salamımı alan kimi dedi:

—Rudenko adını çəkdi.

Açığını deyim ki, SSRİ-nin baş prokurorunun adını eşitmək diksinən kimi oldum. "Görünür yenə də...". Mehdi özünəməxsus təbəssümlə mənə baxdı:

—Afərin, özünü igid kimi aparmısan. Səməd Vurğunun qabağında dağ kimi durmusan.

Məsələ mənə aydın oldu. Demə, Rudenko hansı sənədlər əsasında isə Səməd Vurğundan öləri məni incitdiklərindən xəbər tutmuş və bu barədə M.C.Bağırovu sorğu-suala tutmuşdu...

Məhkəmədə iştirak edənlərdən Cəfər Cəfərov, Osman Sarıvəlli, Nəbi Xəzri, Qasım Qasımzadə və başqaları

bu haqda danışib məni təbrik etdilər.

O zaman Səməd Vurğun ağır xəstə idi. Ancaq məhkəmədəki məsələni ona xəbər vermişdilər. Bir neçə gündən sonra şairin yaxın dostu, mənim iş yoldaşım Osman Sarıvəlli mənə dedi:

—Səməd sənin haqqında xoş bir söz eşidib, minnətdarlığını bildirmək istəyir. O, səni bağrına basıb öpəcək. Dedi ki, əgər əvvəllər bilsəydim ki, o, belə nəcib iş görüb, onun üçün nələr etməzdim...

Osmanın gözləri yaşırdı. Mən cəsarət edib Səməd Vurğungilin evinə getdim. Ancaq gec idi, səhhəti son dərəcə ağır olduğundan onunla görüşmək mənə qismət olmadı. Həkim icazə vermədi....

S.Vəliyev. "Qanadı sınmış quş da uçarmış". "Azərbaycan" j., 1988 №3, səh.90-109.

İsmayıl Şıxlı

Zamanla çarpışmada yanıb kül olmuşdu...
(ixtisarla)

Adətən xəstəni xəstəxanadan iki halda evə buraxırlar. Biri vəziyyəti yaxşı olanda, üzü bəri olanda, bir də ki əllərini təmiz üzəndə. Səməd Vurğunu da evə göndərmişdilər...

Osman Sarıvəlli dönüb yuxarı, qədim binanın naxışlı tavanına, mərmər pillələrə, sürəhilərə baxdı, köksünü ötürdü.

—Gərək köhnə evdən köçməyəydi. Bura ona düşmədi. Gələndən canı sağ olmadı.

Ayaqlarını güclə qaldırıb yuxarı çıxmağa başladılar...

Gəldiyimiz kimi də sakitcə otaqdan çıxdıq. Lal-kar pilləkənləri endik. Bütün yolboyu onun sifətindəki əzab-ağrılar, ümidini itirməyən qurğı gözlərindəki işartılar, xatirələrlə dolu təbəssümlər, vaxtsiz ağarmış saçlar, zamanın iztirabları, çarpışmalarla dolu qeyli-qallı həyatın üzünə saldıqı qırıqlar gözümün qabağından getmirdi. O, qocalmışdı, yaman qocalmışdı. Qocalmışdı yox, zamanla çarpışmada yanub kül olmuşdu. Ağarmış saç-saqqal sönmüş odun üstünə qonmuş külü xatırladırdı, bədəni sönməyə hazırlaşan vulkana bənzəyirdi. Səməd Vurğunun ömür karvarı əbədi səfərə hazırlaşdı, gedər-gəlməz bir səfərə...

Bir gün maarif şöbəindən göstəriş gəldi ki, üstündə "üç bahadır" şəkli olan dəftərləri yığın. Orada şura hökumətinin və firqənin əleyhinə şüar var. Dəftərləri yığdıq...

Azacıq sonra rayon mərkəzindən göstərişlər gəlməyə başladı: "Filan şair xalq düşməni çıxıb, şəklini kitabdan cırın". Baxırdıq. Çoxunu cırmağa əlimiz gəlmirdi. Üstünə kağız yapışdırırdıq, ya da sadəcə həmin vərəqi qatlayırdıq. Sonra bir-birimizdən ehtiyatlanmağa başladıq. Hiss etdik ki, kimsə bizi izləyir, kimsə hər şeyə göz qoyur, kimsə hər şeyi harasa xəbər verir. Elə bil insanların səsini almışdılar...

Qəzetləri oxumaq olmurdu. Hər gün bir adam "xalq düşməni" çıxırdı. Sözü düzü mən o zaman bunları başa düşmürdüm. Daha dəqiq desək deyilənlərin hamısına inanırdım və elə zənn edirdim ki, deyilənlərin hamısı düzdür. Amma atam fikirli-fikirli gəzirdi. Deyib danışırmı, hərdən köks ötürür, dalğınlaşırdı. Bir gün "Kommunist" qəzetini oxuyub mənə verdi. Baxdım: "Bəzi yoldaşların (M.K.Ələkbərli, S.Vurğun) çürük liberalizmi üzün-

dən əclaf Tağı Şahbazi Simurq, Ə.Cavad, B.A.Talıblı Yazıçılar İttifaqında uzun zaman qalaraq sovet yazıçısı adından istifadə etmiş və öz "bədi" əsərlərinə rəvac verməyə müvəffəq olmuşlar". (1937, 3 iyul). Atam "Averbaxçılığın kökünü kəsəlim" adlı bu baş məqaləni oxuduqdan sonra lap məyuslaşdı: "Səmədi tutmasalar yaxşıdır" — dedi və daha da qüssələndi. Doğrudan da heç nəyə və heç kimə etibar qalmamışdı. Atam Səməd Vurğununu düşünərək bir məsəl də çəkdi: "Yetimin ağzı aşa çatanda başı daşa çatır". Deyəsən, mənim yarıuşaq təfəkkürümdə yavaş-yavaş oyanış başlayırdı: "Axı, Səməd Vurğununu niyə tutsunlar? Mən onu görmüşdüm, xalq onu sevirdi, camaat hazır idi ki, onu əl üstündə gəzdirsin. Heç elə də adamdan xalq düşməni olardımı?". Sonra da öz-özümə cavab verirdim. "Bəs Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq necə oldu? İndiki zamanda "xalq düşməni" olmağa nə var?" Qəzetləri gözdən qoymurdum. Görürdüm, dünən ifşa edən, bu gün özü ifşa edilir. Kim bilir, bəlkə, Səməd Vurğun "dünən dövrən sürən, bu gün can verir" misralarını elə bu vaxt düşünmüşdü. Doğrudan da dünyaya etibar qalmamışdı. Heç kəsin axşam yatıb sabaha salamat çıxacağına ümid qalmamışdı. M.K.Ələkbərli artıq yox idi. Onun yerinə Seyfulla Şamilov gəlmişdi. Gözünü açmamış onun da üstünə düşmüşdülər. "Yüksək, prinsipial yaradıcılıq məsələləri əvəzinə bəzi yazıçılar arasında ailəçilik, yaltaqlıq, tərəf saxlamaq, məişət pozğunluğu intişar tapmışdır. Ailəçilik murdar bir şəkil — yerliçilik xarakteri alır. Prinsipsiz qruppaçılıq ən iyrənc formalara girir. İttifaqın sədri Şamilov və katibi Səməd Vurğun nəinki bu qruppaçılıqla mübarizə edirlər, hətta öz hərəkətləri ilə buna meydan verirlər" (Bax: "Ədəbiyyat qəzeti", 1937, 3 iyun). Qərribə

zaman idi. Heç kəs ittiham edəne demirdi ki, dediklərini sübut elə. Hamu taqsırlandırılanlara deyirdi ki səhvini boynuna al....

Bir gün yazdığım bir şeiri bəhanə edərək, Yazıçılar İttifaqına getdim (Fioletov küçəsi). Cəsarətsiz addımlarla ikinci mərtəbəyə qalxdım. Otaqların qapısını bir-bir aralayıb gözlərimlə Səməd Vurğunun axtardım. Heç yerdə görmədim. Ürəyimə gəldi ki, başında bir iş var. Məyus halda geri döndüm və pilləkənin başında gülüş eşidib ayaq saxladım. Qanrılib geri baxdım və gördüm ki, Səməd Vurğun bir dəstə yoldaşları ilə gəlir. Elə bil dünyanı mənə bağışladılar. Yol verdim. Yanımdan ötüb keçdilər. Birdən Səməd Vurğunun baxışlarını üzümdə hiss etdim. Deyəsən, məni tanımışdı.

— Ayə, xoş gördük.

— Xoş gördük, Səməd qağa.

— Gəldinmi?

— Gəldim.

— Bə, niyə xəbər eləməyibsən, bəlkə sözün zadın var?

— Yox, Səməd qağa, hər şey qaydasındadır, çox sağ olun, oxuyuram...

— Harda?

API-də.

O, azacıq fikrə getdi və birdən:

— Cəfər Xəndana deyərəm, gözü üstündə olar, — dedi. — Bə, nə yaxşı gəlmişdin?

— Elə belə, sizi görmək istəyirdim.

Deyəsən, fikrimdən keçənləri duydu və gülümsündü. Elə bil "qorxma, hələ başım salamatdır" demək istədi.

Aşağıdan onu səslədilər. Səməd Vurğun tələsik əl verib "gəldim, Arif" — dedi və pillələri endi.

Mən onların arxasınca getdim. Qulağıma dəyən sözlərdən başa düşdüm ki, dəstədəkilərdən biri Sabit Rəhmandır, o biri isə Məmməd Arif. Qalanlarını tanıya bilmədim. Sabit Rəhmanın "Pozğun" hekayələr kitabını, bir də 1936-cı ildə Yazıçılar İttifaqında "Naturalizm və formalizm əleyhinə" keçirilən müşavirənin materiallarını "Ədəbiyyat qəzeti"ndə oxumuşdum. Orada Sabit Rəhmanı naturalizmdə ittiham edirdilər. Məmməd Arif haqqında da çox eşitmişdim. Hələ orta məktəbdə oxuyanda müəllimlərimiz deyirdilər ki, o ən vicdanlı tənqidçidir. Bəzi məqalələrini də özüm oxumuşdum. Onlar deyə-gülə də niz sahilinə getdilər. Mən isə instituta qaçdım və Səməd Vurğunun gözələrlə gördüyümü yoldaşlarıma dedim...

Hər gün müxtəlif xəbərlər eşidirdik. Biri deyirdi ki, "Lenin ordeni" olduğuna görə Səməd Vurğunun tuta bilməzlər. O biri deyirdi "yoldaş Stalin özü telefonla Mir Cəfər Bağirovdan Səməd Vurğunun soruşub, ona görə Bağirov ona toxuna bilmir". Bir başqası da deyirdi ki, "Səməd Vurğunun hər axşam NKVD-yə çağırılıb səhərə qədər saxlayırlar. Hər şey hazırdır, bu gün-sabah tutacaqlar. Birçə kağızlara Bağirovun qol çəkməyi qalıb". Bu sözləri eşidəndə səhih xəbər bilmək üçün kursumuzda oxuyan şairlərin yanına qaçırdıq. Nazim qulağıma pıçıldaırdı ki, Səməd Vurğunun ən çox əleyhinə gedən Məmməd Sadıq Əfəndiyevdir. Qəzetlərdə isə qərībā məqalələr çıxırdı. Qələm yoldaşları bir-birilərini ifşa edirdilər...

Bir gün Cəfər Xəndan mühazirəyə gülə-gülə gəldi. Dərsi başlamazdan əvvəl adətı üzrə başını yana atdı, əli ilə saçını yana sığalladı, səsi titrədi.

— Səməd Vurğun məqalənin acığına (şairin əleyhinə yazılmış bir məqalə nəzərdə tutulur-red.) bir həftəyə

"Bəsti" adlı poema yazıb. Növbəti nömrədə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çıxacaq.

Kişi sözünü qurtarmamış atılıb ayağa qalxdıq, əl çalmağa başladıq. Cəfər Xəndan alqışların sürəkləndiyini görüb özünü itirdi. Elə bil nədənsə ehtiyatlanaraq diksinib ayıldı. Qaş-qabağı töküldü. Hiss etdik ki, belə şad xəbərin bu cür qarşılınmasından özünü itirdi. Sınıfdə baş verən bu hadisəni eşitsələr, kim bilir, bəlkə, onun özünə də pis olardı?!

Xaqani küçəsində təzə ev istifadəyə verildi. Bülbül, Ordubadi, Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm, Mikayıl Rəfil kimi ziyalılar bu təzə evə, yeni mənzilə köçdülər. O illərdə iyirmi altı yaşına çatmışlar döşəməmişdilər, indiki heykəllər yox idi...

Bağ istirahət yeri idi. Balıqçulaqları adamın ayaqları altında xışıldayanda elə bilirdin dəniz sahilindəsən. Səməd Vurğunu tez-tez burada görürdük. Yorulanda oturub dincəlir, ya da damağında papiros, əlində təsbeh bağda hərlənirdi. Biz də kənardan onu oğrun-oğrun süzürdük. Qəribə vəziyyət əmələ gəlmişdi: bizdən oxuyan şairlər əllərinə təsbeh alanda bilirdik ki, Səməd Vurğun təsbeh gəzdirir. Şairlərimiz buxara papaq qoyanda bilirdik ki, Səməd Vurğuna oxşamaq istəyirlər, yaqin ki, o da belə papaq qoyub. Şairlərimiz papirosu dəyişəndə bilirdik ki, Səməd Vurğun da "Kazbek"dən "Koroğlu"ya keçib. Həmmə Səməd Vurğun olmaq istəyirdi. Bunu müəllimlərimiz də görürdülər. Hətta bir dəfə Əli Sultanlı zarafatla dedi ki, "hamınız Səməd ola bilərsiniz, amma Vurğun ola bilərsiniz".

Bəli, Səməd Vurğun artıq əlçatmazlığın zirvəsinə çevrilmişdi.

Amma özü demişkən şair olmaq böyük dərd idi...

Bir gün Əkrəm Cəfər müəllim dərsə çox bikiş gəlmişdi. Bizə "Dilçiliyə giriş"dən dərs deyirdi, çox şad-xürrəm adamdı. Həmişə də böyük bir ehtirasla akademik Mərrədan danışdı. Bilirdik ki, onun tələbəsi olmuşdur. O, sinfə girəndə zil səslə zarafata başlardı. Biz bu zarafatın seyrindən ayılanda görürdük ki, dərs keçirik, xəbərimiz olmadan Əkrəm müəllim mühazirəni zarafatçıya başlayıb. Amma bu dəfə dinib-danışmadı. Xeyli sükut içində məlul-məlul dayandı. Birdən köksünü ötürdü:

—Uşaqlar əlifbamızı dəyişmək istəyirlər.

Heç nə başa düşmədik.

—1928-ci ildə ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçdik. Cəmi onca ildir. İndi də deyirlər ki, rus əlifbasına keçin.

Susdu. Elə bil bizim bu xəbəri necə qarşılayacağımızı gözlədi. Başa düşdü ki, çaşmışıq, heç nə anlaya bilmirik.

—Buna dözmək olmaz, buna yol verməməliyik!

Elə bil üstümüzə su ələndi. Səsimizi çıxartmadıq. Həmmə müəllimin cəsarəti bizi çaşdırmışdı, həmmə də məsələnin mahiyyəti...

Şəhərə pıçpıç düşmüşdü. Ancaq heç kəs səsinə çıxdı bilmirdi. Biz təzə xəbər eşitmək üçün şair yoldaşlarımızın başına toplaşır, yazıçıların nə dediyini bilmək istəyirdik. Onlar da ehtiyat edir və bir söz söyləmirdilər. Bir gün Böyükağanın üstünə düşdüm. O məni kənara çəkdi:

—Yazıçılar neyləsin, —dedi — iki gün bundan qabaq Bağırov onları yanına çağırıbmış, guya fikir soruşub, məsləhətləşmək istəyirmiş. Üzünü hamudan çox hörmət etdiyi

Məmməd Səid Ordubadiyə tutub soruşur:

—Səid, fikrin nədir?

—Ay Mir Cəfər, mən hələ ərəb əlifbasından latına keçə bilməmişəm. İndi də rus əlifbasını qəbul edirsiniz, heç bilmirəm, dalınızdan necə çatacağam.

Bağırovun əl-ayağı əsir:

—Kəs səsini, qoca kaftar!

Kişini bihörmət edir, qalanlarını da qovur. Suları süzülə-süzülə qayıdırlar, indi başa düşdünmü?

Bir gün də eşitdik ki, şair Abdulla Fəruq Mir Cəfər Bağırova böyük bir məktub yazıb ki, ərəb əlifbasından latına keçməklə xalqımız min illik tarixindən, ədəbiyyat və mədəniyyətindən məhrum oldu. İndi yenicə təzə əlifbaya alışırıq, bunu da əlimizdən alırsınız. Xalqın əlifbasını tez-tez dəyişdirmək ən böyük cinayət və xəyanətdir. Sizin əlaltılarınız da bunun əleyhinədir, ancaq qorxularından səslərini çıxarda bilmirlər.

Məktub bomba kimi partladı. Mir Cəfər cin atına mindi və şairi, ümumən yazıçıları, çək-çevirə saldı:

—Bunu kim yazdırdı? Millətçi Səməd Vurğunmu? Yoxsa qohumun Rəsul Rzanın tapşırığını yerinə yetirib-sən?

Aləm bir-birinə deydi. Yazıçılar İttifaqında "NKVD" sədri Teymur Yaqubovun iştirakı ilə üç gün qapalı iclas oldu. Şair yoldaşlarımız Tələt və Böyükağa orada iştirak elədilər. Onlar bizə söylədilər ki, orada tufan oldu. Hamını millətçilikdə, pantürkizm və panislamizmdə, xalqa xəyanətdə ittiham elədilər...

Əkrəm Cəfər müəllim bir neçə gündən sonra növbəti dərslə müəhazirəsini oxumadı.

—Durun, bir yerdə Akademiyaya gedək, —dedi. —

Orada böyük iclas olacaq. Əlifbanın dəyişdirilməsi haqqında rəy sorğusu gedəcək. Xalqın fikrini bilmək istəyirlər. Biz də öz fikrimizi deməliyik.

—Deyəcəyik, istəmirik!!

Çilgınlıq və səs-küylə yola düşdük.

Qaranlıq qarışırdı. Hava bozarmışdı. Sabir bağındakı ağaclar yarpaqlarını töküb çıpaqlaşmışdılar. Külək çisəli yağışı adamın üzünə çırpırdı. Biz yarımqaranlıq iclas salonuna daxil olanda da soyuqluq duyduq. Bina da soyuq idi, iclas da. Bizdən başqa da gələnlər var idi. Başa düşdük ki, rayonlardan da adam çağırıblar. Xeyli gözlədik. Çılçaqları yandırdılar. Zal da, səhnə də işıqlaşdı. Gördük ki, səhnədə yazı taxtaları var. Divarboyu cədvəllər asılıb. Lap qabaqda, zala yaxın yerdə, təxminən üç-dörd kv. metr həcmində bir kağızda iri hərflər yazılıb. Fikrimizi toplayana qədər rəyasət heyəti adamla doldu. Səməd Vurğun da, başqa yazıçılar da burada idilər. Lap qabaqda, sədrin yerində, Teymur Yaqubov əyləşdi. O gödəkboylu, dolubədənli, qarayanız bir adam idi. Zil qara saçını yan daramışdı. Küncdə, lövhələrin yanında, bir adam büzüşüb oturdu. Bu Davud Quliyev idi. Dil alimi idi. Dərs kitabları vardı. Səməd Vurğun da ondan bir az bəridə əyləşdi. Deyəsən, bu heç rəy sorğusuna oxşamırdı.

İclas başladı.

Əvvəlcədən hazırlanmış, rayonlardan gətirilmiş iki-üç adam çıxış etdi. Sonra kimsə xitabət kürsüsünə qalxdı. Ağzını açan kimi başa düşdülər ki, onların dediyini deməyəcək. Teymur Yaqubov dərhal onun sözünü ağzında qoyub aşağı düşürtdü. Əkrəm müəllim də, oturanların çoxu da yerlərində qurcalanırdılar. Bunu hiss edən Teymur Yaqubov qəzəblə ayağa qalxdı.

—Biz bura millətçiləri dinləməyə gəlməmişik, xalqın səsinə eşitməyə gəlmişik. Eşitdiniz ki, xalqın nümayəndələri çıxış edib, rus əlifbasına keçməyi zəruri hesab etdilər. —Üzünü Davud Quliyevə tutdu. — Artıq vaxt itirmək lazım deyil, başlayın!

O, ayağa qalxdı, əlinə uzun çubuq aldı və əlifba yazılmış lövhəyə yaxınlaşdı.

Hər şey aydın oldu. Heç bir rəy sorğusu aparılmıyacaqdı. Rus əlifbasına keçilmək qərara alınmışdı. İndi söhbət ondan gedirdi ki, hansı hərfi necə yazmaq lazımdır.

Davud Quliyev xeyli danışdı. Onun tərtib etdiyi layihəyə görə əlifbamızda "ya"-я, "yu"-ю, "ye"-е, "ş"-ш, "ts"-ц, myakki znak da olmalı idi. Çıxışlar başladı. Yeni tərtib olunan əlifbanın tərifini göyə qaldırdılar. Gözüm Səməd Vurğundaydı. Kişi yerində otura bilmirdi. Elə hey aramsız papiros sümürürdü. Teymur Yaqubov da papiros sümürürdü.

Axıra yaxın Səməd Vurğun dözmədi. Papirosun kötüyünü külqabına atıb ayağa durdu. Əvvəlcə çubuq götürdü, sonra təbəşir. Yazı taxtasına yaxınlaşdı. Üzünü Davud Quliyevə tutdu:

—De görüm, əlifbamızda "y", "a", "u", "e" hərfləri olduğu halda əlavə "я", "ю", "е", hərflərinə nə ehtiyac var? "ш", "ц" kimi hərflər nəyə lazımdır? Bunlar dilimizi ağırlaşdırmırmı? Təlimi çətinləşdirməyəcəkmi? Gəlin əməlli-başlı fikirləşək. Əlifbada hərflərin sayı nə qədər çox olsa, dilimizin fonetik xüsusiyyətləri bir o qədər ağırlaşacaq və buna görə gələcək nəsil bizim cəmdəyimizə tüpürəcək.

—Bizim məqsədimiz dilləri yaxınlaşdırmaq və rus

dilinin öyrənilməsini asanlaşdırmaqdır.

—Bəs öz dilimiz? — Səməd Vurğun səsinə ucaldı. Görünür, Davud Quliyevin cavabı onu əsəbiləşdirmişdi. — Onda qoy ruslar da öz əlifbalarına "ə", "ö", "h" hərflərini əlavə etsinlər!

—Onların buna ehtiyacı yoxdur!

Arxada gəzinən Teymur Yaqubov diksindi və qabağa gəldi.

—Nə demək istəyirsən, Səməd?

—Demək istəyirəm ki, artıq hərfləri qəbul etmək lazım deyil.

—Alimlər bu işi səndən yaxşı bilirlər.

—Bilsələrdi, bizi bu günə qoyub əlifbanı dəqiqədə bir dəyişməzdilər. İndi ki, dəyişirlər, dilimizin fonetik xüsusiyyətlərini unutmazdılar. Qoşa səsləli hərflər əvəzinə heç olmasa "sağır nun" hərfini əlifbamıza daxil edərdilər.

—Yenə, deyəsən, millətçilik damarın tutub?

Bu sözlərin ciddi, yoxsa zarafatla deyildiyinin fərqinə vara bilmədik. Bircə onu gördük ki, Səməd Vurğun təbəşiri hirsle yazı taxtasına vurub yerinə keçdi. Əlləri əsə-əsə "Kazbek" qutusunu açıb papiros yandırdı. Sifəti tüstü-duman içində itdi...

Onun təklifi keçmədi. Keçə də bilməzdi. Yuxarıdan verilən göstəriş beləydi: hər şey rusların mənafeyinə qurban verilmirdi. Elə akademik Marrın nəzəriyyəsi də buna xidmət edirdi. Vahid bir dilə—kommunizm dilinə—rus dilinə doğru getmək. Həmişə, hər yerdə olduğu kimi, müsəlman dünyası qabağa düşmüşdü...

Səməd Vurğunun evindən çıxanda heç birimiz dinmədik. Dinib nə deyəydik. Kişi göz qabağında çraq kimi sönürdü! Ayrıldıq. Məmməd Şıxlı ilə Osman Sarıvəlli yol-

daşla gedəsi oldular. Ayaq saxlayıb arxalarınca baxdım. Yerləşləri də ağurlaşmışdı, özləri də. Osman Sarıvəllinin elə bil beli əyilmişdi. Mən də sərsəm kimi idim.

May ayının 27-də, saat yeddi otuzda Səməd Vurğun gözlərini əbədi qapadı. Bu xəbər bütün Azərbaycana, ölkəyə yayıldı. Mən bu xəbəri Soçidə eşitdim. Ömrümdə ilk dəfə istirahətə gedirdim. Kaş getməyəydim, qayıdıb dəfnə çata bilmədim.

Mən Bakıya gələn kimi, axşam çağı, günəşin qürub etdiyi vaxt şairin məzarının üstünə getdim. Darvazadan içəri girəndə xiyabanın yuxarı başında, dağ kimi qalaqlanmış gülləri və bir də bu güllərin arxasında ucalıb gülməyənlər şairin şəklini gördüm. Titrəyə-titrəyə, gözlərim dolub boşala-boşala, ağır addımlarla qəbrə yaxınlaşdım. Qəbrə yox, gül dağına. Əlimdəki çiçəkləri bu gül dağının üstünə səpələdim. Ətraf sakit idi. Qəbristanlığın qəribliyi havaya hopmuşdu. İnsan azca vahimələnirdi...

Birdən, doğrudan da, vahimə məni basdı, başımın tükləri biz-biz oldu.

Güllərin arxasından, qəbrin baş tərəfindən pərişan, ağ saçlar göründü. Mənə elə gəldi ki, qəbir tərpəndi Səməd Vurğun ayağa qalxdı və öz şəklinin aşağısında dayandı. Gözüm alacalandı, sarsıldım. Reallıqla vahimə arasında qaldım. Amma yanıqlı bir səs məni özümə gətirdi. "Əlli yaşı tamam olmuşdu. Altmışdan isə cəmi altmış beş gün yaşadı, mənim belimi sıdıran qardaşım". Ayıldım, tamam ayıldım. Güllərin arxasından çıxan Mehdiqan müəllim idi, şairin böyük qardaşı Mehdiqan!

*İ.Şıxlı. Nə böyük dərd imiş şair yaranmaq.
"Azərbaycan" j., 1990 №5, səh.4-62.*

Məmməd Araz

Şair haqqında düşüncələr

Nə qədər çalışıram, Səməd Vurğunu gördüyümdən ayrı cür təsəvvür edə bilmirəm. Mənə elə gəlir ki, o, heç vaxt yorğun, düşkün qoca olmazdı. Yetmiş yaşında da eləcə: 1950-55-ci illərdə gördüyüm kimi, səsi xitabət kürsülərini titrədən, odlulovlu, məntiqi aydın, qeyri-adi təfəkkür tərzilə ədəbiyyatda toxunulmamış səhifələri açır, fiziki cəhətdən bir ordunu yürüşə aparmağa qadir görkəmdədir.

Bəzən özümü məcbur edib taleyin belə bir xoşbəxtliyinə nəşib olmaq istəyirəm. Səməd Vurğunun qocalığını təsəvvürümə gətirirəm: qeyri-adi xarici görkəm yalnız iki işıqlı planeti xatırladan – daha heç bir şeylə müqayisə edə bilmədiyim gözlər! Bircə o gözlərə baxmaq bəsdir ki, deyəsən: bu insan bir xalqın müdrik cəhətlərini özündə cəmləşdirən ağsaqqaldır. Onun yerisi yer titrədir, onun duruşu daima yanan vulkan dağını xatırladır. O, şeir oxuyur, çaylar, bulaqlar, quşlar, ağaclar nəfəsini içinə çəkib, ildırımlar qəzəbsiz, buludlar hikkəsiz, dənizlər fırtınasız. Bir neçə dəfə yaxından görmüşəm, çıxışlarını dinləmişəm. Xüsusilə, 1952-1955-ci illərdə Yazıçılar İttifaqının "Natəvan" adına klubunda odlulovlu çıxışlarını dinləmək mənə də nəşib olub. Mərhum alim Cəfər Xəndan məruzə elədi, məruzə ətrafında qızgın mübahisə başladı. Səməd Vurğun şeirimizin ümumittifaq miqyasında yerindən, çəkisindən və bəzi qüsurlarından danışdı. Bəzi çıxışı eləyənlərə üzünü tutub dedi ki, balam, aladağdan-qaradağdan misallar gətirirsiniz, bizim poeziyamızın uğurlu addımları azdı, niyə bunlardan bizim cavan

yazıçılar öyrənməsin? (Bir neçə qələm dostumun adını çəkdi və sonra dedi: qoy bir dəfə qeyri-təvazökarlıq edim). Axı bu poeziyanın Səməd Vurğununu da var, "Va-qif"-i o yazıb. O vaxt nəynən əlaqədarsa bu aforizm dilindən qopdu. İndiki kimi yadımdadır: "Kiçik xalqın böyük şairi olunca, böyük xalqın kiçik şairi olasan". Bəli, Səməd Vurğun bunu dedi.

1954-cü ilin iyun ayında V.İ.Lenin adına API-də olan bir görüş də tam dəqiqliyi ilə yadımdadır. Mən o vaxt API-nin coğrafiya fakültəsini bitirmişdim. Dövlət imtahanlarını vermişdik. Diplomun yazılıb verilməsini gözləyirdik. İnstitut S.Vurğununu görüşə çağırmışdı. Mehdi Hüseynlə ikisi gəlmişdi. Akt salonu ağzınacan dolu idi. Cərgələr arasında tələbələr ayaq üstə durmuşdular. Salonun qapısını bağlamaq mümkün deyildi. Dəhlizdə bəlkə salondakından çox tələbə var idi. Bütün institut axıb gəlmişdi. Hamı böyük sənətkarı görmək, səsinə eşitmək istəyirdi. Milis nəfərlərinin gəlişi də içəri girmək istəyən axının qarşısını ala bilmədi, nəhayət, deyim ki, qapını birtəhər bağladılar. Lakin dəhliz və pilləkənlərdən içəri gəlmək istəyənlərin zərbindən nəhəng qoşa qapı çərçivəsindən çıxdı. Bundan sonra Rəyasət Heyətində oturan institut rəhbərlərinin narahatlığına baxmayaraq, hamı sakitləşdi. "Günahkarlar" yığıncağın sonuna qədər dəhlizdə ayaq üstə dayanıb salonu dinləyir, içəridə olan xoşbəxtlərlə birlikdə əl çalırdılar. Müxtəlif çıxışlar, hətta uzun-uzadı məruzələr də oldu. Məncə, bu uzun gecə heç kəsi yormamışdı. Gecəni institutun ilk partiya təşkilatının katibi, görkəmli alim, mərhum Tələt Əfəndiyev idarə edirdi. Axırda, Səməd Vurğundan əvvəl Mehdi Hüseynə söz verildi. Onun bir sözü indiye qədər beynimdə

həkk olunub qalır. Altmışın illərdə (daha dəqiq 1961-ci ildə) Mehdi müəllimə API-dəki həməni çıxışını xatırlatdım. Dedi ki, "Görüş yadımdadır. Nə dediyim yox". Mehdi Hüseyn demişdi: hər bir xalqın ədəbiyyatında elə yazıçılar var ki, birdən onların bir neçəsini ədəbiyyatdan götürsən, qətiyyəni yeri görünməz. Lakin elə tək-tük sənətkarlar var ki, onların birinin yoxluğu ilə bir xalqın ədəbiyyatında uçurum əmələ gələr. Bizim müasir Azərbaycan ədəbiyyatı üçün Səməd Vurğun belə sənətkar, belə şəxsiyyətdir. Onsuz bizim ədəbiyyatdan danışmaq mümkün olmazdı. Çıxışının bir yerində dedi: "Mən dostumun sənət yolunda ağarmış saçlarına baxıb fəxr eləyirəm". S.Vurğun söz atdı: "Ayə, mənim saçıma baxıb özünün qara saçına fəxr eləmə. Məndən ikicə yaş kiçiksən". Şair "Avropa xatirələri"ndən oxudu. Mənim zənnimcə, heç bir aktyor Səməd Vurğun şeirlərini onun özü qədər gözəl oxuya bilməz. Böyük sənətkarın gözəl kişi görkəmi, nurani siması, heç kəsə bənzəməyən səsi də şeiri doğma-laşdırırdı. Ona çoxlu suallar verilmişdi. Sualın biri üzərində ətraflı dayandı. Bir həvəskar gənc şair üçün bunlar bir müəllim söhbəti idi. Şübhəsiz, yaddaşıma yazılmalı idi.

Sual belə idi: Siz niyə müasir mövzuda pyeslər yazmırsınız? Ustad sualı oxuyub üzünü salona tutdu:

Siz müasir mövzu nəyə deyirsiniz? İşıq yandı-söndü, səhnə açıldı. Təzə bir mədəniyyət evinin tikilişi göründü, budurmu müasirlik? S.Vurğun üçün böyük hadisələrsiz, böyük xarakterlər toqquşmalarından kənar mövzu yoxdur. "Vaqif" niyə güclü çıxıb? Və indi də müasir deyilmi? Çünki buradakı hadisələr böyük mübarizə meydanında baş verir. İki briqadirin səhnədə şeirləşməsindən də pyes yazmaq olar. Ancaq hünər lazımdır. Mövzunun təzəsi,

köhnəsi yoxdur. Yazıçı münasibətinin təzə-köhnəliyi var. Axşam saat 12-yə işləyirdi. Heç kəs görüşün qurtarmasını istəmirdi. Şairin tələbələrə müraciətlə deyilən ata məsləhətindən təkrar-təkrar dinləmək istəyirdi. Heyif ki, o zaman maqnitofonum yox idi. Nə qədər müdrik kəlam yazılmamış qaldı. Sənətkarın şəxsiyyəti ilə yaradıcılığının vəhdətindən çox yazılıb. Bunlar ayrılıqda bir körpünün bu və o biri sahilə birləşən uclarıdır. Əslində, elə körpü bu birləşmə deməkdir. İki sahili birləşdirən keçid körpüdür. Bu, şəxsiyyətlə istedadın vəhdətinə tətbiq edildikdə sənətkarın yaradıcılıq həyatıdır. Böyük sənətkarlarda (o cümlədən Səməd Vurğunda) bunların arasında suayırıcı çəkmək çətindir. Şəxsiyyət dağdır – ondan çaylar baş götürür. Dağ çayı dağın fiziki-kimyəvi əlamətlərini götürüb gedir. İnsan cavanlığa qayıtmır, dağ çayı da dağa. Çay uzarub gedir. Şəxsiyyət zaman keçdikcə qocalıb ömrünü tapşırır. Artıq yeriyən, danışan-gülən fiziki varlıq-sənətkar yoxdur. İkinci, əsl ömür, yaradıcılıq ömrü başlayır. Burada yada düşür: “Məni yelkən kimi qərqsətsə də dəryada zaman, Vurğun öldü deməyin, bir əbədi sənəti var”. Onun bütün şeirlərini, poema və pyeslərini, adi çıxış və müsahibələrini bir də gözdən keçirin. Onun çəkinə-çəkinə, qorxa-qorxa dediyi söz yoxdur. Onun sənətinin bünövrə daşı inam və cəsarətdən ibarətdir. Poeziya, ümumən sənət çox mətin bir varlığın övladıdır. Burada fiziki güc və cəsarətdən söhbət getmir. Çox div gövdələrin özləri ağırlığında zəif əsərlər yazdığına misallar gətirmək mümkündür. Söhbət sənətkar cəsarətindən, sənətkar şəxsiyyətindən gedir. S.Vurğunun bircə çıxışını dinləmək bəs idi ki, deyəsən: O, dünyanın xitabət kürsüsündən danışır. O, çiyinlərini Yer kürəsinin məhvərinə

söykəyib. Poeziyası şəxsiyyətini, şəxsiyyəti poeziyasını cazibəsində saxlayırdı. Övlad ata-ananı necə təqlid edə-ədə böyüyür, bu təsir altında formalaşır və müstəqilləşirsə, təzəcə qələm götürən gənc yazıçı da elə gəlir, elə addımlayır. Səndən əvvəl açılmış yolla getməlisən. Hər kəs bu yola “hansı” yüklə çıxır, əsas məsələ budur. İlk cızmaqaralarımnda çox şairdən təsirlənmişəm. Ancaq doqquzuncu sinifdə “İstiqbal tərənəsi” kitabı əlimə düşdü. Bunun təsiri daha böyük oldu. Xatirimdədir, kitabı necə açdımsa, ilk qarşılaşdığım şeir “Dilcan dərəsi” oldu. Yenə səni gördüm, Dilcan dərəsi. Bundan sonra hiss elədim ki, insarı əhatə edən ətraf mühit poeziya materialı ilə dolu imiş. Mən onu kitablarda axtarırdım. 10-cu sinfi bitirəndə S.Vurğunun çap olunmuş əsərlərinin, demək olar, hamısını oxumuşdum. Çoxunu da bir oxudan sonra heç bir xüsusi cəhd göstərmədən əzbərləmişdim. Ona məhəbbətimi şairin əlli illiyi ərəfəsində, daha doğrusu, 1956-cı ilin may ayında çap olunan “Sən tələsmədin” adlı şeirimdə ifadə etmişəm. O vaxt S.Vurğunun dostu, hörmətli xalq şairimiz S.Rüstəm qəzet redaktoru idi. Şeiri oxuyub bəyəndi və dedi ki, yubiley nömrəsi üçün toplanan şeirlərin sayı-hesabı yoxdur. Böyük müsabiqə var. Zənn edirəm ki, müsabiqədən keçərsən... Hamıya məlumdur ki, şair ağır vəziyyətdə yatırdı. Yəqin ki, yubiley nömrələrinin heç birini oxuya bilməzdi. O vaxt ürəyimdən bircə hiss keçirdi: kaş Səməd Vurğun mənim şeirimi oxumuş olaydı.

Şairin ölümünə bir neçə şeir həsr eləmişəm. Bunlar mənim “Sevgi nəğməsi” adlı (1959) ilk kitabımda çap olunub. Bəzən ədəbiyyata təzə gələn gənc şairlər sual verirlər: S.Vurğundan nəyi öyrənməyi məsləhət görərdin? Bu bir az çətin məsələdir. Böyük sənətin coğrafiyası da bö-

yük olur. Kimə nəyi necə sevdirmək məsələsində heç bir vahid dərs kitabı ola bilməz. Burada fərdi yanaşma, fərdi öyrənmə əsasdır. Lakin bu "fərdi sevgidə" Vətən sevgisi ilə üzləşmirikmi? Bəs Səməd Vurğun yaradıcılığında bu sevginin rəngləri göz-könül oxşamırmı? Baxın səhərlərin yaqut rənginə. Bəzən təbiətə, ictimai mühitə, bu günə, dünyənə, sabaha şirin sətirlərin arasından baxın. Bir zümzümə daxili bir təkan yaradacaq: nifrət, məhəbbət, heyrət təkanı. Misra çaylar gözüünüzə görünəcək: Özüm də bil-mirəm bu axşam nədən; Şeirdən, sənətdən uzaq kimiyəm. Çünki Vaqif-heykəl baş əymir. Buna görə də bu heykəli "uçurmaq" istəyirlər. Çünki komsomolçular güllə qabağına gedir. Və bəlkə də təzəcə bir misra boy atır: Onun gözlərində dünya bir rəngdir; Elə bil hər şeydən süd əməcəkdir. "Mən havanı sevirəm, suyu sevirəm", "günəşli gündüzü, ulduzlu gecələri sevirəm" deyən adama hamı dəli kimi baxardı, elə deyilmi? Xalqın övladı pasportu almış sənətkarların yaradıcılığı da hava, su kimi bütün adamlar üçündür. Deyə bilərsiniz, ulduzlu gecədən hey-rətlənməyən, dağ çayı ilə bulanıq arx suyuna fərq qoymayan, bulağa sadəcə su kimi baxanlar azmı? Çoxdur, siz gördüyünüzdən çoxdur. Taxıl zəmilərində də əlaq çox olur. Becərilən, biçilən, döyülən taxıldır. Yer kürəsinin bütün əhalisi şeir oxumaqla məşğul olsaydı, onda sənətin kütləvilik keyfiyyətinə "hamılıq" deyərdilər. Bu da, mən-cə, sənəti qiymətdən salardı. Mətləbdən uzaqlaşdım, deyəsən. Mən Səməd Vurğunu təkrar-təkrar oxumağı məsləhət görərdim. Ondan nəyi öyrənməyi o özü daha dəqiq deyəcəkdir. Səməd Vurğun haqqında çox yazılıb. Yazılanlar təbiidir ki, ayrı-ayrılıqda onun böyüklüyünü göstərməyə qadir deyil: Lakin indiyədək yazılanları götürüb

"nisbilik tərzisi"ndə çəksək, kəmiyyətə narazı qalmağa dəyməz. Bəs keyfiyyətə? Əlbəttə, yaxşı əsərlərlə yanaşı, "şair demişdir", "yazmışdır", "qələmə almışdır" təhlilli yazılar da çoxdur. S.Vurğun yaradıcılığı çox dərin tədqiqat, bədii-estetik təhlil üçün material verir. Bu da böyük istedad, dərin fəlsəfi bilik tələb edir. Bəlkə heç narahat olmağa dəyməz. Səməd Vurğunşünaslıq indi yaranır. Bu səbrli zaman üçün 50 il nədir ki? Hələ neçə qələm sahibi bütün bu yazılanlara təzədən baxacaq, bəzilərini kənara qoyacaq, bəzilərinə "yeni nüfuz nişanı" verəcək. Bir tarix, bir Səməd Vurğun, bir də tədqiqatçı üz-üzə dayanacaq. Kimlərə, nələrə münasibət məsələsində obyektivlik, dürüstlük öz həqiqi təhlilini tapacaq. Bu, tarixin görəcəyi işdir. Bizsiz də bu işi görəcəkdir. Ancaq mən istərdim: bizim gözüümüzün qabağında, nə qədər ki, Səməd Vurğunla sənət yolu keçmiş yazıçılarımız sağdır, nə qədər ki, Səməd Vurğunun səsinə eşitmiş nəslin yadındadır onun insani keyfiyyətlərindən, torpağa, xalqa bağlılığından, vətəndaş qayəsindən daha çox yazılsın. "Vaqif"i yüz ildən sonra da təhlil edəcəklər. Ancaq yüz ildən sonra Səmədin Muğanda kimə qonaq olması, Talıstana neçə dəfə getməsi və s. səfərləri, yazılmamış çıxışları ali riyaziyyat kimi bir şey olacaq. İndilikdə Səməd Vurğunun ayaq basdığı hər hansı bir guşə öyrənilməsə, bu barədə yazılmasa, sonrası məlumdur. Səməd Vurğun haqqında xatirələr kitabında, mənim zənnimcə, xalqın səsi azdır. Bu kitabı çox yaxın vaxtlarda təzələmək, ona əlavə kimi, ikinci kitab kimi yenidən nəşr etmək mümkündür və lazımdır. Mən deyərdim: gəlin həcm məhdudiyyəti qoymadan "El bilir ki, sən mənimsən" başlığı altında 5-6 şairin ürək sözündən ibarət bir kitab buraxaq. Şərt qoyaq ki, S.Vurğun-

nun bircə misrasının da məzmununu danışmadan bu misraya münasibətini bildir. Gəlin elə bir jurnalist tapa ki, qoy, o, ovçu S.Vurğunun həyatından yeni səhifələr açsın. Eləcə də deputat Vurğun, eləcə də akademik, prezident müavini Vurğun. Sizi inandırırım: burada elə naməlum nöqtələr var ki! Bu mövzularda yazılıb da. Ancaq hələ də gözəl mövzular yazılmamış qalır. Şairin öz misraları neçə belə kitabə başlıq olur: "Ovçuluğa meyil saldım".

Gözünü yum-aç, budur, bəşəriyyət Səməd Vurğunun anadan olmasının yüz illiyini qeyd edir. İndikindən daha geniş, daha təntənəli. Yeni nəsil gözünü ekrana dikib, 40-cı, 50-ci illəri, bu günü görmək istəyir. Mənə elə gəlir ki, o gün üçün hazırlaşmalıyıq və təntənə üçün müəyyən qədər cavabdehlik. S.Vurğundan uzaqlaşdıqca onun yaradıcılığından danışmaq bəlkə də asanlaşacaq. Çox məsələlərin şərhində isə təbiidir ki, çətinlik yaranacaq. İllər arxasından baxan nəsil Muğanda-Mildə, İstisu yaylaqlarında, London, Bratislava kürsülərində "Səməd Vurğunu görmüşəm" deyənləri görə bilməyəcək. Bu, hələ o zamankı çətinliyin bir hissəsidir.

Səməd Vurğunla bağlı nə varsa, bu gün mümkün qədər genişliklə ekrana keçməlidir. Burada mən özümə belə bir sual verərdim: Poeziyanın ömrü nə qədərdir? Sonra duruxar, belə bir sualı verib-verməməyin mümkünlüyünə dair sualla üz-üzə durmaq istərdim. Məndən asılı olmadan qələmim belə bir sual verdi. Bu sual məni qərībā suallar qarşısında qoydu: Buludun ömrü nə qədərdir? İşığın ömrü nə qədərdir? Gecənin, gündüzün, yağışın, küləyin?.. Bunlar da elə veriləsi, cavab axtarılmalı suallardır. Nizami kəlamını xatırladım: Kainatda hər şey cəzbə bağlı

dır. Filosoflar bunu eşq adlandırırlar. Yəqin ki, bəşəri cəzbəsində yaşadan amillərdən biri də yaşamaq, yaratmaq, sevmək, ucalmaq duyğusudur. Bunun da ən yaxşı ifadəsini insan poeziyada tapmırmı? Bəşərdən nəğməni almaq ondan səsi almaq deməkdir. Deməli, poeziyanın ömrü səsin ömrü qədərdir. Əgər gələcəkdə insan ünsiyyətində söz-danışıq gərəksiz olacaqsə, onda poeziya da gərəksizdir. Ancaq xatirimə Xaqaninin də beyti düşdü: "Yerin dairəsi əyridir bir az; Bu əyridən düz iş gözləmək olmaz". Bəşər yerüstü həyat üçün "bu ayrılıq", Yerin öz oxuna meyilli olmasına minnətdardır. Bunsuz fəsil təsəvvüründən danışmaq qeyri-mümkündür. Görünür, Xaqani dövründə ictimai haqsızlıq, bərabərsizlik o qədər ağır idi ki, bunu heç bir "tərəziyə" qoymaq mümkün deyildi. Əlbəttə, zamanın əyri tərəzisini Yerin öz oxuna ayrılığı yaratmışdı. Xaqani təfəkkürü zamanın ayrılığına balta vurmuşdu, qeyz-qəzəb zərbəsi daha dərinə getmişdi. Səbəbi görmədən nəticə çıxarmışdı. Ancaq o zaman bu ayrılığı görüb elmi-fəlsəfi izahını vermək çox böyük addım idi. İndi kainatın yeganə yaşıl planetində – Yer kürəsində bu ayrılığın yaratdığı düzgün iqlim relyef şəraitini saxlamaq çox ciddi siyasi, ictimai-ekoloji problemdir. Poeziyanın ömrü nə qədərdir? – sualına cavab axtararkən bu problemi həl etməyə dəyərmə? – Dəyər, bəli, dəyər! Bir anlığa gözüünüzü yumub açın, hansı qüvvə sizi xəyali orbitə çıxarmışdır. Oradan Yer kürəsinin "hər iki üzünü" çox aydın görürsünüz. Birdən sizə elə gəlir ki, meşələr gözüünüzün qabağında seyrəlir, seyrəlir və yox olur. Dağların əbədi qarı-buzlağı əriyib itir. Çayların yerində quru yataq qalır. Təbiət latın dilindən – külək nəğməsindən məhrum olur. Bəşər artıq keçmişə qayıda bilməz. Ancaq

təbiətin keçmişini saxlamaq bu günü saxlamaq deməkdir. Bütün bu problemlərin həllində və ya izahında poeziyanın da üzərinə məsul vəzifələr düşür. Poeziyanın ömrü təbiətin, onun övladı olan insanın ömrünə bağlıdır. Bu mənada S.Vurğun poeziyası bir kərpicini təbiətdən, bir kərpicini cəmiyyətdən götürmüş sənətkarın möhtəşəm qalasıdır. Bu qaladan baxıram: Zümrüd qayaların döşündə meşə; Qayalar yüksəkdən baxır keçmişə – misrası ilə başlanan bir nəغمə oxuyuram. Önümdə uca dağlar, dərin dərələr, geniş düzənlər açılır. Uca zirvələrin birində dayanıb fikrə dalmış şairin səsi diqqətimi bir daha yüksəklərə çəkir: Bir də sizi hansı şair yazacaq?!

S.Vurğun ev-muzeyinin arxivini.

Tofiq Bayram

**Biz həmişə bu böyük ustaddan, müdrik insandan
öyrənmişik, öyrənirik, öyrənəcəyik də...**

Səməd Vurğun bizim hamımızın mənavi atamız olub. Biz 1950-ci illərin əvvəllərində Səməd Vurğunun böyük qayğısı, böyük müdrikliyi, ədəbiyyata, poeziyaya və gəncliyə böyük məhəbbəti sayəsində şeirə gəlmişik. Yazıçılar İttifaqında həftədə bir dəfə Gənclər günü keçirilirdi. O Gənclər günündə böyük ürək çırpıntısı ilə, böyük intizarla Səməd Vurğunun gəlişini gözləyirdik və uzaqdan Xaqani küçəsinin girəcəyində Səməd Vurğun bir dağ kimi, poeziya işığı, bir peyğəmbər kimi görünür, onun dalğalı ağ saçları bizim gözlərimizə nur saçır və bizim ürəyimizdəki intizar böyük ustad qarşısında sənət imtahanına hazırlaşan şagirdin həyəcanları ilə əvəz olunurdu: Sə-

məd Vurğun qarşısında birinci kim şeir oxuyacaq? Necə şeir deyək ki, Ustad bəyənsin. Səməd Vurğun özünəməxsus təmkinlə, böyük ürəklə, böyük qayğı ilə biz uşaqlara qulaq asır və bizə gözəl məsləhətlər verirdi. Səməd Vurğun Yazıçılar İttifaqına gələndə elə bil ki, İttifaq işıqlanırdı, o daş-divar daha mənalı olur, gözəlləşirdi və bizlərin də gözündə ora bir məbədgaha çevrilirdi – müqəddəsleşirdi. Çünki, orada Səməd Vurğun var idi, oradan Səməd Vurğun nəfəsi, Səməd Vurğun səsi gəlirdi. Bu da bizi Yazıçılar İttifaqına məhrab kimi baxmağa, sitayiş etməyə təşviq edirdi. Hec də təsadüfi deyil ki, Səməd Vurğunun ən yaxın dostlarından biri, dövrümüzün qüdrətli şairi Rəsul Həmzətov "Lit. Qazeta" da Səməd Vurğun haqqında çap etdirdiyi bir məqalədə belə deyir: "Səməd Vurğun Azərbaycan xalqının həm oğlu, həm də atasıdır". Çox böyük sözdür, ola bilər ki, sən xalqının istedadlı, layiqli sənətkarı olasan, lakin bir millətə həm oğul, həm də ata olmaq yalnız S.Vurğuna nəsis olub. Onun xarakteri, qəlbindəki işıq, başqalarının sevinci ilə sevinməyi, kədəri ilə kədərlənməyi, Azərbaycan xalqının mənaviyyatı ilə nəfəs almağı onun poeziyasında xalqımızın ruhunun, əzəmətinin yer alması və xalqı üçün etdikləri – xalqı üçün döyünən qəlbi onu Azərbaycanımızın həm oğluna, həm də atasına çevirmişdir. Elə bir ciddi hadisə, elə bir təntənə, şənlik olmazdı ki, S.Vurğun orada iştirak etməsin. S.Vurğun xalqı üçün yaşayırdı, xalqı ilə nəfəs alırdı. Bu səbəbdən də yalnız öz xalqının deyil, bütün xalqların sevimlisi olurdu. Səməd Vurğun Azərbaycan poeziyasına, hamı bilir ki, böyük bir xəzinə gətirmişdir. Bu, konkret Azərbaycan mövzudur. Doğrudur, S.Vurğuna qədər də vətən haqqında şeirlər yazılıb. M.P.Vaqifin, Aşıq Ələsgərin tə-

biətə həsr etdiyi şeirlər yaddaşıldadır. Lakin, Azərbaycan nədir, haradır, azərbaycanlı kimdir sualına Səməd Vurğun "Azərbaycan" şeiri ilə cavab verdi. "Azərbaycan" şeiri dilimizin manifestidir desəm, yanlışmaram.

Biz həmişə bu böyük ustaddan, müdrik insandan öyrənmişik, öyrənirik və öyrənəcəyik də. Təkcə Azərbaycanda yox, başqa respublikalarda da S.Vurğunun izini, onun dostlarını görür və bununla iftixar duyuruq. Onun şeirləri, çıxışları həmin respublikalarda da dillər əzbərinə çevrilib, xatırlanır. Hətta mən Moskvada bir restoranda oldum və bizə xidmət edən qarson barmağı ilə bir stolu göstərüb dedi ki, bu Səməd Vurğunun stoludur. Əlavə etdi ki, mən bu stola yalnız S.Vurğunun adına layiq olan ən fəxarətli insanları otuzdururam. Yəni, S.Vurğun həyatın bütün sahələrində – bir şair kimi, bir böyük şəxsiyyət kimi silinməz izlər buraxmışdır. Bax, əsl böyük şair, əsl insan, böyük xarakter budur. Biz Səməd Vurğun poeziyasının sirlərini, incəliklərini öyrənməklə bərabər, onun şəxsiyyətindəki cazibə qüvvəsini, böyüklüyü də öyrənməliyik, ondan nümunə götürməliyik. Bu mənada o, bizim hər birimiz üçün nümunə, örnekdir.

Mən S.Vurğun haqqında onlarla şeir yazmışam. Şeirlərdən birini də şairin muzeyinə həsr etmişəm. "Səməd Vurğunun ev muzeyində" adlı həmin şeirdə deyirəm:

Ziyarətə gəlirlər,
Bura kənddən, şəhərdən.
Elin qədəmlərilə,
Otaqlar da varlanır.

Şəkli qopmaq istəyir,
Zərli çərçivələrdən.

Hər nəfəslə canlanır,
Hər baxışla nurlanır.

Tükənməz bu ehtiram,
Qərinələr ötsə də.
Bu məhəbbət şairə,
Elin haqqı-sayıdır.

Səməd Vurğun evindən,
Çiyinlərdə getsə də.
Səməd Vurğun evinə,
Ürəklərdə qayıdır.

*S.Vurğunun ev-muzeyində 27 may 1978-ci ildə
keçirilən "Xatirə günü"ndəki çıxışından
götürülmüş (S.Vurğunun ev-muzeyinin fonotekası).*

Hüseyn Hüseynzadə **Səməd Vurğun haqqında**

Səməd Vurğunun ölümündən on ilə yaxın bir vaxt keçir. Lakin adama elə gəlir ki, ondan lap elə dünən ayrılmışıq. Bəzən də hər şeyi unudursan, sanki nə şairin ölüm yatağındakı ağır dəqiqələr baş vermiş, nə də ki, onu göz yaşı ilə yola salıb, Fəxri Xiyabanda dəfn etdiyimiz ayrılıq anlarının acılarını dadmışıq. Biz Səməd Vurğunun torpağın altında yox, yenə də üstündə hiss edirik. Düşünürsən ki, bu saat qarşına çıxacaq, bığaltı qumşaraq gözlərinin içinə baxacaq, kefini xəbər alacaq.

Biz şeir gecələrində bu duyğularla daha çox yaşayırıq. Hamı şeir oxuyub qurtardıqdan sonra gözləyirsən ki,

indicə söz Səməd Vurğuna veriləcək, gurultulu alqışlar altında o, təkrar-təkrar şeirlər oxuyacaqdır. Bir adət olaraq şeir günlərində axıncı söz həmişə Səməd Vurğuna verilərdi.

Mənim Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığından yazmış olduğum "Yolda" poeması yaqın ki, bir çoxuna məlumdur. Bu əsərdə xalq şairi haqqında öz ürək döyüntülərimi, duyub düşündüklərimi tərənnüm etməyə çalışmışam.

Bu heç də o demək deyildir ki, onun haqqında daha başqa sözüüm, özümə məxsus mülahizələrim yoxdur. Lakin burada əsas məqsədim onunla görüş zamanı yadımda qalan bəzi söhbətləri, danışqları, əhvalatları xatırlamaqdır. Mən Səməd Vurğunu uşaqılıq illərindən, ibtidai kənd məktəbində oxuduğum illərdən tanıyırdım. Lakin onunla aramızda əsil tanışlıq Böyük Vətən Müharibəsindən sonra, təxminən universitetdə daxil olduğum vaxtdan başladı. O vaxt universitetdə mərhum müəllimimiz Cəfər Xəndanın təşkil etdiyi ədəbiyyat dərncəyində mən də iştirak edirdim.

Bir dəfə ədəbiyyat dərncəyində iştirak edən gənc şairlərlə birlikdə Yazıqlar İttifaqının Natəvan adına klubunda mən də çıxış edirdim. Səməd Vurğun gənc şairlərin şeir gecəsində iştirak edirdi. Mən Vətəni müharibəsində həlak olan komsomolcu dostum Bayram Məmmədova həsr etdiyim "Komsomol bileti" şeirini birinci dəfə oxudum. İkinci gün universitetdə məni dekanata çağırır dedilər: —Bu saat gedin Yazıqlar İttifaqına, sizi orada Səməd Vurğun gözləyir.

Mən çox həyəcanlandım, dünyalar qədər sevdiyim bir insan, sənətkar birdən-birə səni axtarır. Getdim. Ya-

nunda adamlar var idi. Bir qədər gözlədim. Qapı açıldı. Səməd Vurğun qapının arasından məni görə kimi tanıyır: —ayə, irəli keç!—dedi. Sıxıla-sıxıla irəli keçdim. O, mənə —dünənki şeirin çox xoşuma gəldi, —dedi, —onu çap etdirməmişən ki?—Xeyr!—dedim. Səməd Vurğun qı-mışaraq: —Oxu!—dedi.

Şeir yanımda yox idi. Lakin əzbər bilirdim. Şeiri əzbərdən oxudum. Sonra o, zəngi basdı, "Ədəbiyyat qəzeti"nin əməkdaşlarından Məmməd Əkbər yoldaş gəldi. Səməd Vurğun tapşırıd ki, bu oğlanın şeirini növbəti nömrədə çap edin. Bu hadisə mənim şeirə, sənətə olan həvəs və inamımı daha da artırdı.

"Mileyla", "İbrahim körpüsü" poemalarım təzəcə çapdan çıxmışdı. Yazıqlar İttifaqına getmişdik. Birdən Səməd Vurğun qarşıma çıxdı, qumışaraq əllərini çiynimə qoydu, sonra əlavə etdi ki, balaca işim var, gözlə bir qədər, səninlə söhbət edəcəyəm.

Biz Yazıqlar İttifaqından çıxıb sahələ getdik. O, poemamı oxuduğunu bildirdi. Söhbət əsnasında mənim xalq ədəbiyyatına meyil və məhəbbətim, folklorla maraqlanmağım Səməd Vurğunun xoşuna gəldi. O, dedi: —Bu yolla da get, sənin şeirlərində mənim xoşuma gələn xəlqilə və təbiilikdir.

Səməd Vurğun şeirimizin xəlqiliyi, saflığı uğrunda mübarizə aparmağın, bəzi yabançı meyillərə qarşı aman-sız olmağın zəruriyyətindən xeyli söhbət etdi.

Bir dəfə Kommunist küçəsi ilə çıxırdım. Səməd Vurğunla Sabir bağının yanında qarşılaşdım. Onun qanı çox qara idi. Məni gördükdə soruşdu:

—Hara gedirsən?

—Siz hara istəsəniz ora da gedərəm.—O, qaranın qara

olmasına baxmayaraq güldü. Dedi: —Onda qayıt.

Gəzinə-gəzinə yeməxanalardan birinə getdik. Söhbət zamanı mən Səməd Vurğunun "Aygün" əsərinin bəd-xahlar tərəfindən tənqid olunduğunu bildim.

Sonra öz şeirlərindən birini ala-yarımçıq oxudu:

"Bir dağam ki, göz işləməz,

Karvan keçməz dumanım var" — misralarını deyər-kən, mən ona ürək vermək məqsədilə söylədim:

— Elə siz də dağsınız, Qoşqar dağı, dağ duman-sız çiskinsiz olmayır.

Çox düşündü... xoşuna gəldi.

Bir dəfə aşıqlar gecəsi idi. Səməd Vurğunla yanaşı oturmuşdum. Aşıq Hüseyn Cavan "Qaraçı" havasında oxudu. Bu hava Səməd Vurğunun çox xoşuna gəldi. O, — Heyif, bu sazı, sözü hələ lazımınca duyanlar çox azdır, — dedi.

O, Cavanı yanına çağırırdı. Həmin "Dağlar" şeirini ci-bindən çıxarıb aşığa uzatdı: —Al, bu mənim təzə dağla-rımdır.

Aşıq Hüseyn çox məmnuniyyətlə şeiri aldı. Sonra Sə-məd Vurğun vərəqi ondan geri istədi. Cibindən qələm çı-xarıb həmin vərəqin üstünə yazdı: — "Aşıq Hüseynə".

Moskvada oxuyurdum. 1952-ci il idi. Səməd Vurğun da oraya gəlmişdi. O zaman Moskvada Qorki adına Ədə-biyyat institutunda xeyli azərbaycanlı gənclər oxuyurdu. Bir dəfə Səməd Vurğun məndən xəbər aldı: —Bu gənç-lərin içində heç döşünə yatanı varmı?

—İstedadlıları çoxdur, — deyə cavab verdim.

Səməd Vurğun dedi:

—Onlardan birini gətir yanıma, söhbət edim, görüm məqsədləri, məramları nədir?

Mən o zaman daha gənc olan Əli Kərimi Səməd Vur-ğunun yanına gətirdim. Əli ilə bir qədər söhbət etdikdən sonra ondan bir şeir oxumağı xahiş etdi. Əli Kərim "Ana" şeirini oxudu. S.Vurğunun bu şeiri çox xoşuna gəldi və dedi:

— Anaları sevin, anasızlığın nə olduğunu mən yaxşı bilirəm, çünki vaxtsız yetim qalmışam.

O, sonra gənclər haqqında söhbət etdi. Söz verirdi ki, başım açılan kimi bəzi gənclərin haqqında məqalə yazaca-ğam. Qarşısındakı "Azərbaycan" jurnalında N.Xəzrinin, A.Aslanın və mənim şeirimi oxuduğunu söylədi.

Onu görəndə istər-istəməz şeir, sənət haqqında dü-şünürdüm. Səməd, elə bir alov idi ki, bütün ürəkləri isidib yazıb-yaratmaq üçün alovlandırırdı.

Qalacaqdır dünyada... s.195-199.

Xəlil Rza Ulutürk

Vurğun unudulmazdır

On yaşım olardı. Atam cəbhəyə getmişdi. Atasızlığı çox hiss edirdim. Anam şeir yazmaq qabiliyyətimi görüb, məni Pionerlər evinin ədəbiyyat dərnyəsinə yazdırdı. Dərnyə şair İsmayıl Soltan rəhbərlik edirdi. Dərnyəmizə görkəmli şairləri, yazıçıları da dəvət edirdik. Görüşləri-mizdən biri Abdulla Şaiqlə olmuşdu, hətta, birgə şəkil də çəkirmişdik. Arzumuz bu idi ki, Səməd Vurğunla da görüş keçirək. Hərdən şairə Bakının mərkəzi küçələrində rast gələrdim. Bir dəfə mən pionerlər evindən çıxarkən keçmiş 26-lar bağının səkisində S.Vurğunlu gördüm. O, Yazıçılar İttifaqından çıxıb evlərinə gedirdi. Maşın gəldi.

Mənim ona deyəsi sözü var idi. Elə yaxınlaşmışdım ki, maşının qapısını açdı və mənə baxıb dayandı.

– Deyəsən, bu pioner oğlanın mənə sözü var, – dedi. Mən udqundum, heç bilmədim nədən başlayım, nə deyim. Səməd Vurğun bunu görüb dilləndi:

– Pionerlər evindən gəlirsən, eləmi? Orada hansı dərnəyə gedirsən?

– Ədəbiyyat dərnəyinə... – deyə başımı aşağı saldım.

– Daha niyə utanırsan? Deginən şairəm də...

– Elədir, şeir yazıram...

– Dərnəyinizdə neçə şair var?

– Beş-altı nəfər...

– Ən yaxşı şeir yazanınız?..

Rauf Məmmədov (onu da deyim ki, Rauf sorralar şeir yazmağı atdı, tarix elmləri sahəsində tanınmış alim oldu).

Səməd Vurğun soruşdu:

Bir şeirini əzbər deyə bilərsənmi?

Mən “Ana” şeirini dedim.

Yaxşıdır. Anadan nə qədər yazılsa, yenə azdır...

– Səməd müəllim, bizim də dərnəyə gəlin. Biz sizi dəvət etmək istəyirik.

– Vaxt yoxdur... Bir yandan yaradıcılıq, bir yandan Yazıçılar İttifaqının işləri... Tez-tez də cəbhəyə gedirəm, əsgərlərlə görüşürəm. Atan cəbhədədirmi?..

– Bəli...

– Anan varmı?

– Hə.

– Nə iş görür?

– Müəllimdir.

– Dolanışığınız necədir?

– Pis deyil. Anam həm də internatın müdürüdür.

– Hər şey aydındır. Deginən el anasıdır da... Belə gündə cəbhəçilərin balalarına baxmaq əsil analıqdır.

– Mən yenə soruşdum:

– Səməd müəllim, bizimlə görüşə bilərsinizmi?

– İnan ki, vaxtım yoxdur. Görüşə gəlib nə deyəcəyəm? Elə orada deyəcəyim sözləri burada sənə deyim, şair yoldaşlarına da çatdır. Sizin yaşınızda çox oxumaq lazımdır. Oxuyun, nə qədər çox oxusanız, bir o qədər də məlumatınız olar, zənginləşərsiniz, özünüz də yaxşı şeirlər yazarsınız...

Səməd müəllim mənimlə görüşüb getdi.

Mən yerimdəcə durub onun dalınca xeyli baxdım. Sevincimdən uçmaq istəyirdim. Axı, sevimli şairlə, xalqımızın istəklişi ilə söhbət etmişdim, onunla ürəkdən danışmışdım...

Səməd Vurğunla görüşümü evdə anama, bacılarıma, qardaşıma, Pionerlər evində isə dərnək rəhbərinə və yoldaşlarıma fərəhlə xəbər verdim...

Bir neçə il sonra Yazıçılar İttifaqında keçirilən gənclər günündə iştirak etməyə başladım. Səməd Vurğun vaxt tapan kimi həmişə bizim yanımıza gəlirdi. Gənclər günündə iştirak edirdi. Bir dəfə belə oldu. Ətrafa fərəhli pıçılıtlar yayıldı: “Səməd Vurğun gəldi... Səməd Vurğun gəldi...”.

Elə bu vaxt mənə söz verildi. “Xoşbəxtlik” adlı şeiri-mi oxudum. Başqa qələm yoldaşlarım da yazdıqlarını oxuyub qurtarandan sonra Səməd Vurğun şeir məclisinə yekun vurdu. Mənim şeirimdən danışanda dedi ki, bu şeirin yaxşı cəhətləri var, ancaq çoxsaxəlidir. Bir şeirdə həm vətəni, həm ananı, həm təbiəti və s. sevməyin xoş-

bəxtlik obyektini kimi sadalanması yorucu olur, diqqəti yayındırır. Yaxşı olardı ki, bir xoşbəxtlik obyektini götürəsən və onu güclü ifadə edəsən...

Səməd Vurğunun bu məsləhəti həmişəlik yadımda qaldı.

Sonralar mən Moskvaya, M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna oxumağa getdim və burada Səməd Vurğunun böyük şöhrətinin şahidi oldum. Sütunlu salonda Nikolay Ostrovskinin romantikası haqqında alovlu nitq söylədi. Öz coşqun çıxışıyla Ostrovski romantikasından öyrənməyə çağırırdı.

O illərdə Səməd Vurğunun oğlu Yusif bizimlə bir institutda oxuyurdu. Elə olurdu ki, tətildən sonra Moskvaya gedəndə şəirlə bir qatara düşürdük. Bir dəfə Əli Kərim, Cabir Novruz, Rəfət Zəbi oğlu, İsgəndər Coşqun qatarda gedərkən məlum oldu ki, İsgəndər biletsizdir. Qatar artıq yola düşmüşdü. Bir də gördük ki, Yusif əlində biletdi, dedi ki, bildim İsgəndərin biletdi almaq imkanı yoxdur, atama dedim, o saat növbəti stansiyada qatar bələdçisinə bu bileti aldirdi.

Səməd Vurğun Moskvaya yazıçıları ilə dostluq edirdi. Hər dəfə Moskvaya gələndə paytaxt dostları onun gəlişinə sevinirdilər. Həm onunla görüşdülərinə sevinirdilər, həm də dostlar üçün gətirdiyi pay-pürüşə sevinirdilər. Hər Novruz bayramında dostlar onun paylarını gözləyirdilər. Hamı Xavər Xanımın hazırladığı bayram xonçasının başına toplaşmış dadlı şəkərbura, paxlavadan istəhlə yeyərdi. Səməd Vurğun, bəzən, özü də gəlməyəndə dostlarının payını göndərirdi. Günlərin bir günü Yusif mənə dedi ki, atam üç zənbil kəklik göndərmiş, yazıçı, şair dostlarına çatacaq. Qoymuşam soyuducuya, qorxuram xarab

ola. Onları tezliklə sahiblərinə—Konstantin Simonova, Aleksandr Fadeyevə və Nikolay Tixonova çatdırmağı. Yusiflə birgə Yazıçılar İttifaqına gəldik. Konstantin Simonovun ünvanını, telefon nömrəsini xəbər aldım. Dedilər ki, Simonov Moskvada yoxdur... Bir qədər dəhlizdən kənara çəkildə gördük ki, Simonov orada Aseyevlə ("Moskvadan uzaqlarda" romanının müəllifi) birlikdə gəzişirlər. Sevincək ona yaxınlaşıb özümüzü təqdim etdik və dedik ki, Səməd Vurğun ona kəklik göndərmiş, bu kəklikləri onun evinə çatdırmaq istəyirik. O, bizə öz ünvanını verdi, sabahı gün bir zənbil kəklik götürüb Simonovgilə apardı. Liftə yaxınlaşanda bir qadın da bizimlə birgə liftə girdi. Soruşduq: Konstantin Simonov neçənci mərtəbədə olur? Burada evin nömrəsi yazılıb, mərtəbəsi yox... Qadın gülümsünərək dedi:

— Altıncı mərtəbədə, mən də o mərtəbəyə qalxıram... Lift dayananda qadın da bizimlə birgə çıxdı. Biz yaxınlaşdığımız qapıya o da yaxınlaşdı. Sonradan məlum oldu ki, o, Konstantin Simonovun həyat yoldaşıdır. Qapının zəngini basdı, bizi Konstantin Simonov qarşıladı. Onun ayağında ayaqqabı yox idi, ayaqyalın idi. Bizə dedi ki, həkim belə məsləhət görüb, ayaqyalın gəzmək onun üçün xeyirlidir...

Konstantin Simonov bizi mehriban qarşılayıb baş otağa apardı. Bu otaq Şərq üslubunda bəzənmişdir. Divardan qılınç, xəncər, qalxan asılmışdı... Gözəl, qədim Şərq xalçası otağa bəzək verirdi...

Bizi masanın arxasında əyləşdirib çay gətizdirdi... Yusiflə fərəhlə baxıb dedi: "Sən necə də atanın gəncliyinə oxşayırsan. Atan Səmədlə biz neçə ilin dostuyuz". Bir qədər söhbət etdikdən sonra biz Simonovdan təvəqqe etdik

ki, Tixonovun və Fədeyevin ünvanlarını bizə verməkdə kömək etsin. Yoxsa, onların kəklikləri qalsa, xarab ola bilər. Təcili özlərinə çatdırmalıyıq. Simonov zəngi basdı, katibə içəri girdi (şairin evdə şəxsi katibəsi vardı). Ona tapşırıq verdi ki, Tixonovun, Fədeyevin ünvanlarını, telefon nömrələrini yazıb bizə versin. Bir neçə dəqiqədən sonra katibə kağızı gətirdi. Biz xudahafizləşib mənzildən çıxdıq...

Qalan kəklikləri sahiblərinə çatdırıb, rahat olduq və bununla Səməd Vurğunun tapşırığını yerinə yetirmiş olduq...

Səmədin Moskvada—SSRİ Yazıçılar İttifaqının ikinci qurultayındakı çıxışı da yadımdadır. Biz də oraya dəvət olunmuşduq. Şairimizin sovet poeziyasını təmsil etməsi, belə uğurlu, gözəl çıxışı hamı tərəfindən alqışlarla qarşılandı, bizi də ürəkdən sevindirdi. Səməd Vurğun həmin çıxışa necə də məsuliyyətlə, ciddiyyətlə yanaşmış, necə yorulmazlıqla, əzmlə, fədakarlıqla hazırlamışdı! Qurultaydan sonra Səməd Vurğunun sovet poeziyasına aid oxuduğu kitabları Yusifin otağında gördüm. Kitablarda varlardakı rəfləri və şkafların üstünü tutmuşdu...

Səməd Vurğunu Moskva vağzalından Pekinə yola salarkən artıq o, xəstələnmişdi. Bütün azərbaycanlı tələbələr onu yola salmağa gəlmişdi. O, bizim hamımızla görüşüb, öpüşüb Çinə yola düşdü. Səfərdən qayıdandan sonra da biz onu qarşıladıq. Səməd Vurğun qısaca öz təəssüratlarını danışdı, bu səfərdən yaman yorulduğunu bildirdi. Şair Çindən hərəməzə bir hədiyyə gətirmişdi. Mənə də üstündə əjdaha şəkilləri olan bir qalstuk bağışladı. O qalstuku mən cəmi bir dəfə boynuma taxmışam, sonra şairdən yadigar kimi saxlamışam...

İndi aradan çox illər ötsə də, böyük, sevimli şairlə əlaqədar xatirələrim heç zaman ürəyimdən silinmir; onun gülər, mehriban, qayğıkeş siması, əzəmətli görkəmi həmişə gözlərim qarşısında canlanır. Bəli, Vurğun unudulmazdır...

*X.R.Ulutürk. Bir odlu gözləri, bir də xoş səsi.
B., "Çinar-Çap", 2007, səh. 228-231.*

İsa Hüseynov

Anama məktub

Sənə bir xəbər yazmaq istəyirəm, ay ana! Ömrümdə birinci dəfə əlim titrəyir, qələmi barmaqlarımın arasında saxlaya bilmirəm, yaşgözümü tutur, mürəkkəbin əvəzində kağızımın üstünə göz yaşlarım tökülür; mən bu məktubu sənə gözyaşlarımla yazıram. Səməd Vurğun öldü, ay ana! Gecə-gündüz əllərini göyə qaldırıb, "allah bizim ömrümüzdən kəsib onun ömrünə calasın", – deyib yalvarmış, analıq etdiyin şairimiz öldü.

Ağla, ay ana! Təbiətin qulağı kar oldu, yalvarışlarımızı eşitmədi, bizim ömrümüzdən kəsib onun ömrünə calamadı! Təbiətdə yanğın olanda su ilə söndürürlər, ürək alıb yananda göz yaşı ilə söndürürlər.

Bəs bizim ürəyimizin yanğısı niyə sonmur?!.. Ağla, ay ana. Sənin məlahətli səsin, gözəl bayatı deməyin var. De ki:

Burdan bir atlı keçdi,
Bir yel qanadlı keçdi,
Gün kimi şəfəq saçdı,
Ay kimi batdı, keçdi.

De ki:
Bu dağlar olmayaydı,
Saralıb solmayaydı,
Bir ayrılıq, bir ölüm,
Heç biri olmayaydı.

Bizim analar oğlu ağlayanda, onun paltarlarını ortalığa tökürlər. Şairimizin bizə qoyub getdiyi yadigar kitablarıdır. Bir də – Qarayazı talalarındaki ləpirlər, Qarasuyun yaxasında, qoca palıd ağacının dibində dörd daşı baş-başa qoyub ortasında öz əllərilə qaladığı ağacın külü, ov kababı çəkmək üçün şivlərdən kəsib düzəltdiyi şişlərdir.

Deyirlər qoca bir kolxozçu o ağacın külünü həmişəlik saxlamaq üçün dəsmalının arasına bağlayıb aparmışdır. Ovçular, şairimizin əlləri dəyən damların və ağac şişlərin tələdə olmağından ehtiyat eləyib, onları hansı ağacınsa koğuşunda gizlətməmişlər. Yəqin ki, indi bizim şəhərimizlə bərabər Qarayazının da gözləri ağlayır.

Göylərin gözyaşı şairimizin ləpirlərini yuyub aparır. Ondan sənə qalan yadigar kitablardır. O müqəddəs kitablara bərabər mənim bu kiçik məktubumu da boxçana büküb saxla, anacan! Qoy milyonlarla ana-oğul içində, ellər şairinə bizim məhəbbətimizdən də bir yadigar qalsın.

Mən ellər oğluyam... səh.246-248.

Balaş Azəroğlu

Şair Səməd Vurğun haqqında xatirə

1945-ci ilin baharı idi. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulmasının 25-ci ildönümü münasibəti ilə keçiriləcək bayram şənliklərində iştirak etmək üçün İrandan gələn nümayəndə heyətinin tərkibində mən də var idim (Nümayəndə heyətimiz iki dəstədən ibarət idi; Tehrandan və İranın başqa şəhərlərindən gələn nümayəndələr. Nümayəndə heyətinin tərkibində görkəmli ictimai xadimlər, elm və mədəniyyət nümayəndələri, şairlər, jurnalistlər və maarif işçiləri var idi).

Bizi Təbrizdən Bakıya gətirən qatar aprel ayının 25-də gəlib Bakı vağzalına çatdı. Vağzal adamla dolu idi. Bizi qarşılamağa gələn ev sahiblərinin müşayiəti ilə "İnturist" mehmanxanasına getdik. Burada hər iki nəfərə bir otaq ayrılmışdı. Mən qocaman şair mərhum Əli Fitrət ilə bir otağa düşmüşdüm...

Günortadan sonra idi. Otağımızın dənizə baxan pəncərəsindən aprel günəşi altında parıldayan Xəzər dənizinin oynayan ləpələrinə baxırdıq. Fitrət özünün qəzəllərindən birisini dodaqaltı zümzümə edirdi. Bu zaman qapımız astadan döyüldü, iki nəfər icazə alıb içəri daxil oldu. Bunlardan biri yazıçı Mirzə İbrahimov idi (Biz onu Təbrizdən tanıyırdıq). İkinci adam ucaboşlu, dağınıqsaxlı, qarayanız bir kişi idi. Mən onun şəklini çoxdan gördüyüm üçün ilk baxışda tanıdım. Fitrətə astadan:—Bu da Səməd Vurğundur—dedim. Görüşdük. Mirzə bizi tanış etdi. Səməd bizimlə tanış olan kimi üzünü Mirzəyə çevirib:—Sağ ol, Mirzə. Sən məni şairlər otağına gətirmişsən,—dedi. Sonra qayğıkeş halda qoca Fitrətin kefini so-

ruşdu, səhhəti ilə maraqlandı. O, gülə–gülə əlini mənim çiynimə qoyub:—Sənin şeirlərini oxuyuram. Mənə elə gəlirdi ki, sən də bizim kimi saç–saqqalı ağartmışan. Amma indi görürəm ki, təsəvvürümdə yanlışmışam.

Onlar bizimlə bir qədər söhbət edəndən sonra xudafəziləşib başqa qonaqların görüşünə getdilər.

May ayının 9–u idi. Səhər yenidən açılırdı. Küçədən gələn şənlik səsləri bizi yuxudan oyatdı. Qalxıb pəncərədən küçəyə baxdıq. Pəncərəmizin önündən dəstə–dəstə keçən adamlar çalır, oxuyur, əllərini yelləyərək nə haqda isə bəzi sözlər deyirdilər. Bizdən qabaq oyanmış yoldaşlarımızdan bəziləri küçəyə çıxmışdılar. Birdən Bayıl tərəfdən qarmon çala–çala gələn bir dəstə onları araya alıb dövrə vuraraq oynamağa başladılar. Qızlar qonaqları da oyuna çəktilər. Biz tamaşa üçün otaqdan çıxdıq. Dəhlizdə qarşımıza çıxan mehmanxana işçiləri “Müharibə qurtardı. Müharibə qurtardı!”—deyərək bizi qucaqlayıb öpdülər. Bu xəbər bizim üçün ən böyük sevinc oldu. Belə ki, biz aşağı mərtəbələrə enərkən qarşımıza çıxanla qucaqlaşib öpüşür, qonaq olduğumuzu unudaraq onlara qoşulur, gülür, oynayırdıq.

Haman günün axşamı “İnturist”in kiçik zalında böyük bir şənlik məclisi qurulmuşdu. Bakının görkəmli adamlarından bir çoxu o axşam bizə qonaq gəlmişdi. Ziyafətdə, böyük qələbə əldə etmiş olan sovet adamlarının, onun silahlı qüvvələrinin, cəsur qəhrəmanlarının sağlığına çoxlu nitqlər deyildi. Mən burada o nitqlərdən biri haqqında, Səməd Vurğunla əlaqədar nitq haqqında yazmaq istəyirəm.

İranın məşhur şairi Məliküş–şüəra Bahar haman məclisdə Sovet qəhrəmanlarının sağlığına badə qaldıra-

raq qısa bir nitq söylədi və nitqini bir beytlik şeir ilə qurtardı. Şair Bahar eyni zamanda qeyd etdi ki, bu beyti elə bu anda bədahətən söyləmişdir. O, xahiş etdi ki, onun bu beytini İranın məşhur inqilabçısı, görkəmli ictimai xadim, tanınmış jurnalist olan Seyid Cəfər Pişəvəri şair Səməd Vurğun üçün Azərbaycan dilinə tərcümə etsin.

Mərhum S.C.Pişəvəri Baharın xahişini qəbul edərək onun şeirini misra–misra çox səlis bir dildə farscadan azərbaycancaya tərcümə etdi. Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, nə Məliküş–şüəra Baharın, nə də Səməd Vurğunun şeirləri yadımda qalmamışdır. Ona görə onların məzmununu burada qeyd edirəm. Şair Bahar haman beytində deyirdi ki, sovet adamları bu müharibədə bir ox ilə iki nişan vurdular. Biri odur ki, ölkələrinə hücum edən alman faşistlərini məğlub etdilər. İkincisi isə bu qələbə ilə Avropanın bir çox xalqlarını əsarətdən xilas etmiş oldular. Şeirin tərcüməsi bitən kimi hamının nəzərləri Səməd Vurğuna çevrildi. Məclisdəkilər ona görə Səmədə baxmurdular ki, şair Bahar şeirinin Səməd üçün tərcümə olunmasını xahiş etmişdi. Nəzərlər bəlkə ona görə Səmədə dikilmişdi ki, görək Azərbaycanın görkəmli şairi bu beytə necə cavab verəcəkdir. Səməd özü də bu halı hiss edirdi. O, demək olar ki, mənimlə qabaq–qabağa oturmuşdu. Şeirin tərcüməsi qurtaran kimi Səməd başını aşağı saldı, əvvəlcə rəngi boğulan kimi oldu, qaraldı. Qutudan bir kibrit çöpü çıxarıb papirosun qutusu üstünə asta–asta xətlər çəkdi. Sonra get–gedə rəngi ayazımağa, durulmağa başladı. Başını yuxarı qaldırıb gülümsəyərək Pişəvəriyə tərəf baxdı. O, bir dəqiqə məclisi bürümüş ağır sükutu pozdu, Pişəvəridən xahiş etdi ki, onun deyəcəyi bir beyt şeiri Məliküş–şüəra Bahara fars dilinə tərcümə etsin. Səməd Vur-

ğün haman beytində deyirdi ki, Siz Sovet adamlarının bir ox ilə iki nişan vurduğundan danışdınız. Axı siz bilirsiniz ki, sovet adamları Vətən müharibəsində bütün dünyaya qarşısında özlərinin iki böyük xüsusiyyətlərini: həm qəhrəmanlıqlarını həm də insanpərvərliklərini nişan verdilər. Bu onların bir ox ilə iki nişan vurmaı deyildi, bu, sovet adamının mənəvi xüsusiyyəti idi.

Səməd Şeiri oxuyub qurtaran kimi ziyafətdəkilər ayağa qalxaraq onu alqışladılar. Qüdrətli bir şairin şeir ilə dediyi dərin bir fikri az bir vaxtda belə səlis bir şair dili ilə mənalandırıb və izah edib sahibinə qaytarmaq hamını heyratə salmışdı.

Seyid Cəfər Pişəvəri Səmədin şeirini çox məharət və daxili həvəs ilə şair Bahara tərcümə etdi. Tərcümə bitən kimi Məliküş-şüəra ayağa qalxdı, gəlib Səmədi qucaqlayıb öpdü (Şair Bahar Səməd Vurğundan təqribən 10–15 yaş böyük olardı) və "Afərin, afərin!" — deyə-deyə öz yerinə qayıtdı.

Yazdığım bu hadisədən indi iyirmi bir il keçir. Səməd Vurğun və Məliküş-şüəra Bahar böyük bir ədəbi irs qoyaraq vəfat etmişlər. Ancaq nədənsə bu iki görkəmli sənətkarın hər birindən söhbət düşəndə onların əsərlərindən qabaq iki xalqın bu iki yaradıcı oğlunun qabaqlaşdıqları səhnə yadıma düşür və fəxr edirəm ki, Səməd Vurğunun belə bir məharətlə çıxış etdiyi məclisin şahidi olmuşam.

İndi şeirləri dünya xalqlarının çoxunun dillərinə tərcümə olunmuş böyük sənətkarımız Səməd Vurğun 1945-ci ildə bütün İranda tanınmış bir söz ustası idi. Elə şair Baharın da həmin məclisdə Səmədə müraciət etməsi bu səbəbdən olmuşdu. Bir növ klassik İran ədəbi məclisləri-

nin ənənəsinə uyğun idi.

Onu da qeyd edirəm ki, bu hadisə Səmədin şöhrətini İranda daha da artırmış oldu. Müxtəlif şəhərlərdən gəlmiş nümayəndələr İrana qayıdandan sonra həmin hadisəni müxtəlif yığıncaqlarda danışdıqca Səməd Vurğunun böyük sənətkarlığının təbliğatçalarına çevrildilər.

Qalacaqdır dünyada... s.121-125.

Əziz Mirəhmədov

"Vətən havası üçün qəribəmişəm"...

Altıncı ya yeddinci sinifdə oxuyurdum. İkinci növbənin dərsləri qas qaralandan sonra qurtarırdı. Bizim məktəbdə yuxarı sinifdə oxuyan qonşu qızlar Xavərlə Fəridə də çox vaxt evə mənimlə qayıdirdılar.

Bir axşam Fəridənin məktəbdən tək çıxdığını görüb, səbəbini soruşdum. Dedi ki:

—Xavər nişanlısı ilə getdi. Səməd Vurğunla...

O zamanlar mərhum Mehdi Hüseynqil (arvadı Fatma xanım, baldızları, qayınanası və hərdən bir də özü) bizimlə bir yerdə yaşayan xalamgilə gəlib gedirdilər. Az sonra onlardan tez-tez Səməd Vurğun və Xavər haqqında, bunların evlənmələri, mənzil tutmaları, şairin şəxsiyyəti, rəftarı, geyimi və s. haqqında maraqlı söhbətlər eşitməyə başladım.

Yanvar, 1943-cü il. Müharibə gündən-günə qızıdır. Dolanacaq çox ağırlaşmışdır. Yoldaşımız, şair Bəbir Məmmədzaadənin çoxdan mübtələ olduğu vərəm xəstəliyi məişətin ağırlığından getdikcə şiddət eləyirdi. Nəhayət,

bir gün mərhum dostum Ənvər Məmmədbəyli qəmli bir xəbər gətirdi: Bəbir vəfat etdi!..

Elektrik dəmir yolu ilə Buzovnaya qədər gedib orada düşdük. Bərk qar yağmışdı. Kəsmə yolla piyada, Bəbir-gilin kəndi Şağana getdik. Az sonra qapıda "M-1" markalı maşın dayandı. Gələnlər Səməd Vurğun, M.S.Ordu-badi və M. Rahim idi.

Səməd Vurğun mərhumun qəbri başında nitq söyləyib dedi ki, Bəbir bizim coşqun təbli şairlərimizdən biri idi. O, səmimi lirik şeirlər yazırdı, yaxşı satıraları vardır. Hayıf ki, biz onu çox tez itirdik! O, bizə hələ çox-çox əsər verə bilərdi.

Səməd Vurğun Yazıçılar İttifaqı adından (o zaman o, ittifaqın sədri idi) söz verdi ki, biz, qələm yoldaşları, Bəbir Məmmədzadənin əsərlərini toplayıb kitab halında çap etdirməyə çalışacağıq (Kitab 1957-ci ildə çap olundu).

Ədəbi gecələrdə, Yazıçılar İttifaqının plenumlarında, xüsusilə "Vaqif" in disputundakı nitqləri Səməd Vurğun haqqında təsəvvürlərimi xeyli genişləndirsə də, böyük şairlə əsil tanışlığım və şəxsi söhbətlərim yalnız mühari-bədən sonrakı illərdə başladı.

1948-ci ilin yazında Universitet Mehdi Hüseynin jurnalda yenici çap olunmuş məşhur "Abşeron" romanının disputunu keçirdi. Məruzə mənə tapşırılmışdı (o zaman orada dərs deyirdim). Universitetin böyük zalına yığılmış gənclər Mehdi Hüseynlə birlikdə rəyasət heyətinə keçən Səməd Vurğunu görüb qızğın alqışladılar.

Doğrusu, mən əvvəlcə bir az tutuldum. Ona görə ki, bütün zalda, elə bil, bir bayram əhvali-ruhiyyəsi vardı: hamı, elə bil, buraya "Abşeron" və onun müəllifi haqqında ancaq xoş, fərəhli söz eşitmək üçün yığılmışdı. Mənim

əvvəlcədən yazıb hazırladığım məruzə isə bir qədər başqa ruhda idi; orada nöqsanların tənqidi daha çox yer tutdu.

Qırx dəqiqədən artıq çəkən məruzə qurtardı. Müzakirələrdə bir neçə adam danışdı. Demək olar, hamısı müəllifdən razılıq edib, "Abşeron" a yüksək qiymət verdi (bu müzakirə haqqında "Ədəbiyyat qəzeti" müfəssəl xəbər çap etmişdi).

Söz Səməd Vurğuna verildi. Həmişəki kimi canlı, alovlu bir dillə danışan şairə böyük diqqətlə qulaq asırdıq. Mənim marağıma bir az həyəcan və nigrançılıq hissləri də qarışmışdı; görəsən o, məruzə haqqında nə deyəcək?

Nigrançılığım çox sürmədi: şair oxucuların "Abşeron" u rəğbətlə qarşılamalarının səbəbindən, əsərin bədii və tərbiyəvi əhəmiyyətindən bəhs edəndən sonra sözü məruzə üstünə gətirib, təxminən bu məzmununda tənqidi bir fikir söylədi:

—Məruzəyə gəldikdə deməliyəm ki, mühakimələrindən görünür ki, bizim məruzəçimiz sərbəst düşünməyə və cəsarətlə danışmağa çalışan cavan bir tənqidçidir. Onun bəzi mülahizələri doğru idi, inandırıcı idi. Bununla bərabər, burada danışan yoldaşlar kimi mənim də "Abşeron" haqqında fikrim başqa cürdür. Mən Mehдинin bu romanını Azərbaycan sovet ədəbiyyatı üçün mühüm nailiyyət hesab edirəm. Bizə qəhrəman Bakı neftçisi haqqında belə əsərlər çox lazımdır.

Beləliklə, ilk dəfə idi ki, Səməd Vurğunla yaradıcılıq zəminində rastlaşdıq və yaxınlaşdıq.

Disputdan sonra M.Cəfərlə Kommunist küçəsini endiyimiz vaxt Nizami muzeyinin qabağında Səməd Vur-

ğun, Mehdi Hüseyn və Zeynal Xəlil bizi haqlayıb öz dəstələrinə qatdılar. Tənə çatanda Səməd Vurğun dedi ki, gələnləriniz gedək bir az pivi içib söhbət eləyək...

Məmməd Cəfər "Novaya Yevropa" (indiki "Bakı") restoranında bizim üçün yaxşı bir süfrə açdı. Gözləmədiyim halda, şairin ilk bədii mənim sağlığıma içməyi təklif etməsi, əlbəttə ki, məndən ötrü sevindirici və mənalı oldu. Bu barədə o, özü yarıcıddı, yarızarafat belə dedi:

— Çıxışında səni tənqid etməyimdən incimə ha!.. Əvvəllən, ona görə ki, "Abşeron" nə qədər nöqsanlı da olsa, müasir ədəbiyyatımızda yaxşı bir hadisədir. İkincisi də, mən Mehdi haqqında, axı, başqa cür danışa bilməzdim! Kişi ilə otuz ildir dostam...

O gecə, adətimize görə, süfrə başında oturanların hamısının sağlığına içildi, müxtəlif söhbətlər zarafatlar oldu. Belinski və Ostrovskinin üzümüzə gələn yubileylərindən söhbət düşdü. Səməd Vurğun məruzə hazırladığını söyləyib, M.Cəfər və məndən ona müvafiq materiallar verməyi xahiş elədi. Sonra M.Cəfər (o vaxt "Ədəbiyyat qəzeti"nin redaktoru idi) şairə onun şeir dili haqqında redaksiyaya bir məqalə gəldiyini söylədi.

— Dil bədii ədəbiyyatın güzgüsüdür. Əgər tənqidiniz bu məsələ ilə məşğul olmağa başlayıbsa, alqışlamaq lazımdır, — deyərək Səməd Vurğun cavab verdi.

Bu əhvalatdan bir az sonra Siyasi və elmi bilikləri yayın cəmiyyətdə Ədəbiyyat və incəsənət bölməsi təşkil olundu. Səməd Vurğunu sədr, mənə də ona müavin seçdilər. İclas günü şairin yeni yazdığı "Zəncinin arzuları" poeması kitabça halında çapdan çıxmışdı. "Cəmiyyət"nin işçisi kitabçanın müəllif nüsxələrini, gətirib şairə verdi. O, kitabçadan birini də avtoqrafla mənə bağışladı.

Bir müavin kimi mən öz sədrimə çox da əziyyət vermirdim. Amma bəzi məsələlər haqqında onunla şəxsən danışib məsləhət və göstəriş almaq lazım gəlirdi.

Bir dəfə o dedi:

—Yanıma gəlməyə, yaxud zəng vurmağa çəkinmə. Lazım olanda gəl, zəng vur. Amma mən sənə icazə verirəm ki, yoldaşlara iş (yəni mühazirə oxumaq, mühazirə mətninə rəy yazmaq, ədəbi gecədə iştirak etmək h.b.) tapşıranda mənim adımdan tapşırısan.

Mən belə də eləyirdim.

1949-cu il idi. Qəzetdə "Köhnə dostlar" poeması çap olunmuşdu. Poemanı oxuduğum zaman Səməd Vurğunun "Abşeron"dan danışarkən dediyi sözlər yadıma düşdü: "Bizə qəhrəman Bakı neftçisi haqqında belə əsərlər çox lazımdır...". Deməli, o, "Köhnə dostlar"ı bu tələbə cavab vermək məqsədilə yazmışdır.

Poemanı qəzetdə oxuyarkən yanında bir çox qeydlər eləmişdim. Həmin gün bilmirəm hansı iş üçün, şairə zəng vurub məsləhətləşməli idim. Adəti üzrə yuxudan gəc duran şairlə saat birdən sonra danışdıq. İş barədə söhbətdən sonra sözarası ona təzə poemasını oxuduğumu da dedim. Fikrimi soruşdu. "Köhnə dostlar"da bir sıra qiymətli keyfiyyətlər olduğunu söylədim: əmək həyatının şəriyyəti, usta Murad surəti, formada yeniliyə və rəngarəngliyə meyil və s.

Mən, eyni zamanda əsərin birinci yarısının bədii cəhətdən zəif olduğunu, poemanın kompozisiya qüsurlarını və bəzi başqa tənqidi qeydlərimi də dedim. Şair cavab verdi:

— Əsərin başlanğıcında mən Usta Muradı oxucuya tanıtdırmaq və onun rəhbərlə görüşməyə hazır, layiq bir

adam olduğunu vermək istəmişəm. Kompozisiya və təsvir üsuluna gəldikdə, mən müasir şeirimizin bu cəhətdən məhdudluğunu qırmağa cəhd etmişəm. Yəni, əsərdəki forma sərbəstliyinə mən qəsdən yol verirəm. Mən qəsdən məzmunca bağlı olan beytin bir misrasını bu bəndə, ikincisini ondan sonrakı bəndə salıram. Bilirsən, məsnəvi şəklində yazmaq daha bizi yorub usandırır. Bir də artıq yeni məzmun bu şəkllə sığışmur... həm də məsləhət görürəm ki, əsərin canını, məğzini tapa biləsiniz və əsərə verdiyiniz qiymət də bu baş məsləyə əsaslansın.

Həmin 49-cu ilin yayında Kislovodskinin mərkəzi parkının qabağında Səməd Vurğunun bir neçə bakılı ilə gördüm. Kislovodskiyə təzə gəldiyimə görə onlar mənə Bakıdakı yeniliklər, Azərbaycan teatrının 75 illiyinin necə keçdiyi və bir çox başqa şeylər barədə suallar verdilər. Sonra Səməd Vurğun, oğlu Yusif və mən onlardan ayrılıb parka getdik.

Əsas xiyabanın ortasındakı qiraətxananın yanından keçəndə oraya girib Bakı qəzetlərinə baxdıq. Qəzetlərdən birində çap olunmuş bir podvallıq şeiri gözdən keçirib, bərk fikrə getdi və narazı halda başını buladı: "Bu şeir deyil, tamam yaltaqlıqdır" – dedi.

Səməd Vurğun aradır "Koroğlu" melodiyalarını həzin-həzin zümzümə eləyirdi. Mən onun Üzeyirbəyin ölümünə yazdığı şeiri çox xoşladığımı söylədim. O, dedi:

– Bəs necə? Üzeyirbəy haqqında heç başqa cür yazmaq olardımı? O, öz sənəti ilə bizi, bilirsənmi nə qədər qabağa apardı?..

Sonra Səməd Vurğun müasir Azərbaycan musiqisi, xüsusilə musiqi həyatındakı müxtəlif istiqamətlər haqqında danışıdı, Qara Qarayevin yaradıcılığı onun "Leyli

və Məcnun" simfonik üvertürası haqqında mülahizələrini söylədi. Onun bütün bu sözlərinin canı isə, sənətdə xəlqiliyin ən müqəddəs məsələ olduğunu bir daha iqrar etmək idi.

Böyük şairin xəlqilik, musiqi dili, sənətdə milli ənənlər haqqında fikirləri mənə çox xoş gəldi. Ona görə təbiidir ki, V.Muradelinin "Böyük dostluq" operası haqqında qərardan sonra Azərbaycan dövlət filmoniyasında keçirilən müşavirədə Səməd Vurğun eyni mülahizələri şərh etdiyi vaxt onu alqışlayanlardan biri də mən idim. Şairin atasının dillə söylədiyi bu sözlər indi də qulaqlarımda səslənir:

– Mən heç bir vaxt inana bilmərəm ki, bizim Azərbaycan dağlarının təmiz havasını udmayan, Azərbaycan çeşmələrinin suyundan dadmayan bir bəstəkar əsil Azərbaycan xalq musiqisi yarada bilər!..

Əlbəttə, bu hökmdə böyük həqiqət vardır. Digər tərəfdən o illərdə sənətdə xəlqilik uğrunda, formalizm təzahürləri əleyhinə gedən mübarizədə belə fikirlər xeyirli idi.

Şəxsi təbiəti, yaradıcılıq yolu ilə lirika və dramaturgiyanı üstün tutan Səməd Vurğunun satiraya ancaq nadir hallarda müraciət etdiyi məlumdur. Bununla bərabər, şairin ümumiyyətlə satiraya, o cümlədən Axundov və Səbir satirasına necə yüksək qiymət verdiyini bilirik. Onun bir ədəbiyyat xadimi kimi Azərbaycanda satiranın inkişafı ilə nə qədər ciddi maraqlandığını təsəvvür etmək üçün isə əldə çox az material vardır. Odur ki, mən Səməd Vurğunun "Kirpi" redaksiyasında keçirilmiş bir yığıncaqda söylədiklərini burada ayrıca qeyd etməyi lazım bilirəm.

1953-cü il idi. Təxminən bir illik fəaliyyətindən sonra

"Kirpi" redaksiyası öz işində böyük çətinliklərlə qarşılaşdığı üçün Yazıçılar İttifaqının, ədəbi ictimaiyyətin köməyinə müraciət etməli olmuşdu. Yığıncaqda adam çox deyildi; amma müzakirə qızgın və maraqlı gedirdi. Əvəz Sadıq, Sabit Rəhman və başqaları "Kirpi"-nin çətinliklərindən və arzularından danışib, respublika yazıçılarının onlara az kömək etdiklərini söylədilər.

Səməd Vurğun İttifaqın sədri kimi bu tənqidi nəzərə alıb, yazıçılarla bu barədə xüsusi iş aparacağını vəd etdi. O, eyni zamanda, müasir satiriklərimizin "Molla Nəsrəddin"-dən az öyrəndiklərini söylədi. Sonra şair dedi ki, biz gərək həyatda gördüyümüz nöqsanları cəsarətlə satiraya gətirək, özümüzdəki vətəndaşlıq cəsarətini artıraraq.

— Özümə gəldikdə, çoxdan məni düşündürən bir şeir yazmaq istəyirəm. Mövzusu belədir: bizdə bəzən elə darürekli, xudbin, həm də amansız təbiətli adamlar olur ki, onlar öz şəxsi xeyirləri üçün hər şeyi qurban verə bilərlər. Bir adam onlarca, yüzlərcə adamın fəlakətinə səbəb olur. Bax, mən belə bir adam haqqında satirik şeir yazmaq fikrindəyəm.

Şair sözüünə əməl elədi. Az sonra "Kirpi"-də onun "Asta-asta" adlı çox qiymətli, bədii və ideya cəhətindən kəsərli satirası çap olundu.

Xatirələrimin bir hissəsi Səməd Vurğunun həm yaradıcılıq taleyində, həm də həyatında mühüm yeri olan "Aygün" poeması ilə bağlıdır.

Bu sətirləri yazarkən mən Poluxin küçəsindəki evimizdə gecə yanyadək "Azərbaycan" jurnalından "Aygün"-ü necə hərisliklə oxuduğumu yada salıb, indi də böyük həzz alıram. Çoxları kimi, mən də həmin poemanı şairin bütün əvvəlki əsərlərinə görə nə isə yeni, qeyri-adi

bir əsər kimi qavrayıb başa düşmüşdüm; bu fikirdə idim ki, uzun illər öz yaradıcılığında romantizmlə realizmə, demək olar, eyni dərəcədə yer verən şair "Aygün"-də həyata daha artıq yaxınlaşmış, varlığa daha ayıq, daha cəsarətli və daha tənqidi yanaşmışdı; "Komsomol poeması", "Vaqif" və "Muğan" müəllifi realizmin üstünlüyü ilə yazdığı yeni əsəri ilə öz yaradıcılığının yeni bir dövrünə qədəm qoymaqladır. Ədəbi ictimaiyyət, tənqid bunu Azərbaycan şeirinin irəliyə doğru inkişafının bir təmsali kimi qiymətləndirməli, bu yolda müvəffəqiyyətlə irəliləməkdə, "Aygün"-ün məziyyətlərini ümumiyyətlə ədəbi ənənə halına salmaqda şairə qayğıkeşliklə kömək etməli idi.

Bəs əslində necə oldu? "Aygün" necə qarşılandı?

Vurğunun yeni əsərinə münasibətdə bir-birindən əsaslı surətdə seçilən iki rəy ortaya çıxdı: biri mətbuatın, digəri isə kütləvi oxucunun rəyi.

Ədəbiyyatşünas Mirzəğa Quluzadənin tənqidi birinci rəyin ifadəsi idi.

"Aygün" haqqında Quluzadənin məqaləsi mətbəyə göndəriləcəyi gün təsadüfən mən redaksiyada idim (o vaxtlar bu redaksiya ilə əlaqəm möhkəm idi). Məqalənin makinadan çıxan səhifələrini iki-iki, üç-üç gətirib oxuyur və səliqəyə salırdılar ("iki-iki", "üç-üç" ona görə deyirəm ki, makinadan məqalənin həm birinci dəfə çap olunmuş variantını, həm də yeni, təmiz mətnini gətirirdilər). Əlbəttə, redaksiyanın "gizli sirləri"nə hörmət əlaməti olaraq həmin məqalə haqqında heç bir sorğu-sual verə bilməzdim və vermədim. Amma məqalənin "Aygün" barəsində olduğunu həm sərlövhasından, həm də qeyri-ixtiyari gözümlə sataşan bəzi sözlərdən şəksiz başa düşdüm.

Bir şey diqqətimi xüsusi cəlb elədi. Makinadan gələn çirkli, yəni oxunub təshih olunmuş səhifələr üzərində nə qədər qələm gəzmişdi!.. İxtisar və təshihlərdən, sətirlərin arasındakı əlavələrdən başqa, haşiyələrdə bir çox iri parçalar əlavə olunmuşdu. Deməli, məqalə üzərində kimsə çox sərbəst surətdə "əməliyyat" aparıb, eyni zamanda, öz üreyini boşaltmışdı.

"Aygün"ün bu cür haqsız tənqidlə qarşılanması sirəvi oxucuları və bir çox ədəbiyyatçıları narazı salmışdı. Onlardan bəziləri məqaləyə açıq etiraz eləyib, Səməd Vurğunun və onun əsərini tərifləyir, bəziləri xofla rica arasında qalıb müəyyən bir qərara gələ bilmir, bəziləri isə buna aşkar bir bədxahlıq təzahürü kimi baxırdılar.

Ömrünün son illərində Akademiya prezidentinin müavini vəzifəsində işləyən Səməd Vurğunun Azərbaycan mədəniyyəti, xüsusilə ictimai elmlər sahəsindəki rolunu bir elmi işçi kimi mən də yaxından görür və hiss edirdim. Sabir demişkən daim "böyük əməllər" haqqında düşünən, alimləri sovet elminin mühüm məsələlərini həll etməyə ruhlandıran bir başçı idi. Məqsədim Səməd Vurğunun elmi-təşkilatçılıq xidmətləri haqqında ətraflı məlumat vermək olmadığına görə bu barədə ancaq şahidi olduğum bir-iki hadisəni qeyd etmək istəyirəm.

Üçcildlik "Azərbaycan tarixi"nin və üçcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin hazırlanmasında Səməd Vurğunun böyük rolu oldu. O, bu sanballı əsərlərin müəlif və redaktorlarını özünəməxsus atəş və ehtirasla həvəsləndirir, səfərbər edir, lazım gəldikdə Akademiyaadakı kabinetinə yığıb onlarla birlikdə saatlarla bu və ya başqa məsələni müzakirə edirdi. Professor Heydər Hüseynovdan sonra bir neçə il Akademiya ictimai elmlər sahə-

sinə rəhbərlik edən belə bir fəal, nüfuzlu adam görmədiyimiz üçün işə həvəsimiz xeyli artmışdı.

Burada Səməd Vurğunun başçılığı ilə "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" I və II cildlərinin mövzu planının müzakirəsini misal gətirmək olar.

Mövzu planının layihəsi əvvəlcədən tutulmuşdu. M.Arif, M.Cəfər, C.Xəndan, M.Quluzadə, K.Talıbzadə və başqalarının iştirakı ilə Səməd Vurğun bu layihədə bir sıra dəyişikliklər elədi. Planda bir-bir Azərbaycan klassiklərinin adlarını oxuduqca onun şair xəyalı qanad çalır, elə bil, həmin böyük sənətkarların surəti gəlib onun gözü qabağında dayanırdı. Çox maraqlı idi ki, Nizami adını çəkəndə o, dərhal Nizamidən iki ya üç-dörd misra şeir əzbərdən deyir, Nəsimi adı gələndə ondan bir parça şeir yadına salıb oxuyur, Füzulidən habelə, Sabirdən, Hadidən və başqalarından habelə... Özü də o, bu şairlərin ən bərcüstə misralarını yad edir və onları yeni bir ahəngdə, gah füzuliyənə, gah hadiyənə oxuyurdu.

Səməd Vurğun ancaq bir şair kimi sitat gətirməklə qalmayıb, həmin klassiklərin ədəbiyyat tarixindəki mövqeyi, orijinal xüsusiyyətləri haqqında yığcam, lakin elmi cəhətdən düzgün, qiymətli fikirlər də deyir və bununla da "tarix"in orada əyləşən gələcək müəlliflərinə, xüsusilə cavan nəslə bir növ istiqamət vermiş olurdu.

Onu demək istəyirəm ki, haqqında danışdığım yığıncaqda şair Səməd Vurğunla alim Səməd Vurğun birləşib bütün parlaqlığı və qüdrəti ilə ciddi elmi bir məsələnin həllinə kömək eləyirdi.

Həmin yığıncağın mənim üçün, habelə mənim yaşadığım olan elmi işçilər üçün bir əhəmiyyəti də o oldu ki, bilavasitə Səməd Vurğunun təklifi və təşviqi ilə I və II

cildlərin bir neçə mürəkkəb, çətin bəhslərinin yazılması ədəbiyyatşünasların bu nəslinə tapşırıldı. Doğrusu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ictimai-siyasi və iqtisadi həyatının icmalı, bu dövrün ədəbiyyatı və mətbuatı haqqında xüsusi bəhslər yazmaq mənə tapşırılanda bu vəzifənin çətinliyi məni çox qorxudurdu. Səməd Vurğunun və o biri yoldaşların ürək-dirək verməsi bu cəsarətsizliyi aradan qaldırdı.

Bir az əvvəl şairin "böyük əməl" əsiqi olduğunu qeyd elədim. Bunu konkret bir misalla da xırdalamaq istərdim.

Bir gün evdə telefonun zəngi vuruldu. Səməd Vurğun idi. Kabinetindən danışdı. Söz-söhbətindən belə başa düşdüm ki, deyəsən, üzümüzə gələn bir neçə il üçün elmi-tədqiqat planlarına baxıb müzakirə edirlər. Hal-əhvaldan sonra dedi:

—Mənim ağılıma mühüm bir mövzu gəlib: Azərbaycan ədəbiyyatının beynəlxalq əhəmiyyəti—Buna necə baxırsan?.. Bu mövzuda əsər yazmaqla aran necədir?

Əlbəttə, mövzu çox yaxşı idi və bu barədə mən də bir neçə kəlmə ilə öz mülahizəmi söyləyib, sonra mənə belə bir iş təklif elədiyi üçün ona təşəkkürümü bildirdim. Təəssüf ki, ədəbiyyat tarixi üzərindəki işimizin qabaqca gözləniləndən xeyli uzun çəkməsi, sonralar bir müddət Akademiyadakı işimdən uzaqlaşmağım, ən başlıcası—şairin vəfatı bunun ancaq bir arzu kimi qalmasına səbəb oldu. Amma belə bir əsər gec-tez yazılmalıdır.

1955-ci ilin fevralı idi. Səməd Vurğun yenə telefonla zəng vurub dedi:

—Bilirsən də, Akademiyada Nəcəf bəy Vəzirova həsr olunmuş gecə keçirəcəyik. Stenoqrafistkaya "Bakinski raboçi" üçün bir məqalə deyib yazdırmışam. Məqaləni sənə

göndərirəm, rica eləyirəm, onu azərbaycancaya tərcümə eləyəsən. İstəsən bizim yazıçı yoldaşlardan da birini özünə köməkçi çağır ki, bu gün qurtarasınız, sabah səhər verək.

Məqaləni gətirdilər. Yoldaşlardan biri ilə həmin gün tərcümə edib qaytardıq. Məqalə "Kommunist" qəzetində nəşr edildi.

Akademiyada ədəbi gecəni ətraflı giriş sözü ilə Səməd Vurğun açdı. Sonra prof. F.Qasımzadə, habelə, K.Talıbzadə və Ə. Əliyeva məruzə elədilər. N. Vəzirovun qızı Sara xanım da orada idi. Atasının yüz illiyi münasibətilə şair onu təbrik edib əlini sıxdı.

Səməd Vurğun Akademiyanın elmi həyatında böyük canlanmaya səbəb olan bir sıra başqa tədbirlərə də başçılıq elədi. Zaqafqaziya alimlərinin xalqlar dostluğu mövzusunda sessiyası keçirildi. Sessiyaya hazırlıq dövründə, məruzə tezislərinin müzakirəsi zamanı Səməd Vurğun öz məsləhətləri və tənqidi mülahizələri ilə alimlərə böyük kömək eləyirdi.

"Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti"nin layihəsi müzakirə edildiyi zaman şairin irəli sürdüyü bir məsələ hamını maraqlandırır: o, vaxtilə dilimizdə olub sonra unudulan, lakin bu gün də işləmə biləcək ədəbi terminləri bir-bir üzə çıxarıb təkrar lüğətə salmağı məsləhət görürdü. "Bu bizim sərvətimizdir,—deyirdi—Nə üçün nankorluq eləyək?". Az sonra lüğət tərtib edərkən mən də bu ağıllı məsləhəti xatırlayıb "ağı", "bayaz", "dibaçə", "mad-deyi-tarix", "ozan" kimi bir çox terminləri lüğətə daxil etdim.

1955-ci ilin axırı, ya 1956-cı ilin əvvəli idi. Tbilisiyə, Zaqafqaziya alimlərinin 1905-ci il inqilabının əlli illiyinə

həsr olunmuş birgə elmi sessiyasına getmişdik (M.Arif, Ə.Əlizadə, S.Sumbatzadə, Ə.Quliyev, M.Qaziyev və başqaları). Nümayəndə heyətimizə o zaman hələ Çində olan Səməd Vurğun başçılıq etməli idi. Tbilisidə onun yolunu çox gözlədik, gəlib çıxmadı. Axırda dedilər ki, o, bərk xəstələnib... Bakıya qayıtdıq. Bir axşam bəstəkar Cövdət Hacıyev bizdə idi. Musiqi və poeziyadan söhbət gedirdi. Lakin bu söhbət nə qədər şirin olsa da, bu gün xəstə şairin müalicə üçün ailəsi ilə Moskvaya yola düşdüyünü xatırlayıb tələsik özümüzü vəğzala çatdırdıq, Şairin getdiyi vaqonun qabağı adamla dolu idi: yazıçılar, alimlər, məsul işçilər, qohumları, dostları, adi oxucular...

Hamı qəmgin və pərişan idi. Amma çoxumuz ümidimizi itirməmişdik.

O arada İnstitut məni Leninqrada ümumittifaq Nekrasov konfransına göndərdi. Yanvarın 19-da mehmanxanaya qayıdarkən yolda "Literaturnaya qazeta"-nın təzə nömrəsini alıb gətirdim. Üçüncü səhifədə Səməd Vurğunun iki şeiri verilmişdi: "Şair, nə tez qocaldın sən!..", "Mən tələsmirəm!.." (mütərcim K. Simonov). Bilmirəm necə olmuşdusa, mən həmişə Səməd Vurğunun şeirlərini diqqətlə izlədiyim halda, bu iki şeir gözümdən qaçmışdı. Tərcümədə də, orijinalı kimi, çox qüvvətli çıxan bu əsərlərin mütaliəsi mənə o qədər güclü təsir elədi ki, dərhal öz təəssüratımı xəstə şairə bildirmək üçün geyinib poçtamtaya yollandım. Çox götür-qoy eləmədən "Moskva, Kreml xəstəxanası, Səməd Vurğuna" ünvanı ilə bu məzmununda bir fototeleqram vurdum: "Xalqımın əzizi! "Literaturnaya qazeta"-dakı iki şeirinizi uzaq şimalda, Puşkin və Lermontovun yaşadığı şəhərdə oxudum. Mənə belə gəlir ki, dünyaya poeziyasında çox az şair bu cür nisgilli, həm də əzə-

mətli şeirlər yazıb. Amma yox! Şair Səməd Vurğun qocala da bilər... Lakin o ürək, o qeyrət, o nəfəs ki, onda var, bunlar çoxdan onu əbədiyyətə qovuşdurmuşdur. Bunu bütün mədəni sovet adamları iqrar edir. Azərbaycanımıza gəldikdə isə, Nizami, Füzuli və Sabirdən sonra qüdrətli söz sənətkarı Səməd Vurğundur... həqiqi şeir—ölməz həyatdır. Səməd Vurğun həqiqi şairdir. Deməli, ölməzdir. Xəstə şairimi həsrətlə öpürəm".

Şeirləri oxuyan kimi, ilk təəssürat əsasında yazılan bu sözlərin (xüsusilə "ölüm"dən söhbət getməsi!) bir o qədər də mənalı və əhəmiyyətli olmadığını az sonra başa düşüb bir az sıxıldım. Amma nə etmək? Bir halda mən bunu səmimi bir niyyətlə eləmişdim.

Leninqradda ikən Kamaldan məktub aldım. Şairin xəstəliyi məktubda əsas məsələ idi: "Bu saat bütün xalq, xüsusilə ziyalılar çox ağır mənəvi bir hal keçirir. Moskvadan Səməd haqqında aldığımız xəbər çox qəmgindir. Səmədi təbiət, deyəsən, bizim əlimizdən vaxtından əvvəl almaq istəyir [...] Mən hələ ömrümdə indiki kimi səbəbi, qəmgin və pərişan olmamışam. Elə bil ki, bu dərddin ağırlığını mən çəkə bilməyəcəyəm".

Moskvaya gəldim. Kamal və bizim Əminə də orada idi. Bir axşam onlarla birlikdə xəstə şairin halını öyrənmək üçün "Moskva" mehmanxanasına, Xavər xanımla Aybənizin olduğu otağa getdik. Yolda Kamal dedi ki, Səməd dayı sənin teleqramını alıb və oxuyub; fikrini soruşdum, zarafatyana cavab verdi:

—Deyəsən axı, bu Əzizin ibarə ilə yazmaqdan xoşu gəlir?...

Şair düz demişdi. Doğru sözə nə deyəsən?!

Mehmanxanada oturub xəstədən danışırıdım. Xavər,

xanım nağıl eləyirdi ki, Səməddə heç əvvəllər onda olmayan xasiyyətlər əmələ gəlib. Deyir Bakıda axşamlar evimizdə işıqları yandırın ki, ocağım işıqsız qalmasın.

Telefonun zəngi vuruldu. O idi!.. Otaqdakıların, demək olar, hamısı danışdı. O, məni də telefona çağırdı. Ürəyim əsə-əsə bir-iki kəlmə danışdım. Kefini soruşduqda səmimi bir ahənglə:

—Xəstəyəm də!— dedi.—Xəstənin kefi necə olar?— Sonra o, soruşdu:—Bəs Əminə xanım bu soyuqda (o qış saxta 40 dərəcəyə qalxmışdı) burada nə gəzir?

Böyrəyinin xəstə olduğunu və həkimə gəldiyini söylədim. Canyananlıqla dedi:

—Mənim bir dostum var: professor Paşayev. Bakıda onu tap, məsləhətləş. Gör, bəlkə, Əminə xanımı İstisuya aparasan. Mənim o sudan çox xoşum gəldi.

İki gün sonra şairin ailəliklə Bakıya qayıtdığını eşidib mehmanxanaya vidalaşmağa getdik. Xavər xanım Əminəyə Z.N.Djeliyevanın "Pitaniye pri boleznyax po-çek" (Medqiz, 1955) kitabçasını verib dedi ki, Səməd xəstəxanadan bunu sənin üçün göndərdi (Kitabça indiyədək bizdədir).

Yenə telefon zəngi vuruldu. Şair idi. Mən bu dəfə də onun səsinə eşitmək üçün dəstəyi aldım. Amma ümitsiz bir vəziyyətdə olan xəstə ilə nədən danışmaq olardı?

—Səməd müəllim, deyirlər Bakıya gedirsiniz? Yaxşı eləyirsiniz. Yoxsa bu soyuqlar lap bizi birtəhər elədi.

—Vətənin havası üçün qəribsəmişəm, Əziz!

—Elə bilirəm Dərbəndi keçən kimi ayazıyacaqsınız...

—Görək də, nə olacaq?..

Bu, ondan eşitdiyim son söz oldu.

Qalacaqdır dünyada... s.227-242.

"Yuxarılarda Səməd haqqında hansı əclafsa pis fikir yaradıb"...

Sovet xalqlarının faşizmə qarşı Böyük Vətən müharibəsi başladı. Çoxları elə müharibənin elan edildiyi birinci günləri çağırılmadan cəbhəyə getmək arzularını bildirirdilər. Bu xüsusda iclaslarda da danışılır, təbliğat aparılırdı. Geridə qalmaq istəmədim (geridə qalmaq yaxşı səslənmirdi). Müharibənin üçüncü günü hərbi komissarlığa getdim. Çox böyük növbə yaranmışdı. Növbə cərgəsi komissarlığın həyətinə qədər uzanırdı. Qabağa düşmək istəyənlərə də açıqlanırdılar, buna növbəyə duranlar da etiraz edirdi. O günü mənə növbə çatmadı.

Səhəri si institutda mənə dedilər ki, səni Yazıçılar İttifaqından axtarırlar. Səməd Vurğun çağırırdı...

Səməd Vurğunun məni nə üçün çağırdığını, eləcə də Yazıçılar İttifaqı və yazıçılar mühiti ilə ilk tanışlığımı bildirmək üçün burada müxtəsər də olsa, 1938-39-cu illərə qayıtmalıyam.

Mən ilk qələm təcrübəsi olan və çoxu rus klassikləri haqqında yazılarımla 1936-cı ildən mikro ədəbiyyat çevrəsində az-çox tanınmışdım. Müasir ədəbiyyatı da çox geniş olmasa da izləyir, xoşuma gələn əsərləri bir oxucu kimi oxuyurdum. Xüsusən, o illərdə şairlərdən daha çox populyar olan Səməd Vurğunun əsərləri məni xüsusi cəlb edirdi. Onun nəinki çap olunmuş əsərlərini, çap olunmamış ilk şeirlərini də yay aylarında Şuşaya, Dilicana ixtisasatırma kursuna gələn yaşlı müəllimlərdən öyrənib yazmışdım. Xüsusən, Qazax müəllimlərindən şairin bu

ilk, çap olunmamış şeirlərini əzbərdən bilənlər çox idi. Hərçənd Səməd Vurğun özü bir şeirində bu şeirləri "ölən şeirlərim" adlandırmışdı. Ancaq mən bu şeirlərə çox canlı, təbii bir məhəbbət lirikası kimi baxırdım. Bir sözlə, Səməd Vurğun bir şair kimi mənə çox xoş gəlmişdi. Səhv etmərsə, 38-ci ilin əvvəllərində gözlənilmədən Səməd Vurğun haqqında həqiqətə uyğun olmayan və guya Səmədin varlığa idrak üsulunda səhvləri olduğu haqqında bir məqalə nəşr edildi. Bu məqalə mənə əməlli-başlı qəzəbləndirdi. Məqalə müəllifinə mənim çox hörmətim vardı. O, çox ağıllı adam idi, belə bir səhv məqalə ilə çıxış etməsi mənə çox təəccübləndirdi.

Məqaləyə cavab kimi "Səməd Vurğun yaradıcılığında xəlqilik" sərlövhəli bir məqalə yazıb "Ədəbiyyat qəzeti" redaksiyasına yolladım. Məqaləni oxumadan mənə məsləhət gördülər ki, onu Osman Sarıvəlli ilə Əli Vəliyevə oxuyum. Oxudum. Onlar bir-birinin üzünə baxıb, baxışları ilə bir-birinə nə isə dedilər. Birinci Osman Sarıvəlli ağır-ağır dilləndi:

– Çox yaxşı məqalə yazmısan, ancaq bir az gözlə, hələ çapa tələmə...

Bu arada Osman qonşu otaqdan çağırıdılar. Mən Əli Vəliyevə təəccübümü bildirdim. Osman niyə belə dedi? Bir halda ki, məqalə yaxşı yazılıb, niyə çap olunmasın? Əli Vəliyev sözü açıq deyən adam idi və o, yavaş səsle mənə dedi: "Bir az gözlə, yuxarılarda Səməd haqqında hansı əclafsa çox pis fikir yaradıb, gözlə, qoy ara səngisin. Mən özüm səni axtarıb taparam, məqaləni də çap edərək. Ruhdan düşmə!".

Qabaqkı illərdə də Səmədə yersiz hücum edildiyini,

onun çoban-çoluq şairi adlandırıldığını mən bildirdim. Məqaləni götürüb getdim. Ancaq bu söz-söhbət haqqında fikirlər məni tərk etmədi. Səmədin əsərlərini yenidən oxuyur, şeirimizin çox mürəkkəb inkişaf yolunu bir həvəskar kimi öyrənməyə çalışırdım.

Bir ay keçmədi mənə Yazıçılar İttifaqına çağırıdılar. Osman Sarıvəlli ilə görüşməli idim. Məndən məqaləni istədi. Elə həmin gün məqaləni ona çatdırdım, çap olundu. Oxucu və yazıçılardan eşitdiyim söz bu oldu ki, Səməd Vurğun yaradıcılığında xəlqilik düzgün izah edilmişdir. Deməsələr də, başa düşmüşdüm ki, "yuxarılarda şair haqqında fikir yaxşılaşmışdır". Bir-iki ay sonra, səhv etmərsə, 1939-cu ilin may ayının əvvəlləri idi, yenə mənə Yazıçılar İttifaqına çağırıdılar. Səməd Vurğunun yaradıcılığına həsr edilən bir iclas olacaqdı, iclasda məruzəni mənə tapşırıbmışdılar. Sonradan idman sarayına çevrilmiş Maarif evində (Kirov prospektində) böyük bir salonda bütün yazıçılar və ziyalılar toplanmışdı. İclasda İttifaqın sədri Süleyman Rəhimov sədrlik edirdi. Səməd Vurğun uzaqda, salonun lap axırncı cərgəsində oturmuşdu. Mən məruzəni yazmış, makinada çap etdirmişdim. Ancaq oxumurdum, səhifələri vərəqləyə-vərəqləyə danışırdım.

Məruzə Azərbaycan sovet şeirinin inkişafı və problemləri fonunda Səmədin yaradıcılıq yolu və yaradıcılıq ideyalarını əhatə edirdi (həmin məruzənin makinada yazılmış nüsxəsini şairin muzeyinə vermişəm).

Məruzə çox gürultulu təsir bağışladı, müəyyən illərdə şeirimizdə olan formalizmi kəskin tənqid etdiyimə görə, ciddi mübahisəyə də səbəb oldu. Vaxtilə formalizmə uyanlardan bəzisi mənə replikalarla hücum etdilər, lakin nəzəri-tənqidi fikirlərimi təsdiq edənlərin sayı çox oldu.

Səmədin ilk şeirlərini də qiymətləndirdiyimə görə bu şeirlərə münasibətimi təsdiq edənlər də oldu, tənqid edənlər də: Bütün iclas boyu Səməd dillənəmirdi. Yalnız "ölən şeirlərdən" danışanda o, mənə gülə-gülə belə bir sual verdi: - O şeirləri hardan toplamusan?

- Xalqdan, deyib izahat verdim.

Bu yaradıcılıq gecəsindəki mübahisə, çıxışlardan mən o vaxta qədər ağıma gəlməyən bir məsələnin şahidi oldum: aydın hiss olunurdu ki, yazıçılar, şairlər arasında, həm də istedadlı şairlər arasında nə isə ikitirəlik var. Belə ikitirəliyi sonralar rəsmi dairələrdə "qruppabazlıq" adlandırmışdılar. Əslində isə belə deyildi. Bu, müəyyən nəzəri əsas olan qruppabazlıq deyildi. O illərdə Səməd Vurğun daha çox oxunan, daha çox populyar şair sayılırdı. Belə hallarda tək-tək adamlarda yaxşıya həsəd aparmaq xəstəliyi tez baş qaldırırdı. İkitirəliyi yaradan da bu həsəd idi. Əlbəttə, bu və ya başqa birisi haqqında belə həsəd də çox arzu olunmayan nəticələr verdiyinə görə zərərli, qorxuludur. Qorxuludur ona görə ki, çox hallarda böyük bir istedad haqqında da çox mənfə fıkirlər yarada bilir. Bununla belə, həsəd başqa, "qruppabazlıq" başqadır. "Qruppabazlıq" dünya baxışı və ədəbi zövq ayrılığı, varlığı, müasirliyi dərk etməkdəki fərq nəticəsində ola bilərdi. Bizim yazıçılarda isə nə o illərdə, nə də sonrakı illərdə belə bir fərq görünməmişdi... Mən bu "qruppabazlıq" sözü haqqında mətləbi ona görə uzatmalı oldum ki, sonralar da bir qayda olaraq yuxarılarda yazıçıların bəzilərinin biri-birindən xoşu gəlməməsi və ya həsəd aparmasını qruppabazlıq adlandıraraq ona siyasi məna verir, bu da çox pis, ağır nəticələrə səbəb olurdu. İttifaqın işinə də, ideyalı yazıçıların yaradıcılığına da şübhə doğururdu...

İclasdan sonra mən öz-özümə düşünüb belə bir nəticə çıxarmışdım ki, sözsüz Səməd Vurğun haqqında yuxarılarda səhv fikrin yaranmasına səbəb elə müəyyən yazıçıların öz arasında olan həsəd, bir-birinin nailiyyətinə sevinməmək olmuşdur. Sonrakı illərdə də bir çox xoşagəlməyən hadisə və münasibətlərin şahidi olanda mən bu fikrimdə yanılmadığımı gördüm (bu xüsusda yeri gələndə yazacağam).

Haqqında danışdığım illərdə müəyyən yazıçılar arasında yerlipərəstlik azarı da (müəyyən qism oxucularda da) özünü göstərirdi. Həmin yaradıcılıq gecəsində iştirak edənlər dağılanda, mən bir nəfərdən belə bir söz eşitdim:

- Çox sağ ol, qazaxlı balası!... Halbuki mən qazaxlı deyil, naxçıvanlı idim...

İndi isə söhbətimin əvvəlinə qayıtmaq istəyirəm. Səmədin dəvəti ilə Yazıçılar İttifaqında görüşdük. Dedi ki, yazıçılarımızın bir hissəsi cəbhədə, bir hissəsi də Cənubi Azərbaycandadır. "Ədəbiyyat qəzeti" yiyəsiz qalıb, gəl, onu idarə elə. Mən redaktorluğu boynuma götürmədim, o vaxt redaktor O.Sarıvəlli idi. Dedim ki, O.Sarıvəllinin adı redaktor qalsın, mən qəzetin çıxmasına nə qədər lazımdır kömək edərim.

Səmədlə üç il birlikdə çalışdım. Onda insanlara inam, etibar güclü idi. İnandığı adama hər şeyi etibar edirdi. İşlədiyim müddətdə bir dəfə də olsun onun redaksiyanın ümumi işlərinə müdaxilə etdiyini görmədim. Yalnız ciddi nəzəri və ideoloji məsələlərdə ondan məsləhətlər alırdıq. Çətin məqamlarda müdrik tövsiyələri ilə bizə düzgün yol göstərirdi.

Onu daim dalğın düşüncələr, xəyallar içində görərdim. Bəzən elə olurdu ki, danışdığımı eşitmir, bir qədər

keçəndən sonra soruşurdu ki, nə məsələdi, nə deyirdin?

O, çox sadə və mehriban adam idi. Tutduğu vəzifə və şöhrət baxımından yüksək olduğunu heç kimə hiss etdirməzdi, adamlarla dost kimi, qardaş kimi danışırdı.

Mən Səməd haqqında çox yazmışam, təxminən 15 m/v olar. Ədəbiyyat tarixi üçün yazdığım 5-6 m/v material hələ işıq üzü görməyib, qalanlar isə Səmədin sağlığında dərc edilib...

Bir-iki epizodu da xatırlatmaq istəyirəm: "İnsan" pyesi tamaşaya qoyulandan sonra barəsində xoşagəlməz söhbətlər yayılmağa başlandı. Əleyhdarlar əsərdə mücərrədlik olduğunu iddia edirdilər. Əlbəttə, bunlar bizim xoşumuza gəlmirdi... Həmin dedi-qodulara cavab məqsədilə mən "Ünvansız məktub" adlı böyük bir məqalə yazdım. Məqaləni o cür adlandıрмаğımın səbəbi o idi ki, şəirə qarşı çıxanlar çox güclü idi və mən onların adını çəkmə bilməzdim. Plexanovun da bir "Ünvansız məktub"u var idi, məqaləyə bu adı verməyində onun da təsiri olmuşdu.

Məqalə çap olunmazdan əvvəl "İnsan" pyesi ilə bağlı böyük bir müzakirə keçirildi. Təəssüf ki, indi elə müzakirələr keçirilmir. Şəhərin bütün ziyahıları orada idi. Həmin məqaləni orada məruzə elədim. Məruzə uzun çəkdi. Mən də bəzi mübahisələr açmış, əsərdəki fəlsəfi məsələlərə tənqidi yanaşmışdım. O vaxt elə düşünürdük. S.Vurğun bircə kəlmə də olsun mənə etiraz etmədi. Ümmiyyətlə, mən neçə il Səmədlə bir yerdə işlədim, bircə dəfə də görmədim ki, barəsində yazılan tənqidlərə münasibət bildirsin. Kəskin tənqidi də vecinə almırdı. Bu səbəbsiz deyildi. O, özünə arxayın idi, ümumxalq sevgisi qazanmışdı. Hansısa bir-iki cılızın tənqidi onunçün heç nə idi. Amma, ciddi elmi-nəzəri, yaxud ideoloji təxribatların,

qarayaxmaların cavabını dərhal verirdi...

"Aygün" poeması jurnalda çıxandan sonra oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış, işlədiyim Ədəbiyyat İnstitutunda da əsər haqqında yüksək məhəbbətlə danışdılar. Əsəri mən də oxudum və mənim də çox xoşuma gəldi. Bir neçə gün sonra evə zəng vurdular, danışan Alp Ağamirov idi. Dedi ki, yoldaş Cəfərov, Xasay deyir ki ("Kommunist" qəzetinin redaktoru idi), "Aygün" haqqındakı məqaləni redaksiyaya gətirəsiniz. Mən hiss etdim ki, "Cəfərov"ları səhv salıblar, amma bildirmədim, duyuc salmamaq üçün cavab verdim ki, işə gəlim, göndərəm. O günün səhəri qəzetdə "Aygün" haqqında çox biabırçı, vicdansızcasına yazılmış məlum məqalə çap edildi. O, xalqın narazılığına səbəb oldu. Tələbələr üsyan edirdi ki, bu nə iftiraadır.

Həmin vaxt Yİ-nin sədri Mirzə İbrahimov, katib isə Əli Vəliyev idi. Ə.Vəliyev məni Yİ-yə çağırırdı və məlum oldu ki, M.C.Bağirov Yazıçılar İttifaqının rəhbərliyini "Aygün"ü kifayət qədər tənqid etməməkdə ittiham edib. Ə.Vəliyevin dediyi sözdür: "Aman günüdür, bizi xilas elə. Sən Vurğun haqda həmişə yazmışsan, lap onu tənqid etsən də, səndən inciməz".

Gördüm ayrı yol yoxdur. Çox düşündüm və "Aygün" haqqında mən də bir məqalə yazdım. Əziz Mirəhmədovla Kamal Talıbzadəni çağıraraq, məqalə üzərində səhərə qədər işlədik. İstəyimiz o idi ki, mənim məqaləmlə mübahisə bitsin, əsər haqqında daha kəskin fikirlər söylənməsin. Bu səbəbdən mən də tənqiddə yer vermişdim. Əsas tənqidi qeydim də o idi ki, Əmirxan kimi adamları cəmiyyət islah edə bilməz. Mən indi də elə o fikirdəyəm.

Məqalə çap olundu, gəlmişəm işə, həyəcanlıyam ki,

görəsən, Vurğun necə reaksiya verəcək. Səməd İttifaqa Mehdi Hüseynlə gəldi. Mən koridorun sonunda idim. Məni görən kimi ucadan: "Ey müsəlmanlar, yar ilə xoşdur bu cahan" – deyib güldü. Mən məqaləmdə Nəsimidən o misra da daxil olmaqla kiçik bir parça vermişdim. Məqalə ilə bağlı bircə söz də demədi, ötüb keçdi.

Əli Vəliyev sonra dedi ki, Həsənov yuxarıdan zəng eləyib, bu dəfə də məqalənin yumşaq yazıldığına görə bizi ittiham etdi. Bu biri tərəfdən də Səmədi istəməyənlər məqalədəki xırda tənqidləri böyüdür, onlardan şairin əleyhinə istifadə etmək istəyirdilər...

Yeri gəlmişkən deyim ki, mən Səmədlə birlikdə işləyəndə onların evində də iki dəfə olmuşam. Birinci dəfə Novruz axşamında, dərstdən çıxıb evə gedəndə təsadüfən rastlaşdım. Nə qədər dedimsə ki, bayram axşamı hər kəs öz evində olmalıdır, bizim ev elə sənin də evindir – deyib əl götürmədi. Abdulla Şaiq, Osman Sarıvəlli və Mehdi Hüseyn də onlarda idi. O.Sarıvəlli ilə M.Hüseyn, hətta, güləşdilər də...

İkinci dəfə S.Vurğun Cənubi Azərbaycandan gəlmiş Milli Hökumətin nümayəndələrini qonaq çağırmışdı. Səməd orada çox gözəl və emosional bir nitq söylədi. Kaş o nitqi yazan olaydı. Biz indi – bu günlərdə Cənub məsələsinə yanaşdığımızdan Səməd qat-qat artıq əhəmiyyət verirdi. Əslində Cənub dərdimiz haqqında ilk yazan da S.Vurğun olmuşdu.

İndiki kimi yadımdadır, nitqində söylədi ki, parçalanmış ürəyimizi birləşdirmək üçün hər birimiz namusla, qeyrətlə çalışmalıyıq. Sonda isə yazıqları Cənub mövzusunda yazmağa çağırırdı...

Səməd Vurğun haqqında məqalə və məruzə.
M.C.Cəfərov. Xatirələr. B., "Çaşıoğlu", 2010, səh.283-286;
S.Vurğunun ev-muzeyində 27 may 1982-ci ildə keçirilən
"Xatirə günü"ndə çıxışı (S.Vurğun ev-muzeyinin fonotekası).

Qabil

İnsan kimi də böyük idi, şair kimi də...

Rübailərimin birində yazmışam:
Başı qarlı uca dağdır Səməd Vurğun,
Həm bayraqdar, həm bayraqdır Səməd Vurğun,
Xalq şairi böyük addır, bu adsız da,
Bu yer, bu yurd, bu torpaqdır Səməd Vurğun.

Biz – müharibə illərində ədəbiyyata gələnələr, ağılmız kəsəndən, dilimiz söz tutandan dörd şairi tanıyırdıq – Səməd Vurğunu, Süleyman Rüstəmi, Rəsul Rzanı, Məmməd Rahimi... Əlimizə kitab götürəndən, müəllim qabağına çıxandan, illər boyu, zaman-zaman bu dörd şair bizim sevimli şairlərimiz, ustadlarımız olub. Biz onlara fərq qoymamışıq. Ustadları bir-birilə müqayisə eləməzlər, yer bölgüsündə, qiymətləndirmədə fərq qoymazlar. Məsələn, baxıb görürəm ki, Məmməd Rahimi az qala unudublar. "Leningrad göylərində" poemasının, "İkiqat cinayət", "Vur-

ölən faşistdir, insan deyildir!", "Şatır", "Terekin sularında", "Alapalazoğlu" kimi gözəl şeirlərin müəllifini unutmaq olarmı?

İndi sual verə bilərsiniz ki, o dövrdə bu ustadların bir-birinə münasibəti necə idi, indiki dövrdə olduğu kimi, ədəbi əxlaqdan kənar söz-söhbət olurdumu? İndiki kimi qəzet və jurnal səhifələrində cavanların hədyanlarına, söylüşlərinə rast gəlirdikmi? Deyim ki, həmin dövrdə bütün tanınmış sənətkarlar bir-birilə can deyib can eşidirdilər, bu, ağ yalan olar. Niyə gizlədim, Səmədi sevməyənlər az deyildi, onu qısqarırdılar da, amma bir-birilərinin uğurlarına sevinirdilər, kimsə kimsənin ünvanına nalayiq söz, kəlmə işlətmirdi. Hər hansı bir yaradıcılıq müşavirəsində kəskin ədəbi mübahisələr olurdu, amma müşavirə, yığıncaq qurtaran kimi o mübahisə edənlər gedirdilər yeyib-içməyə. Biz, yəni o zamanın ədəbi gəncliyi qətiyyənlər ədəb-ərəkandan kənara çıxmazdıq, əgər Rəsul Rza, ya Süleyman Rüstəmlə gündə on dəfə qarşılaşıydıq da, yenə salam verərdik, baş əyərdik. Biz onların ədəbiyyatda yerini, mövqeyini dürüst anlaşırdıq. İndi isə kim kimə istəyir satır, ələ salır, ağsaqqala hörmət azalıb. Mənim yadıma gəlir ki, Süleyman Rüstəmə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adını təqdim edəndə mərhum prezidentimiz Heydər Əliyev qabağına qoyulmuş hazır yazıya baxdı, sonra onu bir kənara qoyub dedi ki, buna ehtiyac yoxdur, mən Süleyman Rüstəmin şeiriylə dil açmışam, başladı "Çapayev" şeirini əzbər deməyə.

Bax, adlarını çəkdiyim o dörd sənətkar müqəddəs adamlar idi, onlar ədəbiyyat üçün doğulmuşdular. Bayaq dedim ki, bu sənətkarlar arasında yaradıcılıq qısqançlığını hiss edirdik. Bunu, ümumiyyətlə, çox normal və təbii qar-

şılamaq lazımdır. Əgər sənətkarlıq varsa, qısqançlıq da olmalıydı. Bir də ki, böyük sənətkar qısqanarlar. Səməd Vurğun o dövrdə çox şöhrətli idi. Xatırlayıram Moskvada, SSRİ Yazıçılar İttifaqında dramaturgiya ilə bağlı keçirilən bir müşavirəni. Mən o zaman Moskvada oxuyurdum, kursant idim, müşavirədə iştirak etməyə də Səməd Vurğun dəvət etmişdi. Rəyasət heyətində Fadeyev, Fedin, Şoloxov, K.Simonov, Arbutov əyləşmişdilər. Birdən onlardan kimsə dedi "sədr kim olsun?". Fadeyev dedi ki, burada heç bir suala ehtiyac yoxdur, böyük Səməd Vurğun burdadır. Səməd Vurğun Rəyasət heyətinə keçdi.

Səməd Vurğunu tarixlərdə yaşadacaq əsərlərinin sayı çoxdur. Hansını deyim, "Vaqif" pyesinimi, bir-birindən seçilməyən lirik ya fəlsəfi şeirlərinimi, ya "Komsomol", "Aygün", "Muğan" poemalarını? Amma mənim fikrimcə, Səməd Vurğunu tarixlərdə "Azərbaycan" şeiri daha çox yaşadacaq, çünki bu şeir yazıldığı gündən hər bir azərbaycanlının dilinin əzbəridir, onun duzuna və çörəyinə qarışmış, necə nəsil gəlib keçir, amma "Azərbaycan" şeiri həmişə bizim mədəni himnimizdir. Elə bir nümunə göstərin ki, bu şeiri əvəz eləyə bilsin.

Səməd Vurğunu ilk dəfə görəndə mənim on dörd yaşım var idi. Əynində qəhvəyi rəngdə pencək, əlində o rəngdə bir papka. O görüşdə Səməd Vurğunun "Nizami" şeirini oxuduğu yadımdadır. Sonra illər keçdi, zaman keçdi, mən ilk şeirlərimi çap etdirdim, gənc bir şair kimi adım çəkilməyə başladı və Səməd Vurğunu tez-tez görməyə başladım.

Yadımdadır: "Gəncliyin səsi" adlı bir almanax hazırlanırdı. Bu almanaxda qırxıncı illərin gənc şair və nasirlərinin yazıları təqdim olunmalıydı. Bu tipli almanaxları ha-

zırlayandan sonra gətirib qoyurdular Səməd Vurğunun qabağına. Səməd Vurğun da oxuyub tanış olur və çapına icazə verirdi. Bu almanax hazır olanda bizi yığdılar Səməd Vurğunun otağına. Mənim də orda üç şeirim vardı. Səməd Vurğun bircə-bircə hər bir gəncin yazıları haqqında öz fikrini bildirdi. Növbəm çatanda üzünü mənə tutub dedi: "Köpək oğlu, bu şeirləri sənmi yazmışsan?" . Söz mənə təsir elədiyindən özümü saxlaya bilməyib dedim: "Səməd müəllim, ağzınızı təmiz saxlayın". Yanımda oturanlar ətəyimi dartdılar, utanmırsan Səməd Vurğuna cavab qaytarırsan dedilər. Görüş başa çatdı, Səməd Vurğun məni dayandırdı, "Sən qal". Elə bildim ona cavab qaytaracağım üçün məni döyməyə ya ağır bir söz deməyə hazırlaşır.

Dedi: "ayə, aton durormu?", dedim: "xeyr". Dedi: "köpək oğlu, bağışla", gördüm gözləri yaşarır. Hiss elədim indi dedi ki "köpək oğlu" o köpək oğlundan deyil.

Daha bir xatirə: 1955-ci il idi. Moskvada idim. Rəhmətlik Qulu Xəlilovdan teleqram aldım ki, məni qarşıla, operasiyaya gəlirəm. Pulum yox, üstəlik qar-çovğun, birtəhər üz tutdum "Qazan" vağzalına. Həmin teleqramda nömrəsi göstərilən vaqonun gələcəyi yerdə dayandım. Gördüm ki, Səməd Vurğun çox pis, pəjmürdə halda, xəstə vəziyyətdə vaqondan düşdü. Məni görüb sevindi: "Ayə, sən, bakılı balası, hardan bilirdin mən gələcəyəm?". Mən ona demədim ki, sizi yox, Qulu Xəlilovu qarşılamağa gəlmişəm. Dedim "Səməd müəllim, Moskvada yaşayan bütün azərbaycanlılar bilir ki, siz gəlibsiz".

Yenə bir xatirə: Moskvadaydıq. Bir gün Yusif Səmədoğlu dedi ki, mənim ad günümdür, gəlin bunu "Moskva" mehmanxanasında qeyd edək. Mən idim, Əliağa

Kürçaylı idi, başqalarını xatırlaya bilmirəm, oturduq yeyib-içməyə. Məclisin şirin yerində Səməd Vurğun gəldi, hamımız ayağa durduq. Səməd müəllim üzünü Yusifə tutub dedi: "Ayə, pulun varmı, bunları yığmışan bura?". Yusif dedi: "Var". "Ayə, qorxma, mən burdayam". Oturdu bizimlə. Söhbət ana dilindən, onun saflığından düşəndə mən Bəxtiyar Vahabzadənin "Ana dili" şeirini oxudum.

Ümumiyyətlə, Səməd Vurğun istedadlı gəncləri çox sevirdi, onların qayğısına qalırdı, yeri gəldikcə, bu gənclərin yaradıcılığı barədə mətbuatda öz ürək sözlərini də deyirdi. Məsələn, Əliağa Kürçaylının bir şair kimi yetişməyində Səməd Vurğunun böyük rolu var. Əliağa Kürçaylı Salyanda adı bir mühasib idi, gənc yazıçıların birinci respublika müşavirəsində iştirak etdi, şeir oxudu. O səhnə indi də xatirimdədir. Əliağa əvvəlcə "İlk bahar çiçəyi" adlı şeirini oxudu, şeir Səməd Vurğunun xoşuna gəldiyindən bir şeir də oxumağı xahiş edir. Əliağa daha bir şeir oxudu. Bu şeiri oxuyub qurtaran kimi Səməd Vurğun ondan soruşdu:

- A bala, harda oxuyursan ?

- Oxumuram.

- Harda işləyirsən?

- Dəmir yolunda.

- Nə işində?

- Hesabdar.

Salondakılar gülüşür. Əliağa tez əlavə edir:

- Hesabdar idim. İndi fəhlə işləyirəm.

- Gəl səni düzəldim Universitetə.

- Götürməzlər.

- Niyə?

- Kamal attestatım yoxdur. Mən doqquzuncu sinfi bitirmişəm.

- Sən gəl, mən deyərəm, götürərlər.

Səməd Vurğunun yaxından köməyi ilə Əliağa Bakıya köçür, burada fəhlə-gənclər məktəbinin son sinfini bitirir, sonra ADU-nun filologiya fakültəsinə daxil olur. Mən Səməd Vurğunun ədəbi gəncliyə qayğısı ilə bağlı belə mifləllərin sayını istənilən qədər artırma bilərəm.

1946-cı il idi. APİ-nin ikinci kursunda oxuyurdum. İyirmi yaşım vardı. Mətbuatda bir neçə şeirim çıxdığına görə tələbə yoldaşlarım, bəzi müəllimlərim mənə "şair" deyirdilər. Günlərin bir günü tənəffüsdə Əhməd Qəribov adlı bir aspirant məni səslədi: "Bura gəl, sənə Səməd Vurğunun heç yerdə çap olunmamış bir şeirini oxuyacam". Sakit bir yerə çəkildik. Əhməd Səməd Vurğunun əruz vəznində yazılmış "Olsun" rədifli həzin bir şeirini əzbər dedi. Ondan xahiş elədim, şeiri bir də aram-aram oxudu, kağıza köçürdüm. Elə həmin günün axşamı o şeirin məni sehləyən qüvvəsi altında eyni rədifli şeirimi yazdım. Xeyli sonra - əllinci illərdə bir dəfə fürsət tapıb "Olsun" rədifli bənzətmə-şeirimi Səməd Vurğuna oxudum. O, diqqətlə, fikirli qulaq asıb dedi: - Aya, bakılı balası, sən məndən qəmgin yazmısan, təxəllüsünü də qoymısan "Nikbin". Sənin nəyin nikbin oldu?

"Əgər səndən dönər isəm nəsimim ahu-zar olsun,
Baharım qar tökən qıştək açılmaz bir diyar olsun".
Cavan canım susuz bir qönçətək solsun da, xar olsun,
Libasım ağ kəfən, yurdum-yuvam sakit məzar olsun!

Xəzan gəldi, saralmış güllər üstə qan qus, ey bülbül!
Çax, ey şimşək, qop, ey tufan, öt, ey bayquş, sus, ey

bülbül,

Fərağın zindanında məntək oldun məhbus, ey bülbül,
Gün olsun ki, üzün gülsün, çəmənlər laləzar olsun!
Mənim sə fəsl-gülzarım, yetişməz, bülbülüm, bir də,
Açılmaz qəlbi-naşadım, üzüm gülməz bu yerlərdə.
Riza qılmam ki, əğyarım da düşsün mən düşən dərde
Nə qopsun sinəsindən ah, nə cismində şərər olsun.

...Sağ ol, ey bivəfa dünya, sağ ol, bimehr dildarım,
Yan, ey könlüm ki, son dəfə işıqlansın şəbi-tarım.
Yaz, ey Qabil, könüllər dağlayan bu məhzun əşarım
Mənim nəşad ruhumdan uğursuz yadigar olsun.

...Vurğun Sabirdən sonra Azərbaycan şeirinin səmasında parlayan, parladıqca da işığı artan yeni bir ulduz oldu. Sabir şeirimizin həm məzmun, həm də formasının kamilləşməsində, poeziyanın xalqla bağlılığında necə böyük bir iş gördü, Səməd Vurğun da o vəzifəni sovet dövründə həyata keçirdi. Onun yaradıcılığı ilə şəxsiyyəti arasında heç bir uçurum, təzad yox idi. İnsan kimi də böyük idi, şair kimi də...

"Azərbaycan" j., 2006 №5, səh.5-8.

Əlimdədir hələ qələm...
(ixtisarla)

Bir qonağam bu dünyada,
Bir gün ömrüm gedər bada,
Vurğunu da salar yada,
Düz ilqarlı bizim dağlar...

Ədəbiyyatın müasir tarixində və ümumiyyətlə, XX əsr ədəbiyyatında çox az sənətkar tapmaq olar ki (bəlkə də bu, heç mümkün də deyil!), öz doğma xalqının arasında Səməd Vurğunun Azərbaycanda məşhur olduğu qədər məşhur olsun, Səməd Vurğunun öz doğma xalqı tərəfindən sevilirdi qədər sevilsin.

Səməd Vurğun haqqındakı əfsanələr, nağıllar, zərb-məsəllər hələ onun lap cavan yaşlarından xalq arasında yayılıb, toyların-düyünlərin söz-söhbətinə çevrilib, aşıqların söylədikləri dastanlara daxil olub, ürəkləri rıqqətə gətirib, hisslərdə bir çılgınlıq yaradıb. Xalqın ürəyində Səməd Vurğunun şəxsiyyəti yaradıcılığını, yaradıcılığı şəxsiyyətini davam və inkişaf etdirib və bu günün özündə də – Səməd Vurğunun vəfatından otuz il keçdiyi bir dövrdə də həmin əfsanələr, nağıllar, məsəllər nəinki yenə də söy-lənir, onlar daha da artıb, çoxalıb, yayılıb. Bu gün yaşıl yamaclarda sürüsünü otaran çoban başı qarlı dağları gös-tərib: “ – Səməd Vurğun bu dağlardan keçib!..” – deyir, Bakının taksi sürücüləri beş dəqiqəlik, on dəqiqəlik sər-nişinlərinə belə, vaxt tapıb Səməd Vurğunun ürəyinin yumşaqlığından, səxavətindən, sadəliyindən məsəllər da-nırsır, bu gün ilk məhəbbətlərini yaşayan cavanlar çətin

məqamlarında Səməd Vurğunun vəfadarlığında təskinlik tapırlar...

Bu mənada “Səməd Vurğun fenomeni” barədə düşü-nəndə, “Səməd Vurğun nəyə görə Azərbaycan xalqı ara-sında bu qədər məşhurdur, bu qədər sevilir?” – deyə özün-özünə sual verəndə, bu sualın cavabında mənim üçün heç bir qaranlıq məqam yoxdur: ona görə ki, bu mə-həbbət qarşılıqlıdır, Vurğun və xalq məhəbbətində tərəf-müqabillərin hisləri, həyəcanları, ehtirasları, necə deyər-lər, eyni bulaqdan su içir, bu hislər, həyəcanlar, ehtiraslar qarşılıqlı sanbala və qarşılıqlı doğmalığa malikdir....

Vaxtsız ölüm... Səməd Vurğunun şeirlərində qəribə bir nigarançılıq var, elə bil ki, o şeirlərdə ömrün əvvəldən duyulan bir nakamlığı var, taleyin Səməd Vurğun ömrü ilə bağlı əlli yaş sərhəddi vaxt möhlətini əvvəlcədən his-setmə var və bu motivə biz onun müxtəlif illərdə yazdığı şeirlərdə tez-tez rast gəlirik:

Mənə çox görməsin zaman
Çalışıb yaşamaq həvəsini...

Yaxud:
Ömrün kitabını tamamlamağa
Çox da can atmasın əlimdə qələm,
Mən tələsmirəm,
Mən tələsmirəm!...

Yaxud:
Məni yelkən kimi qər q etsə də deryada zaman,
Vurğun öldü deməyin, bir əbədi sənəti var...
Səməd Vurğunun bu kövrək, emosional misralarını oxuyuram, onları nümunə üçün qarşımdakı ağ kağıza kö-

çürürəm, xəyal isə məni otuz beş il bundan əvvələ, əllinci illərin əvvəllərinə aparır...

O uzaq illərdə mən orta məktəbin ibtidai siniflərində oxuyurdum və dünyanın ölüm-dirim işlərindən xəbərsiz bir uşaq kimi, gözəl günlərimi yaşayırdım, amma bəzən mənim uşaq qəlbimə həyatın, yaşayışın gəldi-gedərlik nigaranlığı qonurdu...

Mənim Bilqeyis nənəm çeşməyini gözüne taxıb, diqqətlə Səməd Vurğunun qəzetdə dərc edilmiş, yaxud kitabda çap olunmuş şəklinə baxırdı (onda Bakıda hələ televizor yox idi), sonra ürəkdən gələn bir təəssüf ilə, hətta mənim belə hiss etdiyim daxili bir yanğı ilə: "—Pah atayan! Səməd nətər qocalıb e!.."—deyirdi, sonra əlindəki, qəzeti, ya kitabı bir kənara qoyurdu, "Kazbek" qutusundan bir papiros çıxarıb yandırırdı və mən nənəmin uzaqlara dikilmiş göy gözlərinin dərinlərində bir qüssə görürdüm...

Nənəmin arıq barmaqlarının arasındakı papiros tüstüləyirdi və o tüstü qıvrıla-qıvrıla nənəmin uzaqlara baxan gözlərinə dolurdu, nənəmin gözləri yaşarırdı, amma mənə elə gəlirdi ki, həmin dəm o gözləri yaşardan papiros tüstüsü deyildi, o təəssüf, o yanğı, o qüssə idi.

Mən Səməd Vurğunu son dəfə tabutda görmüşəm.

Amma qəribədir, onun haqqında düşünəndə və indi bu sətirləri yazdığım vaxt da tabutda təsəvvürümə gəlmir, mən onu canlı görürəm, axıncı dəfə canlı gördüyüm sifəti gözlərimin qabağına gəlir, gözləri gülümsəyir, qalın ağ bığının altında hərərətli, ilıq bir təbəssümlə dodaqları qaçır.

1955-ci ilin yaz, yaxud payız aylarından biri idi; yaz deyildi, çünki yaxşı yadımdadır, Səməd Vurğunun əy-

nində boz rəngli kabardin makintoş var idi, qış da deyildi, çünki "26-lar" bağındakı ağaclar yamyaşıl idi və o ağacların o günkü yaşılı indi də mənim gözlərimin qarşısındır.

Mən atamla birlikdə Xaqani küçəsi ilə üzüyuxarı gedirdim və indiki Rəssamlar İttifaqının qarşısındakı tində atamla Səməd Vurğun rastlaşdılar, Səməd Vurğun mənimlə çox istiqanlı görüşdü (ibtidai sinifləri Yazıçılar İttifaqı ilə üzbəüz olan 7 nömrəli məktəbdə oxuyurdum, atam isə Yazıçılar İttifaqında işləyirdi və mən günorta məktəbdən çıxanda tez-tez atamın yanına gedirdim, Səməd Vurğunu da orada görürdüm), qucaqlayıb öpdü və əlbəttə, o zaman mənim ağıma gələ bilməzdi ki, bu təsadüfi görüş həmişə mənim xatirəmdə yaşayacaq bir görüşdür, çünki mənim üçün canlı Səməd Vurğunla son görüşdür.

Səməd Vurğun mənə və mənim barəmdə atama nəse deyirdi və mən altdan yuxarı onlara baxırdım, amma qəribədir, o sözlərin heç biri mənim yadımda qalmayıb, amma o sözlərin xoş təəssüratı, sevinc gətirən, fərəh doğuran təəssüratı indiyə qədər mənim ürəyimdədir.

Nədənsə üzünü qırxmamışdı və mən onun qırxılmamış üzündə gümüşü bir ışıltı ilə ışıldayan narın saqqalının da bığı və saçları kimi ağappaq olduğunu gördüm və ümumiyyətlə o zaman mən Səməd Vurğuna baxanda, elə bil, dünyanın ən qocaman bir adamına baxırdım.

Səməd Vurğunun isə cəmi qırx doqquz yaşı vardı... Bunu indi fikirləşirəm...

Və Səməd Vurğun cəmi əlli il ömür sürdü...

O, doğrudan da, vaxtsız qocalmışdı, amma bu günün özündə də mənə elə gəlir ki, Səməd Vurğun camaatın gö-

zündə olduğundan da çox qoca görünürdü.

Nə üçün belə idi?

Görünür yaradıcılığının əldə etdiyi müdriklik, ağsaqqallıq səlahiyyəti təsir edirdi...

Bu gün Səməd Vurğunun simasını gözlərim qarşısında canlandırdıqda, onu Xaqani küçəsindəki həmin təsadüfi görüş zamanı olduğu kimi görürəm.

Lakin mən onu sonuncu dəfə tabutda görmüşəm... Həmişəlik yaddaşıma hopmuş 1956-cı ilin 29 may günündə. Həmin gün barədə düşünürəm, xatirələr isə mənə bir az əvvələ, 1956-cı ilin 12 may gününə çəkir, həmin günə ki, bütün Azərbaycan xalqı M. F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Bəlet Teatrında (onda hələ Akademik deyildi) Səməd Vurğunun 50 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli gecə keçirirdi. Əlbəttə, Axundov adına teatr öz-özlüyündə çox az adam tuturdu, lakin həmin gecə, elə bil ki, bütün Azərbaycan xalqı o teatra toplaşmışdı.

Hamı bilirdi ki, Səməd Vurğun ağır xəstədir, Səməd Vurğun sağalmayacaq, bu xəstəlik onu aparacaq; hamı bu barədə danışdı, bizim məhəllənin də, məktəbimizin də əsas sözü-söhbəti bu idi. Adamların gözüne bir Səməd qüssəsi çökmüşdü və həmin qüssə nə müəllim, nə də şagird tanıyırdı...

Səməd Vurğunun yubiley sevinci, bayramı camaatın ürəyində, əgər belə demək mümkünsə, dərdli bir sevinc, kədərli bir bayram idi. Bizim evdə də Səməd Vurğunun xəstəliyi barədə tez-tez söhbət düşürdü, atam yazıçı dostları ilə, xüsusən Mehdi Hüseynlə tez-tez zəngləşirdi, görüşürdülər, Səməd Vurğunun yoluxmağa gətirildiyi məhəllədə, məktəbdə uşaqlar mənim başıma yığışırdılar,

elə bil ki, Səməd Vurğunla bağlı mən hər şeyi bilməli-yəmmiş kimi, mənə cürbəcür suallar verirdilər və o sualların bəzisi indiyə qədər yadımda qalıb: " – Düzdür ki, Mao Tze Dun Səməd Vurğunun sağaltmaq üçün öz həkimini göndərib?", " – Düzdür ki, İngiltərədən həkimlər gəlib, Səməd Vurğunun ciyərlərini dəyişəcəklər?".

Bu cür və bundan da qərribə şeylər bütün Bakını, xüsusən Bakının yuxarı məhəllələrini dolaşırdı və həmin şeylər, əlbəttə, insanların arzuları yaradırdı, hamı bir möcüzə həsrətində idi, elə bir möcüzə ki, Səməd Vurğun sağaltsın.

Yubileyinə özü gələ bilməmişdi. Mən atamla sol lojada oturmşdum, gah səhnəyə, gah da tamaşa zalına baxırdım: hamının sifətində Səməd Vurğun sevinci var idi və eyni zamanda, elə bil teatrın divarlarına, tavanına, döşəməsinə həzin, zərif bir nigarəncilik hopmuşdu; düzdü, o nigarəncilik həzin idi, zərif idi, amma ürəkləri göynədir, sızıldadırdı.

Natiqlər bir-birini əvəz edirdi, Səməd Vurğunun qələm dostları danışdı, yubileyə gəlmiş qonaqlar danışdı: Q.Qulam, K.Simonov, G. Leonidze, N. Zaryan, Q.Seyitliyev, S.Uluqzadə, R.Həmzətov, G.Quliyev...

Gecəni radio ilə verirdilər, Səməd Vurğun daha heç vaxt qalxmıyacağı yatağında uzanıb gecəyə qulaq asırdı və bunun özü də təskinlikdən daha artıq, yanıqlı bir təəssüf kimi, bir "heyhat..." kimi ürəklərdən keçirdi...

Axırda Səməd Vurğunun qardaşı Mehdi Vəkilov onun məktubunu oxudu: "...Mən bu günkü məclisdə müvəqqəti bir səbəbə görə iştirak edə bilmirəm... Sağ olun! Hamınıza dünyanın ən şirin neməti olan cansağlığı arzu edirəm!..". Sonra Səməd Vurğun, elə bil ki, bu son mə-

qamda da xalqa təskinlik verirdi: "Ümidvaram ki, yaxın gələcəkdə... görüşərik. Sizin Səməd Vurğun".

"Sizin Səməd Vurğun..."

Yəni, xalqın Səməd Vurğunu...

"Müvəqqəti bir səbəbə görə..."

O amansız, o qorxunc xəstəlik, doğrudan da, müvəqqəti bir səbəb idi, çünki Səməd Vurğunla xalq arasındakı bağlılıqda qarşılıqlı bir daimilik var idi, həmin 1956-cı ilin yazında da, indi mənim bu sətirləri yazdığım 1986-cı ilin yanvarında da...

Hamı bilirdi ki, bu məktub – Səməd Vurğunun son məktubudu və nə yaxşı ki, o son məktub xalqın ünvanına yazılmışdı.

Təntənəli gecədə Aleksandr Fadeyevin də teleqramını oxudular və o teleqram belə qurtarırdı: "Sənə uzun illər ömür və səadət, daha əlli il məhsuldar yaradıcılıq arzu edirəm".

Bircə gün sonra, mayın 13-də isə A.Fadeyevin "vaxtsız və faciəli surətdə həlak olduğu" xəbəri gəldi və indiki kimi yadımdadır, mən həmin xəbəri eşidəndə ilk növbədə Səməd Vurğun haqqında fikirləşdim, sövq-təbii olaraq gözlərimin qarşısına Səməd Vurğun gəldi, çünki o zamanlar Səməd Vurğunla Aleksandr Fadeyevin dostluğu da dillərdə gəzirdi.

Bu teleqram da, olsun ki, A.Fadeyevin son teleqramı idi, hər halda son təbrik teleqramı idi...

Sonralar, illər keçdikdən sonra, Yusif Səmədoğlu mənə danışdı ki, A.Fadeyevin həlak olması xəbərini Səməd Vurğundan gizlədiblər, amma həmin faciədən bir gün keçmiş səhər yuxudan ayılan Səməd Vurğun nigarançılıqla soruşub: " – Səşaya nə olub? Qarışıq yuxu görmü-

şəm..."

İstedadlar, eyni zamanda, görünür, dünyanın ən fəhmli adamları olur...

Mən Səməd Vurğunun o son məktubundan da, A.Fadeyevin güman ki, o son teleqramından da həmin cümlələri dürüst olmaqdan ötrü "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin 1956-cı il may nömrələrindən götürmüşəm və qəzetin 12 may yubiley nömrəsində A.Şaiq, S.Rəhimov, Mir Cəlal, Ə.Bədəlbəyli, M.Rzaquluzadə, Ə.Vəliyev, M.Seyidzadə, S.Şamilov... da Səməd Vurğun haqqında ürək sözlərini deyiblər.

İndi onlar da həyatda yoxdur...

Ömür bir iynədir, sapı çox qısa... Bunu atalar deyib...

Onun yubileyi ədəbiyyatın bayramına, xalqın bayramına çevrilir. Yaşından, ədəbiyyata gəldiyi vaxtdan asılı olmayaraq demək olar ki, (bütün şairlər ona şeir həsr edir, İlyas Əfəndiyev "Şəhərdən gələn ovçu" hekayəsini yazır, N.Tixonovun, Abdulla Qəhharın, Mao Dunun, Emi Siyaonun, İ.Erenburqun, Aybekin, S.Çikovaninin və bir çox başqalarının teleqramı, məqaləsi mətbuatda çap olunur, mayın 27-nə isə artıq barmaqla sayılacaq günlər qalıb...

Səməd Vurğun 1956-cı il mayın 27-də vəfat etdi.

Onun cənazəsi M. Maqomayev adına filarmoniyada qoyulmuşdu.

O zaman mən artıq 190 nömrəli məktəbin yeddinci sinfində oxuyurdum. Biz mayın axırlarında dərstdən əvvəl, tənəffüslərdə, dərstdən sonra məktəbimizin yanındakı "pasaj" bazarına qaçırdıq, təzə çıxmış göy alça alıb yeyirdik və dərs saatları ilə dolu uzun qış günlərindən, yazın yağışlı-küləkli ilk çağlarından sonra, o alçaların tə-

mində yaşıl, fərəhli bir yaz sevinci var idi, amma 56-cı ilin o son may günlərində biz həmişəki kimi, bazara qaçmurdıq, alça alıb yemirdik, Səməd Vurğunun ölümü, elə bil, susəpnə bizim bütün məktəbimizə qəm, qüssə çiləmişdi...

Mayın 29-da yuxarı sinfə keçmək üçün imtahan verdik və həmin imtahandan sonra mən filarmoniyaya getdim.

Xalq Səməd Vurğunla vidalaşdı və mən də bir xeyli müddət küçədə növbə gözləyən izdihamla addımlaya-addımlaya, nəhayət, filarmoniyarın zalına girdim.

Mən bütün həyatımda ilk dəfə idi ki, ölmüş insan görürdüm və o insan Səməd Vurğun idi.

Yusif, Vaqifi, Aybənizi gördüm. Hərgah səhv etmərsə, mən onları hələ yalnız sifətdən tanıyırdım və Yusif Səmədoğlu ilə dostluğumuz, Aybəniz ilə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda bir şöbədə (həmin ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsinə "Məmməd Cəfər müəllimin şöbəsi" deyirdilər...) işləməyimiz, Vaqif Səmədoğlu ilə eyni bir sənətlə məşğul olmağımız sonraların işi idi, irəlidəydi...

56-cı ilin o 29 may günündən otuz il keçib, amma mən hərdən bir özümdən asılı olmayaraq Yusifin də, Vaqifin də, Aybənizin də sifətlərini həmin uzaq may günündə olduğu kimi xatırlayıram. Yalnız Səməd Vurğun yox, cavan və istəkli bir ataru itirmək ağırlığı onların hələ bərkiməmiş çiynlərinə düşmüşdü...

Həmin 29 may gününün mənim üçün ən unudulmaz, ən parlaq və eyni zamanda kədərli, ən həzin xatirələrindən biri Bülbülün mikrofon qarşısında dayanıb yalnız səsi ilə yox, gözləri ilə, sifətinin hər bir cizgisi ilə, əllərinin hərəkəti ilə, çiynləri ilə, bütün duruşu ilə batıb

"Sənsiz"i oxumasıdır...

Bülbülün də bu dünyadan köçməyindən iyirmi beş il keçib...

Mayın 30-da isə, elə bil ki, bütün Bakı küçələrə çıxıb Səməd Vurğun son mənzilə yola salırdı və biz uşaqlar da o böyük izdihamın qəm, qüssə dolu zərrəcikləri idik...

Mayın 29-da bizim məktəbimizdəki o imtahanlarda, güman ki, iki alan olmadı, çünki 56-cı ilin o son may günləri Azərbaycanda ən tələbkar müəllimlərin də, yaqın ki, ürəyi yumşalmışdı...

"Azərbaycan" j., 1986 №10, səh.7-21.

Səttar Axundov

"Allah Cəfər Cabbarlıyı öldürəncə"...

Bir gün Yazıçılar İttifaqına çağırıldılar. Tapşırıldı ki, təcili məruzə hazırlayım, gənc dramaturqların müşavirəsi olacaq. Gecəmi gündüzə qatıb oxudum, saf-cürük elədim və məruzə yazdım. Bilirdim ki, bu müşavirə ilə Mərkəzi Komitə də maraqlanır. Onu da öyrənmişdim ki, Mərkəzi Komitə Səməd Vurğun çağırılıb, ona gənc dramaturqlarla məşğul olmağı xüsusi tapşırıb. O da müşavirə çağırmağı qərara alıb. Gənc dramaturqlar yığıldı, müşavirə başladı, yazıçılar Səməd Vurğun başda olmaqla Rəyasət Heyətində oturdular. Mənə söz verdilər. Tribunaya çıxıb səsim titrəyə-titrəyə nitqimə başladım. Özümü itirmişdim. Zərafət deyildi, Səməd Vurğun kimi adamın qarşısında çıxış edirdim. Danışdıqca gözəlti ona baxırdım. Bir küncdə oturub papiros tüstülədə-tüstülədə gözünü mənə zillə-

mişdi. Diqqətlə qulaq asırdı. Deyəsən, məruzəm xoşuna gəlirdi. Elə ki, bunu hiss elədim, səsimi qaldırdım, əl-ayaq oynada-oynada eşqlə sözümə davam etdim.

Məruzə qurtarandan sonra üzünü mənə tutdu.

– Arax içərsənmi?

Özümü itirdim.

– Nə buyurdunuz, yoldaş Səməd Vurğun?

– Deyirəm, arax içərsənmi?

– Sözüünüzü başa düşmədim, yoldaş...

– Ə, deyirəm arax, arax içərsənmi, arax vurorsanmı?

– Yox, hörmətli Səməd Vurğun, heç ömrümdə dilimə arax dəyməyib.

– Bə, onda dişlərin niyə sarıdır?

Mən indi başa düşdüm ki, o gözüünü zilləyib mənim məruzəmə qulaq asmırmış, dişlərimə baxırmış. Cavab verməyə söz tapmadım. Zalda oturanların qəhqəhəsi altında, pötrmüş halda keçib arxada oturdum.

Səməd Vurğun ayağa qalxdı. Əllərini qoşalayıb saçlarını geri elədi. Oturanları süzməyə başladı. Gənc dramaturqlar gülməklərinə ara verib sakitləşdilər.

– Ə, sizin hamınız dramaturqsunuzmu?

Xorla cavab verdilər.

– Bəli.

O yenə zalı süzdü və gözlənilmədən:

– Dünyanın qəribə işləri var. Ə, Allah Cəfər Cabbarlınu öldürəncə niyə sizin hamınızı qırmaıyib ki, səhnəmiz boş qalmayırdı? Durun gedin, müşavirəmiz qurtardı...

"Azərbaycan" j., 1990 №5, səh.47-48.

Allahyar Cavanşirov

Bir xatadır oldu, Səməd dadaş...

Gecə yarıdan xeyli keçmiş telefon zəng çaldı. Dəstəyi götürdüm. Şair idi.

– Ə, uzun, yatmamışdın ki?

– Yox, hazırlaşırıdım.

– Onda yatmağa yox, ova hazırlaş.

Dəstəyi o biri əlimə aldım. Eşitdiklərimə inanmadım.

– Səməd dadaş, axı, indi ov vaxtı deyil. Həm hava is-tidi, həm də heyvanların, quşların balalayan vaxtıdır. On-lara güllə atmaq qan-qarğışdır.

– Ə, bilirəm ey, olmaz. Amma ürəyim partlayır. Şə-hərdən çıxmalıyıq. Elə bil havam çatışmur. Başım part-layır.

Xasiyyətini bilirdim. Həmişə yeni əsər yazıb əldən düşəndə, fikrini dağıtmaq üçün ova gedərdi. Əslinə bax-san ov bəhanə idi. Çöllərdə, dağlarda-dərələrdə asudə nə-fəs alırdı.

– Gödəyə də xəbər verimmi?

– Heç kim lazım deyil, elə ikimiz olacayıq.

– Yaxşı.

Dəstəyi asdım. Xeyli fikirli-fikirli otaqda gəzindim. Başa düşdüm ki, şair dərddir. Doğrudan ova çıxmır. Dərdini dağıtmaq üçün çöllərə getmək istəyir.

Bizim tanışlığımız 1944-cü ildən başlamışdı. Bir dəfə Süleyman Vəzirov mənə zəng vurub tapşırırdı ki, yoldaş-ları da götür get Səməd Vurğunun yanına. De ki, mən gə-lə bilməyəcəyəm. Mərkəzdən tökülüşüblər.

Getdim. Behbudzadə Allahyarı da özümlə götürdüm. Hava sərt idi. Səhər yenicə açılırdı. O, bizi evinin qaba-

ğında gözləyirdi. Tanış olduq. İkimiz də adımızı dedik: "Allahyar". O, gözünü qıyıb gülümsündü. Gah mənə baxdı, gah da Behbudzadə Allahyara.

– Mən indi sizi bir-birinizdən necə ayırım?

– Çox asan – deyə cavab verdim. – Birimiz Cavanşirov; o birimiz...

– Ə, iclas-zaddı ki, sizi fəmilə çağırım? Bəlkə bir yoldaş da deyim? – azacıq fikrə getdi və birdən gülümsündü. – Tapdım. Birinizə "uzun" deyəcəm, o birinizə "gödək". İnciməzsiz ki?

– Niyə inciyirik, Səməd dadaş?

Qəhqəhə çəkdi.

– Bax bu oldu əla. Mən oldum "dadaş", sizin də biriniz "uzun" o biriniz "gödək".

Yüz ilin dostları kimi deyə-gülə düşdük yola. Şəhərdən çıxandan xeyli sonra qanrılıb mənə baxdı.

– Bəs, əmioğlu niyə gəlmədi, Süleymanı deyirəm?

– Başı qarışıqdı, üzr istədi. – Sözümlün dalını uzatdım. – Səməd dadaş, soruşmaq ayıb olmasın, Vəzirov qarabağlı, siz qazaxlı, hardan oldunuz əmioğlu?

O yenə qabaq oturacaqdan qanrılıb mənə baxdı.

– Ə, uzun, onun famili Vəzirovdu, mənimki Vəkilov. Bə bilmirsənmi vəzir vəkilə qardaşdır?

O gündən ayrılmaz ovçular olduq...

Yuxum dağıldı. Bildim ki, daha yata bilməyəcəyəm. Onsuz da səhərə az qalmışdı. Tüfəngimi, qoltuqaltımı, ov çantamı götürdüm. Uşaqları oyatmamaq üçün barmaqlarımın ucunda qapıya yaxınlaşdım. Səs salmadan cəftəni çəkib bayıra çıxdım. Küçələr bomboş idi. Dəniz tərəfdən qalxan sərin duman şəhərə dolurdu. Yaxınlaşanda gördüm küçədə, maşının yanında, təkə gəzinir. Heç iti də

götürməyib. Bir şoferdi, bir də özü, salamlaşdıq. Maşına oturanda soruşdum.

– Ha tərəfə gedirik?

– Muğana – deyə sakitcə cavab verdi.

Yola düşdük. İşıqlaşmamış şəhərdən çıxdıq. Fikirli idi, çox fikirli. Elə bil həmişə yolboyu deyib-gülən, hətta bəzən şit zarafatlar edən Səməd Vurğun deyildi. Elə hey papiros çəkirdi. Mən maşının arxa tərəfində, tüfəng qucağında, küncdə oturmuşdum. Gözümü hərleyib onun baxışlarını güzgüdə tutmaq istəyirdim. Baxışlarımız hərdən çarpazlaşsa da, o məni görmürdü. Görə də bilməzdi. Yaman dalğın idi. Hiss edirdim ki, fikri çox uzaqlardadır. Mən də susurdum. Onu xəyalından ayırmağın özü də günah idi.

Gün çoxdan qalxmışdı. Artıq asfalt yoldan çıxıb kanalların yaxası boyu gedirdik. Ot qurşağa vururdu. Maşın gah cığırdan aralanıb yovşan kollarının, gah sirkəndərin, gah da çiçəklənmiş süpürgə qomlarının üstündən keçib iz salırdı. Çəyirtkələr sağdan-soldan qalxıb kənara sıçrayır, bəzən də maşının şüşələrinə çarpılırdılar. Böcəklər səs-səsə verib oxuyur, kanallar boyu qalxan qamışıqlı qurbağalar quruldaşırdılar. Cırcıramaların səsi adamın beyninə düşürdü. Arabir turaclar oxuyurdu. Amma Səməd Vurğun elə bil bunlardan xəbərsiz idi. Heç nəyi görmür, heç nə eşitmirdi. Hətta kələ-kötür yerlərdə silkələnən maşın da onu özünə gətirə bilmirdi.

Yaxında turac banladı. Mən onun ovçuluq hissini oyatmaq istədim.

– Səməd dadaş, banlayan xoruzdu. Atmaq olar.

Ayılan kimi oldu. Tez əlini tüfəngə uzatdı.

– Ə, uzun, çatmışıq?

– Çoxdan.

– Saxla.

Maşın dayandı. Düşdük. Möhkəm gərnəşdi. Sənəsi dolusu nəfəs aldı. Gözünü ənginliklərə zillədi. İstədi göy otluğa uzansın. Qoymadım. “İlan-zad olar, — dedim, — gürzənin oyanan vaxtıdır. Sözümə baxdı. Yenə yanımda da turac banladı. Üzümə baxdı.

– Deyirsən xoruza atmaq olar?

– Əslində olmaz. O, atadır. Əlacsız qalanda bəlkə... Balaları ana saxlayacaq.

– Yox, ay uzun, yetimlik pis şeydir. Balalar atalı-analı böyüsə yaxşıdır. Gedək.

Maşın yenə düzün ortası ilə, otların yovşanların arası ilə getməyə başladı. Birdən qabaqdan ceyran qalxdı. Qolumla şairə toxundum.

– Səməd dadaş, ceyranı görürsənmi?

– Hanı, hanı? — deyə tələsik soruşdu.

– Bax, odur ey qabaqda qaralır. Dalından çataq. Əgər tələkə olsa, atarsan, — şofer sürəti artırdı. — Yox, deyəsən, anadır. Ya balalayıb, quzularının yanına gedir, ya da hələ boğazdır, sürüyə xəbəre qaçır ki, gizlənin, təhlükə var.

Yol-iz görünmürdü. Ceyran isə atla-atla maşının qabağınca qaçırdı. Birdən dayandı. Gözümüzü açanda gördük ki, bir quzu otların arasından qalxıb gərnəşir. Şair qışqırdı:

– Saxla, saxla!!

Gec idi. Gözümüzü yumduq. Beş-on addımdan sonra maşın dayandı. Düşüb geri qaçdıq. Gördük ki, quzu tələkərin izində partlayır. Özü də biri yox ikisi. Ana da atılıb düşür, gözlərindən gildir-gildir yaş axır...

Səməd Vurğun tufəngi kənara atdı. Əllərini saçlarına

uzadaraq ilan çalmış kimi o tərəf-bu tərəfə qaçdı. Onun fəryadını eşitdim.

– Ay Allahyar, biz nə etdik? Nə yaman insafsız iş gördük, qardaş, nə yaman qan-qarğış yiyəsi olduq?! Bunu bizə allah bağışlamayacaq!

Onu sakitləşdirmək istədim.

– Bir xatadır oldu, Səməd dadaş, özünü üzmə.

– Xata deyil, bu, cinayətdir. Axı, yazıq ana bizə xəbər verdi. Onu maşının qabağına salıb niyə qovduq, niyə?!

Rəngi dümağ olmuşdu. Əlləri əsirdi. Papirosunu yandıra bilmirdi. Ona kömək etdim. Kibrit çəkdim. Kənarındakı dikdirə oturdu. Papirosu papirosun oduna yandırdı. Tüstü-duman arxasından axıdığı gözyaşlarını gördüm. Məni də kövrəltdi. Aradan yarım saat keçdi. Qoluma toxundum.

– Səməd dadaş, gedək.

Key kimi üzümə baxdı. Papiros qutusunu açdı. Boş idi. Qalaqlanmış kötöklərin yanına atıb ayağa durdu. Maşına minməzdən əvvəl dönüb quzulara tərəf baxdı. Yenə yanaqlarında yaş gilələndi.

– Allahyar, anaya fikir verdinmi, gördünmü necə ağlayırdı?

Yol uzununu danışmadıq. Geri qayıdanda düzənlikdəki sovxoz xutoruna döndük ki, bir tikə çörək yeyək. Amma dilinə heç nə vurmadı. Bircə stəkan çay içdi.

Şəhərə qayıtmaq da istəyirdi, qayıtmamaq da. Heç özündə-sözündə deyildi. Yolda maşını saxlayıb düşdü. Bizi qoymadı. Tufəngi də götürüb yaşıllıqla getdi. Gözümü ondan çəkmirdim. Heç əlli addım aralanmamışdı ki, gördüm sıçradı. Elə bil ayağına nəsə sarmaşdı və dalba-

dal iki güllə atdı. Özümü yetirdim. Rəngi-ruhu özündə deyildi. Başa düşdüm ki, ayağına gürzə dolanub, tüfəngin lüləsi ilə otları aralaya-aralaya, ehtiyatla ilan axtardım. Qorxurdum ki, yaralanmış ola, yaralı ilan isə dəhşətli olur. Axır tapdım. Güllə gürzənin boynundan bir qarış aralı dəymişdi. Yaxşı ki, tamam üzməmişdi. Üzsə idi, hamını tas-tas edərdi. İlanın başını əzib otların arasından çıxardım. İstədim zarafat edəm.

– Səməd dadaş, atalar deyib: ilan görəne də lənət, görüb öldürməyəne də, öldürüb basdırmayana da lənət. Gəl basdıraq.

Dinmədi. Yenə papirosu papirosun oduna yandırdı.

– Tövbə, ay tövbə, bir də əlimə tüfəng almaram. Allahyar, allahın mənə yazığı gəldi. Balalarımı yetim qoymadı. Axı mən ananı balasız qoydum, qan-qarğış yiyəsi oldum. Tez ol, buralardan gedək. Düz şəhərə qədər, yol-boyu bir kəlmə danışmadı, elə hey köksünü ötürüb oful-dandı.

Ayrılanda səsinə eşitdim.

– Allahyar, sabah bizə nahara gəl, sənnən işim var.

– Baş üstə.

Ertəsi gün vədələşdiyimiz kimi nahara gəldim.

Gördüm ki, şair bir az özünə gəlib.

– İstəyirəm yeməkdən qabaq sənə bir şeir oxuyum.

– Oxu. Nə olar.

İş otağına gedib qayıtdı. Yenəcə yazdığı şeiri ilk dəfə mənə oxudu...

...Ovçu, insaf elə, keçmə bu düzdən!

O çöllər qızını ayırma bizdən!

Qoyma ağrı keçə ürəyimizdən –

Qıyma, öz qanuna boyana ceyran!

Nə gözəl yaraşır Muğana ceyran!

– Səməd dadaş, bir də oxu.

Oxudu. Sonra gözünü üzümə zillədi.

– Allahyar, bu gündən nə sən, nə mən, nə də yoldaşlarımız ceyran ovuna getməyəcəyik.

– Baş üstə, Səməd dadaş.

Və bir də biz ceyran ovuna getmədik...

"Azərbaycan" j., 1990 №5, səh.48-51.

İmamverdi Əbilov

Şairin son sözü

...Bəzən xoş bir təsadüf şirin bir xatirəyə dönüb təcümeyi-halda elə bir naxış açır ki, sən ömrünü həmin xatirədən ayrılıqda təsəvvür edə bilmirsən. Səməd Vurğunla görüşlərim tez-tez və uzunmüddətli olmamışdır. Lakin bu qısa təmaslar indi məndən ötrü on illərin təəssüratına bərabərdir.

1954-cü il iyun ayının 12-də Səməd Vurğun Neftçala zəhmətkeşlərinin görüşünə gəldi. Bahar mövsümünü son günlərini yaşasa da, küçələrin yaşıl libasına xəzan ləkəsi düşməmişdi. Bərəkət və gözəllik məskəni, şeir və musiqi yurdu Muğan torpağı öz sevimli şair oğlunu bayram ovqatı ilə qarşılayırdı. Əli çiçəkli insan dalğası şairə bəslənən sonsuz məhəbbətin əyani timsalı idi. Günəş qızılı saçlarını

üfüqlər arxasında gizlədəndə, şair maşından düşdü. Məni daim ruhən inciden hadisədən iki il keçmişdi. Şair onu qarşılayanlarla birbəbir görüşdü, mənimlə görüşəndə əlimi buraxmadı: – Bilirəm, – dedi, – iki ildə nə qədər həyəcanlar keçirmisən. Amma onda da sənə dedim ki, kimsədə günah yoxdur. Səli, fəlakəti ram edə bilmədisə, ona qarşı çıxma, səni də silib-süpürüb aparar. Zaman böyük müəllimdir. Görürsən hər şeyi necə ustalqla yoluna qoydu. Onda təşviş və xofla görüşməkdənsə, indi şad və xürəm görüşmək necə xoşdur!

Məsələ belə olmuşdu: iki il əvvəl yazbaşı raykomun birinci katibi məni yanına dəvət edib Səməd Vurğunla Neftçala zəhmətkeşlərinin görüşünü keçirmək istədiyini söylədi: – Mən Mərkəzi Komitənin plenumuna gedirəm, – dedi, – bilirəm, Səməd Vurğun sənənlə yaxşı münasibətdədir. Mən onu böyük sənətkar kimi çox sevirəm. Dostluğumuz Mingəçevirdən başlanıb. Məruzəni özün edəcəksən. Yaxşı hazırlaş! Səməd Vurğuna nə qədər məhəbbət varsa, bəyan elə Neftçala camaatına. Görüşü şənbəyə təyin edin. Vaxtı yoxsa, beşinci gün də mümkündür.

Günortadan sonra şairin evinə zəng vurdum. Özü cavab verdi. Əhvallaşdı, kefi kök idi. – Oldu, – dedi, – altıncı gün sizdəyəm. Neftçalada yaddan çıxma, bir şeir gecəsi keçirdərik. Hələ 1946-cı ildə Buzovna görüşümüzdə belə bir əhd-peymanımız olub. Hələlik evdəkilərə salam de.

Mən onda 26-lar qəsəbəsində ədəbiyyatdan dərslər yirdim. Həmin gündən də gecəni gündüzə qatıb şairin həyatı və yaradıcılığı haqqında məruzə yazmağa başladım. Əla bir mətn alındı. İki gün sonra direktor sinfə gəlib, məni I katibin çağırıldığını söylədi. Böyük müəllim kollektivindən yalnız bir nəfərin – mərhum dostum Miryaqubun

köhnə tipli "Moskviç"-i vardı. Onu da işdən azad etdilər ki, katib çox müntəzir olmasın. Maşın səkkiz kilometrlik məsafəni sürətlə qət etdi. Katibin otağına girdim. Onu son dərəcə pərt görəndə heyrətləndim. Mənə elə gəlirdi ki, şairlə söhbətimi, məruzənin tezislərini soruşacaq. Çox işıqlı insan kimi sevdiyim katib qaşqabaqlı və könülsüz soruşdu:

– Səməd Vurğunla danışıdınmı?

– Bəli, məruzə hazırdır. Özü də altıncı gün saat 12-dən sonra Neftçaladadır. Dəvətimizdən çox xoşnud oldu.

– Sən indicə şairə zəng edib görüşü təxirə salmalısən. Özü də elə et ki, şair inciməsin. De ki, daha geniş hazırlıq aparacağıq. Hazır olan kimi zəng edəcəyik.

Doğrusu, bu təklif mənə çox ağır gəldi. Mən rəsmi dəvət etdiyim dağ vüqarlı şairə necə deyim ki, görüş ləğv olunub. Katib keçirdiyim ağır həyəcanları nəzərdən qaçırmayıbmış. Düz gözlərimin içərisinə baxıb:

– Sən elə bilmə ki, mən Səməd Vurğunu səndən az istəyirəm, mən onu sonsuz məhəbbətlə sevnənlərdən biriyəm. Mən bilirəm ki, səni müşkül vəzifə qarşısında qoymuşam. Mətləbi sənə açıram: dünənki plenumda yoldaş Bağirov Səməd Vurğuna elə amansız divan tutdu ki, salon lal sükuta qərq oldu. Belə amansız ittihamdan sonra onu görüşə dəvət etmək – kişiyyə qarşı qiyama bərabər olar. Sonra da bu qiyam Neftçalanı alt-üst edir. Belə məqamlarda tədbirli olmaq çox vacibdir.

Əlacsız qalıb şairin evinə zəng elədim. Dəstəyi Xavər xanım götürdü. Salamlaşdıq. – Səməd bərk xəstələnib, – dedi, – indicə iki dəfə həkim çağırmışıq. Qalxası halı yoxdur.

Görünür, S.Vurğun Xavərin kiminlə danışdığını bilmək istəyirmiş: – İmamverdidir. Neftçaladan zəng vurub.

Xavər xanım mənə müraciət etdi: – Gözləyin, bu dəqiqə Səməd sizinlə danışacaq. Telefonda şairin həmişəkindən fərqlənən kal səsi eşidildi:

– Salam, necəsən?

– Yaxşıyam, Səməd müəllim. Bilirsiniz, görüşlə əlaqədar zəng edirəm. İstəyirik görüşü daha geniş miqyasda qeyd edək. Bu məqsədlə də...

S.Vurğun sözümü kəsdi:

– Aydındır, bu məqsədlə də görüşü təxirə salırsınız. Mənə hər şey aydındır. İndiki vaxtda mənimlə görüş keçirməyin nə sizə, nə mənə faydası var. Neftçalılara, katibə salam söylə. Görüşərik inşallah...

Səməd Vurğunla ara-sıra görüşərdim. Hər dəfə görüşəndə də onu Neftçalaya dəvət edərdim. O isə gülümsəyər, qəlbimi sındırmaz, çox vaxt da deyərdi:

– Ayə, adamı öz evinə dəvət etməzlər. Bu torpağın hər guşəsi öz evimdir. Bir də gördün ki, təklifsiz, xəbərsiz gəldim. İndi isə arzuma çatmışdım, doğma evimdə məclis qurub şairlə söhbət edirdim. Şeir, sənət, məhəbbət haqqında unudulmaz söhbət. Süfrəyə ləziz yeməklər qoyulmuşdu.

Görünür ki, şair sıxıldığını duymuşdu. Bəlkə də ona görə ərkyana bir əda ilə qolumdan tutdu. – Zəhməti birlikdə çəkmişik, qardaş, – dedi, – Sən məruzə etmisən, mən də şeir oxumuşam. Bunlar isə, – üzünü məclisdəkilərə tutub – mürgü vura-vura qulaq asıblar.

Məclisin şirin yerində Səməd Vurğun Ucar tərəflərdə ovdan qayıdarkən başına gələn bir əhvalatı danışdı:

– Ova getmişdim. Payız fəsli idi. Yusifi də özümə aparmışdım. Yevlax yolu ilə Bakıya dönürdüm. Ucara ça-

tar-çatmaz nəhəng bir yük maşını yan tərəfdən maşınımızla toqquşdu, zərbə "Pobeda"nu aşırıdı. Çox keçmədi böyük bir izdihamın əhatəsində qaldıq. Adamlar Allaha şükür edirdilər. Deməli, ölüm-itim olmayıb. Bir-iki saatdan sonra bizi sevincə yola saldılar. Həftələr ötdü, ay keçdi, tədriclə hər şey unuduldu. Amma hərdənbir qulağıma qərribə sözlər dəyirdi: "Yəni, Səməddən belə iş?", "Deyirlər, lap yazıq oğlandır, kimsəsi də yoxdur", "Bəlkə Səməd heç bilmir?". Bu söhbətlər nə qədər xısın-xısın eşidilsə də, bir gün bilyard oynayanda lap aşkar eşitdim: "Vallah, Səməd bilsə, o gədəni damdan özü çıxarar". Geri döndüm: – "Ə, nə dam, nə gədə, Səməd nəyi bilsə? Neçə gündür üstüörtülü danışıqlarınızı eşidirəm. Məndən nəyi gizlədirsiniz?".

Mənə hər şeyi danışdılar. Sən demə, bizim maşını vuran oğlanı həmin gün həbs ediblər. Bu gün-sabah məhkəmədir, oğlanı ağır iş gözləyir. Səhər tezdən maşına əyləşib birbaşa rayona – milis şöbə rəisinin ötağına getdim. Rəis məni görüb dik atıldı. Yer göstərdi, çay gətirdi. Lazım olan adamlara xəbər verdi. Bir azdan birinci katib, prokuror, məhkəmə sədri ətrafımda dövrə vurub əyləşdi.

– Məni maşınla vuran oğlanı görə bilərəmmi?

– Nəyinizə gərəkdir, Səməd müəllim, bu gün-sabah məhkəmədir, özü də ağır iş alacaq.

Xahiş edirəm oğlanı gətirin.

Bir neçə dəqiqədən sonra arğaz, çəlimsiz bir oğlan qarşımda dayandı.

– Ayə, mənim maşınımı vuran igid sənsənmi?

Oğlan udqundu, udqundu, ağladı.

– Ağlamaq niyə? Şükür elə ki, salamatlıq olub. Əzil-məmisən ki?

– Keyr şükür edirəm. Allaha dua edirəm, qurban da

demişəm. Neçə il yatsam da çıxan kimi kəsəcəyəm.

– Qurbanı sağ qalmağına demisən, eləmi? Allah qəbul eləsin.

– Xeyr, qurbanı Sizə demişəm. Sizin sağ-salamat qalmağınıza. Sizi salamat gördüm, gözlərimə işıq gəldi.

– Ailədə neçə nəfərsiniz? Atan varmı?

– Atam müharibədə həlak olub. Anam kolxozda işləyir. Üç bacım var.

– Bilsənmi nə var: nəyin varsa yığışdır. Düz get evinə, qurbanı kəsib özünü də yeyin, ehtiyacı olanlara da paylayın.

Oğlan bu gözlənilməz tapşırıqlardan duruxdu. Oğlandan çox prokuror, rəis keyləşmişdilər. Hər ikisi israr etdi:

– Siz narahat olmayın, maddəsini dəyişərik, məhkəmədə mütləq azad edərik, Səməd müəllim.

– Onu mən azad edirəm. Özü də bu gün, indicə. Siz narahat olmayın. Hər şeyi özüm yoluna qoyacağam. Siz mənə daxili işlər nazirinin və respublika prokurorunun nömrəsini yığın.

"Ömrün və elmin romantikası", B., "Letterpress", 2015, səh. 7-17.

Səməd Vurğunun vəfatından iki ay əvvəl, 1956-cı ilin martında mən aspiranturanı qurtarıb, respublika Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunda kiçik elmi işçi işləyirdim. Ədəbi-ictimai mübarizələrlə dolu, şərəfli həyatının son çağlarında Akademiyanın humanitar elmlər üzrə vitse-prezidenti vəzifəsində çalışın şöhrətli sənətkarın, alim və ictimai xadimin son mənzilə yola salınması və dəfni mərasimində akademiyanın çoxsaylı kollektivləri də yaxından iştirak edirdilər.

Fəxri xiyabanda və onunla hədudlaşan boş səhrada insan əlindən tərpənmək mümkün deyildi. Rəsmi hissə qurtardıqdan sonra dəfn mərasimi başladı. Mən məzarın içərisinə düşüb tabutun qəbrə endirilməsində qəbirqazanlara kömək edirdim. Mərhumun böyük qardaşı Mehdiخان Vəkilov və doğma övladları məndən azca aralı, məzarın baş tərəfində dayanmışdılar. Çəkici əlimə götürüb, tabutun qapağındakı mismarları çalmaq istədim. Mismanın birini vurdum, ikincisini vurmaq istəyəndə Mehdiخان müəllimin əli çiynimə toxundu.

Mənə işarə etdi ki, qapağı qaldırım. Mənə güman bu oldu ki, yaqın axırıncı dəfə yola saldığı əziz qardaşının üzündən öpmək istəyir. Sən demə, zənnimdə yanılırmışam.

Dərhal tabutun qapağını qaldırdım. Elə bu an Mehdiخان müəllim sağ əlini öz başına uzatdı. Sıx, çallaşmış saçlarından bir cəngə yolub, S.Vurğunun qar kimi ağ saçlarının arasına qoydu və üzünü mənə tutub dedi:

—Di, korala (yəni, mismarı çal!).

Mən qapağın mismarlarını çaldım.

Həqiqi qardaş məhəbbətinin ifadəsi olan bu dəhşətli mənzərə uzun müddət gözlərimin önündən çəkilmədi.

S.Vurğunun dəfn mərasimi lentə alınmış, yuxarıda təsvir olunan epizodların bəzi məqamları orada öz əksini tapmışdır. Lent şairin vəfatı günlərində, 1956-cı ilin may-iyun aylarında kinojurnalda nümayiş də etdirilmişdir...

O vaxtdan uzun illər gəlib keçdi. Vəfatından üç il əvvəl, 1972-ci ildə V.İ.Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun professoru, tarix elmləri doktoru Mehdxan Vəkilovun anadan olmasının 70 illiyi qeyd edildiyi günlərdə yubilyar institutun filologiya fakültəsinin professor-müəllim heyəti və tələbələrin görüşünə gəlmişdi. Təntənəli ədəbi gecə keçirilirdi. Maraqlı çıxışlar, təbriklər oldu. Mən də fürsətdən istifadə edib, yubiley gecəsində S.Vurğunla Mehdxan müəllimin timsalında qardaş məhəbbəti və sədaqətinin gücündən söz açdım, illərdən bəri qəlbimdə yaşadığım cavanlıq yaddaşımda əbədi həkk olunmuş nisgil dolu xatirəni danışdım.

Xatirəni dinləyən Mehdxan müəllim rıqqətə gəldi, həzin-həzin bu sözləri dedi:

—Bunlar tarixdir, bunları yazın, qoyun gələcək nəsillərə yadigar qalsın!

Ancaq indi, böyük şairimizin 80 illik yubileyi keçirdiyi günlərdə Mehdxan müəllimin tapşırığına əməl edirəm.

Mən S.Vurğunu hələ VII-VIII siniflərdə oxuduğum vaxtlardan tanıyırdım. Belə ki, doğma el-obasına—Qazaxa yolu düşəndə şair, adətən bizim kəndə də gələr, Birinci Şıxlıda yaxın dostu və mənim əmim Şəmistan Nadir oğlu-

nun əziz qonağı olardı.

Ağır müharibə illəri başa çatmaqda idi. Baharın gəlişi ilə təbiət oyanmış, hər yer yamyaşıl donla bürünmüş, dəmyə torpaqlar belə gül-çiçəyə qərq olmuşdu. Baharın tərəvətli, oğlan çağında məktəbimizə xoş bir xəbər yayıldı: "Sabah S.Vurğun məktəblilərin görüşünə gəlir!".

Ədəbiyyat müəllimimiz əksəriyyəti S.Vurğun qələminin məhsulu olan poetik nümunələri zirək, həvəskar şagirdlər arasında bölüşdürdü. Mənim payıma da şairin dərsliyimizdə olan məşhur "Azərbaycan" şeiri düşdü.

Gözlənilən vaxt gəlib çatdı. Səhər saat 11 radələrində məktəbimizin 30-40 metrliyindən keçən Bakı-Tbilisi şose-sində yüngül minik maşını dayandı. Maşından iki nəfər düşüb bizə tərəf addımlamağa başladı. Biri Səməd Vurğun, digəri isə respublikanın maarif naziri Mirzə İbrahimov idi. Məktəbimizin ibtidai hərbi təlim və bədən tərbiyəsi müəllimləri Xanbaba Abdullayev və Dursun Məmmədov (hər ikisi o vaxt müharibədən təzəcə qayıtmışdı, hazırda doğma kəndlərində yaşayırdı və işləyirlər) iri addımlarla qabağa gedib, hörmətli qonaqları əsgəri qaydada salamladılar.

Növbə ilə hər birimiz öyrəndiyimiz şeirləri dedik. S.Vurğun mehriban əllərini bizim başımıza çəkib "sağ olun!" dedi. "Deyin, gülün, övladlarım!" misrası da ilk dəfə mən orada, şairin öz dilindən eşitdim...

"Ədəbiyyat və incəsənət" q., 14 noyabr 1986.

Səməd Vurğunun təqdimatı ilə

Səməd Vurğunun həyatından bilirəm ki, 1945-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası yaradıldıqda o, Akademiyanın həqiqi üzvü seçilmiş, bundan sonra Azərbaycanda elmin qüdrətli təşkilatçılarından biri kimi qızğın fəaliyyət göstərmiş, ictimai elmlərin, xüsusilə də ədəbiyyatşünaslığın, tarixin, dilçiliyin və başqa elm sahələrinin inkişafında tədqiqatçı-alim kimi də fədakarlıqla çalışmışdır. S.Vurğunun elmi kadrların hazırlanmasında və yetişməsində böyük əməyi olmuş, təşəbbüsləri həmişə geniş xalq kütləsi tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. O, 1953-cü ildə ictimai elmlər üzrə akademiyanın prezident müavini seçilmişdir. Öz şüurlu, mənalı həyat və yaradıcılığının on ildən çoxunu bilavasitə akademiya ilə bağlamış S.Vurğunun bu sahədəki fəaliyyəti tarixən qısa bir dövrü əhatə etsə də, çox mənalı və məhsuldar olub, ümumi yaradıcılığının mühüm tərkib hissəsidir. Təəssüf ki, onun yaradıcılığının bu vacib sahəsi hələ indiyə qədər xüsusi tədqiqat obyekti olmamışdır. Halbuki buna çox böyük ehtiyac vardır. S.Vurğunla bir dövrdə akademiya işləyənlərin, onunla əlaqə və ünsiyyətdə olan alimlərin, aspirantların və başqalarının xatirələrində hələ də şairlə bağlı maraqlı əhvalatlar, təəssüratlar vardır ki, indiyə qədər toplanmamışdır. Amma hələ də gec deyil... Şübhə etmirəm ki, S.Vurğunun akademiyanın iclaslarında, akademiyanın prezident müavini işlədiyi dövrlərdə bilavasitə onun iştirakı və təşəbbüsü ilə keçirilən tədbirlərin protokollarında burada oxuduğu məruzə və çıxışlarından bəlkə də, hansı arxivinsə küncündə qalmış, saralıb toz

basmış qeydlər vardır ki, onları arayıb-axtarıb üzə çıxarmaq lazımdır. Bu işdə şairin adını daşıyan ev-muzeyi çox iş görə bilər və görməlidir...

Yeri gəlmişkən, S.Vurğunun akademiyaımızda fəaliyyəti dövründə gördüyüm, iştirakçısı olduğum iki hadisəni burada oxuculara çatdırmağı özümə borc bilirəm. 1947-ci il idi. S.Vurğun Londona səyahətdən qayıtmışdı, Akademiyanın Kommunist küçəsindəki binasında bu səfərin yekunları haqqında şair məruzə edirdi. Salon ağzına qədər dolmuşdu, qapılar açıq idi. Yer olmadığından qapının ağzına çoxlu adam yığılıb ayaq üstə onu dinləyirdi. Lojalar belə dolu idi. Mən dəfələrlə Yazıçılar İttifaqında, Universitetdə S.Vurğunun çıxışlarına böyük marağın və axının şahidi olmuşam.

Yaxşı yadımdadır, müharibənin qızğın illəri idi. Hamı qəhrəmanla bərabər S.Vurğunu da görməyə can atırdı. Rayon parkındakı yay klubu ağzına qədər dolu idi. Adamları küçələr belə tutmurdu. S.Vurğun alovlu bir nitq söylədi. İsrafil, xüsusilə onun anasını bağrına basıb: "Əhsən, belə oğulları doğan anaya!", - dedi. Qəhrəmana həsr etdiyi şeirini oxudu. Ağır döyüş illərində S.Vurğun şəxsiyyəti, cəbhədə, arxada alovlu çıxışları böyük qələbəmizə çox kömək etdi. Bu gün də belə idi. Hamı S.Vurğunu görməyə, eşitməyə can atır və bilirdi ki, xalq şairi London səfərindən əliboş qayıtmamışdır. O, yeni, maraqlı, məzmunlu və mənalı çıxış edəcək, odlu, alovlu danışıqları ilə hamıya təsir göstərəcək, dinləyicisini yenə özünə məxsus nitqi ilə sehləyəcək. Onu da deyim ki, Səməd Vurğunun nitqləri həmişə o qədər ahəngdar, dolğun, şairanə, mənalı və güclü məntiq kəsb edirdi ki, onu eşidənlər bu çıxışları güclü bir şeir kimi dinləyir, yorulmaq bilmədən ona qulaq asır-

dı. Bu xüsusiyyət, sanki S.Vurğuna "Allah vergisi" kimi verilmişdi... Bəli, Bүgүnkü insan axınının akademiya da S.Vurğunun məruzəsinə gətirən məhz bu hiss idi. Gözlənilən kimi də oldu. S.Vurğun Avropa səyahətindən çox zəngin və dərin təəssuratla qayıtmışdı. Nəzərlər ona zillənmişdi. İti baxışlarla papirosdan bir qullab alıb, ayağa qalxdı. "O kürsüyə sinə gərdi, danışmadı, susdu bir an...". Gördüklərindən danışdı, özü də necə danışdı!... Təəssüf ki, o zaman bu cür çıxışların lentə yazılması imkanları məhdu d idi. Şairin bu çıxışının mətni mətbuatda bəzi ixtisarlara çap olunmuşdur. Bu ixtisarlardan bir maraqlısı isə yaxşı yadımdadır. Söhbət "Vaqif" pyesi ilə bağlı idi. Səməd Vurğun dedi ki, təyyarədə bizə xəbər verdilər ki, duman olduğundan birbaşa Londona uçmaq mümkün deyil. Biz Berlinə endik... İki sutkaya yaxın bu şəhərdə qalmalı olduq. Almaniya Demokratik Respublikası yenidən yaradılmışdı. Biz fürsətdən istifadə edib bu respublikanın ilk uğurları ilə tanış olmaq arzusunu bildirdik. Dəstəyə bölündük. Mən bir neçə yoldaşla Berlin teatrına getdim. Repertuarla maraqlandım. Məlum oldu ki, demokratik alman teatr xadimləri sovet dramaturqlarının əsərlərindən də bəzi nümunələri repertuara daxil etməyi planlaşdırmışdılar. Bunların içərisində "Vaqif" pyesini də gördüm. Sevinməmək olardımı? Onlara dedim ki, mən böyük bir xalqın kiçik bir şairiyəm. Özümün də bir neçə dram əsərim vardır. Əslində mən dramaturq deyiləm. Dramaturgiya da şairəm. Siz hansı mülahizəyə görə "Vaqif"i almancaya tərcümə edib, tamaşaya hazırlamaq niyyətinizdəsiniz? Onlar mənə dedilər ki, bu əsərdəki Qaçar obrazı Hitlerə oxşayır. Biz bu əsərlə Hitleri və hitlerizmi ifşa etmək istəyirik...

İkinci xatirə 1954-cü ilin oktyabrında olmuşdur. Mən onda Maarif Nazirliyinin Elmi-Tədqiqat Pedaqogika İnstitutunun aspirantı idim. 23 yaşım vardı. Bir gün məni və bizim institutun əməkdaşı, qocaman müəllim Ağasəlim Axundovu akademiya da S.Vurğunun kabinetində keçirilən bir iclasa göndərdilər. Ədəbiyyatşünasların, necə deyirlər, qaymağı burada idi. S.Vurğunun sol tərəfində professor Mikayıl Rəfili oturmuşdu. S.Vurğun ona tez-tez "Mişə" deyər müraciət edir, zarafatlaşır, atmacalar atırdı. Bu illərdə isə Mikayıl Rəfiliyə bəzən yersiz, qərəzli hücumlar edilir, kosmopolit damğası vurulur, ictimai mənsəyi tez-tez başına qaxılır, Avropa ədəbiyyatını yaxşı bilməsi qəbahət sayılır, nihilist hesab edilirdi. Biz gənclər isə onu çox sevirdik. Dərin bilikli, yüksək mədəniyyətli, qayğıkeş, gözəl natiq olan müəllim idi o bizimçün. Belə bir vaxtda S.Vurğunun bu görkəmli alimlə zarafatlaşması, onunla hesablşması, bəzi məsələləri tez-tez ondan soruşması iclasda iştirak edən biz gənclərə yaxşı təsir bağışlayırdı. Şairi nəzərimizdə daha da ucaldırdı. İclasda ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti müzakirə olunurdu. Səməd Vurğun çalışırdı ki, ədəbiyyatşünaslıq terminləri xalq dilində, xüsusilə xalq ədəbiyyatında işlənen sözlər hesabına yaradılsın. Yadımdadır, o qoşa yarpaq termini üzərində geniş dayandı. Bu termin onun təşəbbüsü ilə lüğətə daxil edildi. Mübahisə doğuran terminlərdən biri zaman birliyi, məkan birliyi üzərində idi. Səməd Vurğun təkidlə deyirdi ki, bu terminləri zaman vəhdəti, məkan vəhdəti kimi qəbul edək. Çünki vəhdət sözündə bir poetik əzəmət, əhatəlik, şeiriyyət vardır. Ona etiraz edənlər olduqda, şair dedi ki, qoyun buradakı cavanlardan soruşaq. Görək gənclik buna necə baxır. Yadımdadır, iclasda iştirak

rak edən gənclərdən biri Kamal Talibzadə, hamıdan gənc isə, deyəsən, mən idim. Səməd Vurğun məni qaldırdı. Hərçəndə oxuduğumu soruşdu. Müəllimlərim: M.Rəfili, H.Arashlı, C.Xəndan, M.Arif elə bil ki, xorla dedilər: - Səməd, bu oğlan bizim tələbəmizdir. Bundan sonra S.Vurğun mənə dedi ki, ayə, sən buna necə baxırsan? Dedim: Səməd müəllim, birlik sözü daha aydın, daha tez başa düşülür. O, heç bir söz demədi. Bir anlıq fikrə getdi. Ədəbiyyatşünaslıq terminlərində həmin ifadələr: zaman birliyi, məkan birliyi kimi qəbul olundu...

Aradan illər keçsə də bu əhvalat heç yadımdan çıxmır. Amma deyəsən, mən səhv etmişəm, Səməd Vurğun haqlı imiş – zaman vəhdəti, məkan vəhdəti daha dolğun və daha əzəmətlə səslənən əhatəli terminlərdir...

Bəli, S.Vurğunla, eləcə də başqa sənətkarlarımızla bağlı olan hər nə varsa toplanılmalı, çap edilməli, onların itib-batmalarına əsla yol verilməməlidir. Bu, bizim hamımızın vətəndaşlıq borcumuzdur.

"Ulduz" j., 1989 №2, səh.73-75.

Şahmar Əkbərzadə

Səməd Vurğunun bir dəqiqə görmüşəm...

Səməd Vurğunun adı hər bir azərbaycanlı kimi mənə də müqəddəsdir. Onun adı çəkildəndə üç hadisə gözlərimin qarşısına gəlir. O hadisələrin hər biri mənə ana südü qədər əziz və müqəddəsdir. O üç hadisə ilə bağlı yaşadığım anlar mənim üçün bir ömrə bərabərdir. O anları yadıma salanda ürəyim yarpaq kimi əsir.

Onda Mingəçevir şəhərində yaşayırdıq və mən III sinifdə oxuyurdum. Dərsə gedəndə yolda sinif yoldaşım Alimə rast gəldim. Dedi ki, Səməd Vurğun Mingəçevirə gəlib, bənddədi. Həmin bənd Mingəçevirin beş kilometrliyində yerləşir. Kür çayının qarşısı həmin bəndlə alınmışdı və bənd istifadəyə verilirdi.

Dərs də, müəllimlər də yaddan çıxdı və kəsə yolla Kürün qırağı ilə bəndə tərəf qaçmağa başladıq. İndiki kimi yadımdadı, qaçanda ayaqqabımın biri ayağımdan çıxıb Kürə düşdü. Heç bir şey olmamış kimi qaçıb bəndin yanındakı insan selinə qovuşduq. Orada Aimi itirdim.

Sözün Səməd Vurğuna verildiyini eşitdim. O, danışır, amma mənim boyum balaca olduğundan onu görmürdüm və onu görmədiyimə görə hyəcənlanırdım. Birdən məni ağlamaq tutdu və mən zülüm-zülüm ağlayıram. Yanımdakı hündür bir kişi ağlamağımın səbəbini soruşdu və mən hönkürə-hönkürə "Səməd Vurğunu görmək istəyirəm" – dedim. Kişi məni boyu bərabəri qaldırıb çiyinə qoydu. Əli ilə irəlini göstərərək "görürsənmi, o ağsaçlı kişi Səməd Vurğundur". Aramızda yüz addıma qədər məsafə olardı. Mən sevincək "gördüm" – deyib qışqırdım. Kişi çiyində mənə, təxminən bir dəqiqə saxladı. Bu bir dəqiqə mənim üçün bir qərinəyə döndü. Sonra sinif yoldaşlarım mənə qibtə edirdilər ki, mən ustad şairi görmüşəm.

Tədbir bitdi və iştirakçılar dağılışmağa başladılar. Dərstdən qaçmağım indi yadıma düşdü və müəllimlərimin məni cəzalandıracağından qorxdum. Bu nigarənçilik içində yeriyirdim ki, irəlində dəstə ilə gedən məktəb yoldaşlarımı və onların önündə müəllimlərimizi gördüm. Sən demə, həmin gün məktəbimizdə dərs olmayıb, hamı Səməd Vurğunu görməyə gəlib...

İkinci hadisə 1956-cı ilin mayında baş verib. O vaxt mən Ağdamın Çəmənli kənd məktəbində bir az yuxarı sinifdə oxuyurdum. Bizim qonşu Zəngişalı və Mahmudlu kəndlərinin arasında bir reproduktordan danışan radio quraşdırılmışdı. Yaxın iki-üç kənd vacib xəbərləri oradan eşidirdi. S.Vurğunun vəfatı haqqındakı qara xəbəri də mən səhər məktəbə gedərkən oradan eşitdim və ağladım. Həmin gün bütün məktəblilər, bütün kənd əhalisi ağlayırdı. Bilmirəm həmin gün idi ya sonrakı gün qərribə bir hadisə də baş verdi: Çəmənli, Zəngişalı və Mahmudlu kəndlərinə güclü qar yağdı. Əhali bunu ustad şairin ölümünə təbiətin etirazı kimi mənalandırmışdılar...

Səməd Vurğunla bağlı 3-cü nisgilli hadisə 1981-ci ilin payızına təsadüf edir. Mən Qırğızıstanda idim. Çingiz Aytmatovla görüşdüm və o, məni bağına qonaq apardı. Orada da bir özbək sürücü bizim ölməz Vurğunumuzun bir şeirini:

Nə insafsız, nə mürvətsiz olurmuş, ya rəb insanlarmisrası olan şeirini əzbər dedi. Düzü, belə bir şey ağılıma gəlməzdi. Şeir məni uzaq diyarda elə tutdu ki, hönkür-hönkür ağladım və təbii ki, qürur hissi keçirdim. Onu da deyim ki, oradakı digər qonaqlar da Səməd Vurğun haqqında elə şirin, elə yosmalı danışdılar ki, elə bil öz doğma şairləri haqqında danışırılar.

Səhv etmirəmsə, 1967-ci il idi. Nizami adına Ədəbiyyat muzeyinə getmişdim. Səməd Vurğunun çəkdiyi son papiros kötüyünü gördüm və bir şeir yazdım:

Papiros kötüyü

Bəxtə bax, muzeyə düşüb külqabı,
Öpür gündə onu, azı, min baxış.
Tüstüsü zəqqum tək acı papiros,
Çəkməyənlərə də şirin olarmuş.

O təmiz küçəni xəcalət edən,
Adi kötük deyil, cəvahiratdır.
Dabanlar tapdağı olardı bəlkə,
İşə bax, muzeydə eksponatdır.

Ömrün düşmənidir, çəkənlər bilir,
Qatillər içində birincidir, o.
Yığışb muzeyə köçəndən bəri,
Mənim nəzərimdə bir incidir, o.

Gör kimin dodağı dəyibdir ona,
Baxdıqca başımda ildırım çaxır.
Vurğunun əlində sönən papiros,
Od olub qəlbimi yandırır-yaxır.

İlk dəfə nəşr edilir. S.Vurğunun ev-muzeyində 27 may 1982-ci ildə keçirilən "Xatirə günü"ndəki çıxışından götürülüb (S.Vurğunun ev-muzeyinin fonotekası).

Epoxanın poetik tərcümeyi-hali

Səməd Vurğun mənim üçün əbədi bir şair obrazıdır. Taleyimdən razıyam ki, onu görmüşəm, səsinə, söhbətinə qulaq asmışam. Əvəzsiz, təkrarsız bir tale payım idi (təkcə mənimmi?!).

Onu görəndə, görməyəndə, oxuyan da, oxumayan da sevirdi. Biz gənc şairlər özümüzü ona bənzətməklə fəxr edirdik.

Təsədüf elə gətirmişdi ki, 1953-cü il mart ayının 5-də Azərbaycan Yazıçılar İttifaqına gəlmişdim. Səməd Vurğunla Mehdi Hüseyn balaca bir radioya Stalinin ölümü barədə hər beş dəqiqədən bir verilən məlumata qulaq asırdılar. Səməd Vurğun qaşlarını çatıb, "kazbek" papirosunu tüstülədir. Fikirli-fikirli Mehdi Hüseynə deyirdi ki, mənim əmim oğlu Vəkilov da (adını eşitmədim) belə, ağır insult olmuşdu.

Kəndə qayıdanda bu görüşüm barədə danışdım. Qohumlarımdan biri mənə sual verdi:

Səməd Vurğun danışanda ağzı köpüklənirdimi?

Dedim: Yox.

Dedi: - Onda sən şairi görməmişən. O, haqq vergisi olduğu üçün, danışanda ağzı köpüklənir. Özündə olmur. Hər adama da görünür.

Görüşümü sübut eləyə bilmirdim, dediyini deyirdi.

Bu, ümumxalq məhəbbətiydi. Qohumum Səməd Vurğunu heç görməmişdi.

Sonralar şairin görüşünə başqa bir qohumumla getmişdik. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının indiki Rəyasət Heyəti olan binada iri bir kabinetli varıydı. "Şair nə tez

qocaldın?!" şairinə cavab yazmışdım. Adı beləydi: "Dağ başında qar görünər".

Məni təbrik etdi.

- Həmid (mənim qohumuma müraciət edirdi. O, Respublika Həmkarlar Komitəsinin sədri işləyirdi. Dost idilər.), görürsən necə gözəl əbədi gənclik gəlir, - dedi.

Şeiri bir də oxu, - dedi. Oxudum.

Bir bəndi bərk tutmuşdu:

Anam dedi oğul, şair

Oxu görüm nədən deyir.

"Şair, nə tez qocaldın

sən", - Sözlərini söyləyərkən

Anam dedi xeyir, xeyir,

Qocalmaz o nə oğlu, nə

-

Dağ başında qar görünər.

Əlyazmamı məndən istədi və oturduğu iri stolun üstəki aynanın altına qoydu.

Gəncədə tələbə olduğum illərdə də Səməd Vurğunun görüşünə gəlmişdim.

Gəncədə Yazıçılar İttifaqının filialı fəaliyyət göstərirdi. Görkəmli şair və tərcüməçi Ələkbər Ziyatay Filialın sədriydi.

Bizə də indiki Gəncə Pedaqoji Universitetində ədəbiyyat nəzəriyyəsindən dərs deyirdi. O, dünyasını dəyişəndən sonra, Bakıda Yazıçılar İttifaqının iclasında Səməd Vurğun sədrlik edirdi. Şair Fəridə Əliyərbəylini filiala sədr, məni də katib təsdiq etdilər. O, Gəncədə olduğu günlərdən danışdı və bizə xeyir-dua verdi. Mənim ona Gəncədən göndərdiyim əlyazmalarını da xatırladı.

Bir dəfə də şairin qohumu Rafik Vəkilovla (Tibb Uni-

versitetində ədəbiyyat üzrə mühazirələr oxuyurdu) bərabər getmişdik. Həmin günlərdə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çıxan şeirimi də özümə götürmüşdüm.

Məni təbrik etdi. Qırmızı qələmlə "də" bağlayıcısının altdan xətt çəkmişdi. Bu, artıqdır, - dedi. Mərhum Rafiq müəllim sonralar mənim haqqında yazdığı məqaləsində şairlə bizim bu görüşümüzü də yada salırdı.

Səməd Vurğunla bir də mən Sovet ordusuna hərbi xidmətə gedəndə görüşdüm. Anamın məndən başqa baxanı yox idi. Belə ailələrdən hərbi xidmətə çağırış yox idi.

Səməd Vurğun bu barədə Respublikanın hərbi komissarına zəng vurub xəbər versə də, təsiri olmadı.

Ancaq bunu edə bildi ki, məni əsgərliyə Rusiyanın İrkutsk şəhərinə göndərmədilər. Bakıda, Salyanski kazarma deyilən yerdə xidmət elədim.

Bizim sonuncu görüşümüz onun tabutu yanında oldu. Tabut vidalaşmaq üçün, Filarmoniyanın binasında qoyulmuşdu. Bunu öyrənəndən sonra mən də şairlə vidalaşmaq istəyirdim. Əsgərlikdən qaçıb (icazə ala bilməmişdim) şairin tabutu yanında sonuncu vida keşiyində dayandım. Hərbi hissəyə qayıdanda məni həbs etdilər və üç gündən sonra buraxdılar.

Səməd Vurğun yaşadığı epoxanın poetik tərcümeyihəliydi. Azərbaycan poeziyasının şah qoluydu. Bizim günlərin böyük şairi olaraq da qalır...

İlk dəfə nəşr edilir.

Oqtay Rza

"Dünyanı düşünən..." şair idi o!

Ötən əsrin qırxıncı illərinə aiddir söyləyəcəyim xatirələrin birincisi. Qalalı adlanan kəndimizdəki (Salyan rayonunda) yeddiillik məktəbin beşinci sinfində oxuyurdum. Bizə unudulmaz Əşrəf müəllim ədəbiyyat dərslərini sevdirdi. O, bir dəfə çox maraqlı məlumatla hamının diqqətini özünə çəkdi. Böyük şairimizin şöhrəti məmləkətin hər bucağına, hər nöqtəsinə qanad açmışdı. Qüdrətli söz ustası haqqında müəllimimiz söhbətini belə başladı:

-Uşaqlar, Bakıdakı Pedaqoji İnstitutda sevimli şairimiz Səməd Vurğunla eyni qrupda oxumuşam. Paytaxtdan dünən qayıtmışam. Orada olarkən Səməd Vurğunla görüşdüm. Tələbəlik günlərimizi yada salıb kövrəldik. Mən ona dedim ki, Səməd, saçlarına niyə belə tez dən düşüb? Cavab verdi ki, "Ağarıbdır dağ başında qar kimi".

Əşrəf müəllimin qeydlərindən sonra xeyli ay, il ötmüşdü. Səməd Vurğunun "Şair, nə tez qocaldın sən?!" şeiri oymaq-oymaq, mahal-mahal gəzib dolaşır, dildən-ağızdan düşmürdü. Elə mən də şeirin hər iki variantını əzbərləmişdim. Tez-tez onun bütün misralarını yeri gələncə səsləndirirəm. Xüsusən bu bəndi daha çox təkrarlamışam:

Saç ağardı, fəqət nə qəm,
Əlimdədir yenə qələm.
Saç ağardı, fəqət ürək
Alovlu dur əvvəlki tək.
Bilirəm ki, deməyəcək
Bir sevgilim, bir də Vətən:
Şair, nə tez qocaldın sən?!

Kürün üstündə indi də ağ rəngli ehrama bənzəyən körpünün açılışı daim yadımdadır. 12 yaşım vardı o vaxt. Qonşu uşaqlarla birlikdə 4-5 km-lik məsafəni piyada getdim ki, həsrətlə gözlədiyimiz anlara, məqamlara qovuşum. Çoxminli izdiham Kürün özü kimi coşub-daşırdı. Musiqi, danışıq, çal-çağır bir-birinə qarışmışdı. Birdən xəbər yayıldı ki, Səməd Vurğun da camaatın içərisindədir, onu hətta əsgərlər əlləri üstündə göyə qaldırırlar ki, hamu görsün. Mən də yüyürdüm ki, dahi insanı görə bilim. Boyum uca olmadığından bu istəyimə çatmadım. Bir qohumumuz vardı – Ərəstun Xanmirzə. O, Səməd Vurğunun lap yaxınlığında imiş. Deyirdi ki, körpüdən bir az aralı yığıncaq keçirildi. Mərkəzdən gələn rəhbər nümayəndələr Rəyasətdə aylaşmış. Onlardan biri ayağa durub şairi yanaşı aylaşmaya çağırıb. Vurğunun cavabı belə olub: – Xalqın arasında olmaq mənim üçün daha xoşdur!

Deyirlər ki, Vurğun salyanlılarla görüşəndə bir nəfər onun əlini elə sıxır ki, ustadın barmaqları ağrıyır. Şair o adamın kimliyini öyrənir. Sonralar söz düşəndə soruşarmış: “Eşşək Qulamı görürsünüzmü?”. Bu ləqəbi hətta Qulamın özü də xoşlayırmış, özünü təqdim edəndə “Eşşək Qulam” söyləyərmiş.

“Bir May” adlı şeirim rayonun “Sosializm yolu” qəzetində dərc olunanda şagird idim. Get-gedə tədbirlərdə, dərnək məşğələlərində, müxtəlif yığıncaqlarda şeir oxutdururdular. Doqquzuncu sinif şagirdi kimi məni və Əliağa Kürçaylı (bizdən 8 yaş böyük idi) Bakıya, gənc yazıçıların Respublika Müşavirəsinə göndərdilər.

Natəvan adına salonda yekun hissə başlananadək ayrı-ayrı dəstələr halında bizə qulaq asıb fikir bildirmişdi Məmməd Rahim, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Osman

Sarıvəlli... Nəhayət, görkəmli şairimiz kürsiyə qalxdı. Ayrı-ayrı rayonlardan gəlmiş yeniyetmə, gənc müəllifləri bir qədər ruhlandırırdıqdan sonra Səməd Vurğun çox maraqlı bir söz dedi. O söz indi də qədər necə var, sırğa kimi asılıb yaddaşımdan: “Gəncliyin yaradıcılığında xəyalın qanadları zəif çırpınır”. Bu cümlə 1950-ci ildən daim xəyalımda əksə-sədə verir. Mən onda ilk dəfə canlı Səməd Vurğunu gördüm. Sonralar tələbəlik dövrüm başladı. Keçmiş Sənaye İnstitutunda oxuyurdum. Əlaçı idim, lakin şeir yazmaqdan uzaqlaşmamışdım. Dram və ədəbiyyat dərnəklərinə üzv idim.

Bir gün bütün təhsil ocağına xəbər yayıldı ki, Səməd Vurğun moskvalı sənətkarlarla Az.Sİ-nun tələbə-müəllim heyətinin görüşünə gələcək. Marağ, həvəs o qədər güclü idi ki, hətta küçədəki izdihamda atlı milislər nəzarət edirdi.

Yığıncağa rəhbərlik ustada həvalə olunmuşdu. Qonaqlar çıxış edib, rus dilində öz seirlərini oxuyurdular. Səməd Vurğun isə oxunan şeirlərin tərcüməsini bizim şairlərə tapşırırdı. K.Simonovun, M.Svetlovun, S.Mixalkovun və başqalarının əsərlərinin tərcümələri də dinlənildi. Hansı şairinsə şeirini rəhmətlik Tələt Əyyub oxumaq üçün xitabət kürsüsünə yanaşdı. Bəstəboylu olduğundan onun ancaq alını görünürdü. Bərk gülüş, qəhqəhə qopdu salonda. Səməd Vurğun öz dilimizdə özümüzü intizama çağıraraq, su şüşəsini taqqudadaraq belə dedi: “Gəlin, hörmətli qonaqlara astarımızı göstərməyəki!”. Dərhal sakitlik yarandı. Hətta, Tələt Əyyub sözünü tamamlayanda möhkəm alqışlandı. Bu hadisə 1954-cü ilin payızına aiddir.

S.Vurğun ağır xəstə idi. Əlli illik yubileyi Opera və Balet Teatrında keçirilirdi. Gənc şair kimi mənə də dəvətnamə verilmişdi. Yığıncaqda böyük şairə ünvanlanmış

təbrik mətni oxunanda qopan alqışlar əzəmətli şlalənin səsinə xatırladırdı.

... Ağır itki, əbədi ayrılıq dəqiqələri gəlib çatdı. Ölümü hamını yandırır-yaxan xalq nəğməkarının tabutu Filarmoniyadan götürüldü. Minlərlə insanın arxasında mən də gözyaşımı axıdaraq, Xiyabana doğru addımlayırdım. Bütün yolboyu cənəzə piyada axınla aparılırdı. Nitqlər, çıxışlar sarsıdıcı, təsirli idi. Möhtəşəm dəfn mərasimindən artıq neçə onillik keçib. Qətiyyəni unutmaq olmur ustadın əbədiyyətə tapşırıldığı anları. Hönkürüb ağlayan qızlar, oğlanlar, qəm-kədərə qərq olmuş insanların hüznü çöhrələri daim gözlərimin qarşısındadır. Hətta, o vaxtkı Sənaye İnstitutunun rus dilli professoru Litvinin izdihamda qarışıqlıq düşərkən ayağının sınmasını da xatırlayıram.

O müsibətli mərasimdən ötən müddətdə vurğun-sevərlərlə birlikdə mən də Xiyabana yollanıram. İldə azı iki kərə-mütəfəkkirin həm doğum, həm də ölüm günlərində. Tez-tez özüm üçün təklidə, ya da kütlə, əhali qarşısında bir növ təsəlli timsalında aşağıdakı misraları səsləndirirəm:

Ulduzlar qan qusur, göylər sağırdır.
Bir anlıq zülmətdə sönmür min çıraq.
Mən indi bildim ki, xeyli ağırdır,
Dünyanı düşünən bir şair olmaq!

Bu bəndi Səməd Vurğunun 1944-cü ildə yazdığı "Yağın" şeirindən götürmüşəm.

İndi də nağılabənzər, qərribə bir əhvalatdan söz açmaq istəyirəm. "Dünyanı düşünən şair" həyatım boyu bircə dəfə yuxuma qonaq gəlib. Səhər tezdən işə gedərkən fikirləşdim ki, kimə danışım ki, yuxumu yozsun. Tanınmış Vurğunşünas Şəmistan Nəzirliyə zəng etdim. Dedi:

– Qərribə bir yuxudur. Daha onu heç kimə söyləmə. Əhvalatı çevir şeirə, ver çapa! Yubanmadan oturdum masa arxasına. İlk dəfə Yazıçılar Birliyində, sonra İnstitutda, daha sonra müxtəlif məclislərdə onu eşitdirirdim. Bir dəfə S.Vurğun poeziya bayramlarında Qazaxa yollanıb, sənətkarın doğulduğu ocaqda da onu oxudum. Qələm dostum, unudulmaz Nüsret Kəsəmənli pıçıldadı: "Qazaxda hər şairə bu qədər əl çalmırlar. Sən Bakıya qayıdandan sonra ustadın məzarı üstündəki çiçəklərə su çiləyərsən ki, yuxunun məqsədi gerçəkləşsin". Dostumun məsləhətini razılıqla qəbul etdim. Paytaxtımıza dönmə kimi Xiyabana yollanıb, böyük şairin son mənzilindəki güllərə su verdim. S.Vurğun daha yuxuma girmir.

BİZƏ BƏLƏDÇİSƏN...

Qərribə vüsala qovuşmuşam mən –
Səni – ustadımı yuxumda gördüm
Gülürdü mehriban, işıqlı çöhrən,
Səni uzaqda yox, yaxında gördüm.

Gördüm çəmənlikdə oturmusan tək,
Kağız üzərində gəzir qələmin.
Gümüş saçlarına yağır gül-çiçək,
Gözü-gözündədir bütün aləmin.

Gördüm sal qayadan süzülür bulaq –
Sərinlik istəyir çoxları ondan.
Bir güyüm doldurub gətirdim, bu vaxt,
"Çox sağ ol" yayıldı dodaqlarından.

Müdrilər məsəli: "Su aydınlıqdır",
Bu el kəlamının mənası dərin,
Adın ölməzlikdir, qəhrəmanlıqdır,
Səməd, sədasız qərinələrin!

Gördüm əfsanəvi Talıstandayıq,
Fəqət yaxınlaşır ayrılıq çağ.
Aşdın önümüzdə ucalan dağı,
Yüyürdüm ardınca... gec idi artıq.

Üzündə əzəmət, gəncliyə qayğı,
Yetərdin köməyə, çatardın dada.
Səndən öyrənirik necə yazmağı,
Bizə bələdçisən yuxularda da!

İlk dəfə nəşr edilir.

Qəzənfər Paşayev

Səməd Vurğunun dünya şöhrəti

Səməd Vurğun öz xalqının oyanışına, milli dirçəlişinə xidmət edibdir. S.Vurğun o vaxt bizim hamımız üçün nümunə, xalqına, millətinə, ölkəsinə, vətəninə sədaqətlikdə nümunə idi.
Heydər Əliyev

Böyük sənətkarlar, xüsusən də S.Vurğun kimi nadir istedadlar üçün zaman və məkan anlayışı yoxdur. Dünya durduqca zaman belə istedadları yaşadır və ələmə tanıdır. Mən bunu 1983-cü ilin iyun-avqust aylarında ABŞ-ın Arizona universitetində ədəbiyyatçı professorlar Sesil Robinson və Ciin Faustın biz sovet pedaqoqları ilə ilk tanış

lıq, daha doğrusu, yoxlama söhbətinə dəvət olunanda bir daha dərinlənəndə duydum. Prof. Robinson Azərbaycandan olduğumu biləndə ya qəsdən məni yoxlamaq üçün, ya da ədəbiyyatçı olduğundan ingiliscə şeir oxudu və soruşdu:

- Bu kimin şeiridir?

Sualına cavab vermək əvəzinə şeiri azərbaycanca oxudum:

O, kürsüyə sinə gərdi
Daruşmadı,
susdu bir dəm.
Çatıb qara qaşlarını
fikrə getdi o, bir anlıq.

Şeirin bir bəndini qurtaranda prof. Ciin Faust (o, on ilə qədər Türkiyədə - İncirlikdə işləmişdi. Türk dilini gözəl bilirdi) dedi: "Prof. Robinson, dr. Paşayev sizin dediyiniz şeirin tərcüməsini türkçə əzbərdən deyir".

Üzr istəyib, hörmətli professorun dediyinə düzəliş etdim: "Mən poemanı yazıldığı Azərbaycan dilində olduğu kimi oxuyuram".

Səməd Vurğun mənim başını nəinki sovet alimlərinin, eləcə də Amerika alimlərinin yanında uca etdi. Bu dəfə mən sual verdim:

- Professor, "Zəncinin arzuları" poemasını haradan oxuyub və əzbərləyibsiniz?

O, şairimizin "Azərbaycan" şeirindən də bir parça əzbər dedi və əlavə etdi:

- Bizim kitabxanada ingiliscə "Azərbaycan poeziyası antologiyası" vardır. Orada şairin "Azərbaycan" şeirilə bərabər "Moskva", "Zəncinin arzuları" poemasından parça,

"Karl Marksın məzarı önündə", "London qarısı", "Ananın öyüdü" və "Reyxstaq" şeirləri də vardır. Çox yaxşı şeirlərdir.

Mən təəssüflə bildirdim ki, həmin şeirlər arasında dünya poeziya inciləri sırasında duran "Mən tələsmirəm", "Tək məzar" və "Şair, nə tez qocaldın sən" yer almayıb.

Mən özümlə ABŞ-a apardığım, 1973-cü ildə Moskva-da ingiliscə çıxan, çox böyük həcmli "Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası" kitabının bir nüsxəsini prof. Robinsona, bir nüsxəsini prof. Fausta (və sonralar bir nüsxəsini Arizona universitetinin kitabxanasına) verdim.

Səhərisi gün Arizona universitetinin beş mərtəbəli kitabxanasında "Azərbaycanşünaslıq" bölməsinin olduğunu ayırd etdim və sevindim (Azərbaycan dili, ədəbiyyatı, tarixi, etnoqrafiyası, musiqisi və s. barədə olan həmin kitablardan "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində o vaxt silsilə yazılarla çıxış etmişdim - Q.P.) Özüm üçün bir daha "kəşf" etdim ki, ədəbi əlaqələr üçün heç bir sərhəd yoxdur, o cümlədən də S.Vurğun kimi dahilər üçün.

S.Vurğunu İngiltərədə də yaxşı tanıyırlar. Biz bir saatdan artıqdır ki, şairin ev muzeyi ilə tanış oluruq. Burada şairin hələ 1947-ci ildə Londonda çap olunmuş əsərlərinə də rast gəlinir. Səməd Vurğunu bütün ölkələrdə tanıyırlar. Lui Araqon elə-belə deməmişdir: "Səməd Vurğun müasir dünya və sovet ədəbiyyatının iftixarıdır".

Şairimizi İraqda da tanıyır və sevirlər. Xüsusən də ölkənin şimalında yaşayan, sayı altı yüz mindən çox olan, böyük Füzulimizin nəvə-nəticələri – İraqda yaşayan və indi türkman adlandırılan azərbaycanlılar.

Təbii ki, onlar Azərbaycan ədəbiyyatına, Azərbaycan musiqisinə, ümumiyyətlə, Azərbaycan mədəniyyətinə bö-

yük maraq göstərirlər. Təkcə onu demək kifayətdir ki, "Azərbaycan", "Füzuli" və "Çağdaş Azərbaycan" şeirindən seçmələr son bir neçə ildə İraqda çap olunmuşdur. Onların ədəbi jurnalları "Qardaşlıq"da Səməd Vurğun yaradıcılığına geniş yer verilir. Yadımdadır, 1973-cü ildə "Qardaşlıq" jurnalında (may-iyun nömrəsində) Qabilin "Nəsimi" poeması haqqında yazı çap etdirəndə S.Vurğun haqqında yazmağımı xahiş etdilər. Jurnalın iyul-avqust nömrəsində vüqarımız, fəxrimiz S.Vurğun haqqında geniş yazı verildi və "Azərbaycan" şeiri çap olundu.

Səməd Vurğuna onlarda da böyük məhəbbət olduğunu hələ 1964-66-cı illərdə İraqa ikinci səfərimdən bilirdim. 1966-cı il aprelin 1-də axşamüstü Kərkükdə "Qızıl Arslan" mehmanxanasında oturub söhbət edirdik. Toplaşanlar arasında məşhur müğənni Əbdülvahid Kuzəçi oğlu, Böyük Hafiz oğlu Nurəddin, Məhəmməd Əzzət Xəttat, Mövlud Taha Qayaçı, Əhməd Otrəqçı oğlu və başqaları vardı. Söhbət ədəbiyyatdan, musiqidən düşdü. Hafiz oğlu Nurəddin dedi: "Biz Azərbaycan musiqisini, Azərbaycan ədəbiyyatını çox sevirik. Əli Əkbər Sabir və Səməd Vurğunu əzbər bilirik. Hər vaxt Bakı radiosunu dinləyirik. Çünki dilimiz birdi. Heç fərq etməz. Bəzi şivə fərqləri var".

Doğrusu, elə güman etdim ki, kərküklü qardaşım mənim könlümü xoş etmək üçün belə deyir. Tezliklə səhvimə başa düşdüm. Onlar xorla S.Vurğunun "Azərbaycan" və "Gülə-gülə" mahnılarını bizdə olduğu kimi, sonra isə "Gülə-gülə"ni məni valeh edən başqa tərzdə oxudular. Məlum oldu ki, Ə.Kuzəçi oğlu şeirə musiqi bəstələmiş və həmin ildə, yəni 1966-cı ildə çıxan "Kuzəçi oğlunun xoyrat və bəstələri" kitabına (səh.52) daxil etmişdir. Yeri gəl-

mişkən, Kuzaçi oğlunun bu mahnısını sonralar türk müğənniləri də oxumağa başladılar. Elə oradaca mahnını lentə aldım. Əziz xatirə kimi saxladığım lenti və "Qardaşlıq" jurnalının S.Vurğundan bəhs edən nömrəsini şairin ev muzeyinə təqdim etmişəm.

Şeirdə bir-iki xırda dəyişiklik olduğunu qeyd etdim: "Dedim bizə dost olaydın" - əvəzinə "Dedim mənə yar olaydın", axırıncı bənddə:

"Gəldi tərlən ömrümüzün
Səhər vaxtı gülə-gülə".

– əvəzinə

"Gəldi bahar ömrümüzün
Səhər vaxtı gülə-gülə".

– oxudunuz dedim.

Hiss etdim ki, şeiri əzbər bildiyimə təəccübləndilər. Mən mahnını onlarla oxumadığıma görə güman ediblərmiş ki, şeiri əzbər bilmirəm. Zarafatla dedim:

– Baba (bu, onlarda müraciət formasıdır), S.Vurğun sizin şairdir, yoxsa bizim?!

– Fərqi yox, baba. O, həm sizin, həm də bizimdir - Əhməd Otrəqçı oğlu dedi və S.Vurğuna həsr etdiyi şeiri avazla oxudu:

Bu sular durğun-durğun,
Mən səni gördüm yorğun.
Kərkükdən salam olsun,
Tək şair Səməd Vurğun.

Əhməd Otrəqçı oğlu şeiri S.Vurğunun ona bağışladığı "Seçilmiş əsərləri"ndəki ağsaçlı, yorğun-yorğun baxan şəklinin təsiri altında yazmışdı.

Görüşdən bir ay sonra vətənə döndüm və həmin görüşün təsiri altında mətbuatda ilk dəfə olaraq "Könüldən

könülə yollar görünür" məqaləsini yazdım. "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin xüsusi səhifəsində Səməd Vurğuna həsr etdiyim ilk məqaləm çap olundu (20 may 1966). Sevinir və fəxr edirəm ki, xalqımızın Səməd Vurğun kimi şair oğlu var.

Borcumuzdur bu ehtiram. B., "Ozan", 2010, səh.10-15.

Teymur Bünyadov

Yaman dünya, yalan dünya...

Keyli vaxtın söhbətidir. Nankor ermənilərin Qarabağa sahib olmaq xülyalarının ilk günləriydi. Bir tərəfdən də otuzuncu illərin sağalmaz yaraları qəlbimizdə qövr eləyir, varlığımızı göynədirdi. Yaxşı deyirlər, dərddi deyəngən olar. Neçə ildə gündüzlər bu barədə danışıq, gecələr dəhşətli yuxular görür, çox vaxt öz-özümüzə danışıq, bəzən də sabahı diri gözlü açıyıq. Hər gün də dəhşət dəhşət üstə, fəlakət fəlakət ardınca...

Şər qarışmış, toran başlamışdı. Xavər xanım, Aybəniz və Aygün bizə gəldilər. Eyni söhbət, eyni narazılıq, eyni nigarançılıq. Birdən Xavər xanım qəhərləndi, gözləri doldu. Və başladı ağlaya-ağlaya danışmağa:

– Şamaxı yolunda cəmi 17 çarpayılıq doğum evi vardı. 1937-ci ilin sentyabrın 9-da həmin doğum evində Aybəniz dünyaya gəldi. Yusifdən sonra qızımız olduğundan çox sevindik. Səmədin bircə uşağa qanadı yoxdu. Bir neçə gündən sonra Səmədlə birlikdə Mehdi qağam da bizi xəstəxanadan çıxarmağa gəlmişdi. Mən qapıçıya vermək üçün Səməddən bir manat istədim. Səməd ciblərini yoxladı, bir şey çıxmadı. Mehdiyə: – Əlini cibinə sal, gör bir

manatın varmı?—dedi.

—Yoxdu hamısını yığb fayton tutduq: —Faytona mindik gəldik evimizə. Anam evdə hazırlıq görmüşdü. Yedilər, içdilər, kefləri duruldu, çöhrələri açıldı.

1937-ci ilin dəhşətləri həddini aşmışdı, ədalətsizlik tüğyan edirdi. Üzə durmaq, satqınlıq etmək, tutmaq, tutdurmaq adi hala çevrilmişdi. Hər gün, hər gecə aparır-dılar, qaytarmurdılar, gedirdilər, qayıtmurdılar. Hamının gözləri baxa, dilləri lal... Dirimə, danışma, baxma, görmə. O zaman biz Şah döngəsində üç mərtəbəli binada, bir otaqlı mənzildə yaşayırdıq. Pəncərədən həyatə boylarur-dım. Qara rəngli, üst örtülü maşın dayanan kimi dörd nə-fər tökülüb, tələsik binaya daxil oldular. Qorxdum, uçun-dum, ağladım. Balamı bağrıma basıb, bərk-bərk qucaqla-dım. Başladım dinşəməyə. Xeyli keçdi qapımızı döyən olmadı. Qorxa-qorxa çölə boylandım.

Qonşumuz Məmməd Əfəndiyevin (Şəkinski) qolla-rını arxadan bağlamışdılar. Kişi döyükmüş ətrafa göz gəzdirdi. İtlədilər maşına saldılar. Onlarla gediş-gəlişi-miz vardı. Mehribançılıq, xətir hörmət də öz yerində. Sə-mədin hər yeni şeirini əzbər söyləyər və onu sonsuz mə-həbbətlə sevardı. İstiqlanlı, qonşucanlı, ağayana bir kişi idi. Üz-gözündən abır-ismət tökülürdü.

Axşamüstü Səməd evə gəldi, hamısını yerli-yataqlı ona danışdım. Məni sakitləşdirməyə çalışdı. Daha qorxu-ürküdən keçib. Yaranan bir cana borcludu. Hər kəsin də öz taleyi, vaxtı, vədəsi var, —dedi. Səməd üzə vurmasa da, görkəmində bir pərişanlıq, bir nigarançılıq vardı. Elə ah çəkir, papirosu papirosa calayırdı. Fikirli-fikirli: "Nə qərribə zamanadı, nə ağlasığmaz dünyadı. Di gəl baş çıxar, ağı-qaradan seç, yaxşını-yamandan ayır" —dedi.

Heç iki gün tamam olmamış yenə də eyni maşın qa-pımızda göründü. Onları görən kimi vahimələndim. Qa-pını sındırıb öldürsələr də açan deyiləm—dedim. Nə səs gəldi, nə səmir. Bir azdan qapı döyüldü, mənəm dedi. Qa-pını açdım. Səməd içəri girdi. Ağzımı açmamış, bilirəm, hər şeydən xəbərdaram. Məmməd Sadıq Əfəndiyevi və Şəfi Axundovu da apardılar. Deyəsən, indi növbə bizim-di. Neyləməliyik, əlimizdən nə gəlir, dözməkdən başqa çarəmiz nədi. Nə göyə çıxasıyıq, nə yerə girəsiyik—dedi.

Heç iki ay çəkmədi. Bizə Lermontov küçəsində bir neçə otaqdan ibarət mənzil verdilər. Gen-bol otaqlarda at min çap. Qoymağa da elə bir şeyimiz yox idi. Lakin sevi-nir, şükür Allaha qurtardıq —deyirdik. Lakin bir an belə qorxu bizi tərk etmir, səksəkəli günlər yaşayırdıq. "Ol-madı elə, oldu belə" —şübhəsində qalmışdıq. "Vaqif" pyesi tamaşaya hazırlanır, səs-sədası yayılırdı. Haqqında təriflər, şirin sözlər eşidir, təsəlli tapırdıq.

1938-ci ilin həyəcanlı, dəhşətli günlərini, aylarını ya-şayırdıq. Qorxu-ürkü canımıza yerimış, qanımıza hop-muşdu. Gözlənilmədən Səmədin halı pərişan olmuş, bə-nizi saralıb-solmuş, baxışları yorulub əldən düşmüşdü. Baxanda adamın yazığı gəlirdi. Elə bil kimdənsə rəhm di-ləyir, ümid gözləyirdi. Nə soruşdum acıqlı cavab verirdi. Bəzən də özündə-sözündə olmadığından, eşitməzliyə vu-rurdu. Bəzən gözlərini döyür, qərribə baxışlarını mənədən çəkmirdi. Quruyub qalmışdım. Öz-özümə: "Deyəsən, kişi dəli olub. Bu nə baxış, bu nə duruş?". Sonra da dilim-ağ-zım qurusun, Allah eləməsin—deyirdim.

Nə gizlətmək, məni şübhələr didib-parçalayırdı. Ge-cələr gəlməyəndə min xəyalə düşür, min yerə yozurdum. Təsəllim, pənahım hələ bir yaşı tamam olmamış Aybə-

nizdi. Gücüm də ona çatırdı. Gah tifili bağrıma basıb göz yaşlarımda çimdirdir, gah da acığımı körpədən çıxırdım.

Anam Bikə xanım lap dəli kimi olmuşdu. Sırrə vəqif olmağa, kələfin ucunu tapmağa çalışırdı. Lakin xeyri yoxdu, kişi lal daşa, kar qayaya dönmüşdü. Dinmirdi ki, dinmirdi. Bunlar hamısı anama qərribə gəlirdi. Hey deyirdi: "Evlənməmişdən qabaq min dil tökür, bülbül kimi ötürdü. Şirin sözlərini, yağlı dillərini işə salırdı. Hər an qılığma girir, könlümü ovsunlayırdı. Mən külbaş da onu özümə oğul bilir, gözümün işığı sarırdım. Sevincimdən uçmağa qanadım yoxdu. Axı, niyə də uçmayaydım. Təkrarsız, bənzərsiz şeir dünyasılə aləmə səs salmışdı. Məclislər yaraşığıydı. İndi nə dinir, nə danışır.

Sonra da acıqla: —Yığış gedək xarabamıza, uşağı da tulla üstünə. Qoy ağı başına gəlsin, qədrini bilsin. Bu kişilərin hamısı belədir... —deyirdi.

Mehdixan qardaşa zəng elədim, əhvalatı ona danışdım. Dünya görmüş, ağıllı adamdı. Hər şeydən hali olsa da, heç nədən xəbəri yoxdu. Ona görə də mənə ürək-dirək verir, çox üstünə düşmə—deyirdi. Öyrənərdim, görün nə olub, qara yellər hansı tərəfdən əsib. Yəqin işlə, vəziyyətlə əlaqədardı. Şairdi, həssas qəlbli, bir az da dəymə-düşərliyi var. Mehdi qardaşa zəng çaldım. Telefonda başladım ağlamağa: —Bilmirsən Səməd başıma nə oyun gətirir, hər gün gecə gedir, səhər gəlir. Soruşanda da dilxor olur, qoy sakit olum, bir az dincimi alım. Allaha bax, yazığın gəlsin—deyir.

—Xavər, sən nə danışırısan. Dünən ikimiz də Filarmoniyada aşıqların konsertinə getmişdik.

—Yaxşı, dünən konsertə. Bəs ondan qabaqkı, günlər, qaş-qabaq tökmək necə? —o birisi günlər də harda oldu-

ğunu bilirəm. İnsan hər çətinliyə dözər, müvəqqəti haldı, keçib gedər. Səbirli olun, boş xülyalara qapılmayın. Mən gələrdəm hamısını sizə ətraflı danışaram. Öpürəm Aybəniz balamı. Gecəniz xeyrə qalsın.

Bir neçə gün də keçdi. Səməd inadlıq eləmiş, acıq vermiş kimi təkrarladı. Üstünə qoydu ki, üstündən almadı. Mən də insanam, gah ona yazığım gəlir, gah da cin atına minirdim. Onu didib-parçalamağa hazırdım. Bir gecə lap qorxdum, əlim heç yana çatmadı. Gecə saat iki idi. Bizdən bir mərtəbə aşağıda görkəmli bir yazıçı yaşayırdı. Aybəniz də qucağımda nələc qaldım, getdim qapısını döydüm. Qapını özü açdı:

—Ay qardaş, yenə də Səməd yoxdu, gecə yarıdan keçib, gəlməyib. Yamanca qorxuya düşmüşəm.

O hirsli-hirsli üzümə baxdı:

—Mən nə edə bilərəm, —deyib qapını üzümə çırpdı. Mənim üçün bu qeyri-adi münasibət gözlənilməz oldu. Qalxdım evimizə, o ki, var ağladım, özümə divan tutdum. Özümü danladım—sənə nə olur haqq olur, qaxıl otur xarabanda, niyə aləmi ayağa qaldırırsan, yatanları oyadırsan?!. Hansı zamanədir ki, sənə arxa duralar, yol göstərib məsləhət verələr. Onun belə gözlənilməz hərəkəti mənə elə acı təsir elədi ki, Səməd onun yanında müş-tuluq oldu.

Bir az keçəndən sonra hər şey aydınlaşdı. Sən demə, sırrını Səməd qardaşı Mehdixana yox, sirdaşı Mehdiyə açıbmış. Mehdi əlində də gül dəstəsi sevincəkli içəri girdi. Aybənizi öpdü. Atdı-tutdu.

—Hə Xavər xanım, işlər belədi, gərək hər çətinliyə sinə gərməyi, hər ağrıya dözməyi bacarasan həmişə ehtiyatlı olmaq lazımdı. Ehtiyat igrinin yaraşığıdı, —deyiblər.

İndi mən səni dinləyir, suallarına cavab verməyə hazıram.

— Ay Mehdi qağa sualım yoxdu. Hər şey aydınlaşdı. Çox yaxşı, çox pakizə. Çay içdilər, ədəbiyyata keçdilər. Lakin Səməd ölü kimi idi, bıçaq vursan qan çıxmazdı. O vaxt hamı bizi bəxtəvər sayır, dərddən-qəmdən uzaq bilirdilər. Daha bilən yoxuydu ki, Səməd nələr çəkir. Ona görə də əlli yaşında görkəmi səksən yaşlı kişiyyə oxşayırdı. Saçlar ağarmış, gözlər çuxura batmışdı...

Yaz gəlişilə quşlara dil, gül-çiçəyə ətir, Xəzərə gülüş, insanlara şadlıq-sevinc bəxş etmişdi. Dənizin sahilində həyat qaynayırdı. Gəzinti sel kimi dalğalanırdı. Bizim də öz tay-tuşlarımız, həmsöhbətlərimiz, həmfikirələrimiz. Yı-ğılırdıq, dərdləşirdik, ayrılırdıq. Bir axşam dünya şöhrətli ixtiraçı alim, neft kimyasının banilərindən, elm təşkilatçısı akademik Əli Quliyevin dəniz kənarına gəlişi fərəhimizə səbəb oldu. Alimi dövrəməzə aldım. O, Gəncə ləhcəsilə az, lakin şirin danışardı. Onun duzlu-məzəli söhbətini dinlədikcə dinləyərək. Hamısı da yerli-yataqlı, dəlil-sübutlu. Açıq qəlbi, odlü ürəyi vardı, həyəcənsiz danışa bilmirdi. Qürurlu, ciddi, tələbkər, həm də səmimi insandı.

Əli müəllim salam-kalamdan sonra papirosa dəm verərək yanqılı bir ah çəkdi. Dağı-daşı yandıran ah... Və ay uşaqlar, bu gecə Səmədi yuxumda görmüşəm. O, xeyli giley-güzar elədi, ay eloğlu, səndən incimişəm dedi. Bəlkə orda yığılaydım, qolumdan tutub qaldırmayacaqdınımı?! Ölüb dünyamı dəyişsəydim, cənazəmə girib məni son mənzilimə yola salmayacaqdınımı? Gözüm səni axtarır, ürəyim səni istəyirdi. Sən də elə bil yoxa çıxmışdın. Yuxudan ayılıb gözümü açanda ürəyim sinəmi yarib çıxır, bədənim qan-tərə batmışdı...

Olmuş əhvalatdı, qəmli səhnədi. Dzerjinski klubunda

izdihamlı bir iclas vardı. Moskvaya qurultaya gedən nümayəndələrin siyahısı oxunurdu. Üç-dörd familiyadan sonra Vəkilov Səməd deyəndə M.C.Bağırov ayağa qalxdı:

—Yoldaşlar, mən təklif edirəm onun adı siyahıdan çıxarılsın, o elə böyük və mötəbər məclisə nümayəndə ola bilməz.

Zala sakitlik çökdü, gözlənilməz təklif hamını çaş-baş qoydu.

M.C.Bağırov söhbəti davam etdirdi: —heç bilərsiniz Vəkilov yoldaş neyləyib? Qazaxda Daşsalahlı kəndində bir kolxozçu camaatın gözü qarşısında nahaqdan kolxoz sədrini təhqir edib, nalayiq sözlər işlədib. Kolxozçunu tutublar. Kolxozçunun qohumları şairə müraciət ediblər. Vəkilov da respublika prokurorundan xahiş edib ki, kəsibdi, çoxuşaqlı ailədi. Köməklik göstərin, rəhmə gəlin. Prokuror şairə söz verib lakin, yerinə yetirməyib. Düz də eləyib. Haqqı-ədaləti üstün tutub, qanunun keşiyində durub. Şıxov yolunda maşınları qarşılaşanda görüşüblər. Səməd Vurğun qanun keşikçisi, respublika prokurorunu vicdansız, qəlbsiz adlandırıb. İndi deyin görək, belə bir adamı Moskvaya, ölkənin ən ali məclisinə nümayəndə seçmək olarmı, xalq bizə nə deyər?

Bəzi yerlərdən, küncdən-bucaqdan əl çalanlar, havadarlıq edənlər də tapıldı. Düz buyurursunuz, siz haqlısız dəyənləri də yaxşı tanıyıram. Tənəffüs elan edildi.

Zalda hamı bir-birinə dəymişdi, peşmançılıq başlamışdı. Qəlbən şairi müdafiə edir, insani hərəkətini qəlbimizdə pünhan alqışlayırdıq. Lakin nə dinə, nə də danışa bilirdik. Qalmışdıq içimizdə qırıla-qırıla, yana-yana. Səməd geniş foyədə tək-tənha gəzir, dövrə vururdu. Heç kəs qorxusundan cəsərlənib ona yaxın gedə bilmirdi.

Səməd papirosun tüstüsündə dumanlanır, şimşəkli gözlərilə bizlərə boylanırdı. Baxışından qəm tökülüb qəlbindən qara qanlar axsa da, qürurunu sındırmır, barmaqları ilə dalğalı saçını şanalayırdı.

Bir azdan zəng çalındı, hamı zalda öz yerini tutdu. Peşmançılıq, pərişanlıq zala yenidən hakim kəsildi. İclas başlayan kimi Bağirov söz aldı, gülümsədi:

—Yoldaşlar, heç Vəkilovsuz qurultay olar? Mən dedim-dedim, bəs siz necə razı oldunuz?

Hamı ayağa qalxdı, sürəkli alqışlar zalı başına götürdü. Gözlər güldü, könüllər şad oldu...

Eh kor olsun zamanarı. Qəm yüklü, qəm karvanlı Vurğunumuzu Tanrı tez əlimizdən aldı, xalqımız Vurğunsuz qaldı. Gözümüzün qabağında şam kimi əridi, çıraq kimi söndü Vurğun. Qəribədi, XII əsrdə mənəvi dünyamızda Nizami günəşi doğdu. Dörd əsrdən sonra Füzuli günəşi parladı, dörd yüz ildən sonra isə Vurğun günəşi üstümüzə nur saçdı. Görəsən dühaların yetişməsinə xalqımız innən belə çoxmu gözləyəcək. Tez olar inşallah. Əli müəllimin gözyaşları sinəsinə cıgır saldı, biz də ona qoşulduq...

Bəli, Vurğunun şöhrəti əlçatmaz, ünyetməz, intəhasız göylər qədər, dərdi-qəmi sonsuz, sərhədsiz dünyalar boyda. Şair qəm yedi, qəm uddu, qəmlərə düşər oldu. Ürəyi yara bağladı, qəlbindən qara qanlar axdı. Çox namərdlərin gülləsinə tuş oldu. Bütün bunlar şairin ömrünü gödək elədi, həyatının bitməsinə, sona yetməsinə səbəb oldu.

Yox, Vurğunumuz xalqımızın qəlbində yuvalandı, arzusunda qanadlandı, pərvazlandı. Ölməzləşdi, əbədiyyətə qovuşdu, heykəlləşdi...

"Mədəniyyət" q., 30 aprel 1992.

İÇİNDƏKİLƏR

1. Aslan Salmansoy - Səməd Vurğunun xatirələrindən görünən ömürlüyü.....	5
2. Heydər Əliyev - Onun o çıxışı qulağımda bugünkü kimi səslənir.....	11
3. Mir Cəfər Bağirov - O, qatı millətçi kimi necə vardısı, görünür, elə də qalıb.....	12
4. Mehdixan Vəkilov - "Məndən ötrü ən müqəddəs torpaq Azərbaycanıdır".....	13
5. Xavər Vəkilova - Mənimçün çox böyük itki oldu, amma.....	27
6. Yusif Səmədoğlu - Atam haqqında xatirə.....	35
7. Yusif Səmədoğlu - Bağımızın qonşuluğunda, hasarın o üzündə yetimxana vardı.....	38
8. Aybəniz Vurğunqızı - Ömrümün atamla keçmiş xatirələri.....	42
9. Aybəniz Vurğunqızı - "Atana de ki, məktəbə gəlsin".....	61
10. Vaqif Səmədoğlu - Atam Səməd Vurğun haqqında.....	64
11. Vaqif Səmədoğlu - İstəyirmiş ki, biz sürgün edildikdən sonra intihar etsin.....	73
12. Osman Sarıvəlli - "Mən "qospadin Vekilov" yox, Səməd Vurğunam".....	82
13. Nəsim Əfəndiyev - Alovlu şairi xatirlərkən.....	85
14. Seyfulla Şamilov - Şairlə görüşlərim.....	88
15. Mirzə İbrahimov - Əziz xatirələr.....	102
16. Süleyman Rəhimov - Xalq şairi.....	110
17. Süleyman Rüstəm - "Özünü məndən gözləyin".....	118
18. Mir Cəlil - Xatirə dəftərindən.....	119
19. Zeynal Xəlil - Səməd vurğun haqqında düşüncələrim.....	123
20. Əli Vəliyev - Nadir istedad, qüdrətli sənətkar.....	128
21. Məmməd Rahim - Səməd Vurğun haqqında xatirələrimdən.....	132
22. Rəsul Rza - Xatirələr dəftərindən.....	142
23. Cəfər Xəndan - Unudulmaz xatirələr.....	147
24. Məmməd Arif - Səməd Vurğun haqqında.....	153
25. Adil İskəndərov - Mahir dramaturq, gözəl insan.....	159
26. Hacıməmməd Qafqazlı - Səməd Vurğunun qəhrəmanları ilə "görüşlərim".....	165
27. Qılman İkkin - Onlar xalqın bu böyük sənətkarını məhv etməyə hazırlaşdılar.....	170
28. Aşıq Şəmşir - Səməd Vurğun haqqında xatirələr.....	172

29.Kamal Talıbzadə - Sənətkarın şəxsiyyəti.....	180
30.Adalina Adalis - Səməd Vurğunun ölümü labüd idi.....	187
31.Pavel Antokolski - Səməd Vurğunun xatirəsi	193
32.Bəxtiyar Vahabzadə - Ona minnətdaram	199
33.Əliağa Kürçaylı - Səməd Vurğun taleyimizdə	203
34.Adil Babayev - Bir şeirin tarixi.....	211
35.Süleyman Vəliyev - Görün, kimin haqqında və kimə müraciət edirdilər?!	214
36.İsmayıl Şıxlı - Zamanla çarpışmada yanıb kül olmuşdu.....	221
37.Məmməd Araz - Şair haqqında düşüncələr	233
38.Tofiq Bayram- Biz həmişə bu böyük ustaddan, müdrik insandan öyrənmişik, öyrənirik, öyrənəcəyik də.....	242
39.Hüseyn Hüseynzadə - Səməd Vurğun haqqında	245
40.Xəlil Rza Ulutürk - Vurğun unudulmazdır	249
41.İsa Hüseynov - Anama məktub	255
42.Balaş Azəroğlu - Şair Səməd Vurğun haqqında xatirə.....	257
43.Əziz Mirəhmədov - "Vətən havası üçün qərubsəmişəm" ..	261
44.Məmməd Cəfər - "Yuxarılarda Səməd haqqında hansı əclafsa pis fikir yaradıb"	277
45.Qabil - İnsan kimi də böyük idi, şair kimi də.....	285
46.Elçin - Əlimdədir hələ qələm.....	292
47.Səttar Axundov - "Allah Cəfər Cabbarlıyı öldürünce".....	301
48.Allahyar Cavanşirov - Bir xatadır oldu, Səməd dadaş.....	303
49.İmamverdi Əbilov - Şairin son sözü.....	309
50.Məmməd Məmmədov - Mismarın birini vurdum, ikincisini vurmaq istəyəndə.....	315
51.Şahmar Əkbərzadə - Səməd Vurğunu bir dəqiqə görmüşəm.....	322
52.Nəriman Həsənzadə- Epoxanın poetik tərcümeyi-halı	326
53.Oqtay Rza - "Dünyanı düşünən..." şair idi o!.....	329
54.Qəzənfər Paşayev - Səməd Vurğunun dünya şöhrəti.....	334
55.Teymur Bünyadov - Yalan dünya, yaman dünya.....	339

Çapa imzalanıb: 16.09.2016
Formatı: 70x100 1/16. Ofset çapı

Həcmi: 22
Sifariş № 359

Qiyməti: 7.50 manat

“XAN” XATIRƏ ƏDƏBİYYATI SİLSİLƏSİNDƏN NƏŞRLƏRİMİZ

Kitabların onlayn satış ünvanı
www.kitabevim.az

9000000060137